

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA ÖRGÜTLENME ÇABALARI:
ÖRNEK OLAY “BASIN KONSEYİ”

134002

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Filiz ERDEMİR

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Serdar ULUKAN

134002

Ankara - 2003

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Filiz Erdemir'e ait "Türk Basınında Örgütlenme Çabaları: Örnek Olay Basın Konseyi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Gazetecilik Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

(Danışman)

Üye.....

ÖNSÖZ

Demokrasilerde, yerine getirdiği kamusal görevler nedeniyle vazgeçilmez kurumlar arasında yer alan basın, sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmesi ve sözcülüğünü üstlendiği kamuoyunun gözünde saygınlığını sağlaması gerekmektedir. Yapılan anketler, basının en az güven duyulan kurumlar arasında olduğunu göstermektedir. Bu saygınlığın ve güven kaybının önlenmesi için de gazetecilerin etik ilkeleri saptamaları ve bunu uygulayacak mekanizmaları kurmaları önem kazanmaktadır. Bu mekanizmaların başında basın meslek ilkeleri ve bunları uygulayan özdenetim kuruluşları gelmektedir.

Özdenetim kuruluşlarından birisi olan ve basın özgürlüğünü gerçekleştirmek, basının saygınlığını sağlamak amacıyla kurulan Basın Konseyi hakkında yapılmış çalışma sayısı çok azdır. Bundan dolayı bu çalışmada amaçlanan, gerek gazetecilerin gerekse basın organlarının büyük bir kısmını temsil eden Basın Konseyi'nin uyguladığı yaptırımların etkinliğini ve yapılan başvurular da dikkate alınarak Konseyin geniş bir kitleye seslendiğini ortaya koymaktır.

Çalışma boyunca, yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Serdar ULUKAN'a, Arş. Gör. Sibel Özdemir Aydos'a, Canan Özer'e ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Filiz ERDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	vi
TABLO VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM : BASIN ETİĞİ ve ÖZDENETİMİ

1. Etik ve Özdenetim Kavramlarına Genel Bakış.....	7
1.2. Basının Kamusal Görevleri.....	10
1.3. Basın Özgürlüğü.....	13
1.4. Etik Kavramı.....	22
1.5. Basında Etik.....	26
1.5.1. Hutchins Komisyonu Raporu ve Toplumsal Sorumluluk Kuramı.....	28
1.5.1.1. Hutchins Komisyonu Raporu.....	29
1.5.1.2. Toplumsal Sorumluluk Kuramının Ortaya Çıkışı.....	31
1.5.1.2.1. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'na Göre Basının Görevleri.....	32
1.5.1.2.2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın Liberal Basın Teorisinden Farkları	34
1.5.2. Basın Ahlâk İlkeleri.....	36
1.5.2.1. Basında Etik İlkelerin Saptanması.....	40
1.5.2.2. Basın Örgütlerinin Basın Meslek İlkeleri ve Basında Yaşanan Etik Sorunlar.....	44
1.5.2.2.1. Doğruluk – Dürüstlük.....	45
1.5.2.2.2. Haber – Yorum Ayrımı.....	47
1.5.2.2.3. Haber Kaynağının Gizliliği.....	49
1.5.2.2.4. Özel Hayata Saygı.....	49
1.5.2.2.5. Eleştiri Sınırını Aşmama.....	50
1.5.2.2.6. Cevap ve Düzeltme Hakkına Saygı.....	51
1.5.2.2. 7. Çek Defteri Gazeteciliği.....	52
1.5.2.3. Uluslararası Basın Meslek İlkeleri.....	55
1.6. Basında Özdenetim.....	58

1.6.1. Basının Özdenetim Kuruluşları.....	64
1.6.1.1. Gönüllü Kuruluşlar.....	64
1.6.1.2. Kanuna Dayanan Kuruluşlar.....	66
1.6.2. Özdenetim Modelleri.....	66
1.6.2.1. Basın Ahlâk Kuralları.....	67
1.6.2.2. Basın Konseyi.....	69
1.6.2.3. Ombudsman.....	74

İKİNCİ BÖLÜM : TÜRK BASININDA ÖRGÜTLENME ÇABALARI

1. Türk Gazeteciliğinin Ortaya Çıkışı ve Mesleki Örgütlenme.....	77
1.2. Türk Basınına Düzenleme Çabaları.....	81
1. 3. Türk Basınında Örgütlenme.....	90
1.3.1. Osmanlı Döneminde Gazetecilerin Örgütlenme Çabaları.....	91
1.3.1.1. Cemiyet - i Matbuat - ı Osmaniye.....	92
1.3.1.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti.....	93
1.4. Cumhuriyet Döneminde Gazetecilerin Örgütlenme Çabaları.....	95
1.4.1. Birinci Basın Kongresi.....	95
1.4.2. Türk Basın Birliği.....	96
1.4.3. Basın Şeref Divanı'nın Kurulması ve Basın Ahlâk Yasası'nın Kabul Edilmesi.....	102
1.4.3.1. Basın Şeref Divanı'nın Kuruluşu.....	102
1.4.3.2. Basın Ahlâk Yasası.....	104
1.4.3.3. Basın Şeref Divanı'nın Görev ve Yetkileri.....	106
1.4.3.4. Yapısı ve Çalışma Yöntemi	108
1.4.3.5. Basın Şeref Divanı Kararları.....	109
1.4.3.6. Basın Şeref Divanı'nın Başarısızlık Nedenleri.....	111
1.4.4. Basın Şeref Divanı Sonrası Basın Etiği ile İlgili Girişimler.....	115
1.5. Türk Basınına Saygınlık Sorunu.....	117
1.6. Türk Basınında Etik Tartışmaları ve Basın Meslek İlkeleri.....	120
1.6.1. Medya Kuruluşlarının Basın Meslek İlkeleri.....	121
1.7. Türk Basınında Cemiyetler, Dernekler, Sendikalar.....	124
1.7.1. Türk Basınında Örgütlenme Sorunu.....	131

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR ÖZDENETİM MODELİ: BASIN KONSEYİ

1. Basın Konseyi'ni Kurma Çabaları.....	133
1.2. Ekonomik Ve Siyasi Ortamın Basın Konseyi'nin Oluşumuna Katkısı....	134
1.3. Basın Konseyi Kuruluş Çalışmaları Ve Meslek İçi Tartışmalar.....	141
1.3.1. Paneller, Sempozyumlar, Seminerler.....	142
1.4. Basın Konseyi'nin Kuruluşu.....	152
1.4.1. Basın Meslek İlkeleri.....	156
1.4.2. Konseyin Yapısı Ve Çalışma Biçimi.....	160
1.4.3. Konseye Başvuru Yöntemleri.....	165
1.5. Basın Konseyi Kararları.....	170
1.5.1. Yıllara Göre Basın Konseyi Kararları.....	173
1.5.1.1. 1989 Yılı Basın Konseyi Kararları	173
1.5.1.2. 1990 Yılı Basın Konseyi Kararları	175
1.5.1.3. 1991 Yılı Basın Konseyi Kararları	176
1.5.1.4. 1992 Yılı Basın Konseyi Kararları	178
1.5.1.5. 1993 Yılı Basın Konseyi Kararları	179
1.5.1.6. 1994 Yılı Basın Konseyi Kararları	180
1.5.1.7. 1995 Yılı Basın Konseyi Kararları	182
1.5.1.8. 1996 Yılı Basın Konseyi Kararları	183
1.5.1.9. 1997 Yılı Basın Konseyi Kararları	185
1.5.1.10. 1998 Yılı Basın Konseyi Kararları	186
1.5.1.11. 1999 Yılı Basın Konseyi Kararları	187
1.5.1.12. 2000 Yılı Basın Konseyi Kararları	189
1.5.1.13. 2001 Yılı Basın Konseyi Kararları	190
1.5.1.14. Yıllara Göre Basın Konseyi Kararlarının Toplamı.....	191
1.5.1.15. BKYK'nın Aldığı Kararların Toplamı.....	193
1.5.2. Basın Konseyi Karar Örnekleri.....	194
1.5.3. Basın Konseyi Kararlarının Etkinliği.....	197
1.5.4. Basın Konseyi Kararlarının Gazeteciler Arasında Yaratığı Tartışmalar.....	199
1.5.4.1. Basın Konseyi Kararlarına Gösterilen Tepkiler.....	199
1.5.4.2. Konseye ve Konsey Başkanı Oktay Ekşi'ye Yönelik Tepkiler.....	202

1.5.4.3. Konsey Kararları Ardından Yaşanan İstifalar.....	205
1.6. Basın Konseyi'nin Diğer Faaliyetleri.....	208
1.6.1. Basında Uzlaşma Deklarasyonu.....	210
SONUÇ	217
KAYNAKÇA	225
EKLER	
EK 1 : Sigma Delta Chi'nin Haber Ahlak Yasası.....	240
EK 2 : İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu.....	245
EK 3 : Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri.....	252
EK 4 : FIJ Meslek İlkeleri Deklarasyonu.....	256
EK 5 : Doğan Medya Grubu Meslek İlkeleri.....	258
EK 6 : Basın İlan Kurumu Basın Ahlak Esasları.....	261
EK 7 : Türkiye Gazetecileri Hak Ve Sorumluluk Bildirgesi	265
EK 8 : Ekonomi Muhabirleri Derneği (EMD) Etik İlkeleri.....	275
EK 9 : ÇGD ve PMD'nin Ortak Metinleri.....	277
EK 10 : Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri.....	279
EK 11 : Basın Konseyi Sözleşmesi	288
ÖZET	298
ABSTRACT	299

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.b.	: adı geçen bildiri
a.g.k.	: adı geçen konuşma
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tebliğ
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ü	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
BKÜK	: Basın Konseyi Üyeler Kurulu
BKYK	: Basın Konseyi Yüksek Kurulu
Çev.	: Çeviren
ÇGD	: Çağdaş Gazeteciler Derneği
Der.	: Derleyen
EMD	: Ekonomi Muhabirleri Derneği
FIJ	: Uluslararası Gazeteciler Federasyonu
FMD	: Foto Muhabirleri Derneği
Haz.	: Hazırlayan
IPI	: Uluslararası Basın Enstitüsü
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
PMD	: Parlamento Muhabirleri Derneği
TGC	: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti
TGS	: Türkiye Gazeteciler Sendikası
WAPC	: Dünya Basın Konseyleri Birliği

TABLO LİSTESİ

Sayfa :

Tablo 1 : 1989 Yılı Basın Konseyi Kararları	173
Tablo 2 : 1990 Yılı Basın Konseyi Kararları	175
Tablo 3 : 1991 Yılı Basın Konseyi Kararları	176
Tablo 4 : 1992 Yılı Basın Konseyi Kararları	178
Tablo 5 : 1993 Yılı Basın Konseyi Kararları	179
Tablo 6 : 1994 Yılı Basın Konseyi Kararları	180
Tablo 7 : 1995 Yılı Basın Konseyi Kararları	182
Tablo 8 : 1996 Yılı Basın Konseyi Kararları	183
Tablo 9 : 1997 Yılı Basın Konseyi Kararları	185
Tablo 10 : 1998 Yılı Basın Konseyi Kararları	186
Tablo 11 : 1999 Yılı Basın Konseyi Kararları	187
Tablo12 : 2000 Yılı Basın Konseyi Kararları	189
Tablo 13 : 2001 Yılı Basın Konseyi Kararları	190
Tablo 14 : Yıllara Göre Basın Konseyi Kararlarının Toplamı	191
Tablo 15 : BKYK'nın Aldığı Kararların Toplamı	193

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 : 1989 Yılı Basın Konseyi Kararları	174
Grafik 2 : 1990 Yılı Basın Konseyi Kararları	176
Grafik 3 : 1991 Yılı Basın Konseyi Kararları	177
Grafik 4 : 1992 Yılı Basın Konseyi Kararları	178
Grafik 5 : 1993 Yılı Basın Konseyi Kararları	180
Grafik 6 : 1994 Yılı Basın Konseyi Kararları	181
Grafik 7 : 1995 Yılı Basın Konseyi Kararları	183
Grafik 8 : 1996 Yılı Basın Konseyi Kararları	184
Grafik 9 : 1997 Yılı Basın Konseyi Kararları.....	186
Grafik 10 : 1998 Yılı Basın Konseyi Kararları.....	187
Grafik 11 : 1999 Yılı Basın Konseyi Kararları.....	188
Grafik12 : 2000 Yılı Basın Konseyi Kararları.....	189
Grafik 13 : 2001 Yılı Basın Konseyi Kararları.....	190
Grafik 14 : Yıllara Göre Basın Konseyi Kararlarının Toplamı.....	192
Grafik 15 : BKYK'nın Aldığı Kararların Toplamı.....	193

GİRİŞ

Gazeteciler kamuoyu ve siyasiler arasında köprü vazifesi görme, iki grubun birbirlerini daha iyi anlamalarına aracılık etme ve kamuoyunun bağımsız temsilcileri olarak siyasileri denetleme görevlerini üstlenmiş kişilerdir. Bu özellikleri nedeniyle sık sık mesleki sorunlarla karşılaşmakta, resmi müdahale olmadan bir çözüme ulaşma çabası içinde birtakım kurallar ve yöntemler geliştirmektedirler. Bu yöntemlerin ve kuralların bütünü özdenetimdir. Diğer bir deyişle özdenetim, gazetecilerin hiçbir yasal yaptırım olmadan, basının saygınlığını ve güvenilirliğini sürdürmek amacıyla, mesleki açıdan birtakım ahlâk kuralları çerçevesinde kendi kendilerini denetlemeleridir. Gazetecilerin topluma karşı sorumluluklarının bir gereği olarak saptanan etik ilkeleri, yazılı hale getirip uygulayanlar yine özdenetim kuruluşlarıdır.

Demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak adlandırılan basın, hem kendi aleyhine yasal düzenlemeler yapmak isteyen siyasal iktidarların baskı ve sansüründen kurtulmak hem de kendi yapısından kaynaklanan ve itibarını sarsan olayları önleyebilmek için mutlaka mesleki bir örgütlenmeye gitmesi gerekmektedir. Yani basın hem özgür olmalı hem de bu özgürlüğün başka amaçlarla istismar edilmesini önleyecek bazı kurumlara sahip bulunmalıdır. Bunu sağlamanın en iyi yolu olarak da özdenetim kuruluşları görünmektedir.

Basında kendi kendini denetim sistemlerindeki uygulamalar göz önüne alındığında, gönüllü kuruluşlar ve kanuna dayanan kuruluşlar olmak üzere başlıca iki tür uygulamanın olduğu görülmektedir. Her iki türde de örgütlenmelerin gerçekleştirildiği Türk basınında, örgütlenmenin tarihi II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlamıştır. Ülkeyi saran özgürlük havasından

yararlanmak isteyen gazeteciler, örgütlenme adına ilk adımı atmışlar ama başarılı olamamışlardır. Daha sonraki yıllarda, basın mensupları mesleki kuruluşlarını oluşturmayı başarmışlardır. Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde ilk özdenetim mekanizması devlet eliyle oluşturulmuş ve Basın Birliği kurulmuştur. Zorunlu bir örgütlenme olan Basın Birliği, Türk basınında ilk ve sondur. İlerleyen yıllarda bu Birlik, Türk basını için hep kötü bir örnek olarak gösterilmiştir. 1960'lı yıllarda ise Basın Şeref Divanı ile karşılaşmaktadır. 27 Mayıs 1960 Askeri Harekatı bir anlamda Türk basınına ilk özdenetim örgütünü hediye etmiştir. Basın Konseyi uygulamasına benzer bir uygulama anlayışı benimseyen ve ilk yıllarında etkin bir kuruluş olan Divan, gazetelerin ilanlarını kesmeye başlayınca, üyeleri istifa etmiş ve böylece gazeteciler üzerinde denetim kurmak isterken etkinliğini kaybetmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanması kendisinden yaklaşık 20 yıl sonra kurulacak olan Basın Konseyi'ne temkinli yaklaşılmasına neden olmuştur. Yoğun bir çalışmanın ardından, tartışmalarla 1988 yılında kurulan Basın Konseyi, Türk basını için kendi kendini denetime yeni bir soluk getirmiştir. Türk basınında bu iki özdenetim kuruluşunun ortaya çıkış zamanlaması oldukça ilginçtir. Gerek Basın Şeref Divanı gerekse Basın Konseyi'nin gündeme gelmeleri askeri darbelerin ardından olmuştur. "Askeri yönetim bizi denetlemeden biz kendimizi denetleyelim" anlayışı bu özdenetim örgütlerinin kuruluşunda etkindir.

Türk basınında örgütlenme anlayışına bakıldığında, özellikle 1950'li yıllardan sonra dernekler, cemiyetler, sendikalar ve platformlar şeklinde örgütlenmeye gidildiği görülmektedir. 1980 öncesi gazetecilerin haklarını savunma bakımından etkin olan sendikalar, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından, özellikle tekelleşme nedeniyle üyelerini kaybetmişler ve bunun sonucunda da etkinlikleri ortadan kalkmıştır. Sendikaların dışında Türk basını çok sayıda dernek ve cemiyete sahiptir. Bu bakımdan Türk basınında bir meslek örgütü enflasyonu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de basının özdenetimi en çok tartışılan konulardan biridir. Bu tartışmaların odağında da gazeteciler vardır. Çünkü basın mesleği içinde yer alanlar, kendilerini sınırlama yönündeki her türlü girişime karşı tepki göstermişlerdir. Gazetecilerin son yıllarda sendikaya fazla rağbet etmediği, bununla birlikte düşük katılım oranlarında dernek, cemiyet ve diğer kuruluşlara yöneldiği görülmektedir. Bu örgütler, Türk basınının sorunlarından çok birbirleriyle uğraşmakta ve basın çalışanları için istenilen düzeyde faydalı olamamaktadırlar. Basın çalışanlarının kitlesel olarak işten çıkarılmalarına rağmen, meslek örgütleri gazetecilerin haklarını savunamamakta ve gazete patronlarının karşısında bir güç oluşturamamaktadırlar.

Cemiyet, dernek ve sendikaların işlevleri dışında, birtakım işlevleri yerine getirmek için kurulan Basın Konseyi, gerek kuruluş çalışmaları esnasında gerekse sonraki yıllarda, meslek örgütleri içerisinde en çok tartışılan kuruluşlardan birisi olmuştur. Basın mensuplarının haklarını savunmak için kurulmuş olan sendika, cemiyet ya da derneklerin gerçekten görevlerini tam anlamıyla yerine getirip getirmediği bunun yanı sıra kuruluşundan bu yana tartışmaların odağında olan ve aldığı her kararla tepki çeken Basın Konseyi her yönüyle ilginç bir araştırma konusunu teşkil etmektedir. Henüz genç bir kuruluş olan ve işlevleriyle diğer meslek örgütlerinden ayrılan Basın Konseyi hakkında çok fazla ve detaylı bir araştırma yapılmamış olması da bu konunun seçilmesinde ana etken olmuştur.

Bu çalışmanın önemi ise, bazı gazetecilerin kendi elleriyle kurup, daha sonra eleştirerek istifa ettikleri bu meslek örgütünün, kuruluş çalışmalarından başlanarak ele alınması, yapılanmasının ortaya konulması, kararların sayısal dökümlerinin yapılması ve tartışmalara neden olan kararlarının incelenecek olmasıdır.

Basın özgürlüğü, Basında özdenetim modelleri, bu modellerin neden ortaya çıktığı, etik kavramı, Türk basınının hem kendini hem de kamuoyunun

haber alma özgürlüğünü koruyabilmek için bir meslek örgütü çatısı altında toplanma çabası ve bu amaçla kurulan çeşitli mesleki örgütler (cemiyetler, dernekler, sendikalar), uzun çalışmaların ardından kurulan ve bir özdenetim modeli olan Basın Konseyi'nin aldığı kararlar baz alınarak etkinliğinin sorgulanması çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Türk basını siyasal iktidarların baskısından kurtulabilmek, meslek ahlâkını en üst seviyede tutabilmek, üyelerinin çıkarlarını savunmak amacıyla günümüze kadar birçok mesleki örgütlenmenin içine girmiştir. Bu meslek örgütleri içinde cemiyetler, dernekler ve sendikaların neden kuruldukları, Türk basını ve gazeteciler için neler yapabildikleri ya da yapamadıklarının ortaya konulması ve bu örgütlenmelerin Basın Konseyi'ne bakış açılarının incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Basın özgürlüğünü korumak, basının saygınlığını sağlamak amacıyla kurulan ve temelinde özdenetimi ve etik ilkeleri uygulamayı barındıran Basın Konseyi'nin etkinliğinin araştırılması da çalışmanın bir diğer amacıdır.

Bu çalışma çerçevesinde üzerinde durulacak kavramlar, "Basın Etiği", "Basın Özgürlüğü" ve "Basında Özdenetim"dir. Basın özgürlüğü, etik ve özdenetim kavramları birbirlerini tamamlayan ve biri olmadan diğerinin anlamı olmayan kavramlardır. Etik, görece özgür bir şekilde çalışan gazetecilerin artan çeşitli baskılara karşı kendilerini ve mesleklerini korumak, okurun güvenini kazanmak amacıyla uymaya söz verdiği kurallar olarak ortaya çıkmıştır. Basında özdenetim, gazetecinin kamuoyunu aydınlatmak görevini yerine getirebilmesi için en iyi biçimde ve en doğru şekilde kendi saptadığı birtakım kurallar, ilkeler çerçevesinde bu görevini yapmasıyla ilgili bir kavramdır. Yüzyılımızın sonunda basın alanında oluşan bir başka görüşe göre ise; basının kendi kendisini denetlemesinin ve uyacağı kuralların kendisi tarafından konulmasının özgürlüğünü de koruması açısından daha yararlı olacağı belirtilmektedir. Çalışmada bütün bu kavramlar üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmaktadır.

Çalışmanın hareket noktasını oluşturan varsayımlar ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Basında özdenetim kuruluşlarının olması ve bunların basın saygınlığı için birtakım ayrıntılı etik ilkeler saptamaları, hem basın özgürlüğü açısından hem de hükümetlerin basına müdahalesini engellemesi bakımından gereklidir.
2. Türk basınında düzensiz bir örgütlenme söz konusu olduğu için, basının güçlü bir meslek örgütü ihtiyacı gözardı edilmektedir. Basındaki örgütsüzlük ya da dağınık örgütlenme sebebiyle; gazetecilerin bireysel hakları savunulamamakta, sektör sorunları çözülememekte, basın özgürlüğü korunamamakta ve basın saygınlığını her geçen gün daha da yitirmektedir.
3. Gazeteciler kendilerini temsil eden ve kendi meslektaşlarının kurduğu özdenetim kuruluşlarına çeşitli nedenlerden dolayı temkinli yaklaşmaktadırlar, hatta kendi meslektaşlarına güvenmemekte ve meslektaşlarının denetimini kabul etmemektedirler. Bu nedenle Basın Konseyi'nin aldığı kararlar kendi üyelerinden bile tepki almakta ve istifalara neden olmaktadır.
4. Basın Konseyi her geçen yıl kamuoyunda daha da tanınmakta ve etkinliğini artırmaktadır.

Çalışmanın yöntemi ise şu şekildedir: Teorik kısımda basın özgürlüğü, basında etik ve özdenetim kavramları üzerinde durulmakta ve ayrıca çeşitli ulusal ya da uluslararası basın örgütlerinin etik sorunlar karşısında ortaya koyduğu basın meslek ilkelerine ayrıntılı bir biçimde yer verilmektedir. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki meslek örgütlenmeleri tarihsel bir süreç içinde

anlatılmakta ve bazı meslek örgütlerinin etik ilkeleri incelenmektedir. Ampirik kısımda ise, Basın Konseyi'nin kuruluşundan 2001 yılına kadar geçen sürede, Konsey kararlarına nicel ve nitel içerik çözümlemesi uygulanmıştır. İçerik analizi, Basın Konseyi'nin 1989 – 2001 yıllarını içeren faaliyet raporlarının incelenmesi sırasında kullanılmıştır. Konseyin 13 yılda aldığı kararlar; uyarı, kınama, şikayetin yersizliği, ihraç ve işleme konulmayan şeklinde kategorilere ayrılıp, tek tek incelenmiş ve bu kararlar, tablo ve grafiklerle gösterilmiştir. Aynı zamanda tablo ve grafiklerin altına sayısal verilerin açıklamaları yapılmıştır. Daha sonra, toplam karar sayıları incelenen bütün yıllar göz önüne alınarak karşılaştırmalı olarak tablo ve grafiklerle verilmiştir. Kararların sayısal verilerden yola çıkılarak yorumlanmasının ardından, Basın Konseyi'nin tartışma yaratan ve istifalara neden olan bazı karar örnekleri de incelenmiştir. Çalışmada Basın Konseyi ile ilgili ana kaynak olarak Basın Konseyi Faaliyet Raporları (1989 – 2001) ve Konseyin çıkarmış olduğu diğer yayınlar kullanılmıştır. Çalışma boyunca birinci el kaynakların kullanımına özen gösterilmiştir. Ayrıca Basın Konseyi ile ilgili olarak çok sayıda kaynak da taranmıştır. Çalışmanın sınırlandırılması açısından, Basın Konseyi ve aldığı kararlar anlatılırken, dünyadaki konseylerle bir kıyaslama yapılmamıştır. Sadece çalışmanın kuramsal kısmında dünyadaki Konsey uygulamalarına kısa da olsa yer verilmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Basının kamusal görevleri, basın özgürlüğü, basın etiği, basın meslek ilkeleri ve basında özdenetim konuları üzerinde durulmaktadır. İkinci Bölüm "Türk Basınında Örgütlenme" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Türk gazeteciliğini ortaya çıkışı ve gelişmesi, Türk basınıni çeşitli yasalarla kısıtlama çabaları ve Türk basının örgütlenmesi konuları yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise Basın Konseyi anlatılmaktadır. Konseyin hangi siyasi ve ekonomik ortamda kurulduğu, Basın Konseyi kararları, Konsey kararlarının etkinliği ve Konseyin Türk basınında yarattığı tartışmalar konuları ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BASIN ETİĞİ ve ÖZDENETİMİ

1. ETİK VE ÖZDENETİM KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ

Demokrasinin teminatı ve dördüncü gücü olan basın, tarih boyunca halkın ya da devletin elinde bir mücadele aracı olarak kullanılmıştır. Öyle ki basının tarihçesi aynı zamanda demokrasi ve özgürlük mücadelelerinin de tarihçesi olmuş ve bunlar birbirleriyle paralellik göstermiştir. Sadece demokrasilerde değil, antidemokratik rejimlerde de rejimin devam edebilmesi açısından basın çok önemli bir araç olarak görülmüştür.

Gazetecilik mesleğinin ortaya çıkması, önem kazanması ve gelişmesiyle birlikte, başta kurumsallaşma olmak üzere, tekelleşme, medya sahiplerinin medya dışı işlere girmesi, ekonomik ve siyasi çıkar alanlarına yönelmesinin yanında, gazetecilerin birtakım etik ilkeleri ihlal etmelerinin sonucunda gazetecilik mesleğine özgü sorunlar baş göstermiştir. Bunların çözümü için öncelikle hukuki düzenlemeler akla gelmiş ama bu düzenlemelerin hem yetersizliği hem de basın özgürlüğüne yönelik sakıncaları nedeniyle, mesleki etik ilkelerin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru, güçlenen sermayenin iletişim araçlarına sahip olması ve kendi çıkarları için gazeteleri kullanması sonucu basın, kamuoyu karşısında prestijini yitirmeye ve güvenilir meslek olmaktan çıkmaya başlamıştır. Batı'da gazeteciler bu olumsuz yöndeki gelişime direnmenin bir yolu olarak etiği ön plana çıkarmışlardır. Etik ilkelerin yazılı hale getirilmesi ve uygulanması amacıyla özdenetim kuruluşları gündeme gelmiştir. Bu özdenetim kuruluşlarının oluşturulmasının altında da gazeteciliği yeniden güvenilir bir meslek haline getirme ve basına saygınlık kazandırma isteği yatmaktadır.

Toplum için vazgeçilmez kurumlardan biri olarak ifade edilen medyaya ve medyanın faaliyetlerine ilişkin olarak, günümüzde giderek artan bir güvensizliğin var olduğu gözlenmektedir. Bülent Çaplı bu güvensizliğin nedenlerini; medyanın duyarsız olması ve medyadakilerin kendilerini herkesten üstün görmeleri, mesleki uygulamalardaki yetersizlikler ve yanlışlıklar, haber üretim sürecinde kullanılan değer yargıları konusundaki görüş ayrılıkları, medyada tabloidleşme ve medyanın toplumsal işlevleri konusundaki görüş ayrılıkları şeklinde beş temel noktada toplamaktadır¹.

Çaplı'nın sıraladığı bu tutumlar nedeniyle medyanın güvenilirliği, saygınlığı ve inanılabilirliği gün geçtikçe daha da tartışılır hale gelmektedir. Kamuoyu yoklamaları, medya kuruluşlarının en az güvenilen kurumlar arasında yer aldığını göstermektedir. Bu güven bunalımı, medyadan rahatsızlık duyan hükümetlerin işlerini kolaylaştırabilmekte, var olan baskıcı yasaların daha da ağırlaştırılması için girişimde bulunabilmelerine zemin hazırlayabilmektedir.

¹ Bülent ÇAPLI: Medya ve Etik (Ankara, 2002). 9.

“Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi, 1976’da basına güven duyan Amerikan halkının %28 gibi bir oranının 1983’de %13.4’e düştüğünü, yalnızca bu oranın 1984’de %16.7’ye çıktığını açıklamıştır”². Bu durum sadece ABD’ye özgü değildir. Türk basını için yapılan anketlerden de aynı sonuç çıkmaktadır. 1992 yılında Basın Konseyi’nin sarı basın kartı taşıyan gazeteciler arasında yaptığı ankete göre, Türk basınının en önemli sorunu, “gazetecilik mesleğinin saygınlığının kaybolması” olarak saptanmıştır. Ankete katılanların %64.5’i bu sorunun “çok önemli”, %24’ü ise “önemli” olduğunu söylemektedir. Önemli değil ya da hiç önemli değil diyenler ise %2.8 gibi küçük bir oranda kalmaktadır³.

Bülent Çaplı medyanın saygınlığını yitirmesinin bir nedenini de şu şekilde açıklamaktadır⁴:

“Makyavelli’nin, başarıya ulaşmak için her türlü yolun denenmesini öngören pragmatist ve esnek nitelikteki etik anlayışının, günümüzde kamunun bilgi edinme hakkına dayandırılarak gerçekleştirilen birçok gazetecilik faaliyetinde dayanak noktası olması, medyanın saygınlığına gölge düşürmektedir”.

Habere ulaşmak, haber yapmak için gazetecilerin her yolu meşru görmeleri ve saptanan etik ilkelere uymamaları medyanın saygınlığını tartışılır hale getirmektedir. Bu gibi nedenlerden dolayı basın, kamuoyu karşısında saygınlığını kaybetmemek ya da yeniden kazanmak ve siyasi iktidar tarafından denetlenmemek için birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerin başında basın meslek ilkeleri gelmektedir. Basın meslek ilkelerinin uygulanmasını sağlamak için özdenetim kuruluşlarına ihtiyaç vardır. Sonuç olarak bu ilkelerin yazılı hale getirilip uygulanması özdenetim kuruluşları tarafından sağlanmaktadır.

² Edmund LAMBETH: Committed Journalism: An Ethic for the Profession (Indiana, 1986)’den naklen Yasemin G. İNCEOĞLU: “New York Times ve Basın Özgürlüğü”, Marmara İletişim Dergisi, 4(İstanbul, Ekim 1993), 87.

³ Basın Konseyi Faaliyet Raporu(1992). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1993). 60.

⁴ Bülent ÇAPLI: a.g.e., 9.

1.2. BASININ KAMUSAL GÖREVLERİ

Basının neden toplum hayatında vazgeçilmez olduğunun anlaşılabilmesi için, yerine getirdiği görevlerin bilinmesi gerekmektedir. Basın tarihine bakıldığında, gazeteciliğin toplumdaki yeri ve işlevlerinin endüstrileşmiş Batı ülkelerinde tarihsel süreç içinde değişiklik gösterdiğine tanık olunmaktadır. Bu tarihsel gelişme sürecinde, başlangıçta gazetecilik var olan iktidar yapılarının çevresindeyken, zaman içinde daha merkezi bir konuma gelmiştir ve gücünü daha da artırmıştır.

Demokratik rejimlerde önemli bir kurum olarak görülen ve hem siyasiler hem de vatandaşlar için merkezi bir konumda olan basının vazgeçilmezliği, onun bazı kamusal görevler yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Kamu yararı bulunan haberleri toplayarak kamuya iletmek, kamuoyunun serbestçe oluşumunu sağlamak, eğitmek, eğlendirmek, toplum adına iktidarları denetlemek basının başlıca görevlerindendir. Basının bu görevlerinin dışında bir diğer kamusal görevi de, "denetim" ve "eleştiri"dir. Kayıhan İçel'in de belirttiği gibi, özgürlükçü demokrasilerde basının belki de en önemli görevi, tüm kamusal yaşantının kontrolü ve eleştirisidir. Demokrasinin yaşatılması kamusal hayat içinde bağımsız kurumların birbirlerini denetlemelerinden geçmektedir. Ama iktidar partisinin veya partilerinin söz konusu kurumları ve denetim mekanizmalarını etkileme ihtimalleri gözden uzak tutulmamalıdır. İşte bu sebepten dolayı, modern hukuk devletinde en önemli ve etkin denetim organının özgür ve bağımsız basın olduğu kabul edilmektedir⁵.

⁵ Kayıhan İÇEL: "Günümüzde Basının Kamusal Görevleri", Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1986). 19.

Demokratik bir toplumda basın, simgesel olarak temsil ettiklerinin ötesinde, demokratik siyasette yaşamsal bir köprü işlevi gördüğü söylenebilir. Bu köprü, siyasal dünya ve bu dünyayı temsil eden kişiler yani siyasiler ile bu dünyaya uzak insanlar arasında kurulmaktadır. Siyasal dünya ile insanların bu dünyayı algılayışları arasında büyük bir uçurum bulunması nedeniyle, siyasal dünya insanların içinde bulundukları konumdan genelde uzak, anlaşılması güç ve sıkıcı olarak görünmektedir. Basının, bu uzak ve anlaşılması güç ama aynı zamanda anlaşılması da gerekli olan siyasal dünyadaki gelişmeleri kamuoyunun anlayabileceği bir biçimde aktardığı ve böylece bir köprü işlevi gördüğü ileri sürülebilir. Gurevitch ve Blumler göre⁶; bu açıdan bakıldığında, siyasal haberciliğin belli özellikleri, kamunun siyasal konularda duyarlı hale gelmesi ve başlangıçta çok az istek duydukları olaylarla ilgilenmesi için ayartıcılar olarak görülebilmektedir.

Siyasi iktidarla vatandaş arasında köprü vazifesi gören ve görev alanlarından birisi de kamuoyunun bilgilendirilmesi olan basın, demokrasilerde kamuoyunun oluşmasında en önemli araçtır. Bu, basının kamuoyundan hem etkilenmesi hem de onu etkilemesi biçiminde görülür. Basının kamuoyu konusundaki görevi iki yönlüdür. Basın hem kamuoyundan etkilenecek bunu dile getirir, hem de kamuoyunu oluşturur. Bu açıdan basın yönetenlerle yönetilenler arasında sağlıklı bir diyalogun da temel aracı olmaktadır. Basının, kamuoyu oluşturulmasıyla ilgili olarak başlıca üç görevi vardır. Haber vermek, bu önemli haberleri, olayları yorumlamak ve olayların anlaşılmasına yarayan ek bilgiler sunmak.

⁶ Michael GUREVITCH ve Jay G. BLUMER: "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", Medya Kültür Siyaset, Der. Süleyman İRVAN (Ankara: Alp Yayınevi, 2002). 269.

ABD’de ilk gazete* yayımlandığında, “Gazete nedir” sorusuna cevap verilirken, “Gazete, dördüncü güç, halkın savunucusu ve sivil özgürlüklerin teminatı”dır denmiştir⁷. Görüldüğü gibi “gazetenin görevi nedir?” sorusuna cevap verilirken ilk akla gelen, dördüncü güç kavramı olmaktadır. Çünkü basın halkın olup bitenler hakkında, tam ve doğru biçimde bilgilendirilmesini, hükümetler, çeşitli kurumlar ve örgütler ve de her düzeydeki yetkililerin, halka karşı ve halk tarafından denetlenmesini sağlayan bir araçtır⁸.

Basının demokratik toplumlarda vazgeçilmezliğinin altında da işte bu dördüncü kuvvet görevini üstlenmesi yatmaktadır. Basının görevinin toplumdaki yanlışlıkları, yolsuzlukları, usulsüzlükleri ve hataları araştırarak bunları haber yapması anlayışı, basının yasama, yargı ve yürütmeden sonra dördüncü kuvveti oluşturduğu görüşünün temelini oluşturmaktadır. Bülent Çaplı da bu görüşü desteklemektedir ve bu kavramın gündeme gelmesinin altında, özellikle liberal demokratik toplumlarda, topluma karşı sorumlu olması beklenen hükümetlerin yetkilerini kötüye kullanarak, yasal olmayan yollardan çıkar ve güç elde etmeleri olduğunu ifade etmektedir. Kamuoyunun temsilciliğini yapan basın, dördüncü kuvvet olarak, hükümetlerin bu yanlış uygulamaları önlemek için, yönetenler üzerinde denetim kurmaktadır⁹.

Basının denetim ve eleştiri gücünün olması Kayıhan İçel’e göre¹⁰; bir yandan kamusal yaşantıdaki kusurlu davranışları etkili biçimde sergileyebilme özelliğinden, diğer yandan sahip bulunduğu uzmanlar aracılığı

* Bağımsızlık Savaşı’ndan önce İngiliz sömürgesi olan Kuzey Amerika’da bazı gazeteler yayınlanmaktaydı. İlk Amerikan gazeteleri Avrupa’da yayınlanan gazetelerin taklitlerinden ibaretti. İlk gazete 24 Nisan 1704’de Boston’da Posta Müdürü John Campbell tarafından çıkarılan *Boston News Letter* adlı gazetedir. Günlük olarak yayınlanmayan bu gazeteden 80 yıl sonra 1784 yılında ilk günlük gazete yayın hayatına başlayacaktır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. M. Nuri İNÜĞÜR: *Basın Yayın Tarihi* (İstanbul, 1993). 69 – 85.

⁷ Atilla GİRĞİN: *Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik’i* (İstanbul, 2000). 182.

⁸ *Türkiye ve Almanya’da Yerel Gazetecilik*, Konrad Adenauer Vakfı (Ankara, 2000). 32 – 33.

⁹ Bülent ÇAPLI: a.g.e., 24 - 25.

¹⁰ Kayıhan İÇEL: “Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu”, *Türk Basının Sorunları Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu (Ankara, 26 – 27 Mayıs 1986). 25.

ile devlet mekanizması üzerinde ve demokratik hayat alanında adeta bilirkişilik yapabilme niteliğinden ileri gelmektedir.

1.3. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Yukarıda sayılan önemli görevleri yerine getiren basının özgür olması gerekmektedir. Büyük bir güce sahip olan ve önemli işlevleri yerine getiren basın, görevini tam ve eksiksiz yerine getirebilmesi için, yegane teminatı basın özgürlüğüdür.

Basın hürriyeti kavramının, matbaanın icadından sonra kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Basın hürriyetinin temelini de söz hürriyeti oluşturmaktadır. Sulhi Dönmezer: "Söz hürriyeti, başka bir deyişle fikirleri sözle açıklamak hürriyeti var olmayınca basın hürriyetinden söz edilemez"¹¹ demektedir. Basın özgürlüğünün amacını ise Nurettin Güz, kamuyu yakından ilgilendiren konularda doğru ve gerçeğe uygun haber vermek, çeşitli konularda kamuoyunu düşünmeye çağırarak tarzda tartışmalar açmak ve toplumu siyasal ve toplumsal olaylar ve oluşumlar üzerinde düşünmeye sevk etmek olarak açıklamaktadır¹².

Basın özgürlüğü kavramının önemi üzerinde duran John Keane, kamuoyuna doğru haber ve bilginin ulaşması için, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hiçbir yasanın bulunmaması gerektiğini söylemekte ve bir toplumda olguların ve onlarla ilgili savların bolluğunun yalnızca özgür basınla mümkün olabileceğini, böyle bir basın, sorgulama ve görüşleri düzeltme

¹¹ Sulhi DÖNMEZER: Basın Hukuku (İstanbul, 1976)'dan naklen Nurettin GÜZ: a.g.e., 6.

¹² Nurettin GÜZ: Basında Yasalar Suç ve Cezalar, Gazeteciler Cemiyeti Yayını (Ankara, 1988). 1.

alışkanlığını geliştirip, doğrunun yanlışa karşı zafer kazanmasını güvence altına alabileceğini ifade etmektedir¹³.

Basın özgürlüğünün tarihçesine bakıldığında, yüzyıllar boyunca basın ile iktidar arasında basın özgürlüğü konusunda bir mücadelenin yaşanmış olduğuna tanık olunur. Basın özgürlüğü ve bu özgürlüğü kazanma mücadelesi Batı'da demokrasi ve insan hakları mücadelesiyle birlikte gelişmiştir. Gazetenin doğduğu gün basın özgürlüğü kavramı da ortaya çıkmış ve böylelikle basın ve iktidar arasında mücadele başlamıştır. İktidarlar hep basını yanlarında görmek istemişler ve bu amaçla çeşitli yasalarla sınır koymaya çalışmışlardır. Basın ise kamuoyuna karşı görevlerini yerine getirebilmek için savaş vermiştir.

Basın özgürlüğü konusunda ilk gelişmeler 18. yüzyılda İngiltere'de yaşanmıştır. Çünkü 18. yüzyıl İngiltere'si dönemin uluslararası ilişkileri en yaygın ülkesi durumundadır. Bu durum İngilizlere haber alma özgürlüğünü herkesten daha önce öğretmiştir¹⁴. İngiltere'den sonra bu alandaki çalışmalar, önce Amerika'ya sonra da Avrupa'ya yayılmıştır.

Basın özgürlüğü alanındaki gelişmelere bakıldığında daha öncesinin de olduğu görülmektedir. Liberalizmle Batı'da inanç, düşünce ve ifade özgürlüğünün ön plana çıkarılması düşüncesinden hareketle basın özgürlüğü savunulmuş ve büyük mücadeleler sonucunda basın özgürlüğü ancak 18. yüzyılın son çeyreğinde elde edilebilmiştir¹⁵. Özellikle 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de yaşanan siyasi ve dini çatışma ortamı ifade özgürlüğünü savunan görüşlerin daha da güçlü olarak dile getirilmesini sağlamıştır.

¹³ John KEANE: Medya ve Demokrasi, Çev. Haluk ŞAHİN (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993). 37.

¹⁴ Zeynep ALEMDAR: Oyunun Kuralı (Ankara, 1990). 19.

¹⁵ Hamza ÇAKIR: Osmanlı'da Basın – İktidar İlişkileri (Azınlık Basını, Türkçe Basın ve Dış Basını). (Ankara, 2002). 36.

19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi, gelişen teknoloji sayesinde gazeteyi Batı dünyasının en yaygın iletişim aracı haline getirmiştir. Gazetenin yaygınlaşması özgürlük istemlerini de güçlendirmiştir¹⁶. 20. yüzyıla gelindiğinde ise iktidarlar basını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için çaba harcamışlardır. Özellikle otoriter nitelikli rejimler basın ve basın özgürlüğünü kendilerine rakip görmüşler ve basını kendi yanlarında görmek istemişlerdir.

Batı'daki bu gelişmelerden sonra basın özgürlüğünü anayasal güvenceye kavuşturan ilk ülke ABD olmuştur. Amerikan Anayasasında basın özgürlüğü şu şekilde ifade edilmektedir:

"Amerikan basınının hürriyeti anayasanın ilk tadilatında sağlanmıştır. "Kongre yeni bir din kurulmasında veya bu dinin tatbikatını önleyecek veya konuşma yahut basın hürriyetini tehdit edecek veya halkın sulhane toplantılarını engelleyecek; veya vatandaşın bir haksızlığın düzeltilmesi için hükümete başvurmasını önleyecek bir kanun çıkarmayacaktır"¹⁷.

Bu hüküm ile basın özgürlüğü ABD'de açık bir biçimde garanti altına alınmıştır. John Keane bu maddede ortaya konulan şekliyle basın özgürlüğünün negatif özgürlük anlamına geldiğini ve bu maddenin, önceden bir dış engelleme olmaksızın herkesin düşüncelerini dile getirmesini garanti altına aldığını söylemektedir. Keane'e göre¹⁸; bu maddeyle basın özgürlüğü bireyin siyasal iktidara karşı yürüttüğü yiğitçe, kahramanca bir savaş olarak görülüyordu.

¹⁶ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 19.

¹⁷ John HOHENBERG: Gazetecilik Mesleği, Çev. Filiz OFLUOĞLU (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1963). 59.

¹⁸ John KEANE: a.g.e., 50.

Basın özgürlüğü çeşitli bildirgelerde de yerini almıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. Maddesi'nde, basın özgürlüğü şu şekilde tanımlanmaktadır: "Herkes görüş ve anlatım özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak başkalarının karışılmadan görüş sahibi olmayı ve sınır tanımaksızın her iletişim aracıyla bilgi ve düşünceleri aramayı, almayı ve göndermeyi içerir"¹⁹. Basın özgürlüğüne yer veren bir diğer bildirge de 12 Haziran 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Bildirgesidir. Bu bildirgenin basın özgürlüğü ile ilgili 12. Maddesi de şöyledir: "Özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisi de basın özgürlüğüdür; despotik yönetimler dışında, asla sınırlandırılmaz"²⁰.

Basın özgürlüğü alanındaki bu gelişmelerin ardından, üzerinde durulması gereken bir diğer konu da modern anayasalarda basın özgürlüğünün nasıl ele alındığı konusudur. Fikret Eren, basın özgürlüğünün modern anayasalarda temel hak ve hürriyetlerin özel bir türü olarak düzenlendiğini söylemektedir. Eren'e göre²¹; basın hürriyeti, düşünceyi açıklama hürriyetinin özel bir türünü oluşturmaktadır. İşte basın özgürlüğü kavramı etrafındaki tartışmaların altında yatan neden de bu olmaktadır. Aşağıda anlatılacağı gibi, bazı bilim adamlarına ve gazetecilere göre basın özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün özel bir türü iken bazılarına göre ise, bu iki kavram aslında birbiriyle özdeştir. Çetin Özek, bu iki kavramın aynı anlama geldiğini savunanlardandır Özek, basın özgürlüğünü düşünce açıklamak özgürlüğü kapsamında düşünmek gerektiğini ve basın özgürlüğü ile düşünce açıklamak özgürlüğünün özdeş kavramlar olduğunu ifade etmektedir²².

¹⁹ Selma KOÇ: "Neden Basın Özgürlüğü Değil de Sansür?...", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4, (1997), 35.

²⁰ www.google.com.

²¹ Fikret EREN: "Basında Hukuki Sorumluluk", Türk Basınının Sorunları Sempozyumu, 1986 (Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, 1986). 36.

²² Çetin ÖZEK: "Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü". Türk Basınının Beş Sorunu, (İstanbul: Basın Konseyi Yayınları, 1989). 11.

Nevzat Toroslu da Çetin Özek'le aynı düşünmektedir. Toroslu'ya göre²³, basın özgürlüğü düşüncenin açıklanması özgürlüğünün ifadesinden başka bir şey değildir, dolayısıyla yasalarda basın özgürlüğünün ayrı bir özgürlük olarak düzenlenmesine de gerek yoktur.

Basın özgürlüğünün tanımında da anlaşmazlıklar söz konusudur. Ayrıca, bu özgürlüğün basına özgü özel bir ayrıcalık olup olmadığı da tartışılmaktadır. Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi, kavramın kendisi üzerinde durmakta ve "basın özgürlüğü" kavramının ayrıcalıklı bir özgürlüğü ifade ettiğini, bu nedenle "iletişim özgürlüğü" kavramını kullanmanın daha doğru olacağını söylemektedir. Ekşi, basın özgürlüğü kavramının basın dışındaki bireyleri görmezden geldiğini ve gerçekleri öğrenme konusunda önceliği basın mensuplarına tanıdığını, dolayısıyla bu kavramın basına tanınan bir ayrıcalığı ifade ettiğini vurgulamaktadır²⁴.

İrfan Erdoğan da, "basın özgürlüğü" kavramı yerine "iletişim özgürlüğü" kavramını Türkiye'de yerleştirmeye çalışan Oktay Ekşi'nin görüşleri paralelinde düşünmekte ve basın özgürlüğünün belli bir grubun özgürlüğünü ifade ettiğini savunmaktadır²⁵.

"Basın özgürlüğünün en büyük düşmanı basının kendisi, kendi örgütlenme biçimidir. Kapitalist medya profesyonallizmi ve pratikleri basın özgürlüğünü belli bir sınıfın özgürlüklerinin ifadesi yapar. Özgürlük böylece, basının özel teşebbüs çıkarlarıyla eşleşen bir karaktere sahip olur ve özgürlük dönüşüme uğratılarak belli bir özel çıkar ve çıkar çatışması biçimini alır."

²³ Nevzat TOROSLU: "Medya ve Hukuk: Basın Özgürlüğü ve Sınırları", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Hazırlayan Korkmaz ALEMDAR (İstanbul: AFA Yayıncılık, 1999). 59.

²⁴ Oktay EKŞİ: "Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, 11, 2 (Eylül – Ekim 1996), 251 – 252.

²⁵ İrfan ERDOĞAN: İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş (Ankara, 1997). 276.

Erdoğan'ın üzerinde durduğu konu, basın özgürlüğü kavramının belli bir grubun ayrıcalığını ifade ettiği ve bu ayrıcalığın basın özgürlüğünün en büyük düşmanı olduğudur. Bazı bilim adamları ise, basın özgürlüğü kavramını kullanmanın yanlış olmadığı ve bu kavramın herkesi kapsadığı görüşündedirler. Kayıhan İçel de, basın hürriyetinin sadece basın faaliyeti içinde yer alan basın mensuplarına tanınan bir "imtiyaz" olmayıp, düşünce kanaat ve haberleri değişik kalem ve ağızlardan serbestçe izleyebilme imkanını sağlaması bakımından tüm vatandaşları ilgilendiren "haber alma hürriyeti"nin bir gereği olduğunu söylemekte ve basın özgürlüğü kavramının bir ayrıcalığı ifade etmediğini savunmaktadır²⁶.

Basın özgürlüğü - iletişim özgürlüğü kavramları üzerine yapılan bu tartışmaların ardından, basın özgürlüğü kavramında üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, bu özgürlüğün sağlanması konusunda siyasi iktidarların hangi konumda olmaları gerektiğidir. Siyasi iktidarlar basına karşı tarafsız mı kalmalılar yoksa basın özgürlüğü için birtakım önlemler almalı mıdır? Devletin basın özgürlüğünün sağlanması konusunda seyirci kalmaması ve gerektiği zaman basın özgürlüğü için gerekli önlemleri alması basın hukukçularının üzerinde anlaştıkları konulardandır.

Kayıhan İçel'e göre²⁷, bugünkü modern basın hukukunda, basın özgürlüğü kavramı sadece basının kendisine yüklenen kamusal görevleri yerine getirmesi ve siyasal iktidar tarafından sınırlandırılıp engellenmemesi anlamına gelmemektedir. Bir başka deyişle modern basın özgürlüğü anlayışı, devletin bu özgürlüğün gelişmesinde tarafsız bir tutum takınmasını ve bu gelişmeye izin vermesini yeterli görmemektedir. Modern basın hukuku, basın

²⁶ Kayıhan İçEL: "Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu". Türk Basınının Sorunları Sempozyumu (Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, 1986). 23

²⁷ Kayıhan İçEL: "Devletle Basın Arasındaki Karşılıklı İlişkiler", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3 (İstanbul, 1983). 54.

özgürlüğü konusunda devlet tarafından bazı aktif önlemlerin alınması zorunluluğunun bulunduğunu kabul etmektedir.

İçel gibi, Sulhi Dönmezer de basın özgürlüğü konusunda devletlerin aktif önlemler almaları gerektiği üzerinde durmaktadır. Dönmezer'e göre²⁸, basın hürriyeti kollektif bir hürriyet ve bir bakıma sosyal bir haktır. Basın hürriyetinin fiilen varolabilmesi için devletin basına karşı tam tarafsız davranması ve bu kurumu kendi haline bırakması yeterli değildir, ayrıca pozitif olarak basının ihtiyaçlarını karşılayacak fiili müdahalelerde de bulunması zorunludur .

Çetin Özek, basın özgürlüğünün sağlanması ve sürdürülmesi için basın hukukunun oluşturulması gerektiğini, bunun için de siyasal iktidarlara görev düştüğünü belirtmektedir. Çağdaş demokrasilerde, basın özgürlüğünü sağlamak açısından siyasal iktidarın yükümlülükleri yerine getirebilmesi, salt basın faaliyetine ilişkin yasal düzenlemeleri gerektirmektedir. Gerçekten, Anayasanın, basın özgürlüğünün varlığını ve sansürün yasak olduğunu belirten kuralları soyut ve kuramsaldır; ancak basın hukukunu oluşturan yasal düzenlemelerin demokratik ilkelere göre gerçekleştirilmesi durumunda, anayasal kurallar yaşama geçirilmiş, işlerlik kazanmış olur²⁹.

Hukukçuların üzerinde görüş birliğine vardıkları gibi, devlete basın özgürlüğünü hem sağlaması hem de devam ettirmesi için büyük sorumluluklar düşmektedir. Sulhi Dönmezer, devletin basın özgürlüğünü sağlamak için alması gereken tedbirleri üç maddede özetlemektedir³⁰:

²⁸ Sulhi DÖNMEZER: "Yine Basın Özgürlüğü Üzerine", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, 11, 2 (Eylül – Ekim 1996), 248.

²⁹ Çetin ÖZEK: a.g.m., 14.

³⁰ Sulhi DÖNMEZER: "Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3 (İstanbul, 1983), 3.

“1. Basın hürriyeti bir anayasa kurumudur ve teminatı anayasalarda ayrıntılı biçimde yer almalıdır, gösterilmelidir.

2. Basın hürriyeti sadece iktidara karşı serbestlik değil aynı zamanda sosyal bir hak olarak da ortaya çıkmalıdır. Bu suretle, devlet bu hürriyetin olduğu haklardan halkın yararlanabilmesini sağlamak üzere bazı tedbirler almak, hizmetler sağlamakla yükümlüdür. Yükümlü olmalıdır ve bu mecburiyeti tesis eden hükümler anayasalarda yer almalıdır.

3. Basın hürriyeti kurumsal bir hürriyettir. Yani basın hürriyeti demokratik bir toplumda basın müessesesinin kendisinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilmesi, rolü oynayabilmesi için var olması zorunlu bir hürriyettir”.

Kayıhan İçel, basın özgürlüğünün günümüzün hürriyetçi demokratik rejimlerinde ifade ettiği anlamı şu şekilde sıralamıştır³¹:

“1. Hürriyetçi demokratik rejimlerin temel unsurlarından birinin “hür basın” olduğu tartışmasız kabul edilen bir olgudur.

2. Basın hürriyeti sadece basın faaliyeti içinde yer alan basın mensuplarına tanınan bir imtiyaz olmayıp, düşünce, kanaat ve haberleri değişik kalem ve ağızlardan serbestçe izleyebilme imkanını sağlaması bakımından tüm vatandaşları ilgilendiren “haber alma hürriyeti”nin bir gereğidir.

3. Basın hürriyetinden söz edilebilmesi için; “haber, düşünce ve kanıları serbestçe öğrenebilmek ve toplayabilmek”, “düşünce ve kanıları serbestçe açıklayabilmek” ve “haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayabilmek” haklarının bulunması gerekir.”

Basın özgürlüğü için ön koşul niteliğindeki bu şartlar, uluslararası belgelerde de vurgulanmaktadır. Basın hürriyetinin temel unsurları olarak yukarıda sıralanan haklar da sınırsız değildir. Her hak gibi, bu hakların da sahipleri tarafından kötüye kullanılması ihtimali vardır. Naci Bostancı da bu

³¹ Kayıhan İÇEL: “Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu”, Türk Basının Sorunları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu (Ankara, 26 – 27 Mayıs 1986). 23-24.

duruma değinmektedir. Bostancı'ya göre³²; "...en büyük balık olan devlet karşısında var oluşunu ahlâki bir değer olan "özgürlük" ile korumaya çalışan basın, kendisi büyük balık olduğunda küçükleri yutmakta hiç tereddüt etmemektedir". İşte bu nedenle basın hürriyetine ilişkin hakların kötüye kullanılmasının önlenmesi zorunludur.

Basın özgürlüğünü anayasal güvenceye kavuşturan ilk ülke olan ABD'de, anayasa tarafından bu özgürlüğe bir sınırlama konulmadığı halde, Amerikan Yüksek Mahkemesi, bu özgürlüğün de her özgürlük gibi mutlak olmadığını ve sınırlanabileceğini kabul etmiştir. Çeşitli uluslararası belgelerde de basın özgürlüğünün düzenlenmesi anlamında bir sınırlamanın yasalar tarafından yapılabileceği kabul edilmiştir*.

Basın özgürlüğü kavramı, dünyadaki son gelişmelerle birlikte yeni bir küresel anlam kazanmaktadır. Artık günümüzde, basın özgürlüğü de evrensel bir sorun sayılabilmektedir. Herhangi bir ülkede gerçekleştirilen basın özgürlüğüne yönelik uygulamalar, diğer ülkeleri de ilgilendirmektedir. Artık hiçbir ülke basın özgürlüğü konusunu, kendi içişleri olarak görememektedir. Bu özgürlüğü kısıtlamaya yönelik uygulamalar, uluslararası kuruluşlarca ve diğer devletler tarafından kınanmakta ve eleştirilmektedir. Basın alanında oluşan bir başka görüşe göre ise; basının kendi kendisini denetlemesinin ve uyacağı kuralların kendisi tarafından konulmasının özgürlüğünü de koruması açısından daha yararlı olacağı belirtilmektedir.

³² M. Naci BOSTANCI: "Basın ve Özgürlük", Türkiye Günlüğü, 41 (Temmuz – Ağustos 1996), 60 - 61

* Türkiye'nin 6366 sayılı kanunla onayladığı Avrupa Konseyi İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesinin 10. Maddesi, basın ve haberleşme hürriyetini de kapsayan söz hürriyetinden söz ettikten sonra, 2. fıkrasında bu hürriyetlerin, demokratik toplumlarda zorunlu önlemler niteliğinde olarak, milli güvenliği, düzeni korumanın, suçu önlemenin, sağlığın veya ahlâkın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin ifşasına engel olunması veya adalet gücünün üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması için kanunla belirli merasime, şartlara, sınırlamalara veya yaptırımlara bağlanabileceğini öngörmüştür. Bkz. Kayıhan İÇEL: "Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu", Türk Basının Sorunları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu (Ankara, 26 – 27 Mayıs 1986). 25.

Demokratik rejimin varlığını sürdürebilmesi, hür bir basının mevcudiyetine bağlıdır. Hür bir basının varlığını sürdürebilmesinin şartı ise, basının sorumluluk taşımasıdır. Sorumlu ve saygın bir basının yaratılabilmesi için, basın etikinin oluşturabilmesi ve basın meslek ilkelerinin uygulanması gerekir. Bunların gerçekleştirilebilmesi de özgür bir basının varlığına bağlıdır. Basın özgürlüğü, etik ve özdenetim kavramları birbirlerini tamamlayan ve biri olmadan diğerrinin anlamı olmayan kavramlardır.

1.4. ETİK KAVRAMI

Toplumsal yaşam, insanların ortak yaşam alanlarını ifade eder. Bu ortak paylaşım alanında, kişilerin uyacakları birtakım ilke ve kuralların bulunması gerekmektedir. Çünkü her toplum, kendi içinde varolan birtakım kuralları toplumsal yaşama uygulayarak bir düzen içinde yaşamak gereğini duyar. Bu gerek üzerine de etik ilkeler ortaya çıkmıştır.

Günümüzde etik ve ahlâk kelimesi günlük yaşamda aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Oysa iki kavram farklı anlamlar içermektedir. Bu yüzden öncelikle ahlâk ve etik kavramlarını tanımlamak ve farklarını ortaya koymak yerinde olacaktır. Şüphesiz, günlük yaşantıda defalarca kullanılan “ahlâk” kavramı açıklanmaya çalışıldığında, bunun ilk anda çok da kolay olmadığı görülmektedir. Çünkü sosyal bilimler alanında tek ve tartışmasız bir tanım yapılamamaktadır. Ahlâk kavramı da göreceli bir kavramdır ve anlamı toplumdan topluma, kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Dolayısıyla insanlar arasındaki ahlâksal tutum ve davranışlar da zaman sürecinin onlara kazandırdıklarına koşut olarak değişim göstermektedir. Ahlâk insanın yaşam sürecinde onun hem toplumsal hem kişisel vicdanıyla ilgili bir olgudur.

İnsanlar çok eski zamanlardan bu yana kendilerini bazı görevlere bağlı saymışlar ve bazı davranışların iyi ya da kötü olduğu konusunda, belirli inançlar geliştirmişlerdir. Ahlâk, kişilerin bu görev duygusundan hareket etmektedir. Bunlar, kişinin kendi nefesine, kendi vicdanına karşı olan görevlerdir.

Ahlâk kavramı oldukça soyut ve özgül olmayan bir anlamı hariç tutulacak olursa, evrensel bir kavram değildir; her toplum kendi ahlâk biçimini inşa eder³³. Bu konuda her toplumun üzerinde anlaşılabileceği asgari bir düzey bulunabilir ama aslında ideolojik, kültürel ve dinsel farklılıklar buna engel olmaktadır³⁴.

Etimolojik açıdan bakıldığında her iki sözcük de (ahlâk – etik); “töre”, “gelenek”, “alışkanlık” anlamlarını içermektedir. N. Hartmann, ahlâkların çokluğuna karşılık etiğin tekliliğinden söz eder. Bununla kastedilen şey, bir felsefe disiplini olarak etiğin tekliliğidir ve böyle bir disiplin olarak etiğin görevi, herhangi türde bir ahlâk geliştirmek ve bu ahlâka uyulmasını öğütlemek değil; tersine, ahlâksal bağıntıların niteliği üzerine bir genel görüş elde etmektir. Bu kuramsal etkinlik, tek tek ahlâklara değil, genel geçer etik bağıntılara yönelmek ister³⁵.

Ahlâk ve etik sözcükleri arasındaki günlük dildeki karmaşıklığa rağmen, her iki sözcüğü birbirinden ayırmak için bir ölçüt vardır. Ahlâkın olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey olmasına karşılık, etik bu olguya yönelen felsefe disiplinin adıdır. Bu nedenle günlük dilde alışkanlıkla bir ahlâksal problemden söz edildiğinde, aslında bunu etike ait bir problem, bir etik problemi olarak anlamak gerekir.

³³ Ross POOLE: Ahlâk ve Modernlik (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993). 9.

³⁴ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 18.

³⁵ Herald DELIUS: Günümüzde Felsefe Disiplinleri Etik, Çev. Doğan ÖZLEM , Ara Yayıncılık, 1990, www.felsefeekibicom/site/default.asp?PG=458

Anlamı toplumlara hatta kişilere göre değişmekle birlikte etik; Yunanca ethicon, latince ethica kelimelerinden gelmekte ve ahlâkın temellerini inceleyen felsefe dalı, bir kimsenin davranışlarına temel olan ahlâk ilkelerinin tümü anlamlarını taşımaktadır³⁶.

Etik kavramı kısaca; “ahlâk felsefesi” veya “ahlâk bilimi” olarak tanımlanmaktadır. Ahlâk felsefesinin bir diğer adı “etik”tir. Etik; ahlâk olgusunu kuramsal, kavramsal ve mantıksal temellerde ele alıp inceler. Ancak, ahlâk felsefesi ortaya çıkmadan önce de her toplumda bazı ahlâk kuralları vardı. İnsanlar her toplumda bazı davranışları “iyi – kötü”, “ahlâklı – ahlâksız” şeklinde değerlendirmişlerdir. Ahlâk belli bir dönemde, belli insan topluluklarınca benimsenmiş, insanların davranışlarına yol gösteren temel kurallar kümesini ifade eder³⁷.

Etik, belli toplumlarda veya belli dönemlerde ortaya çıkmış, ahlâk kurallarıyla değil, ahlâkın temelini ne olduğu , farklı ahlâk kuralları arasında seçim yapmamızı belirleyen ölçütlerin neler olabileceği ile ilgilenir³⁸. Etik, ahlâk alanında düşünme, felsefe yapma sürecinin insana kazandırmış olduğu bir etkinliktir. Etikin konusu ahlâktır ve onun sorunsalını ahlâkın açıklanması ve buna bağlı olarak ilkelerin saptanması oluşturmaktadır. Yani etik, ahlâkın belli bir disiplin altında çözümlemesinin yapılması ve çözümleme sonucunda elde edilen çeşitli veriler ışığı altında bir senteze varılarak, ahlâki bir disiplin ya da yaklaşımın elde edilmesi çabasıdır. Ahlâkın etikten önce de var olduğunu söylemek kuşkusuz doğru bir saptamadır.

³⁶ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları (İstanbul, 1986) , 8. Cilt, 3865.

³⁷ Sedat YAZICI: Felsefeye Giriş (İstanbul, 1999). 129.

³⁸ Sedat YAZICI: a.g.e., 129 – 130.

Marilyn J. Matelski, etik kavramının bütün topluluklarda, insan hayatını yönlendiren emredici hükümler olarak kabul edildiğini, bununla birlikte özgül etik kurallarının daima bir kültürün dinsel inançlarına, sosyal normlarına, tarihsel koşullarına ve ekonomi felsefelerine bağımlı olduğunu, bu yüzden etik ilkelere gönderme yapılırken, standardın uygulandığı sistemi de göz önünde bulundurmanın önem kazandığını ifade etmektedir³⁹.

Gündelik yaşamda, ahlâk anlamında da kullanılan etik değerler, bir otorite tarafından konulmazlar; insan ilişkilerinin ve insan aklının belirli bir süreç içinde deneyimlerinden ortaya çıkarlar. Bu yüzden bir meslek ahlâkı ya da bir mesleki kurallar bütünü, ancak o mesleğin icracılarının ortak uygulamasıysa geçerli olabilir, dışarıdan dayatılamaz. Doğan Tılıç, etik kavramının kültürel olarak tanımlanan, toplumsal yaşam açısından zorunlu olan ve görece bir "iyi" ve "kötü", "doğru" ve "yanlış" davranış biçimleri üzerine oturduğunu, bu davranış biçimlerinin bireyler tarafından subjektif olarak yaratılmadığını söylemekte ve etikin bir hedefinin de belli bir mesleğe ilişkin davranış kuralları oluşturmak olduğunu üzerinde durmaktadır⁴⁰.

Tılıç'ın da ifade ettiği gibi etikin bir hedefi, belli bir mesleğe ilişkin ahlâk kuralları ortaya koymaktır. Bu kuralları oluşturmanın amacı da, meslekte ahlâki standardı yakalamaktır.

³⁹ Marilyn J. MATELSKI: TV Haberciliğinde Etik, Çev. Bahar Öcal DÜZGÖREN (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 11.

⁴⁰ L. Doğan TILIÇ: "Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kışkırtıcılığı Türk Medyası: Bazı Ahlâki Sorunlar", Birikim, 117 (Ocak 1999), 35.

1.5. BASINDA ETİK

Basında ahlâk konusunun gündeme gelmesi 20. yüzyılın başlarında olmuştur. İlk defa, çağdaş kitle iletişim araçlarının geliştirildiği Batılı ülkelerde sözü edilmeye başlanmıştır. Aslında bu gelişim 17. yüzyıldan bu yana gazetenin geçirdiği evrimle yakından ilgilidir.

Önceleri haber kağıtları ve haftalık yayınlar olarak görülen gazeteler, Sanayi Devrimi'yle birlikte Batı'da giderek önemini artırmış, demokrasilerde üstlendikleri kamusal görevlerle de etkinliklerini ortaya koymuşlardır. Özellikle 20. yüzyılın başında artık gazetelerin kitlelere ulaştığı ve kitleler tarafından çok yakından izlendiği görülmektedir. Yine Meslek Ahlâk İlkeleri de bu yüzyılda gündeme gelmeye başlamıştır. Korkmaz Alemdar'a göre⁴¹; etik, görece özgür bir şekilde çalışan gazetecilerin artan çeşitli baskılara karşı kendilerini ve mesleklerini korumak, okurun güvenini kazanmak amacıyla uymaya söz verdiği kurallar olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle kitle iletişimi alanındaki etik anlayışı, basın özgürlüğünü geleneksel olarak sınırlama çabası içinde olan devlete karşı mücadeleden değil, sermayenin artan egemenliğinin yarattığı sorunlara karşı gazetecilik mesleğinin korunması çabalarından doğmuştur.

Alemdar'ın da ifade ettiği gibi etik ilkelerin ortaya çıkışının altında devlet değil, basının çeşitli nedenlerle saygınlığını ve güvenilirliğini kaybetmesi vardır. Medya etiğini, gazetecilerin mesleklerini icra ederken uymak zorunda oldukları kurallar ve ilkeler bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Bu etik ilkeler hangi eylemlerin iyi olduğunu, hangi uygulamalardan kaçınmak gerektiğini belirterek gazetecilere yol gösterirler. Etik ilkeler geliştirmenin amacı gazetecileri baskı altına almak, oto-sansür uygulamaya zorlamak değildir. Dünyadaki uygulamalar göz önüne alındığında, etik ilkelerin temel

⁴¹ Korkmaz ALEMDAR: "Medya ve Etik", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. Haz. Korkmaz ALEMDAR (İstanbul: AFA Yayıncılık, 1999). 255.

hedefinin medyanın saygınlığını ve güvenilirliğini artırmak olduğu kolaylıkla görülebilir⁴².

Basın özgürlüğünün korunması, sürdürülmesi ve geliştirilebilmesi için de etik ilkelere ihtiyaç vardır Basın ahlâkı, inanç sistemi çerçevesinde, büyük önem taşıyan basın özgürlüğünü koruyabilmek ve sürdürebilmek için var olması gerekli bir ahlâk anlayışıdır. Basının kamu yararına yönelik işlevlerini yerine getirebilmesi için özgür olmalı, bunun için de, belli bir ahlâk anlayışı muhafaza edilmeli ve bu konuda ortak bir anlayış bulunmalıdır.

Harun Tepe ise etikin başka bir boyutunu ele almakta ve etik eğitimi üzerinde durmaktadır. Gazetecilerin karşı karşıya kaldıkları sorunları çözmeye etik eğitiminin ana etken olduğunu ifade eden Tepe, "bunun ötesinde etik her tek durumda geçerli olacak bazı değerlendirme ve davranış normları veremeyeceği gibi, belirli durumlarda nasıl davranılacağına ya da davranılmayacağına ilişkin normlar da getiremez" demektedir⁴³.

Merill'in medya etiğine yaklaşımında göze çarpan ayrıntı ise gazetecinin etik ilkelere uygun davranmasını temel almasıdır. Merill, medya etiği denildiğinde, ancak medya çalışanlarının verdikleri mesleki kararlardan söz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yani Merill'e göre, sorgulanması gereken, medyanın kendisi değil, medyanın çalışanlarıdır. Bu nedenle de Merill başlangıç noktası olarak, bireyin etik olmasını almaktadır. Etiğin, tüm mesleki faaliyetleri ve uygulamaları etkilemesinden dolayı, medya çalışanları için de çok önemli olduğunu söyleyen Merill, medya çalışanlarının önlerindeki seçeneklerin arasından seçim yapabilmeleri için etik kaygının gerekli olduğunu belirtmektedir. Ancak, etik kaygının kendiliğinden doğal bir biçimde oluşmadığını, bunun ancak zaman içerisinde, deneyimlerle gelişebildiğine

⁴² Süleyman İRVAN: "Medya ve Etik", www.bianet.org/diger/egitim/888.htm, 22.02.2001

⁴³ Harun TEPE: "Çiğnenen Onurlar ya da Gazetecilikte Etik Sorunlar", *Kültür ve İletişim*, 2000 3(1) Kış (2000), 110 – 111.

inandığını söylemektedir ⁴⁴. Merrill, medya etiğinin felsefenin bir dalı olarak, medya çalışanlarının nasıl davranmaları gerektiğine yardımcı olduğunu belirtmektedir. Merrill, basında etikin temeline, basın çalışanlarını koymaktadır. Çünkü Merrill'e göre, önemli olan bireyin etik davranmasıdır.

Basın ahlâkı konusu ve sorunu, gazetenin geniş kitlelere seslenmeye başlamasıyla birlikte, her toplumda görülen bir olgu olmuştur. Ama asıl basın etiğinin tartışılması 1940'lı yıllarda Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın ortaya atılmasıyla başlamıştır. Basın etiğini bir sistem içerisinde açıklayan bu kuramın ilk izlerine de Hutchins Raporu'nda rastlanmaktadır.

1.5.1. Hutchins Komisyonu Raporu ve Toplumsal Sorumluluk Kuramı

Toplumsal (Sosyal) Sorumluluk Kuramı, 20. yüzyılda Amerika'da ortaya çıkmış, liberal kuram içerisinde doğmuş ve ona bir tepki olarak gelişmiş bir kuramdır. Pek çok ülkede basının kendini denetimi yolunda atılan adımlar genellikle "basın ahlâkı" çerçevesinde toplanmaktadır. Bu girişimleri bir sistem çerçevesinde açıklayan Toplumsal Sorumluluk Kuramı'dır. Daha doğru bir deyişle, bu kurama göre özdenetim, bir yandan özgürlük diğer yandan ise ahlâk çerçevesinde değerlendirilmek istenmektedir.

Medyanın saygınlığı, yerine getirmesi gereken temel işlevler hemen her ülkede ve her dönemde tartışma konusu olmuştur. Aslında medyanın yaptıklarına yönelik eleştirilerin, ABD'de diğer ülkelere göre çok daha önceleri başladığı gözlenmektedir. 1950'li yıllara kadar geçen dönem içerisinde Amerikan medyası, kendilerine anayasal güvence altında sunulan özgürlük üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak 1950'li yılların başlarında, özellikle

⁴⁴ Bülent ÇAPLI: a.g.e., 12.

akademik çevrelerdeki kıpırdanma, bu konudaki dikkati, özgürlükler üzerinden biraz olsun medyanın sorumluluğuna kaydırmıştır. O dönemde, bu yaklaşım değişimini başlatan asıl gelişme ise 1947 yılında yayımlanan Hutchins Komisyonu'nun raporu olmuştur.

1.5.1.1. Hutchins Komisyonu Raporu

Amerika'da 1940'lı yıllarda, basının özellikle siyasi haberlerde adil davranmayarak taraf tuttuğu şeklindeki sitemlerin artması, birçok yayıncının durumun devam etmesi halinde hükümetin kısıtlamaya gideceği yönünde endişe duymalarına neden olmuştur. Sonuçta basına yönelik ciddi eleştiriler, Amerikan toplumunda basının işlevlerinin sorgulanması sürecini doğurarak akademik araştırmaların yapılmasında rol oynamıştır⁴⁵. Bu araştırmalardan birini de Robert Hutchins yapmıştır. Henry Luce adlı bir gazete patronunun, Chicago Üniversitesi Rektörü Robert Hutchins'e Amerikan Basınıni incelemesi için iki yüzbin dolar vermesinin ardından, Hutchins bir komisyon kurarak, medya ahlâkı, sorumluluğu ve iletişim siyasetiyle ilgili 'Hür ve Sorumlu Bir Basın' adlı rapor yayınlamıştır⁴⁶.

Tarihe "Hutchins Komisyonu" olarak geçen bu komisyon söz konusu raporunda, basın özgürlüğüne yönelik tehditleri ve liberal kuramın aksaklıklarını sorgulamış ve Amerikan basınına ağır eleştiriler yönelmiştir. Raporda, basının önemsiz ve sansasyonel konulara gereğinden fazla yer vererek; günlük olay ve olguların anlamlı bir çerçevede doğru, kapsamlı ve akılcı bir muhasebesini yapmadığı, sorumluluk bilinci taşımadığı vurgulanmıştır.

⁴⁵ Metin IŞIK: a.g.e., 28

⁴⁶ John VIVIAN: *The Media Mass Communication*, Allyn and Bacon (Boston, 1999)'dan naklen Metin IŞIK: a.g.e., 28.

Hutchins Raporu'ndan önce liberal medyanın, kendiliğinden sorumluluğunun farkına varacağı ve farklı iletişim araçlarının sorumluluk kavramını farklı biçimlerde algılayacağı düşünülmekteydi. Bu farklılıkların da sorumlu basının göstergesi olduğuna inanılmaktaydı. Hutchins Raporu, medyanın topluma karşı sorumlu olduğunu ve ABD'deki liberal medyanın bu sorumluluğu yerine getirmediği düşüncesindeydi. Bu nedenle de raporu hazırlayan komisyon, medyanın yeni bir yaklaşıma gereksinimi olduğunu vurgulamaktaydı.

Komisyonun üzerinde durduğu konular şöyle sıralanmaktaydı: Komisyona göre, "gerçek" yerine "sıradışı" olanı, "önemli" yerine de "sansasyonel" olanı sunma eğilimindeki medya; topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmesi için gerekli olan bilgi ve tartışmaları ulaştıramamakta ve tekelleşmeyle bir "güç ve kâr" araçları yolunda ilerlemektedir. Dolayısıyla basının ürettiği iletilerin çoğu, insanın gerçek hayatıyla hiçbir ilgisi olmayan çeşitli hikaye ve görüntülerin karışık anlatımından oluşmakta, sonuçta anlamsızlık, sığlık, çarpıtma ve yanlış anlama gibi olgular ortaya çıkmaktadır. Yine komisyona göre, basın toplumsal ihtiyaçlara uygun olarak kendine çekidüzen vermezse, basının sorumlu hareket etmesini sağlamak için hükümetin doğrudan müdahale ve kontrolü kaçınılmaz olacaktı⁴⁷.

Yukarıda da değinildiği gibi, komisyon raporunda, basın dünyasındaki tekelleşmeden ve tekelleşmenin yarattığı zararlardan söz edilmekte ve basının sorumluluk bilincinde hareket etmemesi sonucunda hükümetin müdahalesinin kaçınılmaz olacağı vurgulanmaktadır.

⁴⁷ Metin IŞIK: a.g.e., 28 – 29.

1.5.1.2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın Ortaya Çıkışı

Gerçek anlamda meslek etiki, basın ahlâkı konuları ilk kez Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın liberal teorinin yerini almasıyla ağırlık kazanmıştır. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın ortaya çıkışının dayanak noktası ise Hutchins Raporu olmuştur. Medyanın topluma karşı sorumluluklarını yeniden hatırlatan bu rapor sayesinde kuram benimsenmiştir ve bugün bile etik tartışmalarının temelinde bu kuram yer almaktadır.

Komisyon raporu ilk etapta tepkiler almasına rağmen, on yıl içerisinde Amerikan basını toplumsal sorumluluk teorisini benimsemiştir. Dolayısıyla Hutchins Komisyonu'nun raporu ile birlikte toplumsal sorumluluk terimi Amerikan medya literatürüne girmekle kalmamış, aynı zamanda bugün bile basın alanında etik ve felsefi tartışmalarda egemen bir konu olarak yer etmiştir⁴⁸.

Hutchins Raporu'nun medyaya yönelik önerilerinden sonra, 1956 yılında Fred Siebert, Theodore Peterson ve Wilbur Schramm'in yazdığı "Basının Dört Kuramı" başlıklı kitapta ilk defa Toplumsal Sorumluluk Kuramı ortaya atılmıştır. Bu kuram, özellikle meslek etiki açısından önem taşımaktadır. Tuğrul Eryılmaz meslek etikinin ilk kez Toplumsal Sorumluluk Kuramının Liberal Teorinin yerini almasıyla ağırlık kazandığını ifade etmektedir. Çünkü liberal kuramda ideal olan "serbest piyasa" fikir düzeyinde yeterince etkili olamadı. Basın sermayesi çok az sayıda kişinin elinde toplanmaya ve bu az sayıdaki medya sahibi bu gücü kendi ekonomik ve siyasal çıkarları için kullanmaya başladılar. Gücsüzlerin sesi, "fikirlerin serbest pazarı" gerçekleşemediğinden hiç duyulmaz oldu. Özetle medya tamamen kontrolden çıktı. İşte meslek etiki ilk kez toplumsal sorumluluk kuramının geçerli olduğu yerlerde ağırlıklı olarak telaffuz edilmeye başlandı.

⁴⁸ Metin IŞIK: a.g.e., 29.

Bu kurama göre medyayı yasaların yanı sıra kamuoyu ve meslek etiki kontrol edecekti⁴⁹.

Toplumsal Sorumluluk Kuramı medyayı farklı düşünce ve görüşlerin açıklanmasında bir araç olarak görmektedir. Herkesin iletişim araçlarına kolayca ulaşarak söyleyeceklerini dile getirmesinin amaçlandığı bu yaklaşımda; medyanın yasaların yanı sıra kamuoyu, basın konseyleri, ombudsmanlar ve sivil toplum örgütlerince gözetim altında tutulması savunulmaktadır. Dolayısıyla kuram, yayın denetimini yayıncı, halk ve yargıya bırakmaktadır. Böylece okuyucu daha etkin olarak iletişim sürecine katılacaktır.

Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımının benimsenmesinde temel amaç, kitle iletişim araçlarına "dördüncü güç" statüsünün yeniden sağlanabilmesidir. Bu kuramın önerisi basının kendi kendini denetlemesidir. Ayrıca kuramda basın özgürlüğüne ve etik ilkelere de atıfta bulunmaktadır.

1.5.1.2.1. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'na Göre Basının Görevleri

Gazeteciler arasında büyük tepki uyandıran Hutchins Komisyonu Raporu'nda beş madde bulunmaktaydı. Bu beş maddede Toplumsal Sorumluluk Yaklaşımı'nın ana esasları belirlenmişti. Beş maddede toplanan ve kurama göre basının görevlerini yansıtan görüşler şöyleydi⁵⁰:

⁴⁹ Tuğrul ERYILMAZ: "Gazeteci Kendine de Sormalı", *Birikim*, 117 (Ocak 1999), 23.

⁵⁰ Bülent ÇAPLI: a.g.e., 27.

- “1. Medya, günün olaylarını ve bunların anlamlarını doğru ve kapsayıcı bir biçimde sunmalıdır. Medya, yalan söylememeli, gerçek ile yorumu birbirinden ayırmalı, anlamlı bir şekilde haber vermeli ve gerçeklerin ötesine gitmeli, doğruyu vermelidir.
2. Medya, yorum ve eleştiriler için bir platform olmalıdır. Medya, nesnel habercilik adına, kendisine ters düşen fikirleri de haber yapmalı; toplumdaki tüm önemli görüş ve çıkarlar medyada temsil edilmelidir.
3. Medya, toplumdaki farklı seçmen gruplarının tümünü temsil edebilecek bir tablo çizmelidir.
4. Medya, eğitsel bir araç olarak, toplumun erişebilmek için yoğun çaba göstermesi gereken idealleri saptamalı ve bunları açıklamalıdır.
5. Medya, enformasyona tam bir erişim sağlamalıdır. Haber ve fikirlerin serbestçe ve yaygın bir biçimde dolaşımına gereksinim duyulmaktadır”.

Ulaşılan noktada toplumsal sorumluluğu olan medyanın yukarıda sayılan görevleri yerine getirebilmesi için, gerçekleştirmesi gerekenler kısaca şu şekilde özetlenebilir: Medya haber ve bilgi aktarma işlevini doğru, nesnel ve hakça bir biçimde yerine getirmelidir. Medya bu işlevini yerine getirmek için özgürce varolabilmelidir. Ancak, özgürlüğün düzenlenmesi de gerektiğinden medya kendi kendini düzenleyebilmelidir. Yani medyanın uyması gereken kurallar olmalıdır ve bu kuralları medya yine kendisi belirleyebilmelidir. Belirlenecek kurallar medyada nitelikli bir içerik üretiminin gerçekleşmesini sağlayacak meslek anlayışını güvence altına almalıdır. Bu güvencenin oluşması için oluşturulacak bir ahlâk yasasına uymak zorunlu olmalıdır. Ahlâk yasasına uyma zorunluluğu olan medya, ahlâk ve meslek kodlarına uyulmadığı zaman bunun denetimini yapacak kamusal müdahaleleri içine sindirmelidir⁵¹.

⁵¹ Raşit KAYA: “Medya, Toplum, Siyaset”, Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Haz. Korkmaz ALEMDAR (İstanbul, 1999). 29.

Yukarıda da değinildiği gibi, Toplumsal Sorumluluk Kuramı özellikle basının özdenetimi üzerinde durmaktadır. Kuramın önerdiği basının kendi kendini denetlemesi anlayışı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin ABD’de basın konseyinden ziyade, basın ahlâk kuralları ve ombudsmanlık yaygın olarak kabul görürken; İsveç gibi bazı İskandinav ülkelerinde ombudsmanlık yöntemi başarıyla uygulanmakta, İngiltere’de ise, 90’lı yıllarla birlikte İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu uygulama şansı bulmaktadır.

1.5.1.2.2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nın Liberal Basın Teorisinden Farkları

Liberal Kuram içinde doğan ve ona bir tepki olarak gelişen Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nın anlaşılabilmesi için liberal teoriden ayrılan yanlarının da bilinmesi gerekmektedir.

1940’lı yıllardan itibaren, liberal basın teorisi çok yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Teorinin şüpheyile karşılanmasına kadar ulaşan bu süreçte medyada tekelleşmenin çok önemli rolü olmuştur. Bu tekelleşmeyle birlikte hem çoğulculuk ortadan kalkmış hem de basın çalışanları haklarının bir kısmını kaybetmişlerdir. Liberal yaklaşım, gazetecilerin sorunlarına göz yummuş ve genellikle medya sahiplerinin haklarını kollamıştır. Bütün bunlar tepki olarak yeni bir yaklaşım biçiminin ortaya çıkmasına aracılık etmiştir. Toplumsal sorumluluk anlayışı olarak ifade edilen bu süreçte, iletişimi düzenleyen birtakım kuralların, basın konseylerinin, antitröst yasalarının ve devletin aldığı bazı tedbirlerin oluşturulması konusu gündeme gelmiştir⁵².

⁵² Cihaneri ERCİYES: “Medya Etiği ve Klasik Etik Kodları”, Türkiye ve Siyaset Dergisi (Mayıs – Haziran 2001). www.turkiyevesiyaset.com/say:4/0406.htm

19. yüzyılla birlikte basın özgürlüğü ve ahlâk konusu üzerinde pek çok düşünür çalışmıştır. Özgürlükçü kuramın savunucuları olan John Milton, John Erskine, Thomas Jefferson ve John Stuart Mill'e göre; basın tamamen bağımsız ellerde olarak, resmi çevrelerle maddi ilişkileri olmadan, gerçeğin izleyicisi olmalı ve bu yolla hükümeti denetlemelidir⁵³. Görüldüğü gibi, bu kuramın savunucuları basının, hükümetle maddi ilişkisinin olmaması konusu üzerine odaklanmışlardır.

Tamamen sorumluluğu okuyucuya yükleyen Liberal Basın Kuramı'na göre, gazeteci gördüğünü doğru ya da yanlış hedef kitesine haber olarak aktarır, bilinçli olan okuyucu ise, içinden doğruyu ayırt etmesini bilir. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nda bunun aksi savunulmaktadır. Bu kurama göre okuyucu sanıldığı gibi bilinçli değildir. Dolayısıyla, başta sorumlu bir basın yaratabilmek için, basın çalışanlarının etike uygun hareket etmelerine ve bir otoritenin varlığına gerek duyulmaktadır⁵⁴.

Toplumsal Sorumluluk Kuramı liberal yaklaşımdan çok da uzak değildir ancak iki yaklaşım arasındaki ana ayırım hükümetin rolü üzerinde odaklanmıştır. Liberaller hükümetin hiçbir rolünün olmaması veya bunun en az seviyede olması noktasında ısrar ederlerken; toplumsal sorumluluk yaklaşımını savunanlar ise; hükümetin arka planda kalarak medyayı özdenetim yoluyla sorumlu olmaya zorlaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun sonucunda medyanın kendi içerisinde bağımsız komisyonlar oluşturmak suretiyle, kendi kendini denetleme fikri ortaya atılmıştır. Basının bağımsız olmakla birlikte, topluma karşı sorumlulukları olduğu ilkesine dayanan bu yaklaşım, basına kontrollü bir özgürlük tanımaktadır⁵⁵.

⁵³ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 19.

⁵⁴ Bülent ÇAPLI: a.g.e., 28.

⁵⁵ Metin IŞIK: a.g.e., 29 – 31.

Kısacası, toplumsal sorumluluk yaklaşımı, medyanın, basın özgürlüğü ile topluma karşı ödevlerini bağdaştırmayı amaçlamaktadır. Buna göre medya sahipleri ve çalışanları, toplumun beklentilerini yerine getirmeyi bir yükümlülük olarak kabullenmelidirler. Serbest piyasa ve rekabet şartlarında meydana gelebilecek aksaklıklar, kamusal ihtiyaçları karşılayacak mekanizmalarla düzeltilmelidir.

Küreselleşmeyle birlikte, bu küresel dünyayla olan iletişimi sağlayan basına da önemli roller ve sorumluluklar düşmektedir. Basının öncelikle haber verdiği toplumun resmi organlarına karşı kanunlarla çizilmiş sorumlulukları vardır. Bazı toplumlarda basının sorumlulukların tamamı devlet tarafından belirlenir ve basın devlet tarafından denetlenir. Böyle bir durumda basın devletin sesidir. Basının bir de toplumun beklentilerine karşı sorumlulukları vardır. Çünkü gelişmiş ülkelerde toplum, basın özgürlüğünü aynı zamanda kendi özgürlüğü olarak kabul etmektedir. Bu nedenle basının seslendiği kitleye sorumluluğun bilincinde olarak saygı göstermesi gerekmektedir. Üçüncü sorumluluk ise basının kendisine karşı olan sorumluluğudur. Toplum nezdinde güvenilirliğini ve saygınlığını sürdürmek isteyen basın, kendi içinden bu özellikleri yok etmek ve aynı zamanda iktidarların baskısını önlemek için özdenetim yoluna gitmiş ve bu çerçevede etik ilkeler oluşturulmuştur.

1.5.2. Basın Ahlâk İlkeleri

Gazetecilik mesleği ve basın alanı, diğer mesleki etkinlikler dikkate alındığında görülecektir ki, toplumsal alanda önemli ve etkin bir yere sahiptir. Daha önce de belirtildiği gibi, 1791 tarihinde, Amerikan Anayasası'nın İlk Değişiklik Maddesi, Amerikan Kongresi'nin, söz ve basın özgürlüğünü engelleyici yasa yapamayacağı ilkesini belirlemiş ve böylece de ilk kez mesleki etkinliğin çalışma alanı yasal koruma altına alınmıştır. Doğal olarak

bu, basının sahip olduğu toplumsal etkinlik ve elinde bulundurduğu güçten kaynaklanmaktadır.

Demokratik ÷lkelerde toplum adına iktidarı elinde bulunduranları denetleyen ve bu görevi nedeniyle de dördüncü güç olarak nitelendirilen basın, o toplumda geçerli olan hukuk kurallarına uymak durumundadır. Bu yasal düzenlemelerin dışında, gazetecilerin mesleki etkinliklerini belirli bir meslek ahlâkı kuralına bağlayan ve işleriyle ilgili eylemlerinde onlara yol gösterme açısından yarar sağlayan basın meslek ilkeleri vardır. Basın Ahlâk İlkeleri ile hukuki yasalar birbirleriyle bire bir örtüşmeseler de, karşılıklı olarak etkileşim içindedirler. Bu etkileşimin sonucunda, her ikisi de karşısındakinde var olan bir kuralı kendi içine alarak benimsemekte ve uygulamaya koymaktadır.

Hiç kuşkusuz, yasal düzenlemeler gazete ve gazeteciler açısından uyulması gereken maddeleri içerirken, bunların dışında kalan basın ahlâk kuralları/etik ilkeler de, söz ve basın özgürlüğünün korunması açısından, dikkatle ele alınıp incelenerek uygulamaya konulması gereken ilkelere. Ayrıca, basın etik ilkeleri yasal düzenlemelerde yer almayan, ancak meslek açısından da uygun gör÷lmeyen durumlarla ilgili pek çok ilkeyi de içinde barındırır.

Atilla Girgin'in de belirttiğı gibi, gazetecilik, ahlâk kuralları bulunan ilk mesleklerden birisidir. Gazetecilik ahlâk kurallarının en önemli özelliklerinden biri, çok geniş coğrafyaya yayılmış olmalarıdır⁵⁶. Günümüzde gelişmiş ya da az gelişmiş ÷lkelerin çoğunluğunda basın meslek ilkelerinden söz etmek mümkündür. Basın Meslek İlkeleri'nin gör÷lmeye başladığı devir olarak, Batıda totaliter rejimlerle demokratik rejimlerin çatışmasının belirgin biçimde ortaya çıktığı 20. yüzyılın ilk yarısı gör÷lmektedir. Bu olgunun temelinde ise,

⁵⁶ Atilla GİRGİN: a.g.e., 157

basın ahlâkı ile basın özgürlüğü kavramları arasındaki karşılıklı etkileşim ve yakın ilişki bulunmaktadır ⁵⁷.

20. yüzyılın başlarında, ekonomik ve toplumsal yaşamda büyük dönüşümlerin ve değişimlerin ortaya çıkması, çeşitli açılardan, gazetelerin toplum yaşamında önemli bir yer edinmelerine yol açmıştır. Bu da, gazetecilerin mesleklerini yaparken uymalarının uygun olacağı düşünülen ya da onlara mesleki etkinliklerinde yol göstermesi açısından yararlı olacak bazı mesleki ahlâk kurallarının gündeme gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasında, basının gerek birey gerekse toplum yaşamı üzerindeki etkisinin açıkça görülür biçimde artması, kuşkusuz önemli bir etken olmuştur.

Basın ahlâk ilkeleri, genel olarak basındaki arzu edilmeyen davranışları önlerken, dürüst gazetecilere de görevleri sırasında ya da sonra ortaya çıkacak olası bir durumda kamuoyu ve meslektaşlarının desteklerini sağlamaları için yol göstermektedir. Genel anlamda meslek ahlâk ilkeleri, hukuk yasalarında yer almayan ancak mesleki etkinlik açısından önemli olan uygulamalarla ilgili yükümlülükleri ve kuralları içinde bulundurmaları nedeniyle, meslek üyelerine rehberlik eden ancak bağlayıcı olmayan yapısal bir özelliğe sahiptirler ⁵⁸.

Belsey ve Chadwick, ayrıntılarıyla düzenlenmiş etik ilkelerin olumlu ve olumsuz yönlerinin olacağını ama her iki boyutun da medyada kalitenin gerçekleşmesine katkıda bulunacağını belirtmektedir ⁵⁹.

⁵⁷ Murat ÖZGEN: Gazetecinin Etik Kimliği (İstanbul, 1998). 48.

⁵⁸ Murat ÖZGEN: a.g.e., 51

⁵⁹ Andrew BELSEY ve Richard CHADWICK: "Medyada Kalitenin Bir Aracı Olarak Etik", Medya, Kültür, Siyaset. Der. Süleyman İRVAN (Ankara: Alp Yayınevi, 2002), 431.

Vedat Demir, basın mesleğinin diğer mesleklerden farklı yanlarının olması, basın özgürlüğünün sağlanması konusunda gösterilen hassasiyetler ve basının üzerinde yasaklayıcı normların konmasına karşı çıkılması gibi nedenlerden dolayı basın mensuplarının belirli kurallar oluşturarak bu kurallar çerçevesinde mesleki ilkeler saptamalarını gecikmiş olduğunu ifade etmektedir. Demir, bunun nedeni olarak da, gazetecilerin bir kısmının, basının toplumu bilgilendirme ve aydınlatma görevine zarar vereceği gerekçesiyle, basın mensuplarını bağlayıcı belirli normların oluşturulmasına karşı çıkmalarını göstermektedir⁶⁰.

Belsey ve Chadwick medya etiği konusunda araştırılmayı ve açıklanmayı gerektiren sorunları; etik kurama dayalı ilkelerin gerekliliği, bu ilkelerin gazetecilik pratiğinde gerçek sorunlara ve olaylara nasıl uygulanabileceği, etik ilkelerin uygulanmasının medyada kaliteye yardımcı olabileceği ve son olarak bir davranış kodunun gazetecilikte etik yeterlilik ve kaliteyi arzu edilen düzeye çıkarmada nasıl rol oynayacağı şeklinde sıralamaktadırlar⁶¹.

Belsey ve Chadwick'in sıraladığı bu sorunlar tek tek incelendiğinde şu sonuca varılabilir: Gazetecilik mesleğinde etik ilkelere mutlaka ihtiyaç vardır ama, bu ilkelerin karşılaşılan sorunlarda gazetecilere doğru bir şekilde yol göstericilik yapıp yapmadıkları tam olarak saptanamamaktadır. Bu ilkelerin medyaya belli bir kaliteyi getirdiği de açıktır. Bu etik kodların basını arzu edilen saygınlığa ve güvenilirliğe kavuşturması da ulaşılması gereken bir hedeftir.

⁶⁰ Bkz. Vedat DEMİR: *Türkiye'de Medya ve Özdenetim* (İstanbul, 1998). 20.

⁶¹ Andrew BELSEY ve Richard CHADWICK: a.g.m., 439 – 440.

1.5.2.1. Basında Etik İlkelerin Saptanması

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, basında etik kurallarının ortaya çıkması ve yazılı hale getirilmesi, 20. yüzyılın başında oluşturulan dernek ve sendika gibi meslek örgütlerinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu meslek örgütleri yayınladıkları bildirilerde, gazetecilerin uymaları gereken temel etik kurallardan söz etmişlerdir. Çeşitli kuruluşların ortaya attığı etik kodların büyük oranda birbirine benzediği görülmüştür. "...Ancak bu kuralların yasal yaptırımları bulunmamaktadır. Bununla birlikte her ülkede gazetecilerin uyması gereken, en azından uydukları düşünülen basın meslek ilkeleri bulunmaktadır"⁶².

Medya etiki konusunun her geçen yıl daha fazla tartışılmaya başlanmasının altında kuşkusuz, medyanın giderek toplumda ve siyasette daha belirleyici bir rol oynamaya başlaması yatmaktadır. Toplumun ve siyasetin merkezinde olan basın, Harun Tepe'nin de dikkati çektiği gibi, basın yayın organlarının gittikçe daha fazla ticari kuruluşlar haline gelmesi ya da ticaretin daha öne çıkıp bu kurumların kamusal niteliklerinin geri plana itilmesi bazı etik sorunları da beraberinde getirdi. Amaç olan araç, araç olan amaç oldu. Gazeteler kimi bazı amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan araçlar haline geldi⁶³.

Medyanın, hem başka amaçlar için kullanılması hem de gittikçe güçlenmesi elindeki gücü kötüye kullanma eğilimini de artırmaya başlamıştır. Bu gücün kötüye kullanılmasını engellemek, habere konu olan kişilerin haklarını korumak ve gazetecilik mesleği içinde kabul edilebilir bir standart oluşturmak amacıyla değişik örgütlenmeler gerçekleştirilmiş ve ilkeler belirlenmiştir.

⁶² Aslı YAPAR: "Basında Etik", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4, (1997), 25.

⁶³ Harun TEPE: a.g.m., 98.

Medya ile toplum arasında var olduğu düşünölen sözleşme, medyaya yeni yükömlölükler getirmektedir. Bu nedenle, medyanın etik açıdan uygun faaliyet gösterebilmesinin temel koşulu, insanların yaşamlarını ilgilendiren temel konuları doğru ve eksiksiz bir biçimde haber yapmasıdır. Medyanın uymakla yükömlü olduğu düşünölen en alt düzeydeki etik sınırlamalar, sadece haberin doğru verilmesi, gerçeğe uygunluğu, nesnelliği gibi konuları kapsamamakta haberin gerçekleştiği bağlamın da doğru ve eksiksiz bir biçimde aktarılması gerekliliğini de içermektedir. Bir başka deyişle gazetecinin etik yükömlölüğü, olayları gerçekleştiği şekilde aktarmak ve sunmaktır. Doğan Tılıç da gazetecilerin uymaları gereken bu etik değerlerin, gazetecilik mesleğiyle çok sıkı bir bağı bulunduğunu söylemektedir. Tılıç'a göre⁶⁴, medya ve etik konusuna biraz alaycı yaklaşanlar, gazetecilik ve etik kavramlarının bir araya gelemez olduklarını ileri sürmektedirler. Gerçekten de, gazeteciler mesleklerini icra ederken "bir meslek grubu olarak kendilerinden beklenen standartlara" erişmekte zorlanmaktadırlar. Ancak bu, etik ve gazetecilik kavramlarının bir araya gelmezliğini değil, mutlaka bir araya gelmeleri gerektiği savını güçlendirir. Gazetecilik etik değerlerle çok sıkı ilişki içinde anılan mesleklerin başında gelmektedir.

Tılıç'ın da belirttiği gibi, ortaya konulan etik ilkeler ve bu ilkelerin uygulanması sürecinde birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Gazetecilerin mesleklerini icra ederken karşılaştıkları çok sayıda sorunun çözümü ya da gazetecilerin bu sorun karşısında nasıl davranmaları gerektiği, etik ilkelerde ayrıntılarıyla yer almadığı için, basın mensupları çoğu zaman ne yapacaklarını bilememektedirler. "Gazetecilikte etik denince akla gelen ilk dört şey; adil, gerçek, objektif ve doğru olmaktır. Kamunun ne olup bittiği üzerine doğruları bilme hakkına hizmet, kitle iletişim araçlarının asli görevidir"⁶⁵.

⁶⁴ L. Doğan TILIÇ: a.g.m., 35

⁶⁵ Tuğrul ERYILMAZ: a.g.m., 23 – 24.

Çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan basın meslek ilkeleri de yukarıda sıralanan konular üzerinde durmaktadır. Ayrıca kamuoyuna kaliteyi sunabilmek için de etik ilkelere ve bu ilkeleri uygulayan özdenetim kuruluşlarına ihtiyaç vardır.

Medyada kalite sorununa hem hukuksal hem de etik açıdan yaklaşılabılır gibi görünmektedir. Öyleyse kaliteyi güvence altına almanın en iyi yolu hangisidir; etik yol mu, hukuksal yol mu? Yoksa her ikisi de aynı amaca mı götürmektedir? Belsey ve Chadwick'e göre⁶⁶, medyada kalitenin sağlanması büyük oranda gazetecilerin ahlâkına bağlıdır. Hiçbir hukuksal çerçeve toplumsal yaşamın herhangi bir alanındaki etik davranışı güvence altına alamaz. Yasalar olsa olsa bazı davranış biçimlerinin teşvik edildiği bazılarının engellenmeye çalışıldığı bir arena sağlayabilir. Yaptırımlar ve cezalar biçiminde bazı caydırmalar olacaktır, ancak bir toplum nihayetinde üyelerinin ahlâk ve sorumluluk duygusuna bağımlıdır. Demokratik bir toplumda olması gereken budur. Benzer biçimde, hukuksal rotanın ne olumlu ne de olumsuz boyutları medyada kaliteyi güvence altına alabilir. Medya profesyonelleri de ahlâk ve sorumluluk duygusuna sahip olmadıkça kalite eksik olacaktır.

Medyada kalitenin gerçekleştirilebilmesi için her ne kadar yasal bir düzenlemeye ihtiyaç varsa da, kaliteye giden ikinci belki de en önemli yolu etik ilkeler oluşturmaktadır. Etik kuralların yasalar gibi zorlayıcı bir yaptırımı bulunmamaktadır. Ancak, toplumsal yaşamda genel kabul gören etik ilkelerin hukuk yasalarına temel oluşturdukları görülmektedir⁶⁷. Matelski, etik yönetmeliklerin yasa olmadığını, yalnızca yaptırım gücünden yoksun bir rehberlik hizmeti sunduklarını, bu nedenle etik yönetmeliklerin, emretmekten ziyade öneri getirdiklerini söylemektedir. Matelski'ye göre, bir toplumun etik bir konuya ilişkin duyguları yeterince güçlüyse o takdirde bu konuda bir yasa yapılabilir. Bu, yasal olanın etik olduğu anlamına gelmez. Etiğe ve yasallığa

⁶⁶ Andrew BELSEY ve Richard CHADWICK: a.g.m., 430.

⁶⁷ Murat ÖZGEN: a.g.e., 54.

ilişkin mülâhazalar, aynı da olabilirler; farklı da. Genel olarak, belli bir konuda yasalardan çok etik perspektif vardır. Keza, belli bazı konularda da diğerlerinden daha çok etik tartışma yapılır⁶⁸.

Matelski'nin yukarıda ifade ettiği gibi, etik ilkeler emretmekten ziyade önerirler ve toplumda genel kabul gördükleri sürece hukuk yasalarına temel oluştururlar. Belsey ve Chadwick ise, hukuk ve etik arasındaki etkileşime farklı bir açıdan bakmaktadırlar. Eğer gazeteciler çok sayıda yasak ve kısıtlamalarla karşı karşıya kalırlarsa, bu yasaklardan nasıl kurtulacakları konusuna yoğunlaşırlar ve dolayısıyla dikkatlerini etik meselelerden uzaklaştırırlar. Bu ise medya içeriği üzerinde kalite aleyhine çarpıtıcı ve önemsizleştirici bir etki yapar. Eğer tam tersi bir uygulamaya gidilirse, yani gazetecilere yasal haklar ve özgürlükler tanınırsa, gazeteciler kendi mesleklerinin etik sorunlarına daha fazla dikkat gösterirler⁶⁹.

Basın alanında oluşturulacak etik ilkelerin, din ve hukuk yasalarından farklı olarak, vicdani özgürlüğe dayanması, yani dışarıdan gelen bir zorlamanın sonucunda ortaya çıkmaması ve özgür bir seçim yapabilme ortamında gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Bu, basının özgürce görev yapabilmesi ve yönetilenler adına yönetenleri denetlemesi biçiminde tanımlanan "dördüncü kuvvet" anlayışına da tümüyle uygun bir yaklaşım olmaktadır.

Etik anlayışının gelişimine bakıldığında, gazetecilerin örgütlenme sorunları ile bire-bir ilgili olduğu görülmektedir. Mesleki standardı yakalamak ve kamuoyu gözünde güvenilir olmaya devam etmek için etik ilkelerin mutlaka saptanması ve uygulanması gerekmektedir. Bunu saptayan ve uygulanıp uygulanmadığını takip edenler de basın örgütleridir. Meslek örgütlerinin güçsüz olduğu ve bu örgütlerin gazeteciler üzerinde etkin

⁶⁸ Marilyn J. MATELSKI: TV Haberciliğinde Etik, Çev. Bahar Öcal DÜZGÖREN (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996). 45.

⁶⁹ Andrew BELSEY ve Richard CHADWICK: a.g.m., 430.

olamadığı ülkelerde etik sorunlarının çözümü daha da zordur. Sonuç olarak Korkmaz Alemdar'ın da belirttiği gibi, "gazetecilerin hakça ücret alamadığı, meslek içi eşitsizlik ve dengesizliklerin önemli boyutta olduğu ortamlarda da gazetecilerin etik konularıyla aynı ölçüde ilgilenmesi beklenmemelidir" ⁷⁰.

1.5.2.2. Basın Örgütlerinin Basın Meslek İlkeleri ve Basında Yaşanan Etik Sorunlar

Kamu yararına hizmet etmek görevini üstlenmiş olan kitle iletişim araçlarının karşılaştıkları sorunlara ve çelişkilere çözüm bulmak ve iletişim alanında özdenetimi sağlamak için meslekle ilgili etik kurallar benimsenmiştir. Medya alanında geçerli olması gereken temel etik kuralları meslek örgütlerinin kurulması ile yazılı hale getirilmiştir. Yüzyılın başında kurulmaya başlayan bu tür örgütler, sendikalar, dernekler günümüze değin yayınladıkları bildirilerle üyelerinin ya da çalışanlarının uyacakları temel kuralları açıklamışlardır.

Bir ülkede basın meslek ilkelerinin saptanması, o ülkede var olan bazı toplumsal değer yargılarına dayanır. İçinde yetiştiği o toplumun bir ürünü olan gazeteci mesleki uygulamalarında, toplumsal değer yargılarını göz önünde bulundurmak zorundadır⁷¹.

Bilinen ilk yazılı basın ahlâk yasası olan İsveç'teki düzenlemelerin ardından, birçok ülkede basının kendi kendini denetlemesini ve mesleki gelişmeyi hedefleyen kurallar ortaya konmuştur. Bugün hemen hemen bütün ülkelerde basının uyması gereken etik ilkeler geliştirilmiştir. Bu ilkelere uyulup uyulmadığı başka bir ifadeyle ihlal edilip edilmediğini denetlemek için görevli

⁷⁰ Korkmaz ALEMDAR: a.g.m., 255.

⁷¹ Bkz. Murat ÖZGEN: a.g.e., 66.

olan iki tip kuruluş vardır. Bunlardan birincisi, bu etik ilkelerin pek çoğunu ortaya koyan ve kabul eden mesleki örgütler, diğeri ise basın organlarının kendi içlerinde oluşturdıkları ombudsmanlık uygulamasıdır.

Demokratik ülkelerde, basın meslek ilkeleri başlıca şu kaynaklardan beslenmektedir⁷²:

- “a. Mesleki gelenek
- b. Mahkeme kararları
- c. Basın Şeref Divanları veya diğeri kendi kendini denetim kuruluşlarının (örneğin; basın konseyleri) kararları oluşturur” .

Ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel farklılıklarına rağmen, o ülkelerde var olan çeşitli basın örgütlerinin ortaya koyduğu etik ilkelere bakıldığında benzerliklerin çok olduğu görülmektedir. Büyük ölçüde ortak olan bu etik kodların belli başlıları şu şekildedir:

1.5.2.2.1. Doğruluk – Dürüstlük

Ayrıntılar bir yana bırakılacak olursa, aslında gazeteciliğin temel kurallarının çok karmaşık olmadığı görülebilir. Basın ahlâkına ilişkin düzenlemelerin hemen hepsinde en önce sıralanan ilke, haberlerin doğru ve dürüst bir şekilde kamuoyuna sunulmasıdır. Hemen bütün dünyada kabul görmüş ortak kurallara bakıldığında, bunların başında doğru haber vermenin geldiğini tespit etmek mümkündür⁷³.

⁷² Ahmet DANIŞMAN: “ Basının Kendi Kendini Denetimi”, Prof. Dr. Hıfzı Timur’un Anısına Armağan (İstanbul: İ.Ü. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü, 1979)’dan naklen Murat ÖZGEN. Gazetecinin Etik Kimliği (İstanbul, 1998), 66 - 67

⁷³ Oktay KURTBÖKE: “Basın Ahlâkı Üzerine”, Türk Basının Sorunları Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu (Ankara, 26 – 27 Mayıs 1986). 58.

Basın meslek örgütlerinin doğruluk – dürüstlük kuralına yaklaşımları şu şekildedir:

Amerikan Profesyonel Gazeteciler Cemiyeti Sigma Delta Chi'nin ortaya koyduğu etik ilkelerde "Doğruluk ve Yansızlık" başlığı altında şu maddeler sıralanmaktadır*:

"1. En önemli amacımız, gerçeği bulmaktır.

2. Haberleri verirken yansız olmak, deneyimli bir profesyonelin simgesi olarak işlev yapan bir başka amaçtır. Ulaşmak için çaba gösterdiğimiz bir standarttır. Bu düzeye ulaşanları onurlandırırız.

3. Yanlışlıklar ya da dikkatsizlik için mazeret yoktur.

4. Gazete başlıkları, ilgili makalenin içeriğiyle tamamen ilişkili olacaktır. Fotoğraflar ve filmler bir olayın doğru bir resmini verecekler, konu dışı bir olayı abartmayacaklardır".

İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu'nun** etik ilkelerinde doğruluk – dürüstlük kuralı şu şekilde yer almaktadır:

"Gazete ve dergiler gerçeğe aykırı, yanıltıcı ya da çarpıtılmış haber basmama konusuna özen göstermelidir.

i. Yayında belirgin bir gerçeğe aykırılık, yanıltıcı bir nitelik ya da çarpıtılmış bilginin söz konusu olduğu durumlarda yayın en kısa sürede ve gereken özen gösterilerek düzeltilmelidir.

ii. Bir gazete ya da süreli yayın bir olayın sonuçlarını kimsenin namusuna leke sürmeden, her zaman adil ve doğru biçimde yansıtmalıdır".

* Amerikan Profesyonel Gazeteciler Cemiyeti Sigma Delta Chi'nin Etik İlkeleri için Bkz. Ek - 1

** İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu'nun Basın Meslek İlkeleri için Bkz. Ek - 2

Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkelerinde de* doğruluk, ilk maddede yerini almıştır: “1.İlke: Halkın Doğru Enformasyonu Alma Hakkı: İnsanlar doğru ve tam enformasyon aracılığıyla gerçekliğin nesnel bir fotoğrafını edinme ve aynı zamanda kendilerini kültür ve iletişim araçları aracılığıyla özgürce ifade etme hakkına sahiptirler”.

1.5.2.2.2. Haber – Yorum Ayrımı

Haber ve yorumlar arasında bir ayırımın bulunması gerekmektedir. Çünkü haber ve yorum arasına kesin bir ayırımın konulmadığı durumlarda haberlerin yanlış verildiği eleştirileri yapılmaktadır. Bu konuya basın meslek örgütlerinin yaklaşımı şu şekildedir:

ABD Profesyonel Gazeteciler Cemiyetine göre haber ve yorum arasındaki ayırım şöyledir**:

“- Doğru uygulama, haberlerle düşüncelerin açıklanması arasında net bir ayırım yapılmasıdır. Haberler, düşünceleri ya da yanlış görüşleri yansıtmamalı ve bir konunun her yönünü yansıtmalıdır.

- Editoryal yorumlarda, gerçekten bile bile sapan partizanlık, Amerikan gazeteciliğinin ruhunu zedelemektedir.

- Gazeteciler, kamuyu ilgilendiren olaylara ve konulara ilişkin olarak bilgi içeren çözümler, yorumlar yapma ve editoryal düşüncelerini açıklama konusundaki sorumluluklarını kabul ederler. Bu tür malzemeyi uzmanlıkta, deneyimde ve yargıda nitelikli bireyler aracılığıyla sunma zorunluluğunu kabul ederler.

* Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri için Bkz. Ek - 3

** Bkz. Ek - 1

- Bir savunmaya yönelik olan ya da yazarın kendi düşüncelerini, kendi yorumlarını içeren özel makalelerin ya da programların böyle olduğu belirtilmelidir”.

İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu’nun “Yorum, Varsayım ve Gerçek” başlıklı 3. Maddesine göre*: “Gazeteciler, her ne kadar bir partiyi desteklemekte özgürseler de; yorum, varsayım ve gerçek arasındaki farkı iyice kavramalıdır”.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesinin Basın Meslek İlkelerinde Haberler ve Yorumlar başlığı altında sıralanan maddeler şunlardır⁷⁴:

“Madde 3. Gazeteciliğin temel ahlâki prensiplerinden birisi de; haber ve yorum arasındaki belirgin ayrımın çizilmesi ve bunların karıştırılmasının önlenmesidir. Haber, gerçeklere ve verilere dayalı bilgilendirmedir. Yorum ise yazarın, yayımlayanın veya medya şirketlerinin düşüncelerini, inançlarını, kişisel yargılarını içerir.

Madde 4. Haber yayını, gerçeklere dayandırılmalı ve doğruluğu ispatlanabilir olmalıdır.

Madde 5. Yorumlar; genel düşünceler veya günlük olaylar üzerine yapılabilir. Yorum subjektif olduğu için, doğruluğu üzerine eleştiri yapılamaz. Bunun yerine, bizler yorumların dürüst ve ahlâki olmasını sağlamalıyız”.

Görüldüğü gibi haber – yorum ayrımı, çeşitli ülkelerdeki basın meslek örgütlerinin ilkelerinde ayrıntılarıyla düzenlenmiştir.

* Adı geçen Basın Meslek İlkeleri için Bkz. Ek - 2

⁷⁴ Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesine Göre Basın Meslek İlkeleri. Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, 11 (Eylül - Ekim 1996), 309.

1.5.2.2.3. Haber Kaynağının Gizliliği

Gazetecinin, haber kaynağı istemediği ve izin vermediği müddetçe onun kimliğini açıklamaması meslek etik ilkelerinde üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Ayrıca, gazeteciye haber kaynakları tarafından gizli kalması ve belli bir süre açıklamaması şartıyla verilen bilgilerde de bu etik kural geçerlidir. Ulusal ve uluslararası meslek örgütlerinin bu kurala yönelik geliştirdiği ilkeler şu şekildedir:

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu* (FIJ)'nin Meslek İlkelerinin 1. Maddesine göre; "Gazeteci, haber kaynağından, güvene dayalı olarak sağladığı bilgilerle ilgili olarak mesleki gizlilik ilkesine azami özeni gösterir".

İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu'nun 17. Maddesinde**;

"Gazeteciler bilgi edindikleri gizli kaynakların açığa çıkarılmaması konusunda töresel bir sorumluluk taşır." denilmektedir.

1.5.2.2.4. Özel Hayata Saygı

Çoğu ülkede, özel hayatın gizliliği kanunlarla teminat altına alınmıştır. Bu teminata rağmen, birçok ülkede medya etik kodları ortaya konulurken, özel hayatın gizliliğinin korunması prensibine öncelik verilmiştir. Özel hayatın gizliliğini ortadan kaldıracak tek istisna da "kamu yararı"nın bulunduğu durumlardır. Özel hayata saygı meslek örgütlerinin ilkelerine şöyle yansımaktadır:

Sigma Delta Chi'nin "Adil Oyun" başlığının altında; "Gazeteciler, haber toplama ve sunma sürecinde adı geçen insanların haysiyetine, özel

* (FIJ)'in meslek ilkeleri için Bkz. Ek - 4

** Bkz. Ek - 2

hayatlarının gizliliğine, haklarına ve esenliğine her zaman saygı göstereceklerdir”^{*} denilmektedir.

İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu’nu “Gizlilik” başlığı altında özel hayata müdahaleyi ayrıntılarıyla düzenlemiştir^{**}.

“Bireyin kendi izni olmaksızın özel yaşamına dil uzatmak ve bu konuda sorgulamak, özel mekanlarından tele objektifle resim çekmek genelde yakışıksız sayılmakta, bu tür bir davranış ancak kamu çıkarları söz konusu olduğunda haklı kılınmaktadır. Özel mekan kapsamına bireyin evi ve onun bir parçası sayılan bahçe ve ek yapılar girmekte, yanındaki alan ya da park bunun dışında kalmaktadır. Ayrıca otel ve hastanelerin yalnızca odaları da özel mekan kısmında yer almaktadır”.

Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri^{***}: “Profesyonel gazetecilik ölçütlerinin önemli bir parçası, özel yaşam hakkına ve insan onuruna saygı göstermektir. Bu ilke, insanların haklarını ve itibarını koruyan: iftira, yeme ve lekelemeyi yasaklayan uluslararası ve ulusal yasalarla uyum içindedir” .

1.5.2.2.5. Eleştiri Sınırını Aşmama

Gazeteciler haber ya da yorumlarında kişinin onurunu ya da ahlâki karakterini hedef alan dayanaksız suçlamalara yer vermemelidir. Bu konuda geliştirilmiş ilkelerden bazıları şu şekildedir:

^{*} Adı geçen Basın Meslek İlkeleri için Bkz. Ek - 1

^{**} Bkz. Ek - 2

^{***} Adı geçen Basın Meslek İlkeleri için Bkz. Ek - 3

Sigma Delta Chi*: “Haber medyası, suçlanana bir cevap hakkı vermeksizin itibarını veya ahlaki karakterini etkileyecek gayri resmi suçlamaları iletmeyecektir”.

FIJ da, eleştiri sınırını aşmayı en ağır meslek suçlarından biri olarak saymaktadır ve şöyle denilmektedir**: “Birisi hakkında kötü niyetle, garazle, küçük düşürecek biçimde yalan, yanlış bilgi verme, iftira ve asılsız suçlamada bulunma en ağır meslek suçlarından”.

Basın Konseyi Basın Meslek İlkeleri 4. Maddesi ise: “Kişileri, kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez” biçimindedir.

1.5.2.2.6. Cevap ve Düzeltme Hakkına Saygı

Basın organları, hakkında birtakım iddialar ortaya attıkları, suçlamalarda bulundukları kimselere cevap hakkı ve düzeltme hakkı tanımak zorundadırlar. Bu ilke diğer etik ilkelerle de doğrudan bağlantılıdır. Cevap hakkı, bireylerin kendileri ile ilgili iddia ve ithamlara karşı yaklaşımını ve tek taraflı bilgilenmesinin önlenmesini ifade ederken; düzeltme hakkı da hakkında yalan veya yanlış bilgiler verilen kişilerin kamuoyu önünde kendilerini anlatabilmesi bir anlamda aklayabilmesi hakkını kapsar. Bu konudaki etik ilkeler şöyledir:

FIJ Basın Meslek İlkelerinin 2. Maddesi***: “Gazeteci, yayımlanmış fakat bireylere ya da kamuya zarar verecek ölçüde yanlış olan bir haberin düzeltilmesi için elinden gelen tüm çabayı gösterir.”

* Bkz. Ek - 1

** FIJ Basın Meslek İlkeleri için Bkz. Ek - 4

*** Bkz. Ek - 4

Basın Konseyi Basın Meslek İlkeleri 16. Madde: "Basın organları yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar".

1.5.2.2. 7. Çek Defteri Gazeteciliği

Bütün dünyada, meslek örgütleri tarafından ortaya konan etik kodlar içerisinde yer alan kurallardan birisi de paralı habercilikle birlikte, çeşitli kuruluşlardan haber yapma karşılığı olarak hediyeler veya seyahat imkanları elde edilmesine izin verilmemesidir. Tarafsız olması gereken gazetecilerin, kişi ya da kuruluşlardan hediyeler kabul etmeleri, tarafsızlık ilkesini zedeleyeceği için, bütün basın örgütleri bu konu üzerinde önemle durmaktadırlar. Sedat Ergin, Amerikan gazetelerindeki durumu şöyle anlatmaktadır⁷⁵:

"Örneğin; "New York Times, Washington Post gibi gazetelerin, muhabirlerin hediye almalarını yasaklayan özel genelgeleri vardır. Bu çerçevede muhabirlerin haber kaynaklarıyla yemeğe gitmeleri bile katı kurallara bağlanmıştır. Buna göre, yemeğin sonunda fatura haber kaynağı tarafından ödenmeyecek, ya gazeteci tarafından ödenecek ya da bölüşülecektir".

Haberin doğruluğu ve tarafsız olması bakımından son derece önemli olan bu durumun dışında, "muhabirin kendisini haber kaynaklarından koruması, onlarla hiçbir çıkar ilişkisine girişmemesi, haber kaynaklarıyla arasına belli bir mesafe koyması da Amerika'da basın ahlâkının büyük bir titizlikle uyulan temel kurallarıdır"⁷⁶.

⁷⁵ Sedat ERGİN: "Basın Ahlâkı Konusunda Amerika'dan Örnekler ve Türk Basınında Durum", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, 11, 2 (Eylül – Ekim 1996), 141.

⁷⁶ Sedat ERGİN: a.g.m., 141.

Basın örgütlerinin bu konuda geliştirdiği etik ilkeler ise şu şekildedir: Sigma Delta Chi'nin "Etik" başlığı altında sıraladığı ilkeler*:

"1. Hediyeler, iyilikler, bedava seyahat, özel muamele ya da ayrıcalıklar, gazetecilerinin ve işverenlerinin dürüstlükten taviz vermelerini gerektirebilir. Değeri olan hiçbir şey kabul edilmemelidir.

2. Gazeteciler ve işverenleri, dürüstlükten taviz vermelerini gerektirecekse ikinci bir iş yapmaktan, politikaya girmekten, bölgesel kuruluşlarda kamu hizmeti görmekten kaçınacaklardır. Gazeteciler ve işverenleri, özel hayatlarını görünür ya da gizli çıkar çatışmalarından kendilerini koruyacak şekilde düzenleyeceklerdir. Halka olan sorumlulukları önde gelir. Bu, mesleğin bir gereğidir".

İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu da "Mali Gazetecilik" başlığı altında aşağıdaki maddeleri sıralamaktadır**:

"- Yasaların yasaklamadığı durumlarda bile, gazeteciler kendi çıkarları için kamuya duyurulmadan elde ettikleri mali bilgilerden yararlanmamalı, bu bilgileri başkalarına aktarmaktan sakınmalıdır.

- Karşılığında birey ya da yakınlarının belirli bir mali çıkar elde edeceği bilinen pay ve teminatlarla ilgili bilgiler editör ya da mali editöre açıklanmadan yayınlanmamalıdır.

- Gerek doğrudan, gerekse aracılar kanalıyla daha önceden hakkında yazdıkları ya da yazmaya niyetli oldukları pay ya da teminatların alım satımından sakınmalıdır".

* Bkz. Ek - 1

** Bkz. Ek - 2

Yukarıda sıralanan maddeler aynı zamanda basında en çok ihlal edilen etik ilkeler olduğu için de, gerek ulusal gerekse uluslararası basın örgütlerinin basın meslek ilkelerinde yer almaktadır. Bütün mesleki örgütlerin gazetecilere yol göstermek açısından, ayrıntılarıyla düzenlemiş oldukları bu etik ilkelerin temel hedefinin, basının saygınlığını ve güvenilirliğini artırmak olduğu söylenebilir.

Raşit Kaya yukarıda belli başlıları sıralanan meslek etik ilkelerine, uluslararası örgütlerin de yer vermesini ve bu ilkeleri örgütlerin ayrıntılı olarak düzenlemeye çalışmalarını, bu konularda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalındığının bir göstergesi olarak yorumlamaktadır⁷⁷.

Sedat Ergin, saptanan etik ilkelere uymayan gazetecilere Amerika'da yaptırım uygulandığını dile getirmektedir. "Bu yaptırımların başında uyarı gelmektedir. Daha sonra gazetecinin görev yeri değiştirilmekte, istifaya zorlanmakta ya da işten atılmaktadırlar"⁷⁸.

Ortada ayrıntılarıyla düzenlenmiş etik ilkeler dururken ve gazetecilerin bunlara uyması beklenirken, kamuoyunda en az güvenilen kurumlar arasında yer alan medyada yaşanan etik sorunların çözümü için neler yapılabilir? Süleyman İrvan etik sorunların çözümü için şunları önermektedir⁷⁹:

- "1. Gerek yerel gerekse de ulusal düzeyde, etik sorunların çözümünde yol göstermek açısından ilkeler geliştirmek gerekmektedir. Etik ilkeler bilindiği ve benimsendiği ölçüde gazetecilerin toplumsal sorumluluk duygusu içinde hareket etmelerini güvence altına alırlar. Bu ilkelerin varlıkları bile ahlaki bir baskı yaratır. Etik ilkeler basit ve somut hükümlerden oluşmalıdır.
2. Ulusal basın konseyinin yanında yerel veya bölgesel basın konseyleri de kurulmalıdır. Bu konseyler, okurların şikayet ve isteklerini değerlendirmelidirler.

⁷⁷ Raşit KAYA: a.g.m., 29 – 30.

⁷⁸ Sedat ERGİN: a.g.m., 142.

⁷⁹ Süleyman İRVAN: "Medya ve Etik", www.bianet.org/diger/egitim/888.htm, 22.02.2001

3. Özeleştirî dergisi yayımlanmalıdır. Bu dergide, medyada yayımlanan programların, haberlerin eleştirilerine, eksikliklere, çarpıtmalara yer verilmelidir.
4. Gazetelerde haber düzeltme köşelerine yer verilmelidir” .

Tüm medya yayıncılarının ve gazetecilerin karşı karşıya kaldığı ahlâki ikilem şudur: Ya her türlü yolu kullanarak izleyicileri ve dinleyicileri belirli bir kanalı izlemeye veya gazeteyi okumaya ikna etmek ya da doğru ve tarafsız enformasyonla ve etik kanılarla onları inandırmak. İşte meslek örgütleri, gazetecilerin birinci yolu kullanmamaları için, etik ilkelerini ayrıntılarıyla saptamakta ve bu ilkelere uyulup uyulmadığını denetlemektedirler.

1.5.2.3. Uluslararası Basın Meslek İlkeleri

Başta hukuki ve idari düzenlemelerle belli kurallar çerçevesine oturtulmak istenen gazetecilik mesleği, basın özgürlüğü kavramının doğuşu ve gelişmesiyle birlikte kendi meslek etiğini oluşturmak ve özgürlüğünü devletten gelecek olanlar da dahil olmak üzere, her türlü dış müdahaleden korumak istemiştir. Zaman içerisinde ülkeden ülkeye bazı farklılıklar göstermekle birlikte, önemli ölçüde de benzeşen medya etik kuralları ortaya çıkmıştır. Günümüzde, genellikle ülkelerin basın konseyleri, cemiyetleri gibi meslek örgütlenmelerinin en üstünde yer alan kuruluşlar tarafından zaman zaman gözden geçirilerek güncelleştirilebilen “etik kodlar” yaygınlaşmıştır. Hatta bazı ülkelerde, medya organlarının genel meslek etik kodlarının dışında, kendilerini sınırlayan “kurum içi meslek kuralları” koydukları ve bu kurallara uyulmasında sıkı bir denetim mekanizması oluşturdukları görülmektedir.

Yine bu çerçevede, medya etiği ve denetiminin, yalnızca “içerik” açısından değil, yapısal olarak da zorunluluğunun görülmesi gerekmektedir. Günümüzde gerek ulusal gerekse uluslararası ortamlarda, medyada tekelleşmenin ve haber dolaşımı dengesizliğinin medya etiğini yıkan en

önemli faktörler olduğu açıktır. Bu tür ortamlarda, her türlü yönlendirme, yanlış ve çarpıtıcı bilgi aktarımı mümkün olmakta; medya, büyük çıkarların arenasına dönüşebilmektedir. Nitekim, son yılların medya etiği alanında en önemli tartışma ayaklarından birisini de ulusal ölçekte medyada tekelleşme ve uluslararası ölçekte de haberlerin dengesiz dolaşımı oluşturmaktadır. Her ne kadar bu tartışma sahalarında, “medya etiği” dahilinde bir netice alınması mümkün gözükme de, ülkelerin medya kuruluşlarının üst organları veya kendileri tarafından ortaya konulan “etik kodlar” vasıtasıyla doğurabileceği sakıncaların en aza indirilmesi gibi bir ihtimal de söz konusu olabilmektedir.

Günümüzde, değişen ve gelişen iletişim teknolojilerinin ve buna bağlı olarak iletişim organlarının gerek hukuki gerekse mesleki kurallarla denetimindeki güçlüklerin ortaya çıkardığı yeni bir denetim yolu olan “ortak denetim” yönetiminin ise ne kadar etkili olacağına dair henüz ciddi bir bulgu ve hatta izlenim de bulunmamaktadır. Çünkü, basın organlarının hukuki denetimi basın özgürlüğünü kısıtlayıcı önlemler olarak değerlendirmelerine mukabil, kendi ortaya koydukları etik kurallara uyma hususunda pek fazla istekli görünmedikleri de bir gerçektir.

Medya açısından ortaya çıkan etik problemlerin giderilmesi için, 20. yy boyunca uluslararası meslek örgütlerince girişimlerde bulunularak çok sayıda etik ilkeler hazırlanmıştır. Bu girişimlerden bir tanesi, 1931 yılında kurulan Uluslararası Gazeteciler Şeref Divanı’nın oluşturmaya çalıştığı etik ilkelerdir. Bu divan sadece gazetecilik uygulamalarının doğruluğunu, “bilerek yanlış bilgi verme ya da belgeleri çarpıtma” açısından ele almaktaydı. Sağlam bir temele dayanmasına karşın bu divan işlerlik kazanamamıştır. Daha sonra 1939 yılında FIJ, Profesyonel Gazeteciler Şeref Kodu’nu kabul etmiş ama günümüzde bir geçerliliği kalmamıştır. Etik ilkeler koyma girişimleri 1950’li yıllarda da devam etmiş ve 1978 yılına gelindiğinde UNESCO tarafından Kitle İletişim Araçları Bildirgesi yayımlanmıştır. 1983 yılında da Profesyonel

Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri* kabul edilmiştir⁸⁰. Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkelerinin tarihsel değeri, belgeyi benimseyen gazetecilik örgütlerinin dünyadaki örgütlü gazetecilerin büyük çoğunluğunu içlerinde barındırmalarından kaynaklanmaktadır. Daha az önemli olmayan bir başka gerçek de, tüm kıtaların ve bölgelerin temsil edilmesidir⁸¹.

Bu bildirgeyi kabul eden kuruluşlar şunlardır: Uluslararası Gazetecilik Örgütü, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, Uluslararası Katolik Basın Birliği, Latin Amerikalı Gazeteciler Federasyonu, Arap Gazeteciler Federasyonu, Afrikalı Gazeteciler Birliği, Asyalı Gazeteciler Konfederasyonu.

1991 yılında Helsinki’de yapılan uluslararası konferansın ardından başlayan ve iki yıl süren tartışmadan sonra Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi 1993 yılında, Basın Meslek İlkelerini kabul etmiştir. Bu ilkeler “Avrupa Gazetecilik Deontolojisi Kodları” olarak bilinmektedir. Bir çerçeve koduyla alınan bu Karar, temsil edici bir Avrupa kurumu tarafından gazetecilik etiğine ilişkin olarak hazırlanmış hiçbir belgenin bulunmadığı bir zamanda kabul edilmiştir. Yine de, bu çerçeve kodunun bağlayıcı bir belge olarak değil, yalnızca uygun deontolojik kodların Avrupalı kitle iletişim araçları tarafından özgürce benimsenebilmesi için bir başvuru noktası olarak önerildiğini belirtmek gerekir⁸².

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1993 yılında yayınladığı gazetecilerin etik kuralları hakkındaki 1215 sayılı “Tavsiyeler” ile 1003 sayılı “Çözüm Tasarıları” bakımından dikkate değer sonuçlara ulaşmıştır. Avrupa Parlamenterler Asamblesi gazeteciliğin ahlâki kurallarının, uluslararası alanda pratik uygulaması bakımından yetersiz ve sınırlı kalması nedeniyle yeni çözüm önerileri üretmektedir.

* Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri için bkz. Ek - 3

⁸⁰ Kaarle NORDENSTRENG:a.g.m., 1 - 4.

⁸¹ Kaarle NORDENSTRENG:a.g.m., 4.

⁸² Manuel Nunez ENCOBA: “Gazetecilik Etiği ve Demokrasi”, Medya Kültür Siyaset, Der. Süleyman İRVAN (Ankara: Alp Yayınevi, 2002), 444.

Avrupa Konseyi'nin gazetecilik etiğine ilişkin Kararı ve Tavsiyesi 1993-1994 arasında büyük bir tartışmaya neden olmuştur. Bu Karar ve Tavsiye, bazı çekincelerle birlikte, Uluslararası Gazetecilik Federasyonu (IFJ) tarafından oldukça olumlu bir biçimde kabul edilmiştir. Ama Uluslararası Gazete Yayıncıları Federasyonu (FIEJ) bu kararı reddetmekle kalmayıp sıkı bir biçimde eleştirmiştir de. Eleştiriler sadece Avrupa kaynaklı değildi, ABD'den çeşitli medya dernekleri ile The Wall Street Journal gibi bazı gazeteler de ciddi eleştirilerde bulundular⁸³.

Ciddi eleştirilere maruz kalan bu metinde "Çözüm Tasarıları" ve Çözüm Önerileri" başlıkları altında gazetecilerin uymaları gereken ilkeler anlatılmakta ve etik problemler karşısında çözüm önerileri sıralanmaktadır.

1.6. BASINDA ÖZDENETİM

Basın özgürlüğü, etiği ve özdenetimi birbirinden ayrılmayan kavramlardır. Etik ilkelerin saptanmasında olduğu gibi, özdenetimin oluşturulmasında da temel amaç, basının toplum karşısında saygınlığını, güvenilirliğini korumak ve basın özgürlüğünü sürdürmektir. Bunun ötesinde özdenetimin temelinde, yasal baskılardan kurtulmak için basının kendi uyacağı kuralları saptaması vardır.

Basın ahlâkına varan yol, basında özdenetimden geçer. Basında özdenetim, gazetecinin kamuoyunu aydınlatmak görevini yerine getirebilmesi

⁸³ Manuel Nunez ENCOBA: a.g.m., 462.

için en iyi biçimde ve en doğru şekilde kendi saptadığı birtakım kurallar, ilkeler çerçevesinde bu görevini yapmasıyla ilgili bir kavramdır*.

Gazeteciler kamuoyunun bağımsız temsilcileri olma görevini yüklenmiş insanlardır. Bu özellikleri nedeni ile sık sık mesleki sorunlarla karşılaşmakta, resmi müdahale olmadan bir çözüme ulaşma çabası içinde birtakım kurallar ve yöntemler geliştirmektedirler. Basında özdenetim diye tanımlanan konu, işte bu kuralların, yöntemlerin bütünüdür. Gerek basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını, gerekse devletin basın alanına müdahalesini önlemek (başka bir deyimle özgür ve sorumlu bir basın yaratmak) için sağlanmak istenen denetim 'basının kendi kendini denetimi-otokontrol' müessesesini doğurmuştur⁸⁴. "Özdenetimle anlatılmak istenen, mesleki saygınlığı sağlamak, doğru, güvenilir haber vermek, yorumları inanılır kılmak, okuyucunun güvenini sürdürmek için yapılması ve yapılmaması gerekenlerin bütünüdür"⁸⁵.

Basında otokontrol sistemleri; 'basın tarafından ve basın için kurulmuş olup, bünyelerinde kararlarının serbest olarak alan ve yalnız kendi vicdanlarına karşı sorumlu olan gazeteciler ve yayınların içte yüksek bir meslek ahlâkı ve saflarının dışında basın özgürlüğünü savunarak, basınla devlet ve toplum arasında dengeli ve dürüst ilişkilerin varlığını korumak amacıyla ortaklaşa çalışan' sistemlerdir⁸⁶.

Kendi kendini kontrol" terimi, birbirinden farklı iki anlam taşımaktadır. Birinci anlamında terim, basın alanında çalışan bir kimsenin herhangi bir olay karşısında davranışını belirlerken, görevlerin ve ilerideki sorumluluğunu

* Zeynep Alemdar'ın 19 Haziran 1992 tarihinde ÇGD'nin öncülüğünde toplanan Basın Kurultayı'nda yaptığı konuşmadan. Ayrıntıları için Bkz. Basın Kurultayı 92. ÇGD Yayınları(Ankara, 1992). 69.

⁸⁴ Yasemin GİRİTLİ İNCEOĞLU: "ABD'de Basın Özgürlüğü ve Otokontrol", Yeni Forum, 282 (Kasım 1992). 45.

⁸⁵ Oya TOKGÖZ: Temel Gazetecilik (Ankara, 1994). 58.

⁸⁶ Filiz AYDOĞAN: " Basının Otokontrolünde Basın Konseylerinin İşlevi", Marmara İletişim Dergisi, 3.(Temmuz 1993). 108.

düşünerek hareket etmesini anlatmaktadır. Bu anlamda kendi kendini kontrol, bireysel bir kontrol ifade etmektedir. Bunun dışında, "kendi kendini kontrol" terimi, basın, yine basın tarafından meydana getirilmiş kurullar tarafından denetlenmesi anlamını taşımaktadır⁸⁷.

Gazetecilerin bizzat kendilerinin oluşturdukları özdenetim kuruluşları, basında etik ilkeleri saptayan ve uygulayan önemli mekanizmalardır. Manuel Nunez Encoba'ya göre⁸⁸, "Özdenetim mekanizmasının etkili olabilmesi için, etik ilkeleri çiğneyenlere belirli yaptırımları uygulayabilmesi gerekmektedir".

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi, özdenetim kavramına yaklaşanlar, bu kavramın temelinde basının saygınlığının, güvenilirliğinin ve özgürlüğünün sağlanması amacının yattığını ifade etmektedirler. Bu amacı gerçekleştirebilmek için de basının herhangi bir yasal yaptırım olmadan, kendi tarafından oluşturulan örgütler ve kurullar tarafından denetlenmesi önerilmektedir. Encabo ise, bu anlatılanlara ek olarak, özdenetim mekanizmasının etkinliği üzerinde durmaktadır. Bu mekanizmanın, saptadığı etik ilkelere gazetecilerin uymasını sağlamak için birtakım yaptırımlarının olması gerekmektedir. Bu yaptırımların içeriklerini ve uygulanış biçimlerini ise her meslek örgütü kendi belirlemektedir.

Basında özdenetim mekanizmasının işleyişi şu şekilde gerçekleşmektedir: İlk olarak bu mekanizma, bir yandan gazetecilerin olaylar karşısındaki davranışlarının genel hatlarını çizerek onlara yol göstericilik yapmakta, ikinci olarak da mesleki etkinliklerinin dış baskılardan korunmasını sağlamaktadır. Bu iki yönde işleyişle özdenetim, hem gazetecilerin sorumluluk bilincinde hareket etmesini sağlamakta hem de dış baskılardan en az etkilenecek toplum adına, yönetenleri "denetleme" ve haber verme

⁸⁷ Hasan BIYIKLI: Kitle Haberleşme Hukuku Ders Notları (Ankara, 1989). 108.

⁸⁸ Manuel Nunez ENCOBA: a.g.m., 461.

görevini, göreceli olarak rahat koşullarda yapmaları için gerekli ortamı oluşturmaktadır.

Basında gazeteciler ve basın kuruluşları açısından özdenetim mekanizmasının sağladığı yararlar şu şekilde sıralanabilir:

- “a. Mesleki ayrıcalıkların kötüye kullanılması önlenirken, diğer yandan mesleğin saygınlığı korunmaktadır.
- b. Hükümet tarafından basına yapılabilecek müdahalelerin nedeni ortadan kalkmaktadır.
- c. Hükümetlerin aldığı zorlayıcı tedbirlerin etkili olmadığı ahlâk ve sağduyu kurallarının dışına çıkmadığında, oluşturulan bu iç denetim mevcut yasanın boşluklarını doldurabilir”⁸⁹.

Görülmektedir ki, basında özdenetim mekanizması, demokratik rejimlerde bir yandan hukuki yasaların yetersiz kalabileceği konularda devreye girerek toplumun iç barışını sağlarken, öte yandan da mesleki etkinliklerdeki kötüye kullanımların en aza indirilmesini hedefleyerek, aynı zamanda gazetecilerin olası bir dış güç tarafından baskı altına alınmasını da önlemektedir. “Bunun yanında, sağlıklı ve etkili bir otokontrol sistemi, basın alanında ceza yasalarına duyulan gereksinimi azaltacak ve basının kamuoyu önünde saygınlık kazanmasını sağlayacaktır”⁹⁰.

Yasemin Giritli İnCEOğlu’na göre⁹¹, Batıda özdenetim sisteminin düzenlenmesinin altında vatandaşın basına karşı koruma anlayışı yatmaktadır. İnCEOğlu, basının görevlerini yerine getirirken kamuoyuna birtakım zararlar verebileceğini, bunun önlenmesi için de basının kendi kurallarını oluşturarak bunlara uyması gerektiğini ifade etmektedir.

⁸⁹ Filiz AYDOĞAN: a.g.e., 108.

⁹⁰ Hasan BIYIKLI: a.g.e., 107 – 108.

⁹¹ Yasemin GİRİTLİ İNCEOĞLU: a.g.e.,45.

Kamuoyunun temsilciliğini üstlenen basın, kamuoyuna karşı yapılan sorumsuz davranışların önüne geçmek için özelleştire yapmış, eksikliklerini, yanlışlıklarını ortaya koyarak çeşitli ilkeler benimsemiş ve bu ilkelere uymaya söz vermiştir. Yani basın kendi eksikliklerini yine kendi giderecek ve belli bir sorumluluk anlayışı çerçevesinde kamuoyuna karşı görevlerini gerektiği biçimde yerine getirecektir. Oya Tokgöz ise⁹², bu görüşlerin bir ideali yansıttığını, kendi kendini denetim ya da basın ahlâkı ile ilgili konuların çeşitli etkenlerle ilişkili olduğunu ve karmaşık bir yapıya sahip bulunduğunu dile getirmektedir.

Özdenetim tarihine bakıldığında, bu sistemin ilk kez 1916 yılında İsveç'te uygulanmaya başlandığı görülmektedir. Fakat bu sistemin en başarılı ilk örneğini 1953 yılında kurulan İngiliz Basın Konseyi vermiştir. Bundan sonra 1956'da Federal Almanya'da, 1961'de Avusturya'da, 1962'de Güney Afrika Birliği'nde, 1963'de İsrail'de, 1963'de Güney Kore'de, 1965'de Hindistan'da ve 1968'de Gana'da Basın Konseyi kurulmuştur. Türkiye'de ise Basın Konseyi 1988 yılında fiilen göreve başlamıştır⁹³.

Daha önce de değinildiği gibi, özdenetim uygulamalarının ülkelerden ülkelere farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunda da ana etken ülkelerin gelişmişlik düzeyleri olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde devlet denetimi dışında, gazetecilerin ve örgütlerinin geliştirdiği uygulamalar ön plana çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde devlet müdahalesi, siyasal iktidarların basına yön verme amacıyla özdenetim uygulamalarına karışımları dikkat çekmektedir⁹⁴.

⁹² Oya TOKGÖZ: a.g.e., 58.

⁹³ Kayıhan İÇEL: Kitle Haberleşme Hukuku (İstanbul, 1990). 211.

⁹⁴ Zeynep ALEMDAR: a.g.e. 56.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde özdenetim farklı anlamlar ifade ederken, kendi kendini denetleme için tek bir yöntem yerine değişik modeller geliştirilmiştir. Oya Tokgöz, tam anlamıyla hiçbir ülkede basının kendi kendini denetlemesi üzerinde anlaşılmaya varılmadığını ifade ettikten sonra bunun nedeni de şöyle açıklamaktadır: “Basın kendi kendini denetlemeye götürecek yolları elinden geldiği ölçüde tıkmak için çalışmaktadır. Hatta kendi kendini denetleme yolundan ayrılmak yollarını aramaktadır”⁹⁵.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi “Çözüm Tasarıları” başlığı altında özdenetim mekanizmasını ele almaktadır. Konseyin kararı şöyledir⁹⁶:

“Gazeteciliğin temel prensiplerinin uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için; gazetecilik ile ilgili fakültelerden, yargı organlarından, yayıncılardan, muhabirlerden ve medya kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bir kontrol mekanizması kurulmalıdır”.

Özdenetim mekanizmasının etkili olabilmesi için, etik ilkeleri çiğneyenlere belirli yaptırımları uygulayabilmesi gerekmektedir. Konsey kararı, basit bir yaptırım önermektedir: Medya, gazetecilerin veya medyanın doğruya bağlı kalmadığı ve etik ilkeler doğrultusunda hareket etmediği her durumu kamuya bildirmekle yükümlüdür.

Avrupa Konseyi, gazeteciliğin düzenlenmesinde yasalardan çok etik ilkelerden yanadır. Etik kodlar açısından bakıldığında, bunların etkili olabilmeleri ve saygınlık kazanabilmeleri için yazılı etik ilkeleri içermeleri, özdenetim mekanizmalarına ve yaptırımlarına sahip olmaları gerekmektedir⁹⁷.

⁹⁵ Oya TOKGÖZ: a.g.e., 58.

⁹⁶ Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesine Göre Basın Meslek İlkeleri. Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, 11 (Eylül - Ekim 1996), 311.

⁹⁷ Manuel Nunez ENCOBA: a.g.m., 462.

Gazetecinin temel yükümlölüklerini dış müdahale olmadan belirleme kaygısından hareket eden Uluslararası Gazeteciler Federasyonu, 1954 tarihli Bordo Bildirgesi adıyla bilinen kendi onur kurallarını ve yasasını benimsemiştir. 1971’de AET’ye üye ölkelerin gazeteci sendikaları Avusturya ve İsviçre’nin katılımıyla Münih Bildirgesi adı altında bazı noktaları yeniden düzenlemiştir. Her iki metin de mesleki konularda gazetecilerin, hükümet ve diğer mercilerin müdahalelerini bir yana iterek sadece meslektaşlarının otoritesini kabul edebilecekleri kaydedilmektedir⁹⁸.

1.6.1. Basının Özdenetim Kuruluşları

Basında kendi kendini denetim sistemlerindeki uygulamalar göz önüne alındığında, başlıca iki tür uygulamanın ortaya çıktığı görölmektedir:

- a. Gönüllü Kuruluşlar.
- b. Kanuna Dayanan Kuruluşlar.

1.6.1.1. Gönüllü Kuruluşlar

Gönüllü kuruluşlar, kanuni bir yaptırım ve zorlama olmadan, basın mensuplarının biraraya gelerek kendi aralarında kurdukları ve bu kuruluşu oluşturan kişilerin verdiği yetkileri kullanabilen özdenetim kuruluşlarıdır. Basın Şeref Divanları ve Basın Konseyleri bu tip kuruluşlardandır.

Amaçları açısından gönüllü kuruluşlar ikiye ayrılmaktadır. Gönüllü kuruluş ya dar bir amaç izlemekte, yalnız basın ahlâk kurallarına aykırı

⁹⁸ Oktay KURTBÖKE: a.g.b., 60.

davranan basın mensuplarına yaptırım uygulayan bir kuruluş olmakta (Basın Şeref Divanları) veya bu görev yanında, basının tüm sorunlarına eğilen, gazetecileri koruyan, iktidara karşı basını temsil eden bir kuruluş biçiminde (Basın Konseyi) kurulabilmektedir.

Hasan Bıyıklı'ya göre, gönüllü kuruluşların faydası ve sakıncaları şunlardır⁹⁹:

“Gönüllü kuruluşlar, basın üzerine yukarıdan empoze edilen ve vesayet iddiasında bulunan kuruluşlar olmadıkları için, yetkilerinin kolaylıkla kabul edilebilmesidir. Bu kuruluşlar aracılığı ile basın ahlâkının kolaylıkla yerleştirilebilmesi olanaklıdır. Buna karşılık, etkili bir kamuoyunun bulunmadığı ülkelerde gönüllü kuruluşlar kısa zamanda bozulmakta, siyasi güçlerin eline geçmekte ve etkilerini yitirebilmektedirler “.

“Basının özdenetimi dediğimizde anlaşılan gönüllü kuruluşlar olmaktadır. Çünkü bu kuruluşlar kanunla kurulmadıkları için mümkün olduğunca siyasi iktidarların baskısından ve zorlamalarından uzaktırlar”¹⁰⁰.

Gönüllü kuruluşların oluşumuna bakıldığında farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu kuruluşlar ya tamamen meslek içindeki kişilerden oluşmakta ya da meslek dışından olan kişiler de bu kuruluşlara alınabilmektedir. Basın konseylerinde görülen halktan temsilciler de bu kuruluşların denetim etkinliklerinde yer alabilmeleri, yalnızca meslekte özdenetimin sağlanması açısından değil, halkın en azından temsilcileri yoluyla sesini duyurabilmesi ve halkın gözünde basının daha saygın bir yere gelmesi sonucunu doğurması açısından da önemli bir özelliktir.

⁹⁹ Hasan BİYIKLI: a.g.e., 108- 109.

¹⁰⁰ Vedat DEMİR: a. g. e., 22 – 23.

1.6.1.2. Kanuna Dayanan Kuruluşlar

Basın alanında ortaya çıkan denetim mekanizmalarından biri de yasaya dayalı olarak oluşturulmuş “zorunlu” kuruluşlardır. Bu tip kuruluşların yaptırım güçlerinin kaynağı yasalardır.

Bu tür kuruluşlar, kanunlara dayandıkları ve yetki ve güçlerini kanundan aldıkları için, etkili yaptırımlar uygulayabilirler. Meslek disiplinini kolaylıkla sağlayabilirler. Ancak bu üstünlükleri aynı zamanda zorunlu kuruluşların sakıncalarını da oluşturmaktadır. Bu sakıncalarından biri de, kanuni kuruluşların kolaylıkla otoriter kuruluşlar haline dönüşebilmeleridir. Yasaya dayanan zorunlu kuruluşlar, gönüllü kuruluşların yaptırım uygulaması sırasında karşılaştıkları birtakım sorunları yaşamamaktadırlar.

Zorunlu kuruluşlar her ne kadar etkili bir yaptırım uygulayıp, meslek disiplinini sağlamaya çalışsalar da, basın özgürlüğü açısından sakıncaları bulunmaktadır. Bu kuruluşlar Murat Özgen’e göre¹⁰¹, “basının, gazeteciliğin ve ahlâkın en temel ilkelerinden olan özgürlük kavramına aykırı bir oluşumu simgelerler. Çünkü ahlâki davranışın temelinde, insanın özgür olarak kendi iradesine dayanarak ortaya koyduğu davranışın bulunması söz konusudur”.

1.6.2. Özdenetim Modelleri

Kamusal çıkarlara hizmet etmek görevini üstlenmiş olan basın, günlük çalışma yaşamında sık sık karşılaştığı ahlâki sorunlara, çelişiklere çözüm bulmak zorundadır. Çözüm arayışlarında özdenetim mekanizmaları ortaya çıkmaktadır. Ancak özdenetim ya da basın ahlâkı ile ilgili konular çeşitli etkenlerle ilişkilidir ve karmaşık bir görünüm ortaya koyarlar. Bu nedenle tek bir özdenetim yöntemi yerine pek çok model geliştirilmiştir. Bu modeller

¹⁰¹ Murat ÖZGEN: a.g.e., 82.

Ülkeden ülkeye, toplumların kültürel yapılarına göre çeşitli şekillerde uygulanmaktadır. Genel olarak bir sınıflandırma yapılacak olursa; üç özdenetim modeli görülmektedir: Basın Ahlâk Kuralları, Basın Konseyi ve Ombudsman.

1.6.2.1. Basın Ahlâk Kuralları

Toplum adına iktidarlara denetleyen ve bu denetleme özelliği nedeniyle de dördüncü güç olarak adlandırılan basın, öncelikle temsil ettiği toplumun güvenini sağlaması gerekir. Büyük bir güce sahip olan medya, bu gücün kötüye kullanılmasını ve suistimal edilmesini önlemek için kendi bünyesinde birtakım meslek ilkeleri oluşturmuş ve çalışanlarının bu ilkelere uymasını sağlamaya çalışmıştır.

Basında özdenetimi sağlamada bugüne kadar uygulanan yollardan biri meslekle ilgili ahlâk kurallarının belirlenmesidir. Gazetecilikte geçerli olması gereken temel ahlâk kurallarının yazıya dökülmesi, genellikle meslek örgütlerinin kurulmasıyla başlamıştır. Yüzyılın başında kurulmaya başlayan bu tür örgütler, sendikalar ya da dernekler yayımladıkları bildirilerde temel ahlâk kurallarından söz etmişlerdir. Daha sonra basın–yayın organları sadece kendi kurumlarını bağlayan, kendilerine özgü ahlâk kurallarını saptama yolunu izlemişlerdir. Ancak bunlar karşılaştırıldıklarında aralarında çok sıkı benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu kurallar; haber kaynağından hediye alınmaması, ücretsiz haber gezilerine katılmaması veya haberde yapılan bir yanlışın düzeltilmesi konularında gazeteciye yol gösteren kurallardır.

Bu ahlâk kuralları bazı mesleklerde* kabul edilen kurallar kadar katı değildir. Bu nedenle, kuralların etkinliği hep tartışma konusu olmuştur. Bu tür kurallar mesleki bir sorumluluk içinde çalışan gazeteciler üzerinde etkili olmakta, fakat özellikle ahlâki rehberliğe ihtiyacı olanlar için ise fazla yol gösterici olmamaktadır biçiminde eleştiriler vardır.

Aynı zamanda bu ilkelerin kağıt üzerinde kaldığı, gazetecilik pratiğinde pek kullanılmadığı düşünülmektedir. Bu eleştirilere karşın, Zeynep Alemdar, “mesleki eğitim ve kültür düzeyi geliştikçe gazeteciler bu tür kurallara daha fazla ihtiyaç duymakta, onları yol gösterici olarak kabul etmektedir”¹⁰² görüşünü savunmaktadır.

Ahlâk kurallarının yaptırım gücünün olmaması uygulanmadıkları anlamına gelmemektedir. Özellikle batıda gözlemlenen durum, meslek örgütlerinin herhangi bir cezai yaptırıma başvuramamasına rağmen, kendi ahlâk kurallarını saptamış gazetelerin, bunlara uymayan muhabirlerini işten çıkarmakta tereddüt etmedikleri yolundadır.

Ahlâk yasaları, onur yasaları, basın yasaları, basın meslek ilkeleri, gazetecinin haklarına ve yükümlülüklerine ilişkin bildirgeler, gazetecilik kuralları gibi farklı isimler altında etik ilkeler, birçok ülkede mevcuttur. Ancak içerdikleri ilkeler neredeyse aynıdır.

* Örneğin hekimlikte bir ideal olarak Hipokrat yemini vardır. Bu yemine uymayanların meslek yaşamları Tabipler Odası'ndan kovulmalarıyla son bulabilir. Aynı şey Baroya kayıtlı çalışan avukatlar için de geçerlidir.

¹⁰² Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 25.

1.6.2.2. Basın Konseyi

Özdenetim düşüncesinden yola çıkılarak varılan bir başka model, kamu için bağımsız bir gözlemcilik görevi üstlenmiş olan, basını da birilerini gözlemesi gerektiği inancıyla ortaya atılan “basın konseyi” modelidir. Basının özdenetim mekanizmalarından en önemlisi ve en yaygını durumunda olan basın konseylerini, gazeteciler ve toplumun çeşitli kesimlerinden insanlar bir araya gelerek oluşturmaktadırlar. Böylece hükümetten bağımsız, geniş katılımlı bir özdenetim modeli sağlanmaktadır. Korkmaz Alemdar’a göre¹⁰³, basın konseylerinin oluşturulmasının altında yatan üç neden vardır. Bunlardan bir tanesi, artık günümüzde çok yoğun hale gelen haber akışının, kamu üzerinde yapabileceği zararlı etkilerin denetlenmesidir. İkinci bir faktör, basın ya da genel olarak iletişim alanında çalışan insanların mesleklerini yerine getirirken karşı karşıya oldukları çok yoğun baskılardan bir ölçüde uzak kalmak istemeleridir. Bir başka nokta da, basınla ilgili kuralları geliştiren insanların, çok sınırlı bazı konuların dışında, toplumdaki bilgi ve haber akışının hiçbir engelle karşılaşmadan sağlıklı olarak yürümesini istemeleridir.

Basın konseyinin amacı, basında çıkan haksız ya da yanlış haberler, yorumlar sonucu onurları, çıkarları zarar gören kişilerin şikayetleri üzerine konuyu incelemektir. Konsey, bu tür şikayetler üzerine araştırmaya girişip elde ettiği sonucu, eğer söz konusu yayın organı ya da gazeteci haksız bulunmuşsa -çeşitli cezalar vererek- bunu da açıklayarak kamuoyuna duyurur.

Basın Konseyi uygulaması ilk 1916’da İsveç’te görülmüş, İngiltere’de kurulması 1963’te gerçekleştirilmiş, daha sonra başka ülkeler de bu modeli izlemişlerdir.

¹⁰³ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi. Parlamento Muhabirleri Demeği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 7. Korkmaz ALEMDAR’ın 5 Temmuz 1986 tarihinde, PMD ve ÇGD’nin düzenlediği “Basın Konseyi ve Basının Sorunları” konulu açık oturumda yaptığı konuşmadan.

Basının otokontrolü mekanizmasının somut sonucu olan basın konseyleri dünyada 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmaya başlanmıştır. Çünkü 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan gelişmeler basın dünyasında geçerli olduğu sanılan kurallarda bazı zaafılar ortaya çıkarmış ve okuyucunun yeterince korunamadığı kanısı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu konuda basına yöneltilen eleştiriler artmaya başlamış ve bunun üzerine denetim ve sansür konuları gündeme gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Basın Konseyi kurma fikri yaygınlaşmaya başlamıştır.

ABD'deki uygulamaya bakıldığında, Hutchins Komisyonu'nun tavsiye ettiği türde bir basın konseyinin tam olarak oluşturulamadığı görülmektedir. "1973 yılında kısa adı NNC olan Milli Haber Konseyi kurulmasına ve bazı eyaletlerde kısmen basın konseyi oluşturulmasına rağmen bu düşünce ABD'de çok etkili olamamıştır"¹⁰⁴. ABD'de daha çok, basın organlarının kendi bünyelerinde kurdukları özdenetim sistemi yaygındır.

Batı Avrupa'da ise ABD'nin tersine basın konseyleri önemli bir yer elde etmişlerdir. Bu çerçevede 1964 yılında İngiltere'de yirmi basın ve dört kamu temsilcisinden oluşan İngiliz Basın Konseyi kurulmuştur. Basın özgürlüğünü korumak ve en yüksek mesleki ve ticari standartların oluşturması için sektörü yeniden yapılandırmak şeklinde amaçları bulunan İngiliz Basın Konseyi'nin, yaptırım gücü olmamasına rağmen, kararlarının gazetelerde yayınlanma zorunluluğunun olması, kınama ve teşhir edilmekten çekinen gazetecilerin konsey ilke ve kararlarına uymalarını sağlamıştır.

Tıpkı ABD'deki gibi İngiliz basınında da güvenilirlik sorunu olduğu ve konseyin de bunu ortadan kaldırmak için kurulduğunu söyleyen H.Philip Levy, İngiliz basın Konseyi'nin soruşturmacı değil, eğitici olduğunu belirterek, hedefini de bilinçlenme ve dürüstlük olarak açıklamıştır. Konseyin tarihini

¹⁰⁴ Metin IŞIK: a.g.e., 31 – 32.

yazan Levy, konseyin çok etkili olduğunu, 'korkulan, saygı duyulan ve itaat edilen' bir konuma geldiğini söylemektedir ¹⁰⁵.

İngiltere'de basında özdenetim konusunda konseyin oldukça etkin görünmesine rağmen, daha sonraları basında asparagas diye nitelendirilen uydurma haberlerin önüne geçilmesinde çaresiz kalınması ve bu tür yayınların hızla devam etmesi yeni arayışlara neden olmuştur. İngiliz ulusal gazeteleri yazı işleri müdürleri 21 Kasım 1989 tarihinde yeni bir ahlâk kuralları dizgesi kabul etmişler ve ombudsman modeli üzerinde durmuşlardır.

Özdenetimin temelinde daha fazla yasal kısıtlamadan kaçınma amacı vardır. Bunun en güzel örneğini İngiliz Basın Şikayetleri Komisyonu oluşturmaktadır. İngiliz basını 90'lı yıllarda hükümetin deyimiyle kendi otoritesini sağlıksız biçimde zayıflatmış, hükümetin sır olarak kabul ettiği olayları kamuoyuna yansıtmış ve bunun sonucu olarak da iktidar bunu, medyadaki aşırılıkları "yasal denetim kurulu", "mahremiyet yasası" gibi mekanizmalarla dizginlemek için fırsat olarak görmüştür. Bu nedenle basın, yasal düzenleme tehdidine yanıt olarak " kendi evlerinin içini temiz tutmak" amacını güden Basın Şikayetleri Komisyonu'nu oluşturmuş ve komisyon 18 maddeden* oluşan ilkeleri benimsemiştir¹⁰⁶.

Basın Şikayetleri Komisyonu yasayla kurulmuş bir komisyon değil, bağımsız bir başkanı ve diğer bazı üyeleri de olan ama büyük çoğunluğu gazete ve süreli yayın editörlerinden oluşan bir komisyondur. Komisyonun

¹⁰⁵ J. Herbert ALTSCHULL: *Agents of Power: The Role of The News Media in Human Affairs*, Anneberg – Longman Communication Books (New, Anneberg – Longman Communication Books (New York, 1984) den naklen Metin IŞIK: a.g.e., 32.

* 18 maddenin başlıkları şöyledir: Doğruluk. Cevap verme fırsatı. Yorum, tahmin ve gerçek. Mahremiyet. Dinleme aygıtları. Hastaneler. Kimlik gizleme. Taciz. Paralı habercilik. Keder ve şok içindekileri rahatsız etme. Masum akraba ve arkadaşlar. Çocuklarla mülakat yapma ve fotoğraflama. Cinsel suçlarda çocuklar. Suç kurbanları. Ayrımcılık. Finans gazeteciliği. Gizli kaynaklar. Kamu yaran.

¹⁰⁶ Andrew BELSEY ve Richard CHADWICK: a.g.m., 433 – 439.

davranış kodu, daha fazla yasal kısıtlamadan kaçınma amacını taşıyan bir özdenetim girişimidir¹⁰⁷.

Dünya Basın Konseyleri Birliği (WAPC) Başkanı Yargıç P. B. Sawant, 1998 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen, Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi'nde basın konseylerinin oluşturulma amacını; basının özgürlüğünü ve itibarını korumak, dışarıdan gelecek kontrol ve yönetimden kaçınmak ve kendi içindeki disiplini geliştirmek olarak açıklamıştır. Sawant, eğer bu mekanizma gelişmezse, basının bazı kesimlerdeki hatalar ve ahlâka aykırı uygulamaları için toplumun dışarıdan yasal kısıtlamalar talep etmekten başka seçeneği kalmayacağını da ifade etmiştir¹⁰⁸.

Sawant ayrıca; medya üzerindeki yasal kısıtlamaların gittikçe daha az popüler olurken, medyanın bazı kısımlarının ahlaksızlığına mani olmak için bir çeşit mekanizma oluşturulması talebinin de yükseldiğini, basın konseylerinin böylece, yalnızca dahili otokontrol mekanizması nedeniyle değil, pahalı ve zaman kaybına yol açan dava prosedürlerinden kaçınmak amacıyla gitgide daha çekici olduğunu ileri sürmektedir¹⁰⁹.

Bugün dünyanın değişik yerlerinde 30–35 basın konseyi bulunmaktadır. Bazıları kanun koyucunun kanunları doğrultusunda kurulmuşken, diğerleri gönüllü kuruluşlardır. Bazılarının yalnızca basılı ya da elektronik medya üzerinde yargı yetkisi varken diğerlerinin her ikisi üzerinde de yargı yetkisi vardır. Basın konseylerinin esas amacı, medyanın özgürlüğünü teşvik etmek, standartları yükseltmek, medya çalışanları tarafından mesleki olarak sorumlu davranışı sağlamak, izlemek ve gözlemek için meslek ilkeleri oluşturmaktır¹¹⁰. Basın konseylerinin avantajı, anayasalarında, sosyal iletişim hususunda üç ana aktör grubunun

¹⁰⁷ Bkz. Andrew BELSEY ve Richard CHADWICK: a.g.m., 433.

¹⁰⁸ P. B. SAWANT: Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 11

¹⁰⁹ P. B. SAWANT: a.g.k., 13.

¹¹⁰ P. B. SAWANT: a.g.k., 11

temsilcilerini kapsamalarıdır: Medya sahipleri, profesyoneller ve yararlanıcılar¹¹¹.

Fransız Basın Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Claude – Jean Bertrand’a göre¹¹², her yerdeki mevcut basın konseyleriyle ilgili problem, kendilerini şikayetleri incelemekle sınırlamalarıdır. Çünkü bu, gazete sahiplerinin ve bir çok gazetecinin istediğidir; sınırlayıcı kanunlardan kaçmak için ucuz, rahat bir yol. Aslında bunlar; medya ciddi şekilde yanlış bir harekette bulunduğu soruşturma başlatmalı, tüm medya performansını ve gelişimini denetlemeli, medyanın kalitesine herhangi bir tehdide karşı çevreyi izlemeli, medyanın kalitesini arttırmak için eğitim ve araştırma gibi tüm araçları teşvik etmelidir. Mevcut basın konseyleri, olmaları gerekenin sadece birer gölgesidir.

Basın Konseyi’nin çeşitli ülkelerdeki uygulamaları ve işlevleri şu şekildedir: Basın konseyleri ahlâki standartların oluşturulup korunmasının yanı sıra, basın özgürlüğünün korunması konusunda da çaba sarfetmektedirler. İngiliz ve Alman Basın Konseyleri basının yapısal gelişimi ve tekelleşme eğilimini de izlemektedir. Danimarka ve İsveç gibi ülkelerde konsey somut şikayet olması durumunda harekete geçebilirken Almanya, Avusturya, Hindistan ve Güney Kore gibi ülkelere şikayet olmaksızın kendi inisiyatifiyle de harekete geçebilmektedir¹¹³.

Basın konseyine temkinli yaklaşanlar ve eleştirenler, genellikle basının gözlemcisinin yine basın olması gerektiğini, basın dışı katılımlı bir örgüt tarafından denetlenmenin basın özgürlüğüne gölge düşüreceğini savunurlar. Bazıları ise konsey kararlarının mahkemelerde basın aleyhine kullanılabileceği kuşkusunu dile getirirler.

¹¹¹ Claude - Jean BERTRAND: Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 86.

¹¹² Claude - Jean BERTRAND: a.g.k., 87

¹¹³ Metin IŞIK: a.g.e., 72.

1.6.2.3. Ombudsman

Bir başka özdenetim modeli İsveç uygulamasından esinlenerek geliştirilmiş olan ombudsman* modelidir. “Dünyada basın alanında, ombudsman uygulamasında iki farklı biçimle karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, İskandinav ülkelerinden İsveç’te diğeri ise, ABD’de uygulanan modeldir”¹¹⁴.

İsveç’te uygulanan biçimiyle ombudsman, okuyucuların basınla ilgili şikayetlerini yönelttikleri kişidir. Ombudsmanın hükümetle hiçbir bağı yoktur. Bir parlamento üyesi, İsveç Barolar Birliği Başkanı ve İsveç Basın Konseyi temsilcilerinden oluşan üç kişilik komisyon tarafından seçilir. Maaş ise Yayıncılar Derneğindeki gazeteciler tarafından ödenir¹¹⁵.

ABD’de uygulanan modelde ombudsman, İsveç’te olduğu gibi, kurum dışından değil, kurum içinden bir kişidir. Ombudsmanlar basın kuruluşunda iç özdenetim görevi üstlenmişlerdir ve her yayın kuruluşu, kendi isteğine bağlı olarak, bu görevi yürütecek birini görevlendirebilir. Ombudsmanın maddi yükümlülüğünü de bu görevi ona veren yayın kuruluşu üstlenir¹¹⁶.

Bu modelin başka bir şekilde ortaya çıkması ise her basın organının kendi ombudsmanını belirlemesi biçiminde olmuştur. Yani isteyen basın organı özdenetim amacıyla bünyesinde sadece kendi yayınının içeriğini izleyecek bir ombudsman bulundurur. Bu model çerçevesinde ombudsman kurum içi yazılı eleştiriler yayımlayarak gazetecilere mesleki sorumluluklarını hatırlatmanın yanı sıra haber ve yorumlarla ilgili okuyucu şikayetlerini değerlendirir.

* Ombudsman, “vatandaş koruyucusu” anlamına gelen İsveççe kökenli bir kelimedir.

¹¹⁴ Murat ÖZGEN: a.g.e.,204.

¹¹⁵ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 29.

¹¹⁶ Murat ÖZGEN: a.g.e., 204.

Kamunun basın konseylerine ve ombudsmanlara gösterdiği ilgi, gelen çok sayıda şikayet ile anlaşılır. Bunların sayısı, bazı ülkelerde mahkemelere yapılan şikayetlerin sayısından fazladır. Örneğin Kanada’da altı basın konseyi, yılda yaklaşık 200 şikayet almaktadır. Bu, basına karşı açılan adli davaların çok üstünde bir sayıdır. Büyük kent gazetelerinin ombudsmanlar, her ay yüzlerce şikayet alabilmektedir¹¹⁷.

Çeşitli ülkelerde uygulanan özdenetim modellerine bakılarak bu kuruluşların fonksiyonlarını şu şekilde özetlenebilir¹¹⁸:

- “- Basın özgürlüğünü korumak, basın özgürlüğünü tehdit eden tehlikelere karşı mücadele etmek. Devletin basınla ilgili yapacağı düzenlemeleri takip etmek ve gerekirse bu konularda müdahalelerde bulunmak.
- Basın özgürlüğünün medya kuruluşları ve mensuplarınınca istismar edilmesine karşı mücadele etmek ve bu konuda ahlak ilkeleri oluşturarak, bunlara uyulmasını sağlamak.
- Medyayı hükümet, parlamento ve kamuoyu önünde bir bütün olarak temsil etmek ve bunların karşısında medyanın saygınlığını ve güvenilirliğini korumak”.

Ombudsmanlığın ortaya çıkışıyla ilgili ilginç bir iddia bulunmaktadır. Bu iddiaya göre; 1709 – 1714 yıllarında Osmanlı topraklarında bir çeşit sürgünde bulunmakta olan İsveç Kralı XII. Şarl (Demirbaş Şarl), bu sistemi Osmanlı devlet idaresinde, Kazasker kurumunda görmüştür. Şarl, ülkesinden uzakken, ülke idaresini ve yargısını Onun adına denetleyecek bir kişiyi kendi gözü ve kulağı olması için atamıştır. Böylece bir çeşit ombudsmanlık uygulaması bu ülkede başlamıştır¹¹⁹.

¹¹⁷ Vedat DEMİR: a.g.e.,32.

¹¹⁸ Vedat DEMİR: a.g.e., 33.

¹¹⁹ Kemal ÖZDEN ve Ertuğrul GÜNDOĞAN: “Ombudsmanlık Sistemi: Tanımı, Tarihi Gelişimi, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye’deki Uygulanabilirlik Tartışmaları”, www.turkiyegunlugu.com. Türkiye Günlüğü, 62 (Ekim 2000 – 05), 48 – 54.

Ombudsman görevlerinde hata yapan veya suistimalde bulunan yöneticiler ve yargıçlar hakkında yasal soruşturma yapmak üzere 1809'da İsveç'te Anayasa ile kurulmuş bir denetim sistemidir. Bu kurum, sonraki yüzyıl boyunca pek dikkati çekmemiş ve ülke sınırları içinde kalmıştır.

Bu sistem öncelikle İskandinav ülkelerinde kurulmuş ve buradan da tüm dünyaya yayılmıştır. 20. Yüzyılın başında 1919'da Finlandiya'da, 1954'de Danimarka'da, 1963'te Norveç'te ombudsmanlık sistemi işlemeye başlamıştır. 1962'de Yeni Zelanda, 1967'de Birleşik Krallık, 1971'de İsrail, 1976'da Portekiz, 1981'de Hollanda ve İspanya bu sistemi ülkelerinde çeşitli şekillerde ve farklı isimler altında uygulamaya başlamışlardır. Avusturya, ABD ve Kanada'da bu sistem ülke çapında veya eyalet – vilayet çapında uygulanmaktadır¹²⁰.

Çeşitli ülkelerde hangi özdenetim modeli uygulanırsa uygulansın temel amaç, basının saygınlığını, güvenilirliğini en üst seviyeye çıkarmaktır. Başka bir hedef ise gazetecilerin kendilerini siyasilerin denetlemesine izin vermeden, kendi sorunlarına kendilerinin çözüm bulmasıdır. Bu amaç ve hedeflere yönelik olarak gerek ulusal gerekse uluslararası alanda basın meslek örgütleri etik ilkeler saptamakta ve gazetecilerin bu ilkelere uymaları yönünde çaba sarfetmektedirler. Bu kurallara bağlılığın amacı, gazetecilerle vatandaşlar arasında karşılıklı güven ve saygıya dayalı bağları korumak ve güçlendirmektir.

¹²⁰ Kemal ÖZDEN ve Ertuğrul GÜNDOĞAN:a.g.m., 48 – 54.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA ÖRGÜTLENME ÇABALARI

1. TÜRK GAZETECİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE MESLEKİ ÖRGÜTLENME

Gazete, 17.yüzyılda ilk kez Avrupa'da yayınlanmaya başlayan bir kitle iletişim aracıdır. Gazetenin öncüleri olarak 14. yüzyıldan itibaren haber kağıtları ve haber mektupları göze çarpmaktadır. İlk gazetenin yayınlanmasında, Avrupa'da çeşitli ülkeler arasında çoğu din kaynaklı savaşlar hakkında bilgi edinme isteğinin önemli rol oynadığı bir gerçektir. Ayrıca gazetenin doğuşunda, Avrupa'da sermaye birikiminin başlamasının ve bunun da ticareti geliştirmesinin etkileri vardır.

İlk çıkan gazeteler, Orta Avrupa'da ticaretin geliştiğı, kentleşmenin en yoğun olarak görüldüğü kentlerde, insanlara belirli ve düzenli aralıklarla yayın sunma olanağı şeklinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki varlığı, sürdürdüğü fetih hareketleri, özellikle Orta Avrupa Devletleri ile komşu olması ilk gazetelerin çıkmasında hızlandırıcı bir etken olmuştur¹.

¹ Oya TOKGÖZ: Temel Gazetecilik (Ankara, 1994). 26.

İlk gazetenin nerede, ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle birlikte; bazı kaynaklara göre, ilk gazete 1609'da Almanya'da yayınlanan Avis Relation Oder Zeitung'dur, bazı kaynaklara göre ise Hollanda'da 1605'te yayınlanan Niuewe Tijdingen'dir².

Türkiye'de ise, ilk süreli yayın 1785'te Fransa Elçiliği'nde kurulan matbaada basılan, 1795 tarihli Bulletin de Nouvelles'dir. Bu bültenin çıkış amacı; Doğu'da yerleşmiş Fransızlara, Fransa'nın sorunları hakkında bilgi vermek ve Türklere de Avrupa'yı ilgilendiren çıkar konularını tanıtmaktır. Bu yayını İzmir'de çıkarılan yine Fransızca gazeteler takip eder. Bunlar, Le Spectateur Oriental (1821), Le Symrneen (1824) ve Le Courier de Symrne (1828)'dir. Türkiye'de çıkarılan bu Fransız gazetelerinin bir amacı da, Fransız İhtilali'ni yayınlarıyla dünyaya duyurmak ve dünyanın desteğini kazanmaktır³.

Avrupa'yla kıyaslandığında, Türklerin gazeteyle tanışması oldukça geç olmuştur. İlk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi, 1831 yılında yayın hayatına girmiştir. İlk özel gazete olduğu için, bazı yazar ve düşünürler 1860'da çıkan Tercüman-ı Ahval gazetesini Türk gazeteciliğinin başlangıç noktası olarak alırlar.

İlk Türk gazetesi olarak nitelenen Takvim-i Vekayi, 11 Kasım 1831'de yayına girmiştir. "II. Mahmut'un buyruğuyla kurulan gazetenin Fransızca sayısının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin çokuluslu yapısı dikkate alınarak, ayrıca Arapça, Farsça, Rumca ve Ermenice sayıları da yayınlanmıştır"⁴.

² Oya TOKGÖZ: a.g.e., 26.

³ Bkz. Alpay KABACALI: Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü (İstanbul, 1990). 13.

⁴ Alpay KABACALI: a.g.e., 14.

Hıfzı Topuz, Takvim-i Vekayi'nin neden çıkarıldığını şu şekilde açıklamaktadır⁵:

“Yabancı ülkelerde basının iki yüzyıllık bir tarihi vardı. Dışarıdaki olayları izleyenler bunu padişaha duyuruyorlardı. O yıllarda İzmir’de çıkan Fransızca gazeteler de o çevrede geniş yankılar uyandırmıştı. Bu olayların padişahı etkilediği anlaşıyor.”

Yayınlandığı tarihten itibaren çeşitli konulara yer veren Takvim-i Vekayi'nin, 1860'tan sonra yalnızca resmi gazete kimliği ile çıkarıldığı görülmektedir.

Takvim-i Vekayi'den sonra, 1840'ta Ceride-i Havadis yayınlanmıştır. İlk Türkçe özel gazete olan Ceride-i Havadis, William Churchill adlı bir İngiliz tarafından çıkarılmıştır. İlk özel gazete olarak Türk basın tarihine geçen bu gazetenin yayınlanış aşaması da oldukça ilginçtir: 1836 yılında, bir İngiliz olan William Churchill'in av sırasında bir Türk çocuğunu yaralaması üzerine tutuklanması, bir siyasal şantaj vesilesi yapılmış ve Osmanlı Devleti, çok büyüyen bu olayın kapatılması için Churchill'e birtakım ayrıcalıklar tanımıştır. Bu ayrıcalıklar, pırlantalı bir nişan, on bin kantarlık zeytinyağı ihracı için izin ve bir Türkçe gazete çıkarma imtiyazıdır. Bu imtiyazı dört yıl sonra kullanan Churchill, 1840 yılında Ceride-i Havadis'i yayınlanmaya başlamıştır. Devletten yardım gören yarı resmi bir gazete niteliğindeki Ceride-i Havadis, kamuoyu oluşturmada önemli bir rol oynayamamıştır. Ancak Kırım Savaşı (1854–1856) sırasında, Churchill'in bir İngiliz gazetesinin muhabiri sıfatıyla Kırım'a gitmesinden ve oradan gönderdiği haberlerin yer almasından sonra varlık gösterebilmiştir⁶.

⁵ Hıfzı TOPUZ: 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi (İstanbul, 1996). 7.

⁶ Alpay KABACALI: a.g.e., 14.

Ceride-i Havadis, devletten mali yardım gördüğü ve yazarları tamamen devlet memurları olduğundan Takvim-i Vekayi'yle hemen hemen aynı anlayışı devam ettirmiştir.

Daha sonra, 1860 yılında Tercüman-ı Ahval yayınlanmıştır. Türkiye'de gazeteciliğin, Agah Efendi tarafından 21 Ekim 1860'da çıkarılan bu gazete ile başladığı görüşü yaygındır. Hıfzı Topuz, benimsenen bu görüşe Türk gazeteciliğinin başlangıcının 29 yıl geriye atılmak istenmesi nedeniyle karşı çıkmaktadır. Ayrıca Topuz, Takvimi Vekayi'de çalışanların, devlet memurluğu yapmadıklarını ve kendilerini mesleğin koşullarına bağlı gerçek gazeteci saydıklarını belirtmektedir⁷.

Bazı kesimler tarafından Türk gazeteciliğinin başlangıcı olarak kabul edilen bu gazetenin çıkış amacı, iç ve dış olayları halkın anlayabileceği düzeyde aktarmaktır. Gazetede iç ve dış haberlerin yanında resmi haberlere, bildirilere, tüzüklere, anlaşmalara da yer verilmekte, piyasa ve borsa haberleri, fiyat listeleri, çeşitli çeviriler, ekonomik konularla inceleme yazıları da önemli yer tutmaktaydı. İç sayfalarında da geniş ölçüde resmi ve özel ilanlar yayınlanmaktaydı⁸.

Ceride-i Havadis ile aralarında sık sık tartışma yaşanan ve hükümetle iyi bir ilişki kuramayan bu gazete, ancak beş buçuk yıl yaşayabilmiş ve 1866 yılında son sayısını yayınlamıştır*.

Tercüman-ı Ahval'den iki yıl sonra 1862 yılında Tasvir-i Efkar çıkarılmıştır. Bu gazeteyi düşünce gazeteciliğinin öncüsü sayılan Şinasi çıkarmıştır. İlk sayıda yayınlanan bir giriş yazısında belirtildiğine göre gazetenin amacı havadis vermek, halka kendi yararlarını düşünmeyi ve

⁷ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 10.

⁸ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 10.

* Ayrıntılar için bkz. Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 10 – 12.

kendi sorunları üzerinde durmayı öğretmektir. Bu yazıda Şinasi her hükümetin halkın yararına çalışmakla kuvvetlenebileceğini belirtmekteydi⁹.

Yukarıda sayılanların dışında, 19. yüzyılda Türk basınında önemli bir yere sahip olan ve Jön Türkler tarafından çıkarılan Muhbir, İbret ve Hürriyet başta olmak üzere çok sayıda gazete yayınlanmıştır*. Bu dönem gazetecilerine bakıldığında, birçoğunun Saray tarafından finanse edildiği görülmektedir. Zaten ilk gazeteler de devlet eliyle yaşama geçirilmiştir ve genellikle gazetecilerin bir de devlet memurluğu sıfatları vardır. Gazetecinin bir göreve atanıp devletten maaş alması bu dönemde bir gelenek halindedir. Çünkü, basın bu dönemde gazetecilere geçim sağlayacak ölçüde gelir getiren bir meslek değildir. Dolayısıyla devlet memurluğunun yanında gazetecilik yapan ve saraydan maaş alan gazetecilerden, o dönem için etkili bir muhalefet beklemek pek mümkün değildir.

Görülüyor ki Türk basını, diğer ülkelerde olduğu gibi siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar karşısında halk kitlesini aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek yolunda, toplumca doğan isteklerden kaynaklanmamıştır. Hükümetin yaptığı işleri halka duyurmak amacıyla, özel buyrukla ortaya çıkmış, zamanla halkı aydınlatmak, kamuoyunu etkilemek görevini üstlenmiştir.

1.2. TÜRK BASININI DÜZENLEME ÇABALARI

Devlet eliyle çıkarılmasına karşın, kamuoyunu etkilemeye başlayan basının birtakım haberlerinden rahatsız olan devlet, basına düzenlemeler getirmek için çalışmaya başlamıştır. Türk basınında ilk yasaklar, 1858 Ceza Kanunu ile başlar. Bu kanun yayınlandığı zaman Türkiye’de iki gazete çıkmıştır: Devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis. Hıfzı

⁹ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 12.

* Bu gazetelerin ayrıntılı listeleri için Bkz. Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 14 – 27.

Topuz'un ifadesiyle, devletin yöneticileri ileriye görmüşler ve basından gelebilecek zararları önleyebilmek için tedbir almaya başlamışlardır. Gerçekte 1853 Ceza Kanunu Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilirken basınla ilgili maddeler de dilimize uydurulmuş ve ilk yasaklama böyle çıkmıştır¹⁰.

Topuz'un da ifade ettiği gibi, Türk basınına ilk yasaklamayı getiren 1858 yılındaki Ceza Kanunu'nun ardından, 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu kanunun çıktığı tarihte, Fransızca çıkan gazetelerin dışında dört Türkçe gazete (Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkar) yayın hayatındadır. Gazete çıkarmayı hükümetin iznine bağlayan Nizamnamenin, suç saydığı eylemlerin birkaçı şu şekildedir: "Hükümetten gelen resmi yazıları yayınlamamak, halkı kötülemek, devlet memurları aleyhinde kötü yazı yazmak, padişaha saldırı sayılabilecek yazılar, dost hükümdarlara dokunacak deyimler kullanılması..."¹¹

1864–1909 yılları arasında yürürlükte kalan bu Nizamname, hükümdar ve ailesini tahkir, dost devletlere ve bunların temsilcilerine karşı yayın gibi bazı suçları işleyen gazetelerin "idari takdir" yolu ile kapatılmasını öngörmekteydi¹². Görüldüğü gibi bu kanunla bütün gazeteler devlet güdümü altına alınmaya uğraşılmış ve neredeyse gazetelerin her yazdıkları suç kapsamına sokulmaya çalışılmıştır.

Mesleğin uyması arzulanan ilkelerinin devlet tarafından belirlenmesi süreci, 1867'deki Kararname-i Âli* ile doruğa ulaşmıştır. Sansür Karamnamesi olarak tarihe geçen bu kararnameyle, gazeteler kapatılmış ve gazeteciler sürgüne gönderilmiştir. Bu baskıların sonucunda Avrupa'nın çeşitli ülkelerine kaçan gazeteciler, bu ülkelerde Yeni Osmanlılar olarak örgütlenerek yeni

¹⁰ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 12.

¹¹ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 28 – 29.

¹² Kayıhan İÇEL: Kitle Haberleşme Hukuku (İstanbul, 1990). 33.

* Karamname-i Âli, sadrazamlar tarafından çıkarılan, bugünün yasa hükmünde karamamelerine denk düşen düzenlemedir. Ancak, o dönemde çok sayıda gazeteci ve yazarın bunu "Ali Paşa'nın Karamnamesi" anlamında kullanarak Paşayı alaya aldıkları anlaşıyor. Bkz. Alpay KABACALI: a.g.e., 66.

gazeteler çıkarmışlardır. Kararnamenin çıkış gerekçesinde; “gazetenin görevi bütünleştirme ve ahlâkı ıslah olmaktan çıkıp ülke çıkarlarına aykırı olan ifrat ve tefrit yoluna girdi. Devlet hakkında bile dil uzatmalar görülüyor. Dışarıdan gelecek yermeleri def edecek yerde, düşmanlara fesat aleti olacak zararlı fikirler ve yalan haberler yayımlanıyor. Zihinlere korku salınıyor ve ahali içinde çatışmayı getirecek şeyler yazılıyor. Bunları engellemek için – hükümet yasalara başvurmadan – doğrudan doğruya yasaklama ve cezalandırmaya karar verebilir” ifadelerine yer verilmekteydi¹³.

Kararnamenin çıkış gerekçesinde de görüldüğü gibi, Türk basını o dönem için bir fesat aleti olarak görülmüş, zararlı fikirleri ve yalan haberleri yazmakla suçlanmış ve sonucunda da hükümete herhangi bir yasaya başvurmadan gazeteleri kapatma yetkisi verilmiştir. En ağır sansür uygulamalarından birine Abdülhamit döneminde maruz kalan Türk basını için mizah türünde yazmanın dışında, çok sayıda kelimenin kullanılması da yasak kapsamındadır*. Geçici olarak çıkarılan bu kararnamenin 1909 yılına kadar yürürlükte kaldığı görülmektedir.

24 Temmuz 1908’de gazetelerin kendi girişimleriyle sansürü kaldırmaları ile birlikte meslek ilkelerinde ilk kez sınırsız bir uygulama dönemi yaşanmıştır. Bunu fırsat bilen gazeteciler, geçmişin sadece eleştirisini yapmakla kalmamışlar, günün yönetimlerini ve rakip gazeteleri hırpalamayı da başlıca uğraş haline getirmişlerdir. Basın yoluyla tehdit ve korkutma da bu dönemde yaygınlaşmıştır. Bu ortamı kontrol altına almak için, 1909 yılında Meclis’ten çıkarılan Matbuat Kanunu’nda yine öncekilere benzer bir çerçeve oluşturulmuştur. Dine ve padişaha hakaret, basın yoluyla şantaj yapmak, menfaat sağlamak; ahlâk kurallarına uymayan yazı ve resim basmak,

¹³ Orhan KOLOĞLU: a.g.m., 69.

* Bu yasaklanan kelimeler için bkz. Alpay KABACALI: a.g.e., 66.

vatandaşı suç işlemeye kışkırtan yazı yazmak, asılsız haber oluşturmak suç kapsamına alınmıştır¹⁴.

16 Temmuz 1909 yılında yasalaşan Matbuat Kanunu, 1881 tarihli Fransız Basın Kanunu örnek alınarak hazırlanmıştır ve sansür öngörmemiştir. Ancak, devletin güvenliğini bozacak ve ayaklanmaya kışkırtacak yolda yayında bulunan gazeteler, açılacak dava sonuçlanıncaya kadar hükümetçe kapatılabilecekti. Dava aklanmayla sonuçlandığı takdirde, bu kapatmadan sorumlu müdürün tazminat isteme hakkı vardı. Bakanlar Kurulu'na, yabancı ülkelerde ve özerklik verilmiş yönetim birimlerinde çıkan gazetelerin ülke içerisinde yayın ve dağıtımını yasaklama yetkisi de tanınmıştı. Dahiliye Nezareti, yalnız bir sayı için yasaklama yetkisine sahipti¹⁵.

Orhan Koloğlu'na göre;bu dönemde siyasi görüş ayrılıklarının açıkça belirtildiği, ancak bunların ideolojik olmaktan ziyade hizipleşme ağırlıklı oldukları dikkatlerden kaçmamıştır. Bu sebeple kişisel çekişmeler gazetelerin en rağbet ettikleri konuların başında gelmektedir. Hicvin en ağırlarına, en kabalarına İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında rastlanır. Gazeteciler arasındaki karşıtlıklar, daha doğrusu düşmanlıklar o derecedir ki, gazetecilerin ilk defa giriştikleri Matbuat Cemiyeti kurma çabası da iki yıl uğraşıldıktan sonra sonuçsuz kalır. Hiçbiri, kendilerine uygulanabilecek bir meslek ilkeleri çerçevesinde buluşmayı tasarlamamaktadır¹⁶.

1909 tarihli Matbuat Kanunu'nun ardından, 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanunun 77. Maddesi Kanunu Esasi'nin 12. Maddesindeki hükmü 'matbuat kanun dairesinde serbesttir ve

¹⁴ Orhan KOLOĞLU: a.g.m., 70.

¹⁵ Alpay KABACALI: a.g.e., 85.

¹⁶ Orhan KOLOĞLU: a.g.m., 70.

neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir' şeklinde tekrarlamıştır¹⁷.

Bu kanundan bir yıl sonra, 13 Şubat 1925 tarihinde çıkan Şeyh Sait isyanının ardından sıkıyönetim ilan eden hükümet, Takriri Sükun Kanunu'nu çıkarmıştır. 4 Mart 1925'de kabul edilen 578 Sayılı Takriri Sükun Kanunu, isyanın bastırılmasının yanı sıra Meclisteki muhalefetin ve muhalif basının susturulması için de kullanılmıştır. İki yıllık bir süre için yürürlüğe konan bu kanun, 1927'de tekrar uzatılmıştır. Bu kanunun maddeleri şöyledir:

"Birinci Madde: İrticaa, isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükununu, emniyet ve asayişini bozmaya sebep olacak her türlü teşkilat ve tahrikatı teşvik ve teşebbüs ve yayınları; Hükümet, Cumhurreisinin tasdikinden sonra re'sen ve idareten yasak etmeye mezundur. İşbu fiilleri işleyenleri Hükümet İstiklal Mahkemesi'ne verebilir.
İkinci Madde: İşbu kanun neşri tarihinden itibaren iki yıl müddetle yürürlükte kalacaktır.
Üçüncü Madde: İşbu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur"¹⁸.

Bu Kanunun çıkarılmasının ardından, İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve çok sayıda gazeteci yargılanarak hüküm giymiştir. 1930'lara gelindiğinde yeni bir Matbuat Kanunu için çalışmalara başlanmıştır. Hükümet yeni Matbuat Kanunu için önerge vermiş ve önergede, bazı gazetelerin izledikleri tutumun tehlike arzettiği, basının suistimallerine karşı toplumun savunulması gerektiği, basın için şimdiye kadar alınan önlemlerin yeterli olmadığı ve dolayısıyla yeni önlemlerin alınması gerektiği konuları üzerinde durulmuştur¹⁹. Yeni kanunun gerekçeleri bu şekilde anlatılırken, 25 Temmuz 1931 tarihli Matbuat Kanunu çıkarılmıştır. Bazı değişikliklerle ondokuz yıl yürürlükte kalan ve Tek Partili Dönemde çıkarılan bu kanunla, basın büyük ölçüde susturulmuştur. Yeni kanunla kurulan basın rejiminin basında tek sesliliği getirmesi ve kanunun

¹⁷ Kayıhan İÇEL: a.g.e., 34.

¹⁸ Nurettin GÜZ: Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920 – 1927), (Ankara, 1991). 163.

¹⁹ Alpay KABACALI: a.g.e. , 127.

çok partili sistemin ilk dört yılında da yürürlükte kalması 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun diğer bir özelliğini oluşturur²⁰.

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi basınla ilgili hükmü içermektedir:

“Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. Madde hükmü tatbik edilir. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mes'ulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramazlar”²¹.

Görüleceği gibi istenildiği biçimde yorumlanmaya yatkın olan “memleketin umumi siyaseti” terimi ile hükümete gazeteleri kapatma yetkisini verilmiş ve böylece basın özgürlüğüne büyük bir darbe vurulmuştur.

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun bir başka çıkarılma gerekçesini de gazeteciler arasında o dönemde yaşanan tartışmalar oluşturmaktadır. 1931 yılının Haziran ayından itibaren iktidar yanlısı basınla muhalif basın arasında çok çirkin sözlerin kullanılacağı bir tartışma ortamı başlayacaktır. 1931 tarihli Basın Kanunu'nun kabul edileceğinin anlaşılması üzerine iktidar yanlısı basının bir kısmı ile muhalif basın aralarındaki çekişmeyi durduracaklar fakat iş işten çoktan geçmiş olacaktır. Sonuçta muhalif basın, iktidar yanlısı basını suni olarak tartışma ortamı yaratarak, 1931 tarihli Basın Kanunu'na gerekçe hazırlamakla suçlayacaktır. Cumhuriyet'le Yarın ya da Yunus Nadi ile Arif Oruç arasında başlayan bu tartışmaya kısa zamanda diğer gazeteler de katılacaktır. Tartışma süresinin uzamasıyla birlikte gazeteler birbirleri aleyhine çok ağır sözler söyleyecektir. Gerçekte 1931 tarihli Basın

²⁰ Nurettin GÜZ: Serbest Cumhuriyet Fırkası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu (Ankara, 1993). 7.

²¹ Kayıhan İÇEL: a.g.e., 35.

Kanunu'nun çıkarılmasının sebeplerinden birisi ve belki de en önemlisi bu tartışmalar olacaktır²².

Bu tartışmalar Türk basınına çok şey kaybettirmiştir. Çünkü tartışılan konular kadar tartışmanın şekli ve kullanılan araçlar da tepki çekiciydi. Daha sonraki tarihlerde bu tartışmaların sonuçlarına hem iktidar yanlısı hem de muhalif basın katlanmak zorunda kalacaktır. İktidar yanlısı basının, muhalif basını susturmak için yapılmasını istediği kanuni düzenlemenin olumsuz etkileri iktidar yanlısı basına da yansıyor ve basın hür bir ortama uzun bir süre kavuşamayacaktır²³.

Bu kanun 1946'da yeniden değiştirilmiş ve daha sonra yerini 15.7. 1950 tarihli ve 5680 sayılı kanuna bırakmıştır. 1940'lı yıllar Türk basın tarihine gazetelerin sık sık kapatıldığı, yasaklamaların olduğu ve telefonla gazetecilere emirler yağdırıldığı yıllar olarak geçer. İktidarın savaş boyunca, basının istediği doğrultuda yayın yapmasını sağlamada başvurduğu önemli ve etkili bir yol; yayın organlarına nelerin yayınlanmaması ya da nelerin yayınlanması konusunda verdiği talimatlardır. Talimatlara uymayan yayın organları önce uyarılmış, sonra da kapatılma yoluna gidilmiştir. Bu dönemde basın, sadece iktidarın istemediklerini yayınlamayamamanın ötesinde, istediklerini yayınlama durumuna da gelmiştir²⁴.

1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye çok partili sisteme geçmiştir ve iktidarda Demokrat Parti vardır. "14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti, basın özgürlüğünü sağlamayı da programına aldığından, tek parti döneminde sürekli baskı altında yaşayan basından geniş destek görmüştür" ²⁵. İktidardaki Demokrat Parti 15 Temmuz 1950 tarihinde 5680 sayılı kanunu çıkarmıştır. Bu kanun özgürlükçü bir kanun olarak Türk

²² Nurettin GÜZ: a.g.e., 27 – 35.

²³ Nurettin GÜZ: a.g.e., 65.

²⁴ Murat GÜVENİR: 2. Dünya Savaşında Türk Basını(İstanbul, 1991). 81.

²⁵ Alpay KABACALI: a.g.e., 164.

basınındaki yerini almıştır. 5680 Sayılı Basın Kanunu liberalist görüşün basın özgürlüğü alanındaki genel ilkelerine geniş ölçüde yer veren özgürlükçü bir kanun durumunda idi. Dönemsel yayınlarda “izin sistemi” yerine “beyanname sistemi”ni getirmesi, idareye tanınan yetkilerde önemli sınırlamalar yapması, cevap hakkının kullanılmasında basından yana düzenlemeyi seçmesi, yayın yasaklarını asgari ölçüye indirmesi gibi özelliklerle donatılmış olan bu kanun, basında ceza sorumluluğu yönünden de genelde subjektif sorumluluk esaslarına bağlı kalmıştır²⁶.

Bu Kanun 1954 yılında başlayan değişiklikler dizisiyle yenilenmiş, ancak bu yenilenme basın özgürlüğünün aleyhine bir değişim getirmiştir. Bu değişiklikler sonucu basın özgürlüğüne ağır darbeler indirilmiştir²⁷.

Basın özgürlüğü açısından bu karanlık günler, 27 Mayıs 1960 Askeri Harekatı'na kadar devam etmiş ve Milli Birlik Komitesi, 94 Sayılı Kanunla; 6334 ve 6732 Sayılı Kanunları yürürlükten kaldırdıktan sonra, 143 Sayılı Kanunla da Basın Kanununda değişiklik yaparak bazı hükümleri dışında, bu kanunun ilk şekline uygun bir basın rejimini yeniden kurmuştur. 1961 Anayasası ise basın özgürlüğü alanında anayasal bir düzenleme getirmiştir²⁸. 1961 Anayasası'nın 22 – 27. Maddeleri “ basın ve yayımla ilgili hükümleri kapsamaktadır. Basın özgürlüğünü düzenleyen 22. Madde ilk fıkrasında basının özgür olduğunu ve sansür edilemeyeceğini açıkladıktan sonra, 2. Fıkrasında, basın ve haber alma özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri uygulamak hususunda devleti yükümlü tutmuştur²⁹.

²⁶ Kayıhan İÇEL: a.g.e., 38.

²⁷ Bu Kanun, çeşitli yıllarda yapılan değişikliklerle şöyle bir süreç izlemiştir: 1954 yılında yayınlanan 6334 Sayılı “Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun”, 1956'da bu kanunun adını “Neşir Yoluyla veya Radyo İle Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun” şeklinde değiştiren 6732 Sayılı Kanun ve yine aynı yıl Basın Kanununu değiştirmek amacı ile çıkarılan 6733 Sayılı Kanun. Bkz. Kayıhan İÇEL: a.g.e., 39.

²⁸ Bkz. Kayıhan İÇEL: a.g.e., 39 – 40.

²⁹ Kayıhan İÇEL: a.g.e., 41.

Basın özgürlüğüne anayasal bir düzenleme getirilmesinin ardından, 70'li yıllar 12 Mart Muhtırasıyla başlamıştır. 12 Mart 1971 günü hükümete muhtıra verilmiş ve bunun ardından 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 13 Mayıs 1971 tarihinde de 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu çıkarılmış ve Kanun, sıkıyönetim komutanına hiçbir gerekçe göstermeksizin, basını ve her türlü yayını denetlemek, basımevlerini kapatmak yetkisini vermiştir³⁰.

22 Eylül 1971'de yürürlüğe giren 1488 Sayılı Yasa, 1961 Anayasasının basın özgürlüğünü güvence altına almaya yönelik 22 – 27. Maddelerini değiştirmiştir. 22. Maddenin yeni şekli* hükümete, savcılara yayınları toplatma yetkisi vermiştir. Bu dönemde gazeteciler sık sık gözaltına alınmış, gazeteler süreli ya da süresiz olarak kapatılmıştır.

12 Eylül 1980'de Türk demokrasisi bir kez daha kesintiye uğramış ve bu dönemde basın sıkıyönetim tarafından denetlenmiştir. Sıkıyönetim komutanlarının isteklerini yerine getirmek zorunda kalan basın için birçok defa kapatma kararları alınmış, gazeteciler hakkında dava açılmıştır**.

Kamuoyunu etkilemeye başladığı yıllardan bu yana, Türk basını sürekli denetim altında tutulmak istenmiştir. Çeşitli basın kanunları ile basın özgürlüğü kısıtlanmaya ve güdümlü bir basın yaratılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar yukarıda da değinildiği gibi bazı kanunlar basın özgürlüğünü sağlamaya yönelik olumlu kanunlar olsa da, genel olarak bakıldığında Türk basınının sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu denetim çabalarına karşın, siyasi iktidarların karşısında bir güç olarak durabilmek ve basın

³⁰ Alpay KABACALI: a.g.e., 197.

* 22. Maddenin yeni şekli: "Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, kanunların gösterdiği suçların işlenmesi halinde hakim kararıyla, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirir. Mahkeme bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır". Bkz. Alpay KABACALI: a.g.e., 197.

** Ayrıntıları için Bkz. Alpay KABACALI: a.g.e., 210 – 224.

mensuplarının haklarını savunabilmek amacıyla Türk basınında çeşitli örgütlenmeler gerçekleştirilmiştir.

1. 3. TÜRK BASININDA ÖRGÜTLENME

Basın tarihinde basın ahlâkını saptamak ve uygulamak üzere oluşturulmuş olan iki tür kuruluş şekli vardır. Bunlar “gönüllü” ve “yasal” kuruluşlardır. Gönüllü kuruluşlar yasal bir zorunluluk olmaksızın kurulurlar, yasal kuruluşlar ise adından da anlaşılacağı gibi yasalar aracılığı ile oluşturulurlar. Yasal kuruluşların yaptırım güçleri yasalardan kuvvet almaları nedeniyle daha etkili olurken, gönüllü kuruluşlar da çeşitli baskılardan, yasal kuruluşlara oranla daha uzak olmaları nedeniyle avantaj sahibidirler.

Türk basın tarihine bakıldığında da aynı şekilde, basın etiğini oluşturmak ve uygulamak üzere iki tür örgütlenmeye gidildiği görülmektedir. Birincisi gönüllü kuruluşlar şeklinde örgütlenme diğeri de yasal kuruluşlar şeklinde örgütlenme. Türk basınında yasal kuruluş şeklinde örgütlenmenin tek örneği Türk Basın Birliği iken, gönüllü kuruluş şeklinde örgütlenmenin ise çok sayıda örneği vardır. Gönüllü kuruluşların başında; dernekler, cemiyetler, sendikalar ve basın konseyi gelmektedir.

Türk basınında örgütlenme çabalarının II. Meşrutiyet’in ilanından sonra gündeme geldiği görülmektedir.

1.3.1. Osmanlı Döneminde Gazetecilerin Örgütlenme Çabaları

II. Meşrutiyet'le birlikte, Abdülhamit döneminin katı yönetimi sonunda 33 yıllık bir baskı yönetimi sona ermiş ve ülkede özgürlük havası esmeye başlamıştır. Bu özgürlük ortamının bir getirisi olarak da Osmanlı İmparatorluğu döneminde gazetecilerin örgütlenme girişimleri başlamıştır. Gazetecilerin II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte dernek kurmaya nasıl karar verdiklerini Hıfzı Topuz şöyle anlatmaktadır³¹:

"24 Temmuz 1908'de İstanbul gazetelerinde çıkan dört satırlık bir resmi bildiri Meşrutiyetin yeniden ilan edildiğini ve 1876 Anayasasına göre seçimlerin yapılacağını bildiriyordu. Bu haber büyük coşkunluk yarattı İstanbul'da. Gazeteciler Sirkeci Garı'nın karşısındaki bir lokantanın bahçesinde toplandılar. 33 yıldan beri ilk defa böyle bir toplantı yapılıyordu. Gazeteciler derhal kendi aralarında bir dernek kurmaya karar verdiler. Osmanlı Matbuat Cemiyeti adlı bu derneğin o toplantıda temelleri atıldı".

Bu toplantıda aralarında bir dernek kurma kararı alan gazeteciler, derneğin genel kurullarını ve tüzüğünü hazırlamakla görevlendirdikleri bir de kurul oluşturmuşlardır. Bu kurul, iki yıllık çalışma sonucunda 42 maddeden oluşan dernek tüzüğünü, hazırlamıştır. Ancak, dernek kongresinin toplanamaması nedeniyle, bu dernek kurulamamıştır.

Türkiye'de basının özdenetimi konusu gündeme geldiği zaman genellikle 1960'da kabul edilen Basın Ahlak Yasası ve Basın Şeref Divanı uygulaması başlangıç olarak kabul edilir. Bugünkü anladığımız anlamda özdenetimin başlangıç tarihi budur. Fakat bu tarihten önce de Türk basınında birtakım örgütlenmeler gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemden beri basının örgütlenme çalışmaları sürmektedir. Günümüzdeki gelişmelerin daha

³¹ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 59.

iyi anlaşılabilmesi için tarihsel süreç içerisinde bu örgütlenme ve çalışmalardan bahsedilmesi gerekir.

1.3.1.1. Cemiyet - i Matbuat - ı Osmaniye

Türk basın tarihinde, gazetecilerin kendi aralarında kurdukları ilk meslek kuruluşu Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'dir. "11 Temmuz 1908'de resmi olarak Meşrutiyet'in ilanını izleyen ikinci ayda kurulan derneğin kurucularının adları, Meşrutiyet'e yapılan cemiyet nizamnamelerinde pek görülmeyen bir biçimde, 2. Maddede verilmiştir" ³².

Cemiyetin kuruluşu şu nedenlere dayandırılmıştır: "Cemiyeti hükümete tanıtmak; basın suçları yargılanmasında cemiyet idare heyetinin jüri olarak tanınmasını sağlamak; basını Osmanlı ve "Selamet-i vatan" fikri çerçevesinde, düşünce özgürlüğüne hanel gelmeden toplamak; Avrupa basın cemiyetleriyle dostça ilişkiler kurmak; cemiyet üyeleri arasında dostluk ve yardım ilişkileri kurmak; cemiyet üyelerine taşıt araçlarında, sanat müesseselerinde kolaylıklar sağlamak; Osmanlı basınının içte ve dışta onurunu korumak" ³³.

Bu dernek hem basın tarihimizdeki ilk basın meslek kuruluşu girişimi olduğundan dolayı, hem de basın meslek ilkelerini ortaya koyması ve basında bir tür özdenetim sistemi getirmesi açısından ilginçtir. Kurulmasına ve tüzüğünün hazırlanmasına rağmen, amaçladığı gazeteciler kongresini toplayamadığından dolayı derneğin uygulamaya geçirilemediği görülmektedir. Bunun sebepleri arasında başta gazeteciler arasındaki çekişmeler gösterilebilir. Orhan Koloğlu'na göre³⁴, İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında gazeteciler arasındaki karşıtlıklar, daha doğrusu düşmanlıklar o

³² Vedat DEMİR: *Türkiye'de Medya ve Özdenetimi* (İstanbul, 1998). 38.

³³ Vedat DEMİR: a.g.e., 39.

³⁴ Orhan KOLOĞLU: "Medya – Devlet ve Sermaye", *Birikim*, 117 (Ocak 1999), 70.

derecedir ki, gazetelerin ilk defa giriştikleri Matbuat Cemiyeti kurma çabası da iki yıl uğraşıldıktan sonra sonuçsuz kalır. Hiçbiri, kendi hizip anlayışı dışında bütün meslektaşlarına uygulanabilecek bir meslek ilkeleri çerçevesinde buluşmayı tasarlamamaktadır. Dolayısıyla ilk Osmanlı Matbuat Cemiyeti ancak 1917’de İttihat ve Terakki Fırkası eliyle kurulmuştur.

İki yıl uğraşıldıktan sonra bir sonuca ulaşılamasa da, bu gazetecilerin örgütlenmek amacıyla ilk defa biraraya gelişleridir.

1.3.1.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti

Osmanlı Matbuat Cemiyeti günümüzde Gazeteciler Cemiyeti de dahil olmak üzere Türkiye’de kurulan birçok basın meslek kuruluşunun çekirdeğini oluşturmaktadır. 25 Haziran 1917 yılında, Sabah Matbaası geçici merkez seçilerek, Mahmut Sadık Bey’in başkanlığında kurulan bir idare heyetince bu cemiyet kurulmuştur. İlginç bir kuruluş hikayesi olan bu derneğin, kurulma aşamasını Hıfzı Topuz şöyle anlatmaktadır³⁵:

“Gerçekleşmeyen bu tasarıdan sonra gazeteciler arasında bir dernek kurma işi ikinci kez 1917’de ele alındı. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı’nın içindedir o dönemde. Dostumuz Almanlar Türkiye’de bir basın derneğinin bulunduğunu sanarak bu derneğin temsilcilerini Almanya’ya çağırırlar. Bunun üzerine gazeteciler bakarlar ki bu tür çağrılara karşılık verebilmek için örgütlenme gerek, hemen bir dernek kurmaya karar verirler. Osmanlı Matbuat Cemiyeti böyle doğar”.

Denilebilir ki bu cemiyet, bir ihtiyaçtan değil, neredeyse bir zorunluluktan doğmuştur. Daha önceki çabanın çeşitli nedenlerle sonuçsuz kalmasının ardından, ülke gazeteciliğinin özgür zeminler üzerinde gelişmesi ve ilerlemesi yönünde yeni yollar aranmış, sonucunda da gazetecilerin

³⁵ Hıfzı TOPUZ: a.g.e., 195.

mesleksi bir kuruluş içerisinde toplanması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Sonuçta adım adım Cemiyet kurulmuştur. İlk denemeden başlayarak cemiyet kuruluşu şöyle bir seyir izlemiştir. Bu maksada yönelik olarak 1908 yılı Temmuzunda Osmanlı Matbuat Cemiyeti kurulmuş ve o dönemin baskıları altında bu kuruluşu geliştirmek mümkün olamamıştır. Uzun zaman alan çabalar sonucunda 11 Haziran 1914 günü Milli Talim Terbiye Cemiyeti Merkezinde yapılan olağanüstü toplantıda Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin yönetim kurulu oluřturulmuřtur³⁶.

Yönetim Kurulu şu gazetecilerden oluşmuştur: Velid Ebuzziya (Başkan), Nüzhet Sabit (Genel Sekreter), Saki Giridi, Asım Us, Ziya Gevher Etili, Hakkı Tarık Us, Rauf Ahmet, Hüseyin Ragıp, Necmettin Sadak, H. Nazım, Ruşen Eşref naydın, Kazım şinasi Dersan, İbrahim Hilmi, Mahmut Sadık, İsmail Suphi üyeliklere ve Ahmet Cevat, Sedat Simavi, Refi Cevat Ulunay, Ahmet Refik Altınay, Selim Sırrı Tarcan (yedek üyeler). 1916 yılında Osmanlı Matbuat Cemiyeti'nin yönetimi için yeni seçimlere gidilmiş ve bu defa Mahmut Sadık başkanlığa, Hüseyin Cahit Yalçın, Abdullah Zühtü, Ahmet Cevdet, Ahmet Rasim de üyeliklere seilmiřlerdir³⁷. Yeni yönetim kadrosunu oluşturulan Cemiyetin gerçekleştirdiği faaliyetler arasında; Almanya'dan Türk gazeteleri için getirilen kağıtların dağıtımına aracılık etmek, 1919 yılında İstanbul'un güzel bir yerinde her türlü huzur ve dinlenmeyi sağlayacak şekilde kurulacak bir binada, ülkenin basın mensupları ve aydınlarını bir araya getirmek üzere bir Matbuat Kulübü kurulmak sayılabilir³⁸.

Birçok basın meslek kuruluşunun çekirdeğini oluşturan bu Cemiyet 1938 yılına gelindiğinde, Basın Birliği Kanunu gereğince dağıtılmış ve Hakkı Tarık Us'un başkanlığında bir "İstanbul Basın Birliği" kurulmuştur.

³⁶ Bkz. Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1987). 30–31.

³⁷ Bkz. Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1987). 31.

³⁸ Vedat DEMİR: a.g.e., 41.

1.4. Cumhuriyet Döneminde Gazetecilerin Örgütlenme Çabaları

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle başlayan bu dönemde iki tür örgütlenme göze çarpmaktadır. Birincisi zorunlu bir örgütlenme olan Türk Basın Birliği, diğeri de gazetecilerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları Basın Şeref Divanı.

1.4.1. Birinci Basın Kongresi

Türk basınında zorunlu ya da yasal örgütlenmeye örnek olarak Türk Basın Birliği gösterilebilir. Bu Birliğin temelleri de Birinci Basın Kongresi'nde atılmıştır. Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935'de Ankara'da yapılmıştır. Daha önce kongrede konuşulmak ve kararlaştırılmak için temel olarak şu işler düşünülmüştü yani kongrenin amaçladıkları şunlardı: ³⁹

- “1. Basın ile Basın Genel Direktörlüğü arasında işbirliği elde edilmesi için elbirliği ile çalışmak.
2. Türk basınının kültür yayma ödevlerini daha iyi görebilmesi için üzerinde yürünülmesi gereken yolları tayin etmek.
3. Gazetecilik mesleğinin ve gazetecilerin ilerleme ve yükselme yollarını araştırmak.
4. “Basın Birliği”ni kurmak.”

Birinci Basın Kongresi'nin amaçlarından biri de gazetecileri bir çatı altında toplamak için Basın Birliği adında bir kuruluş oluşturmaktı. 25 Mayıs 1935 tarihinde toplanan kongrenin açış konuşmasını yapan dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya basınla ilgilenme nedenlerini anlatmıştır. Kaya'ya göre⁴⁰; Kamusal kurumlardan biri olan gazetenin her işine karşı devletin ilgi göstermesi tabiidir. Gazeteyi çıkaranların, yazarların, basanların da

³⁹ Birinci Basın Kongresi – 25 Mayıs 1935, Basın Yayın Genel Müdürlüğü (Ankara, 1975). 3.

⁴⁰ Birinci Basın Kongresi – 25 Mayıs 1935, Basın Yayın Genel Müdürlüğü (Ankara, 1975). 19.

kamusal işlerde ödev almış insanlar sayılması ve kamuyla ilgili her işte olduğu gibi basın işlerine de devletin yardımı ve kontrolü ve o kurumlarda çalışanlarla işbirliği etmesi bir zarurettir.

Devletin basın üzerinde kontrol kurmasını zaruret olarak gören Şükrü Kaya, kongrenin kapanış konuşmasında birliğin amaçlarını ve neden kurulmak istendiğini açıklamıştır. İçişleri Bakanına göre, basın mensupları arasında bir birlik sağlanabilirse, gazeteciler artık örgütsüzlük yüzünden perişan olmayacaklardır ⁴¹.

Şükrü Kaya'nın konuşmasında belirttiğine göre, Birliğin kurulma amacı, gazetecilerin ekonomik anlamda güvencelerini sağlamak ve geleceklerini teminat altına almak gibi görünmektedir.

Ülkemizde basının özdenetimi girişimlerini incelerken devletin basın üzerindeki baskılarına ve basını denetimi altına alma çabalarına bir örnek olarak tek parti dönemindeki basının genel durumundan ve Basın Birliği'nden bahsetmek yerinde olacaktır.

1.4.2. Türk Basın Birliği

1935 yılında yapılan Basın Kongresi'nde karar alınmasına rağmen, Türk Basın Birliği'nin kurulması hakkındaki teklif yıllar sonra 14 Temmuz 1938'de yürürlüğe giren 3511 sayılı kanunla gerçekleşmiştir. Orhan Koloğlu, 1938'de yasa ile kurulan Basın Birliği'nin görünüşteki amacının meslekleşme, ancak asıl tasarlananın, yönetime tam itaat eden bir kadro oluşturmak olduğunu ifade etmektedir ⁴².

⁴¹ Birinci Basın Kongresi – 25 Mayıs 1935, Basın Yayın Genel Müdürlüğü (Ankara, 1975).

62.

⁴² Orhan KOLOĞLU: a. g. m. , 71.

Birliğin başkanlığını başından beri Falih Rıfkı Atay yapmıştır. Atay'ın başında bulunduğu Birliğin merkezi olarak Ankara seçilmiş ve Türk basını İstanbul, İzmir, Adana, Trabzon çevrelerinde bölgelere ayrılmıştır. İstanbul Bölgesi örgütünün başına Hakkı Tarık Us getirilmiştir⁴³.

Birliğin iki ana organı vardır: Merkez Yürütme Kurulu ve Yüksek Haysiyet Divanı. Merkez Yürütme Kurulu'nun iktidar – basın ilişkileri ve basın denetim altında tutma açısından en önemli yetkisi, hükümet ile basın ilişkilerini düzenlemek ve bu amaç ile birlik üyelerine, yani tüm basın mensuplarına direktifler vermektir. Savaş yılları boyunca bu kurulda, milletvekili olan ve aynı gazetecilik mesleğini yerine getirenler daima çoğunlukta olmuşlardır. Bu da iktidarın bu Birlik üzerindeki denetimini kolaylaştırmıştır.

Her ne kadar 10. Maddesinde Merkez Yürütme Kurulu, Basın Birliği'nin “en yüksek ve salâhiyetli idare uzvu” olarak sayılmışsa da, Birliğin en yetkili organı Yüksek Haysiyet Divanı'dır. Çünkü Yüksek Haysiyet Divanı'nın elinde, “üç aya kadar meslek icrasından men ve Birlikten çıkarma kararı “ verme yetkisi vardır. Yüksek Haysiyet Divanı'nın vereceği “üç aya kadar meslek icrasından men” cezası kesindir. Böyle bir cezaya uğrayan basın mensubunun herhangi bir merciye itiraz hakkı yoktur. Birlikten çıkarma, yani gazetecilik mesleğinden çıkarma kararına karşı ise İçişleri Bakanlığı'na itiraz yapılabilir. Bakanlığın, itiraz üzerine vereceği karar kesindir⁴⁴.

Yukarıda da değinildiği gibi Basın Birliği 3511 sayılı kanunla kurulmuştur. Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan bu kanun çalışan gazeteciler için ilk sosyal hakları da getirmiştir. Kanun hükümlerine göre, gazete sahipleri çalışanla karşılıklı hak ve yükümlülüklerini belirtmek üzere işe başlayış tarihinden itibaren üç ay içinde bir sözleşme yapmaya mecbur

⁴³ Bkz. Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1987). 62

⁴⁴ Murat GÜVENİR: a.g.e., 53.

tutulmuş, ücretli yıllık izin hakkı tanınmış, iki ay önce haber vermek şartıyla iki tarafa da sözleşmeyi feshetme hakkı getirilmiş, her çalışma yılı karşılığında bir aylık ücret tutarında tazminat ödemek mecburiyeti konulmuştur.

Çalışan gazeteciler için ilk sosyal hakları sağlayan Basın Birliği Kanunu'nun 2. Maddesine göre; Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin sahiplerinin, bu gazete ve dergilerle Türk haber ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashihi işlerinde ücretle, sürekli ve düzenli çalışarak bu işi meslek edinenleri kapsayan Basın Birliği'ne girmek zorunluydu; girmeyenler, kayıtlarını yaptırmıyca kadar mesleklerini yerine getirmekten yasaklanabilirlerdi⁴⁵. "Gazetecilerin ve yayın organı sahiplerinin, Birliğe üye olmadan basın alanında faaliyette bulunamayacaklarını hükme bağlayan bu madde, Türk Basın Birliği'nin basın camiasındaki gücünü ve etkisini göstermektedir" ⁴⁶.

Gazetecilerin basın kartı alabilmeleri için de bu Birliğe üye olmaları şarttı. Türk Basın Birliği 1938'de kurulmuştur ama basın kartı verilmesine 1943 yılında başlanmıştır. Bu geçen süre zarfında Birliğin verdiği, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün onayladığı hüviyet kartları geçici olarak basın kartı sayılmıştır. Basın Kartları ile ilgili tüzüğe göre, basın kartı alabilmek için Türk Basın Birliği üyesi olmak, birliğe giriş ve aylık aidatı ile yardım sandığı borçlarını ödemiş olmak şart koşulmuştur⁴⁷.

Basın Birliği'nin meslek içinde çıkacak haysiyet ve şerefle ilgili sorunları çözmeye yetkili olması, gereğinde mecburi üyesi olan gazetecileri meslekten men edebilmesi gücünü artırmaktaydı. Bu arada yaşananlar, o dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Birinci Basın Kongresi'nde birliğin amaçları arasında saydığı; gazetecilerin sefalet içinde yaşamalarını önlemek ve geleceklerini güvence altına almak ideallerinin gerçekleştirilemediğini

⁴⁵ Bkz. Alpay KABACALI: *Türk Basınında Demokrasi* (Ankara, 1999). 352.

⁴⁶ Murat GÜVENİR: *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını* (İstanbul, 1991). 50 – 51.

⁴⁷ Bkz. Fethi KARDEŞ: *60 Yılın Hikayesi* (Ankara, 1980). 31.

göstermektedir. Gazeteciler Cemiyeti kurucu üyelerinden Hayri Alpar yaşananları şöyle anlatmaktadır ⁴⁸:

“Basın çalışanları ile ilgili son olaylar üzüntü vericiydi. Osman Cemal Kaygılı’nın, Mahmut Yesari’nin de benzerleri gibi o günlerde yokluk içinde ölümleri Babıâli’de acı yankılar yapmıştı. Onca parasına rağmen Basın Birliği hastane köşelerindeki bu meslektaşlara yardım eli uzatmamıştı. Osman Cemal Kaygılı meslektaşımız Basın Birliği’ne gönderdiği mektupta: Biliyorum öldükten sonra cenazeme çelenk göndereceksiniz. Şimdi suya ihtiyacım var, fakat param olmadığı için alamıyorum. O çelengin parasını şimdi gönderirseniz su ihtiyacımı karşılayabilirim, diye yazıyordu”.

Buna benzer daha birçok olay o dönemde yaşanmıştır. Gazeteciler üzerinde o dönemde tek etkin güç olan Birlik, kuruluş amaçları arasında sayılan gazetecilerin geleceğini temin etme görevini yerine getirememiştir.

Bu arada İkinci Dünya Savaşı sona ermiş ve 1945’te çok partili yaşama geçilmesi için çalışmalar başlamıştır. Bununla birlikte bir zorunlu örgütlenme olan Birliğe karşı da sesler yükselmiştir. 4 Ocak 1946 günü Ankara’da toplanan Basın Birliği Genel Kurulu’nda, Birliğin kuruluşundan beri genel başkanı ve aynı zamanda iktidar partisi CHP’nin yayın organı Ulus’un başyazarı olan Falih Rıfkı Atay yerine, genel başkanlığa Hüseyin Cahit Yalçın seçilmiştir.

Genel Başkanlığı kaybeden Falih Rıfkı Atay, meslektaşlarını yalan yazmakla suçladığı bir yazısından dolayı, Haysiyet Divanı’na verilmiş, bu da içinden çıkılması güç bir durum yaratmıştır. Çünkü iktidarın sözcüsü, Ulus’un başyazarı Birlikten çıkarılırsa sarı basın kartını da kaybedecektir ve gazetecilik yapma hakkından yoksun kalacaktır. Bunu engellemek için, bir

⁴⁸ Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1987). 67.

anlamda Falih Rifkî'nin kurtarılması adına Hükümet tek maddelik bir yasa çıkarıp cemiyeti kapatmıştır⁴⁹.

Kuruluş amaçları arasında ve kuruluş kanununda, basın mensuplarının haklarını, gazetecilik mesleğinin onurunu korumak, gazetecilik okulları ya da meslek kursları açmak, uluslararası mesleki temaslar yapmak gibi tamamen basının iç sorunlarını çözmeye ilişkin amaçları da bulunan Türk Basın Birliği, elinde bulundurduğu yasal yetkiler ve yapısı ile, basını siyasal iktidarın mutlak hakimiyeti altına alan bir organ olmuştur. Siyasal iktidar, bu organın en yetkili kurullarında doğrudan kendi mensuplarını bulundurarak, Birlik üzerinde bir egemenlik kurmuştur.

Birlikten beklenenler ile Birliğin yaptıkları arasında büyük bir uçurum oluşmuştur. Gazeteciler Birlikten, basın etiği ve uygulamasıyla birlikte iletişim kopukluğunun giderilmesi konusunda çalışmalar yapmasını istemişlerdir. Ancak Birlik, üyelerinin arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için Haysiyet Divanı oluşturmuştur. Birliğin yaşama geçirdiği ağır yaptırımlar, örneğin gazetecilerin belirli sürelerle meslekten alıkonmaları, basın özgürlüğüne karşıt bir uygulama olarak tepki görmüş ve eleştirilere yol açmıştır⁵⁰.

Murat Güvenir'e göre⁵¹, Türk Basın Birliği kendisine tanınan yetkileri 2. Dünya Savaşı boyunca kullanmamıştır. Güvenir, bunun nedeni olarak da, bu yaptırımlara savaş yılları boyunca gerek kalmamasını göstermektedir. Yani iktidar, diğer yasalar ve mutlak otoritesi ile, basını o denli denetimi ve emri altına almıştır ki, Basın Birliği Kanunu'nun verdiği yetki ve yaptırımları kullanmaya gerek duymamıştır.

⁴⁹ Bkz. Orhan KOLOĞLU: a.g.m., 71.

⁵⁰ Rıdvan BÜLBÜL: *İletişim ve Etik* (Konya, 2000). 41.

⁵¹ Murat GÜVENİR: a.g.e., 57.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması ve İnsan Hakları Bildirisi'nin yayınlanması Türkiye'yi de etkilemiştir. Batılı ülkelerde, Basın Birliği türünde bir örgütün bulunmadığı saptanmış ve bundan dolayı Birlik 1946 yılında dağıtılmıştır. O tarihten bu yana Türkiye'de hekimler ve avukatların meslek odalarının bir benzeri gazeteciler için olmamıştır. Türk Basın Birliği, ilk ve son zorunlu meslek örgütü olarak tarihteki yerini almıştır. Bundan sonraki süreçte ise zorunlu meslek örgütü kalmamış, yerine dernekler, cemiyetler ve sendikalar kurulmuştur.

Türk basın tarihinde, kanunla kurulan ilk ve son basın meslek kuruluşu olan Basın Birliği tek parti döneminde kurulduğu için, daha baştan şanssız bir girişim olarak nitelendirilmiştir. Daha sonraları da basının özdenetimi konularında yapılan tartışmalarda özdenetim kuruluşlarına Basın Birliği hep "kötü örnek" olarak gösterilmiştir.

Metin Işık'ın da belirttiği gibi, bu tür kuruluşların basının sorunlarını çözmede, mesleğe saygı ve itibar kazandırmada pek de etkili olmadıkları Türk Basın Birliği denemesiyle ortaya konulmuştur. Siyasi iktidarların yönlendirmeleri ve baskılarıyla oluşturulan bu tür kuruluşların sorunları çözme ve mesleğe itibar kazandırmaktan çok; yeni sorunlara ve itibar kayıplarına yol açabileceği Birlik örneğinde görülmüştür⁵².

⁵² Bkz. Metin IŞIK: a.g.e., 141.

1.4.3. Basın Şeref Divanı'nın Kurulması ve Basın Ahlâk Yasası'nın Kabul Edilmesi

1.4.3.1. Basın Şeref Divanı'nın Kuruluşu

Özdenetim sisteminden anladığımız anlamda ilk özdenetim kuruluşu 1960'dan sonra kurulan Basın Şeref Divanı'dır. Basının kendi kendini denetim konusu 27 Mayıs 1960 Askeri Harekatı'ndan sonra gündeme gelmiştir. 27 Mayıs'tan sonra Türk basınının gündemine gelen yeni konu, özdenetimdir. Aslında daha önce de gazeteciler tarafından düşünülmüştür, fakat özdenetim mekanizmasının kurulması için ortam olmamıştır.

Bilindiği üzere, Türkiye'de siyasal iktidarın isteğiyle 1935'de gerçekleştirilen Basın Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda, 1938 yılında hükümete basını tamamen kontrol altına alma imkanı veren Basın Birliği kurulmuş, ardından çok partili rejim dönemine geçme çabalarının bir sonucu olarak Basın Birliği Yasası iptal edilmiştir. 1950 yılında çıkarılan Basın Yasası ile bir anlamda soluk alan basın organları, 1954 yılındaki düzenlemelerle susturulmaya çalışılmıştır. Yaşanan gelişmeler, hoşnutsuzluk ve kavgalar ise ülkeyi demokrasinin kesintiye uğratıldığı 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne getirmiştir.

27 Mayıs'tan hemen sonra, Milli Birlik Komitesi'nin basın özgürlüklerini kısıtlayan yasaların uygulanmasını durdurması üzerine, basın rahat bir soluk almış, ama bu kez de bazı gazetelerin sorumsuz yayın politikaları izlemeleri üzerine, gazetecileri yeniden kısıtlayıcı önlemlerle karşılaşacakları endişesi sarmıştır. Böyle bir tehlikeyi doğmadan yok etmek için, Gazeteciler Cemiyeti ile İstanbul Gazeteciler Sendikası gazete yöneticilerini toplantıya çağırarak

bir an önce özdenetim mekanizması kurulması için görüş birliğine varmışlardır⁵³.

Sonuçta eski iktidar mensupları için etik dışı yayının dozunu kaçıran basın mensupları arasında, bu gidişin iletişim özgürlüğünü kısıtlayıcı bazı düzenlemelere yol açabileceği görüşü ağırlık kazanınca MBK'nın da olumlu bakmasıyla 24 Temmuz 1960 tarihinde Basın Şeref Divanı yaşama geçirilmiştir. Divanın yaşama geçirilmesiyle, kendi kendini kontrol sistemini benimseyen kuruluşların dökümü şöyledir⁵⁴:

İstanbul Gazeteleri	: 24
Ankara Gazeteleri	: 5
İzmir Gazeteleri	: 4
Anadolu Gazeteleri	: 66
Dergiler	: 13
Ajanslar	: 5
Mesleki Kurumlar	: 15
Toplam	: 132

Basın Şeref Divanı 1916 yılında İsveç'te kurulan Basın Konseyi model alınarak gerçekleştirilmiştir. Divan diğer hazırlıklarını da tamamlayarak 19 Ağustos 1960 tarihinde ilk toplantısını yaparak fiilen göreve başlamıştır. Bu özdenetim sistemi, basın konseylerinden daha sınırlı bir işleve sahipti ve sadece basınla ilgili şikayetleri ele alan, bu şikayetler hakkında karar verebilen ve yaptırım gücü fazla olmayan sadece manevi yaptırımlar uygulayabilen bir kuruluştur.

⁵³ Zeynep ALEMDAR: Oyunun Kuralı (Ankara, 1990). 78.

⁵⁴ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 81.

1.4.3.2. Basın Ahlâk Yasası

Basın Şeref Divanı'nın kurulmasıyla birlikte yukarıdaki tabloda ayrıntılarıyla verilen 132 Basın Kuruluşu "Basın Ahlak Yasası"na uymayı kabul ederek taahhütname imzalamışlardır. Basın Şeref Divanı'nda on üye görev almıştır. Üyelerden yedisi Basın Ahlâk Yasası'na uymayı benimseyen kuruluşların temsilcileri arasından, üçü de meslek dışından saptanmıştır⁵⁵.

24 Temmuz 1960 günü yapılan bir törende Basın Ahlâk Yasası'nın imzalanmasıyla ilk kez gazeteciler kendi mesleklerinin ilkelerini ve çerçevesini kendileri belirlemiş oldular. Yasa on maddeden oluşmaktadır⁵⁶:

1. Bir amme müessesesi olan gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlâka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatlerine zarar verici bir şekilde kullanılamaz.
2. Yazı, haber, fotoğraf vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir:
 - a. Ahlâka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz.
 - b. Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılmaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.
 - c. Amme menfaatini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhis edilemez.

⁵⁵ Rıdvan BÜLBÜL: a.g.e., 42.

⁵⁶ Orhan KOLOĞLU: a.g.m., 69.

d. Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz.

e. Din istismar edilemez.

3. Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden, tahrif ve kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınmaz, doğruluk şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik imkanları içinde bulunan haberler tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.

4. Gazetecinin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine haberlerin metninde yer verilmez.

5. Haber başlıklarında haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez.

6. Amme menfaati mutlak lüzum görmedikçe, 'mahrem' kaydı ile verilen malumat yayınlanamaz.

7. Gazeteci kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir.

8. Haber, yazı veya resim kaynaklarının, yayın tarihi için koydukları zaman kaybı ihlal edilemez.

9. İlan, reklam mahiyetindeki haber, resim veya yazıların, ilan veya reklam olduğu tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

10. Mevzutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak haklı cevap veya tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamıyla giderecek şekilde en kısa zamanda yayınlanır.

Bu on maddelik Basın Ahlâk Yasası'na uymayı kabul eden basın organları, alınan karar ve bildirileri yayınlamayı ve yayın organlarında "Basın Ahlâk Yasası"na uymayı taahhüt ettiklerine dair bir ibareye de yer vermeyi kabul etmişlerdir.

1.4.3.3. Basın Şeref Divanı'nın Görev ve Yetkileri

Basın Şeref Divanı'nın görevi, Basın Ahlâk Yasası'nın uygulanmasını sağlamaktır. "Basın kuruluşlarınca imzalanan "Taahhütname" de bu görevin amacı 'demokrasinin temel unsurlarından olan basın hürriyetinin topluma ve demokratik düzene en yararlı bir yoldan işlenmesini sağlamak' olarak belirtilmiştir⁵⁷.

Basın Ahlâk Yasası'na uymayı kabul eden gazeteler, Basın Şeref Divanı'nca alınan kararları ve çıkarılan bildirileri yayınlamak mecburiyetinde idiler. Ayrıca taahhütnameyi imzalamış süreli yayınlar, her sayılarının kolayca görülebilecek bir yerinde Basın Ahlâk Yasasına uymayı taahhüt ettiklerini belirtmek zorundaydılar⁵⁸.

Basın Şeref Divanı'nın basının özdenetimiyle ilgili çok fazla bir yaptırım gücü bulunmamaktaydı. Yaptırım gücü şikayet edilen yayın organına, "tembih", "tavsiye", "ihtar", "kınama", "tekzip talebinde bulunma" gibi manevi yaptırımlardı. Divan uzlaştırma yoluna gidebileceği gibi, meslek mensuplarını ihraç yetkisine de sahipti. Basın Şeref Divanı'nın yaptırımları teşhirden ibaretti. Basın Konseyi modelinde olduğu gibi, basın organlarının teşhir edilme korkusuyla ahlâk ilkelerine uyacakları düşünülmektedir.

⁵⁷ Kayıhan İÇEL: a.g.e., 215.

⁵⁸ Bkz. Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 83.

Divanın çalışma tarzının esasları, görev ve yetkileri şu şekilde tespit edilmiştir⁵⁹:

- “• Divan Basın Ahlâk Yasasına aykırı görülen yayınları ya resen ya da ilgililerin şikayeti üzerine inceler. Ferdi müracaatların ele alınabilmesi için müracaat sahibinin her türlü dava hakkından feragat ettiğini bildirir bir feragatnameyi imzalaması ve 50 liralık bir harç yatırması gerekir.
- Bir suçun iki kere cezalandırılmayacağı ilkesi dikkate alınarak Divanın kazai mercilerde görülmekte olan davaları ele alamayacağı belirtilmiştir.
- Genel Sekreterin meseleleri Divana getirmeden önce yayını söz konusu olan gazetenin iddialara karşı yazılı savunmasını vermeye davet etmesi şartı konulmuştur.
- Divanın incelenen yayınlarda Ahlâk Yasasına aykırılık tespit ettiği hallerde sorumlulara ihtarda bulunması ya da takbih etmesi öngörülmüştür. Sonradan “uyarma” da bulunulabileceği de kabul edilmiştir. Ayrıca Divanın gerektiği zaman şikayetçi ile yayın organı arasında uzlaşma yoluna da gidebilmesi uygun görülmüştür.
- Basın Şeref Divanı’nın aldığı kararları bildirilerle kamuoyuna duyurması öngörülmüş ve bu bildirilerin, yasaya uymayı taahhüt eden bütün yayın organlarında yayınlanması mecburiyeti konmuştur”.

Divanın çalışma tarzına bakıldığında bugünkü Basın Konseyi’nin yöntemlerini uyguladığı görülmektedir. Divana bir kişinin başvurabilmesi için yargıya başvurmayacağına dair bir belgeyi imzalaması gerekmektedir ve mahkemelerde görülen basınla ilgili davalara ayrıca Divan bakmamaktadır. Başvurularda uzlaşma yolunu da deneyen ve gerektiğinde uyarı cezası veren Divanın bu kararları, üye basın organlarında yayınlanmak zorundaydı.

⁵⁹ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 84 – 85.

1.4.3.4. Yapısı ve Çalışma Yöntemi

On üyeden oluşan Basın Şeref Divanı'nda*, Üyelik süresi iki yıldır ve bu süre sona ermeden en az iki ay önce yeni seçim yapılabilirdi. Daha önce Divanda görev almış üyelerin yeniden seçilmelerinin olanağı bulunmaktaydı. İstifa veya başka bir nedenle boşalan üyeliğe o üyeyi seçmiş olan kuruluşun yenisini en çok bir ay içinde ataması gerekmekte idi⁶⁰.

Divanın Basın Ahlâk Yasası'na aykırı davranışları ele alması ve başvuruları değerlendirip karara bağlaması şu şekilde gerçekleşmekteydi: Divan, Ahlâk Yasasına aykırı davranışları ya kendiliğinden ya da çıkarları bozulan ilgililerin yapacakları şikayetler üzere incelemekte idi. Divanın statüsüne göre, başvuruların ve şikayetlerin Genel Sekreterliğe yazılı ve gerekçeli olarak yapılması gerekiyor, yargı organlarında görülmekte olan davalar Divan tarafından ele alınamıyor, Genel Sekreter sorunu Divana getirmeden önce ilgili gazetenin yazılı cevabını alıyor, gerektiğinde ilgililerden sözlü açıklama isteniyor, aksine karar alınmadıkça kararlar gizli veriliyor ve toplantılar üçte iki çoğunlukla gizli oturumlarda yapılmıyordu⁶¹.

* On üyenin dağılımı şu şekildedir: Üyelerin yedisi basından (yasaya uymayı taahhüt eden kuruluşların temsilcileri arasından), üçü de basın dışından (İstanbul Üniversitesi Senatosu tarafından seçilen bir profesör, İstanbul Barosu tarafından seçilen bir avukat, İstanbul ili içindeki en kıdemli ceza yargıcısı) belirlenmiştir. Divanın Başkan Yardımcısı basın dışı üyeler tarafından ve kendi aralarından, Genel Sekreteri de basın temsilcileri arasından seçilmekteydi. Bkz. Cevdet PERİN: Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü (İstanbul, 1974). 127.

⁶⁰ Bkz. Kayıhan İÇEL: a.g.e., 215.

⁶¹ Kayıhan İÇEL: a.g.e., 217.

Verdiği taahhüde karşın kendisiyle ilgili bildirileri yayınlamaktan kaçınan süreli yayınların bu davranışlarının Divan tarafından ayrıca teşhir edileceği de kabul edilmiştir. Yine Divanın statüsü gereğince, Basın Şeref Divanı'nın masrafları, başvurulardan alınacak harçlar ve Divana üye yollayan basın kuruluşlarının aralarında yapacakları özel anlaşmalarla karşılanacaktır.

1.4.3.5. Basın Şeref Divanı Kararları

Basın Şeref Divanı'nın faaliyete geçtiği 1960 yılı Ağustos ayından 1967 sonuna kadar incelediği olay sayısı 148'dir. Bunların 102'si müracaat üzerine, 46'sı da resen ele alınmıştır. 148 olaydan 72'si Basın Ahlâk Yasasına aykırı yayınlarla ilgilidir. Bu yayınlardan 27'sine takbih, 33'üne ihtarda bulunulmuş, diğer 12'si için uyarma ve dikkat çekme yollarına gidilmiştir.

Zeynep Alemdar'ın ortaya koyduğu şekliyle Basın Ahlâk Yasası'nın en çok ihlal edilen maddesi ikinci maddedir. 8 yıllık süre içinde 41 kere ihlal edilmiştir. Özellikle de bu maddenin (b) ve (d) bentlerine * aykırı yayınlarla karşılaşmıştır⁶².

* Basın Ahlâk Yasası'nın 2. Maddesi'nin (b) bendi: Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılmaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.

(d) bendi: Şahıslar, müesseseler veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz.

⁶² Bkz. Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 87.

Kararların dökümü şu şekildedir: ⁶³

1960 Yılı	Resen Müracaat	16 dosya 10 dosya	İhtar	6
			Takbih	3
			Açıklama	1
			D. Çekilme	1
1961 Yılı	Resen Müracaat	12 dosya 23 dosya	İhtar	7
			Takbih	11
			Uyarma	2
1962 Yılı	Resen Müracaat	3 dosya 36 dosya	İhtar	5
			Takbih	11
			Uyarma	2
1963 Yılı	Resen Müracaat	1 dosya 6 dosya	İhtar	3
			Takbih	1
1964 Yılı	Resen Müracaat	7 dosya 15 dosya	İhtar	7
			Takbih	3
			Uyarma	3
			D. Çekilme	2
1965 Yılı	Resen Müracaat	7 dosya 8 dosya	İhtar	4
			D. Çekilme	3
1966 Yılı	Müracaat	3 dosya	İhtar	1
			Takbih	1
1967 Yılı	Müracaat	1 dosya	Takipsizlik	

⁶³ Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 86 – 87.

1.4.3.6. Basın Şeref Divanı'nın Başarısızlık Nedenleri

Büyük umutlarla temelleri atılan kuruluş, belki de öngörölmüş bulunan tek müeyyidenin etkisizliği yüzünden, daha ilk yıllarda başarısızlığa uğramıştır. Basın Şeref Divanı'nın daha birinci yılı dolmadan, kendi kendini kontrol sistemine bağlanan ümitler sönmeye başlamış, 1961 yılının sonuna gelindiğinde, sorumsuz yayınlar artmış ve Divan bunları önlemekte etkili olamamıştır. Bu etkisizliğin nedeni olarak müeyyidenin yetersizliği gösterilmiştir. Yasaya aykırı davranan basın organlarının teşhiri ile umulan tesirin sağlanamadığı ve sağlanamayacağı ilerleyen yıllarda düşünölmeye başlanmıştır. Ancak bu müeyyidenin değıştirilmesi ve yerine maddi müeyyidelerin konması, Divanın kurulma amacına ters bir uygulama olacaktır.

Başta ilk anlaşmazlık Yeni Sabah'ta çıkan bir yazı üzerine olmuştur. Birtakım tartışmaların sonunda Basın Ahlâk Divanı, Yeni Sabah'ın kınanmasına ve bunun da teşhir edilmesine karar vermiştir. Yeni Sabah bu olay üzerine Divandan imzasını çekmiş ve böylece Basın Ahlâk Yasasının işlerliği bir büyük gazete açısından kaybolmuştur. Arkasından başka bir nedenle Hürriyet Gazetesi de Basın Şeref Divanı'ndan çekilmiştir.

Üyelerinin çekilmesiyle etkinliğini git gide kaybeden Divanın, yeniden işlerlik kazanması için yeni bir formöl bulunmuştur. Bu formöl Basın İlan Kurumu'nun 49. Maddesidir. Yürürlükteki 195 sayılı Basın İlan Kanunu'nun 49. Maddesi*, Basın Ahlâk Esaslarına riayet etmeyen gazetelere cezai

* 2 Ocak 1961 kabul tarihli "Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun"un 49. Maddesi: "Bu kanuna veya bu kanuna dayanılarak yönetmeliğe ve yahut Kurum Genel Kurulunun bu kanunda yazılı hususlarda itihaz edeceği kararları ve yükletilen ödevlere yahut da basın ahlâk esaslarına, riayet etmeyen gazete ve dergilerle prodüktörler ve kamu idare ve teşekkülleri ve 42. Maddede anılan sair ortakların sorumluları hakkında, diğer mevzuat hükümlerine hâlel gelmemek üzere aşağıda yazılı olduğı şekilde muamele yapılır:

a) Kurum tarafından o gazete veya dergiye verilecek ilan ve reklamlar, kesinleşen Yönetim Kurulu kararına dayanılarak, Kurum Genel Müdürlüğü'nce, iki ayı geçmeyecek bir süre kesilir. Ayrıca, bu kanunla temin edilen menfaatlerden de aynı şekilde faydalandırılmaz". Ayrıca ayrıntılı bilgi için Bkz. Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı, Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1990). 147.

müeyyide uygulanmasını emretmekteydi. Bu madde o güne kadar işletilmemişti. Bu formülün, Basın Ahlâk Yasasına uymak hususunda gerekli hassasiyeti yaratacağı ümit ediliyordu ve bu nedenle uygulanmasına karar verilmişti. 1962 yılı başında yürürlüğe giren bu karara dayanılarak aynı yıl içinde Basın Şeref Divanı'nca uyarılan bazı İstanbul ve Ankara gazetelerinin resmi ilanları 15'şer gün süreyle kesildi. Gazeteleri en hassas noktasından vuran bu müeyyide, üyelerin verdikleri taahhüdü geri almalarına yol açtı. İlan kesme kararları aleyhine açılan iptal davaları da Danıştay'ca yerinde görülüp, ceza niteliğindeki bu kararlar iptal olundu⁶⁴.

Uygulanmaya başlanan bu karar, beklenen sonucun tam tersine gelişmelere yol açmıştır. Resmi ilanları kesilen bazı gazeteler, Basın Ahlâk Yasasına ve Basın Şeref Divanının kararlarına uyma hususunda verdikleri taahhütleri geri almışlar, bağlı bulunmadıkları bir divanın verdiği kararlara dayanılarak ilanlarının kesilemeyeceğini söylemişler ve bu amaçla iptal davaları açmışlardır. Davaların kazanılması sonunda ilan kesme kararı uygulanmadığı gibi, diğer bir çok gazete de Basın Ahlâk Yasası'na uymak hususundaki taahhütlerini geri alma yoluna gitmişlerdir⁶⁵.

Başta büyük ümitlerle uygulanmaya çalışılan formül sonunda iflas etmiş ve Divanın ayakta kalabilmesi için yeni yollar aranmaya başlanmıştır. Divan, yetkili basın organlarıyla bir toplantı yapmış ve toplantıda, bu özdenetim modelinin devam edip etmemesi gündeme getirmiştir. Toplantı sonucunda Divanın yoluna devam etmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu görüş birliğinden sonra, Divana bağlı bir büro kurulması ve büroda çalışan personelin, yayınları sürekli izlemelerine karar verilmiştir. 1964 başında alınan tedbirler başlangıçta Divanın gereken etkiyi kazanması hususunda ümit verici görünmekteydi. Nitekim Divanın faaliyetinde de belirli bir canlanma başlamış, 1963 yılında incelenen dosya sayısı 7'ye düşmüşken 1964 yılında bu rakam 22'ye yükselmiştir. Bu gelişme de uzun sürmemiş,

⁶⁴ Cevdet PERİN: a.g.e., 128.

⁶⁵ Bkz. Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 88.

1966'da ancak 3 yayınlı ilgilenen Divanın, 1967'de ele aldığı dosya sayısı 1'e düşmüştür. Sonuç itibarıyla Divan işlememeye başlamıştır⁶⁶.

Sulhi Dönmezer'e göre bu uygulamanın başarısızlıkla sonuçlanmasının altında yatan nedenler şöyledir⁶⁷:

- “1. Basın Şeref Divanının sadece ceza verici bir örgüt olarak kurulmasının basın tarafından umacı gibi görünmesine, bu yüzden sevgi ve prestij kazanamamasına yol açması,
2. Teşhir niteliğindeki yaptırımların etkisiz kalması, bu yaptırımın gazetecileri aynı hareketleri yinelemekten alıkoymak nitelikler taşıması,
3. İlan kesme biçiminde mali yaptırımlara başvurulmasının gazetelerin Şeref Divanından çekilmesine yol açması,
4. Mali kaynak yetersizliği,
5. Siyasi hayatın ve ideolojik tartışmaların yoğunlaşmasıyla birlikte Basın Ahlâk Yasasına aykırı tavırların artması, ancak bunların izlenmesinde eksik kalınmasıyla arada bir yapılan denetimlerin adaletsizlik yaratması,
6. Basın Şeref Divanı'nın gerek basın mensupları arasında gerekse kamuoyunda gerekli saygınlığı kazanamaması yüzünden Divan kararlarının moral bir yaptırım olarak kamuoyunda gerekli etkiyi yaratmaması,
7. Kamuoyunun Basın Ahlâk Yasasına aykırı yayınlarda gazeteciler üzerinde etkili bir kontrol yapamaması, bazı durumlarda moral yaptırımların ters etki göstererek cezalandırılan basın organına karşı ilginin artması,
8. Türk basınında belirli ahlâki standartların kuşaktan kuşağa geçen bir kültür mirası olarak henüz gelişmemiş olması,
9. Süreli yayınların esas itibarıyla patronların etkileri altında bulunmaları nedeniyle, basında çalışanlara yönelik bir yaptırımın etkili olmasına olanak bulunmaması”.

⁶⁶ Bkz. Zeynep ALEMDAR: a.g.e., 88 – 93.

⁶⁷ Sulhi DÖNMEZER: “Basında Otokontrol”, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: XXXIV, Sayı: 1-4 (İstanbul, 1969)'den naklen Murat ÖZGEN: a.g.e., 234 – 235.

Basın Şeref Divanı'nın ortaya koyduğu Basın Ahlâk Yasasının oluşturulması sırasında görev alan Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi, meslek içinden gelen engellemeler nedeniyle, yani bizzat gazetecilerin engellemeleriyle Basın Şeref Divanı'nın uzun yaşamadığı kanısındadır⁶⁸.

Sonuç itibarıyla, ilan kesme cezasının uygulanması, Divan'a olan bağlılığın kopmaya başlamasına neden olmuştur. Ayrıca Divan'ın maddi gücünün olmaması, Ahlâk Yasası'na aykırı davranışların artması karşısında Divan'ın bunları izleyememesi, ara sıra yapılan işlemlerin ise adaletsizlikle sonuçlanması, basın mensupları ve kamuoyu karşısında saygınlık kazanamaması ve gazeteciler üzerinde yeterince denetim kuramaması başarısızlık nedenleri arasındadır. Basın Şeref Divanı 1967 yılında bir dosya hakkında takipsizlik kararı vermiş ve bu tarihten sonra da işlevini yitirerek ortadan kalkmıştır. Başarısızlığı kendisinden yaklaşık 20 yıl sonra kurulacak olan Basın Konseyi'ni de etkilemiş ve Konseyin kuruluşuna karşı olanlar hep Divanın başarısızlığını örnek olarak göstermişlerdir. Buna rağmen ilk özdenetim uygulaması olan Divan, daha sonraki çalışma ve girişimlere ışık tutmuştur.

1.4.4. Basın Şeref Divanı Sonrası Basın Etiği İle İlgili Girişimler

Bütün Türk basınına yakından ilgilendiren işleri inceleyerek gereken kararları almak ve düzenlemek düşüncesiyle 25 Mayıs 1935 tarihinde Ankara'da Birinci Basın Kongresi toplanmıştı. Toplantı sonunda alınan bir kararla 1936 yılında İkinci Kongrenin yapılması, ondan sonraki kongrelerin de iki yılda bir toplanması oybirliği ile kabul edilmişti. Ne var ki, Birinci Basın Kongresinin aldığı bu kararın uygulanması aradan geçen 40 yıl içinde mümkün olamamıştı.

⁶⁸ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi. Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 8.

1967 yılında Basın Şeref Divanı'nın fiilen sona ermesinden sonra, basının özdenetimi için bir örgütün kurulması konusu birçok kez tartışıldı. Bunun için çeşitli toplantılar yapıldı. Bu toplantılardan biri de ve 1975 yılında Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye'de bulunan çeşitli basın kuruluşları ve gazetecilerin katılımıyla gerçekleştirilen "İkinci Türk Basın Kurultayı"dır.

Basının kendi kendini denetlemesi fikrinin Basın Şeref Divanı'ndan sonra da gündemde olduğunu görülmektedir. Özellikle 1975 yılında yapılan 2. Türk Basın Kurultayı'nda basının kendi kendini kontrolü için çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. 19 Aralık 1975 tarihinde başlayan ve üç gün süren bu kurultayda Türk basınının sorunları masaya yatırılmış, tartışılmış ve kurultayın ikinci gününde 1 Nolu Basının Görev ve Sorumlulukları Komisyonu, "Basının Kendi Kendini Kontrolü, Basın Mesleğine Girişin Düzenlenmesi ve Haberlerin Tarafsız ve Objektif Verilmesi" başlıkları altında bir rapor sunmuştur. Komisyon üyelerinin bu raporda yer alan özdenetim konusundaki görüşleri şöyledir ⁶⁹.

- " 1. Basının Kendi Kendini Kontrolü: Komisyon üyeleri basının kamuoyunun oluşturulmasındaki gücünü dikkate alarak, bu gücü oranında da sorumluluğunun bulunması gerektiği sonucuna varmıştır. Sorumsuz yayınların, tüm basın özgürlüğünü ve basına olan saygınlığı yitirmesinden endişe edilerek, basının otokontrol mekanizmasının işler hale gelmesini, bunun için;
- a. Eski tecrübelerden de yararlanılarak, daha etkin ve güçlü hatta yasal bir kuruluşun teşkili,
 - b. Mesleki kuruluşların dağınıklıklarının mahzurları dikkate alınarak tek kuruluş haline getirilmesi,
 - c. Gazetecilerin yayın politikasında, fikir işçilerinin sorumluluğunun bulunması dolayısıyla yönetime katılmaları sağlanmalı
 - d. Sorumsuz yayın yapan basın organlarına karşı sorumlu basın organları ve basın kuruluşları, zamanında kamuoyunu aydınlatmalı...."

⁶⁹ 2. Türk Basın Kurultayı, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi (Ankara, 1976). 84.

Yukarıda sıralanan maddelerden de anlaşıldığı gibi, özdenetim konusunda komisyon üyeleri daha etkin ve güçlü bir kuruluşun olması gerektiğinin ve basın kuruluşlarının tek bir çatı altında toplanmasının yararlı olacağının altını çizmişlerdir. Tartışmalar daha çok Vedat Demir'in ifadesiyle, "özdenetim kuruluşunun gönüllü ya da tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş olması gerektiği ve mesleki kuruluşların tek çatı altında toplanmasını öngören (b) maddesinin antidemokratik olup olmadığı konusunda odaklanmış⁷⁰.

Komisyon üyelerinden Şemsi Kuseyri, basın kuruluşlarının dağınık bir vaziyette bulunduğunu, bu dağınıklık nedeniyle güç kaybına uğradıklarını ve bunun sonucu olarak da birçok meselenin çözüme ulaşmadığını söylemiştir. Kuseyri'ye göre⁷¹, devletin basın mensuplarını denetlemesi yerine, eğer gayri ahlâki davranışları söz konusuysa bunun cezasını yine kurulacak olan meslek örgütü vermelidir.

Görüldüğü gibi bu kurultayda gazetecilerin bir özdenetim kuruluşu istemelerinin altında "devlet bizi sınırlamadan biz kendimizi denetleyelim" görüşü yatmaktadır.

2. Türk Basın Kurultayı'nda, Türk basınında basın ahlâkına ters davranışların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Komisyon üyeleri ayrıca, tarafsız ve objektif haber verme konusunda sorunların yaşandığını dile getirmişler ve çözüm önerilerini sıralamışlardır⁷².

2. Türk Basın Kurultayı'ndan 5 yıl sonra yani 1980 yılında 3. Türk Basın Kurultayı'nın toplanmasına karar verilmiş ancak bu kurultayı gerçekleştirmek mümkün olmamıştır.

⁷⁰ Vedat DEMİR: a.g.e., 73.

⁷¹ 2. Türk Basın Kurultayı, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi (Ankara, 1976). 155 – 156.

⁷² Yedi maddede toplanan çözüm önerileri için Bkz. 2. Türk Basın Kurultayı, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi (Ankara, 1976). 85.

Bu konudaki bütün tartışmalara rağmen, başarısızlıkla sonuçlanan Basın Şeref Divanı uygulamasından sonra, uzun bir süre özdenetim mekanizmasının kurulması konusunda, önemli bir gelişme sağlanamamıştır. Bu gelişme için 1980'li yılların sonunu beklemek gerekmiştir.

1.5. Türk Basınının Saygınlık Sorunu

Türk basınının örgütlenme isteğinin altında, siyasi iktidarların baskısından kurtulma amacının yanı sıra, basındaki saygınlık ve güven kaybı da yatmaktadır. Kamuoyu yoklamalarının da ortaya koyduğu gibi, son yıllarda basın büyük bir güven kaybına uğramış bulunmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra gazetelerin haberin içeriğinden çok magazin yönünü ön plana çıkarmaları, çarpıtılmış siyasi haberlerin kaleme alınışı, özel hayatı deşifre eden haberlerin artışı ve yapılan yanlışların düzeltilmemesi güven kaybının etkili nedenleri arasında görülmektedir.

Murat Demiray, basındaki saygınlık sorununun en çok basın çalışanlarını etkilediği görüşündedir. Demiray'a göre⁷³, kamuoyunda, gazetelerin verdiği bir çok haber artık şüphe ile karşılanır, "acaba ne derece doğru?" soruları sorulurken, kuşkusuz bu durum gazetecileri de tedirgin etmektedir. Çünkü artık onlar, toplumda ses getirmesini bekledikleri haberlere karşı kayıtsız kalınamayacağını, gazeteci kimliğinin geçmişte olduğu kadar saygınlık görmeyeceğini bilmekte ve yaşamaktadırlar. Bu nedenle basın mensuplarının büyük çoğunluğu yakan haberle etkin biçimde mücadele edilmesi gerektiğini kabul etmektedirler. Bu mücadelenin bir çeşit otokontrol mekanizmasıyla olması; yalan yanlış, araştırmadan habercilik yapmaya kalkan kişilerin de bizzat çalıştıkları basın kuruluşu tarafından dışlanması genellikle kabul edilen çözüm olarak görülmektedir.

⁷³ Murat DEMİRAY: "Basında Konuşulan Basın", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11(Ankara, Eylül – Ekim 1996), 242.

Türkiye’de basının saygınlık kaybının altında birçok etmenin varlığından söz edilebilir. Bunların başında, 1980 Askeri Müdahalesi’nin ardından kamu kaynaklarına ulaşamayan, bu nedenle siyasi haber açısından sıkıntı yaşayan ve yorum açısından da zorlanan basın, kurtuluşu magazin haberciliğinde bulması gelmektedir. Haluk Şahin’in de vurguladığı gibi, bu dönemde, yabancı dergilerden kesilmiş resimlere fantastik senaryolar yakıştırılmış, bunlar büyük bir habermiş gibi yayınlanmıştır. Yazılı basında asparagas dönemi üç beş yıl içinde devrini tamamlamış, ancak yaptığı hasar çok uzun ömürlü olmuştur⁷⁴.

Türk basınındaki saygınlık sorununu sorgulayan gazetecilerin üzerinde görüş birliğine vardıkları konu, Türk basının saygınlık kaybının altında yatan nedenlerin başında; Askeri darbeler döneminin geldiğidir. Bu dönemlerde, basın özgürlüğünün yok oluşu ve çeşitli yasaklamalar sonucu, gazeteciliğin temel işlevleri zaafa uğramıştır. Resmi kaynaklara bağımlı hale getirilen, gerçek habere ve bilgiye ulaşamayan, ulaşsa da okura aktaramayan, araştırma gazeteciliği yapamayan basının önemli bölümü “magazin” denilen türe yönelmiştir. Basının bu türe yönelmesiyle birlikte de, bu kurumun saygınlığı ve güvenilirliği konuları tartışılmaya başlanmıştır⁷⁵.

Özellikle 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin ardından magazine yönelen basın kamuoyundaki güvenilirliğini kaybetmiştir ama Türk basınına belki de en ağır darbe ölçüsü kaçmış promosyondan gelmiştir. Çılgınca promosyon yarışına katılan gazeteler, basının yerine getirmesi gereken görevleri unutmuşlar ve birbirlerini karalamaya yönelmişlerdir. Okuyucular artık gazeteyi haberi için değil, kuponları için almaya başlamışlardır. Zamanında yerine getirilemeyen promosyon vaatleri de basının bir bütün olarak karalanmasına sebep olmuştur.

⁷⁴ Haluk ŞAHİN: “Basının Saygınlığı”, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11 (Ankara, Eylül – Ekim 1996), 229.

⁷⁵ Nail GÜRELİ: “Basında Sorumluluğun Çeşitli Boyutları” Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11 (Ankara, Eylül – Ekim 1996), 259.

Gazetecilik bir yaşam tarzıdır diyen Nezih Demirkent'e göre⁷⁶, Türk basınının saygınlık kaybının altında yatan bir başka neden ise; 1980 sonrası özellikle Güneş Gazetesi'nin yayın hayatına başlamasıyla birlikte ücretlerin yükselmesidir. Eskiye oranla daha fazla ücret alan genç gazetecileri bu durum yozlaştırmış ve toplumdan kopuk hale getirmiştir. Sokakta yürümeyen, dolmuşa, vapura binmeyen, olayları masa başından izlemeyi tercih eden bu gazeteciler, sayıca çoğalınca gazetelerin haber yönü zayıflamıştır.

Kamuoyunun yanı sıra gazetecilerin kendileri bile Türk basınına güvenilir bulmamaktadır. Birinci Bölümde de aktarıldığı gibi, 1992 yılında Basın Konseyi'nin sarı basın kartı taşıyan gazeteciler arasında yaptığı ankete göre, Türk basınının en önemli sorunu, "gazetecilik mesleğinin saygınlığının kaybolması" olarak saptanmıştır. Ankete katılanların büyük çoğunluğu, saygınlık kaybını "çok önemli sorun" olarak değerlendirmiştir.

Gazetecilerin de Türk basınının en önemli sorunu olarak gördükleri "mesleğin saygınlığının kaybolması"nın gazetecileri meslekten uzaklaştırdığı ve mesleğin onurunun unutulmasına neden olduğu görüşleri dile getirilmeye başlanmıştır. Hatta uzun yıllar gazetecilik yapan Nezih Demirkent yazısına, "Bir Daha Dünyaya Gelirsem Asla Gazeteci Olmam" başlığını atmıştır⁷⁷:

"Tekrar dünyaya gelecek olsam herhalde başka bir iş yapardım. Zaten gazetecilik giderek anlamını yitirmeye başladı. Televizyonlar çıktığı günden bu yana gazetecilik tükenmeye yöneldi. Ne zaman noktalanacağını şimdiden saptamak kolay değil ama gazeteciliğin uzun ömürlü olmadığına inanıyorum. Bu arada gazeteciliğin bize öğretildiğinden çok daha farklılaştığını görüyorum. Bu da insanların meslekten uzaklaşmasına yol açıyor. Artık eski heyecan kalmadı, arkadaşlık tükendi ve en önemlisi mesleğin onuru unutuldu."

⁷⁶ Nezih DEMİRKENT: "Gazetecilik Bir Yaşam Tarzıdır", Salı Yazıları/Medya – Medya 2 (İstanbul, 2000). 207

⁷⁷ Nezih DEMİRKENT: "Bir Daha Dünyaya Gelirsem Asla Gazeteci Olmam", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı II, Yıl 2, Sayı 12 (Kasım 1996, Ankara), 943.

En güvenilir kurumlar arasında olması arzu edilen basının gün geçtikçe saygınlığını kaybetmesi karşısında basın örgütleri çare aramaktadırlar. Diğer ülkelerde olduğu gibi, Türk basınında da saygınlık tartışmalarının ardından hemen gündeme, gazetecilerin uyacakları Basın Meslek İlkeleri gelmektedir.

1.6. Türk Basınında Etik Tartışmaları ve Basın Meslek İlkeleri

Türkiye’de iletişim alanındaki etik tartışması görünüşte yeni olmakla birlikte aslında bu alandaki tartışmaların, ilk özdenetim uygulaması olan ve Abdi İpekçi’nin girişimleriyle kurulan Basın Şeref Divanı ve Basın Ahlâk Yasası ile gündeme geldiği kabul edilir. Daha öncesi de vardır. Geriye gidilirse ilk uygulama tek parti döneminde 1938’de Basın Birliği Yasası’nın çıkarılmasıyla başlamıştır. Bu yasayla, mesleki koşullar düzenlenmiş ve gazetecilik yapmak için Birliğe üye olma koşulu getirilmiştir. Böyle olunca da mesleğin uygulanmasında bazı kurallara uymak gerekmiştir. Bunların yerine getirilmesi için meslek haysiyet divanları kurulmuştur. 1945’den sonra, Basın Birliği Yasası’nı iptal ettirilmiş ve 1960’da kurulan Divanın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, 80’li yıllara kadar gazeteciler sınırlı da olsa, yabancılara katıldığı toplantılarda etik konusunu aralarında tartışmışlardır. Daha sonra 1988’de Basın Konseyi’nin kurulmasıyla tekrar gündeme etik konusu gelmiş, son olarak da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin Hak ve Sorumluluk Bildirgesi ve EMD’nin etik ilkeleri ortaya çıkmıştır⁷⁸.

Korkmaz Alemdar’a göre;⁷⁹ Gazetecilik mesleğinin gazeteciler tarafından, yasal yaptırım olmadan, etik kurallar konularak korunması, uygulanması, ortaya çıkan sorunları çözebilir. Ama gazetecilerin özerk

⁷⁸ Bkz. Korkmaz ALEMDAR: “Etik Okura Verilen Sözdür”, www.evrenselkultur.com., Evrensel Kültür, Sayı 92, Ağustos 1999.

⁷⁹ Korkmaz ALEMDAR: “Etik Okura Verilen Sözdür”, www.evrenselkultur.com., Evrensel Kültür, Sayı 92, Ağustos 1999.

Çalışma geleneği yaratılamamıştır. Türk basınında etik ilkelerin oluşturulmasında, ihtilal hkmetlerinin yeni bir yasa çıkaracağı endişesinin payı büyüktür. Hükümet bizi denetlemeden biz kendimizi denetleyelim anlayışıyla ortaya çıkarılan bu ilkelere, başta bu ilkeleri ortaya koyanlar uymamaktadırlar. Mesleğin sansasyon yaratıcı, kamuoyunun dikkatini çekici yayın yapma çabası, bu kuralları ihlal etmiştir.

1.6.1. Medya Kuruluşlarının Basın Meslek İlkeleri

Türk basınına bakıldığında hemen her örgütün birbirine benzeyen birtakım basın meslek ilkeleri olduğu görülmektedir. Batıda ise bunun tersi bir durum söz konusudur. Batılı ülkelerde etik deyince bunun herkesçe kabul edilen yaygın bir ahlâksal bütün olduğunu düşünmemek gerekir. Ama ciddi gazeteler, kendi içlerinde denetim yapmaktadırlar. Özellikle Amerika için geçerli olan model, esas olarak birbirine benzeyen kuralları, her gazetenin kendi için koyması şeklindeedir. Fakat bütün gazeteler için geçerli kurallar bütününden şiddetle kaçınmaktadırlar. Çünkü onlara göre, böyle bir iş yaparlarsa, siyasal iktidar bunu basına müdahalenin bir aracı haline getirebilir. Yasa maddesine dönüştürebilir, kendi gözlemcilik yapmaya kalkabilir⁸⁰.

Türk medyasında her örgütün kendi etik ilkelerinin olmasını Türkiye'ye özgü tuhaf bir şey olarak tanımlayan Korkmaz Alemdar, Amerika'da basın kuruluşlarının kendi etik ilkelerini uyguladıklarını, Türk basınında ise, hiçbir gazetenin ilkesi olmadığı gibi, örgütlerin var olan ilkelerinin de uygulanmadığını söylemektedir.

⁸⁰ Korkmaz ALEMDAR: "Etik Okura Verilen Söz"dr", www.evrenselkultur.com., Evrensel Kültür, Sayı 92, Ağustos 1999.

Türk basınında basın meslek ilkelerinin nasıl ortaya çıktığına gelince: Türk basınında ilk basın meslek ilkeleri, 1960 yılında kurulan Basın Şeref Divanı'nın ortaya koyduğu Basın Ahlâk Yasasıdır. 10 maddelik bu yasa, Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından hazırlanan ve Gazeteciler Cemiyeti'nin 14 Şubat 1972 tarihinde yapılan Genel Kurulu'nda kabul edilen 9 maddelik "Gazetecilerin Basın Ahlâk Kuralları" izlemiştir. Bunların dışında 1988 yılında kurulan Basın Konseyi de 16 maddelik "Basın Meslek İlkeleri"ni ortaya çıkarmıştır. Üyelerinin uymaya söz verdiği bu ilkeler, ayrıca Basın Konseyi kararlarının da dayanak noktasını oluşturmaktadır. Daha sonraki süreçte her örgütün kendine göre ayrı bir Meslek İlkeleri benimsediği görülmektedir.

Türk basınında günümüzde gerek basın örgütlerinin gerekse basınla ilgili kuruluşların ortaya koyduğu farklı basın meslek ilkeleri var. Bunlar: Basın Konseyi'nin Basın Meslek İlkeleri, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi, Ekonomi Muhabirleri Derneği'nin Etik İlkeleri, Doğan Medya Grubunun Meslek İlkeleri ve Basın İlan Kurumunun Basın Ahlâk Esaslarıdır.

Çeşitli örgütler tarafından ortaya koyulan bu ilkeler incelendiğinde, birbirlerinden pek de farkları olmadığı görülmektedir. Sadece madde sayısı değişen bu ilkeler bütününde içerikler hemen hemen aynıdır. Doğan Medya Grubuna dahil basın organlarında çalışanların uyması gereken 20 maddelik Basın Meslek İlkeleri*, Basın Konseyi'nin kabul ettiği ilkelerle, birkaç madde dışında aynıdır. Basın İlan Kurumu'nun Basın Ahlâk Esasları ise 1994 yılında yeniden düzenlenerek yürürlüğe girmiştir**. 17 maddelik bu ilkeler ayrıntılar

* Bu farklı maddeler: 1, 2, 4, 13 ve 16. Maddelerdir. Bkz. Ek - 5

** Basın İlan Kurumu Teşkiline dair 195 Sayılı Kanunun 49. Maddesinde yer alan "Basın Meslek Esasları" hakkında, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'nun 1964 tarihli 25 numaralı kararı 1994 yılında yeniden düzenlendi. Basın Ahlâk esaslarına ilişkin olarak, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'nun 18 Kasım 1994 tarihinde aldığı 129 numaralı karar, Resmi Gazete'nin 30 Kasım 1994 tarihli sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Basın İlan Kurumu'nun Basın Meslek İlkeleri için Bkz. Ek - 6

dışında hem Basın Konseyi hem de Doğan Medya Grubu Basın Meslek İlkeleriyle aynıdır. Yalnızca nelerin yayın konusu yapıp yapılmayacağı diğerlerine göre daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir*.

Son olarak 1998 yılında TGC'nin "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi" ortaya çıkmıştır. Çeşitli ülkelerin basın uygulamalarından yararlanılarak meydana getirilen bildirge öncekilere göre daha kapsamlıdır. Giriş ve Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları olarak iki bölümden oluşan bildirmede, gazetecilerin uymaları gereken ilkeler 16 maddede toplanmıştır**.

Bu basın meslek ilkelerinin dışında "uzman dernekler" kategorisinde olan EMD'nin de Basın Meslek İlkeleri vardır. Daha önceki örgütlerin basın meslek ilkeleri, bütün gazetecileri kapsarken, EMD'nin etik ilkeleri sadece ekonomi muhabirlerini kapsamaktadır***.

Örgütlerin, çok küçük ayrıntıların dışında birbirine benzeyen etik ilkelerinin üyeleri tarafından ne dereceye kadar uygulandığını saptamanın imkanı yoktur. Ancak, bu tip etik ilkelerin saptanması en azından, basın mensuplarının ahlâklı davranmasının sağlanması açısından önemli bir adım olarak görülmelidir.

* Diğerlerine göre daha ayrıntılı düzenlenmiş maddelerden bazıları şunlardır: Madde 1. a. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve Cumhuriyet'in insan haklarına dayalı, demokratik, laik, hukuk devleti niteliği, Atatürk ilke ve inkılapları ve Anayasa'nın 174'üncü maddesinde yazılı "İnkılâp Kanunları" aleyhine yayın yapılamaz. d - Şiddet ve terörü özendirecek; uyuşturucu maddeler ve her türlü örgüt suçları ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz. f - Kadınların, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki bütün hak ve yetkilerden eşit olarak yararlanmasını engellemeye özendiren, kadın-erkek ayrımcılığını öngören, kadını sadece bir "cinsel nesne" olarak gösteren yayınlar yapılamaz.

** TGC Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi için Bkz. Ek - 7

*** EMD Basın Meslek İlkeleri incelendiğinde görülecektir ki, maddelerin hepsi "EMD üyesi" biçiminde başlamaktadır. Bkz. Ek - 8

1.7. TÜRK BASININDA CEMİYETLER, DERNEKLER, SENDİKALAR

Türk basınında dönem dönem uygulanmaya çalışılan özdenetim modellerinin yanında(Basın Şeref Divanı ve Basın Konseyi), başka örgütlenmeler de söz konusudur. 1950'li yıllardan sonra çeşitli örgütlenme modellerine rastlanmaktadır. Bu örgütlenmeler: Sendikalar, dernekler, cemiyetler, platformlar ve konseyler olarak sıralanabilir. Bu örgütlenmelerin hepsi, zorunlu olmayan ya da başka bir ifadeyle gönüllü kuruluşlardır.

Zorunlu olmayan örgütlenme biçimi bugün en yaygın olanıdır. "Cemiyetler, birlikler ve sendikalar bunlar arasında sayılabilir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1992 yılı kayıtlarına göre sayıları 78'dir. Bunların 47'si faal görünmektedir ve toplam üye sayıları 9377'dir"⁸¹. Zorunlu olmayan örgütler arasında cemiyetler en eski basın örgütleridir. Bunlar arasında da en eski ve üye sayıları en çok olan üç tanesi: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Ankara Gazeteciler Cemiyeti ve İzmir Gazeteciler Cemiyeti'dir"⁸².

Bir zorunlu örgütlenme biçimi olan Basın Birliği dağıtıldıktan sonra, 10 Haziran 1946 yılında biraraya gelen gazeteciler Sedat Simavi başkanlığında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'ni oluşturmuşlardır. Daha öncesinde 10 Ocak 1946 tarihinde Ankara'da Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur. Bu iki oluşumla birlikte, meslek örgütleri arasında kavgalar da başlamıştır.

Ankara ve İstanbul'daki bu cemiyet oluşumlarından sonra her iki cemiyet arasında isim benzerliği nedeniyle sık sık tartışmaların yaşandığı görülmüştür. Meslek dünyasında, Ankara'daki cemiyet Ankara Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul'daki de İstanbul Gazeteciler Cemiyeti olarak isimlendirilmiştir. Sonunda 12 Haziran 1993 tarihinde Bakanlar Kurulu

⁸¹ Abdülrezak ALTUN: Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler. ÇGD Yayınları (Ankara, 1995)'den naklen Seniye YÜCEL: a.g.m. , 221.

⁸² Seniye YÜCEL: "Basında Örgütlenme", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Haz. Korkmaz ALEMDAR (İstanbul, 1999). 221.

kararıyla İstanbul'daki Gazeteciler Cemiyeti'nin isminin başına "Türkiye"nin getirilmesiyle bu cemiyetin adı Türkiye Gazeteciler Cemiyeti olarak değiştirilmiş ve böylece isim tartışması ve kargaşası da ortadan kalkmıştır⁸³.

Diğer cemiyet ve derneklere göre, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin üye sayısının fazla olduğunu söyleyen Seniye Yücel, TGC'nin amaçları arasında da, "mesleki sorunları siyasal iktidara aktarma, üyelerine sosyal yardımda bulunma ve gazetecilerin özel sorunlarıyla ilgilenme"yi göstermektedir. Ankara ve İzmir Cemiyetleri ile daha sonra kurulan öteki cemiyetlerin amaçları da aynı doğrultudadır⁸⁴.

Cemiyetlerin basın özgürlüğünün savunulması konusunda yeterli çalışma yaptıklarını söylemek zordur. Üyelerine sosyal hak ve maddi çıkar sağlayan baskı grupları haline geldikleri görülmektedir. Uzun yıllar bu cemiyetin başkanlığını yürütmüş olan Nezih Demirkent, gazetecilerin eskisi kadar cemiyete rağbet etmediklerini, üyelerin kongrelere bile gelmediklerini ve cemiyetin artık desteklenmediğini, bu durumun Anadolu'daki cemiyetlerde de yaşandığını ifade etmektedir⁸⁵.

Zorunlu olmayan örgütlenmeler arasında dernekler de vardır. Bunlar arasında TGC'ye tepki olarak ve TGC'den farklı bir politik yaklaşımla 23 Şubat 1978'de kurulan Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) görülmektedir. "ÇGD, bugüne kadar üyelerinin sosyal hak ve çıkarlarını koruma çalışmalarından çok, düşünce ve ifade özgürlüklerinin savunulmasına yönelik çalışmalar yapmıştır" ⁸⁶.

⁸³ Bkz. Muhammet İSPİRLİ: Medya Gerçeği ve Haberciler (Ankara, 2000). 274.

⁸⁴ Bkz. Seniye YÜCEL: a.g.m., 221.

⁸⁵ Nezih DEMİRKENT: a.g.m., 162 – 163.

⁸⁶ Seniye YÜCEL: a.g.m., 222.

ÇGD dışındaki dernekler belirli alanlarda çalışan gazetecilerin örgütleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bunlara uzman dernekler denilmektedir. Parlamento Muhabirleri Derneği, Türkiye Spor Yazarları Derneği, Foto Muhabirleri Derneği, Ekonomi Muhabirleri Derneği ile Cumhurbaşkanlığı ile Başbakanlık Muhabirleri Derneği bunlar arasında sayılabilir.

Bu uzman derneklere genel olarak bakıldığında, çalışma alanlarının, bölgelerin ya da kimi zaman dünya görüşlerinin farklı olmasından hareketle ayrıştığı göze çarpar. Türkiye’de dernek / cemiyet statüsü altında, pek çok yaygın ve yerel gazeteci meslek kuruluşu vardır. Bu meslek kuruluşlarının temel amacı, mesleği geliştirmek ve meslek çalışanlarının çalışma koşullarını iyileştirmek olarak özetlenebilir.

Yerel medyanın da özgün sorunlarından hareketle, pek çok il ya da bölge bazında dernek ya da cemiyetlerin olduğu dikkati çekmektedir. Hatta kimi zaman, sınırlı sayıda medya kuruluşuna sahip olmakla birlikte, bir il ya da yörede birden çok dernek olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni de, çoğunlukla, dünya görüşleri siyasal yaklaşımları düzeyindeki farklılıktır. Bu kadar çok gazeteci dernek ya da kuruluşu olmasının bir başka nedeni de, “Gazeteciler Cemiyeti” statüsüyle faaliyet gösteren kuruluşların, üyelik koşulu olarak 212 sayılı yasa kapsamında çalışmayı öne sürmeleridir. Oysa, çeşitli nedenlerden dolayı 212 sayılı yasa kapsamında çalışmayan gazeteciler, bu durumda, mesleki dayanışma zeminini farklı statüde bir kuruluşa yönelmekle oluştururlar⁸⁷.

Çok sayıda dernek ve cemiyetlerin bulunması Türk basınında çalışanlar açısından sorunların çözümünü sağlayamamıştır. Çünkü bu kuruluşların özellikle işveren nezdinde yaptırım güçleri düşüktür.

⁸⁷ Gazetecinin El Kitabı, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (Ankara, 2000). 51.

Zorunlu olmayan örgütler arasında belki de en önemlisi sendikalar. Bunlar gazetecilerin çalışma koşulları ve ücretlerle ilgili haklarını toplu sözleşmelerle korurlar. İşveren karşısında yaptırım güçleri de yüksektir. Türkiye’de basın alanında ilk sendika 1952 yılında kabul edilen 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tazimi Hakkındaki Kanun’a dayanarak aynı yıl kurulmuştur. İstanbul Gazeteciler Sendikası adıyla kurulan bu sendika, 1957 yılında, daha sonra kurulan öteki sendikalarla Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu çatısı altında birleşmiştir. 1963 yılında kabul edilen Sendikalar Kanunu’nun yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) adını almıştır.

1980 İhtilali döneminde Türk – İş bünyesinde yer alan TGS diğer tüm sendikalar gibi kapatılmış ancak bir iki gün sonra yeniden işlerliğini kazanmıştır. Bununla birlikte sendikaların her türlü etkinlikleri izine bağlanmıştır. TGS; gazete, dergi ve ajanslar dışındaki işyerlerini de kapsamak amacıyla çalışmalarını sürdürürken 7 Mayıs 1983 tarihli 2821 sayılı Sendikalar Yasası yürürlüğe girmiş ve bu yasaya göre hazırlanan işkolları tüzüğü nedeniyle basın sendikaları yalnızca gazete, dergi ve ajans işyerlerinde örgütlenme yetkisine sahip olmuşlardır. Matbaa çalışanları 27 numaralı

TGS’nin amacı üyelerinin ekonomik sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmektir. Ancak özellikle 1980 sonrası ortaya çıkan koşullar, sendikaların etkisiz kılınma çabaları TGS’yi de ciddi biçimde etkilemiş, toplu iş sözleşmesi yapılan gazete ve ajansların sayısı büyük ölçüde azalmıştır. gazetecilik işkolunun dışında tutulmuştur⁸⁸. Türkiye Gazeteciler Sendikası, 90’ların ortasında, yeni medya patronlarının gazetecilere yönelik “ya

⁸⁸ Gülelda YÜCEDOĞAN: “Türkiye’de Basın Sendikacılığı”. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 10 (2000), 141.

sendikadan istifa edin ya da gazeteden" baskısı sonucu üyelerinin çoğunu kaybetmiştir. Bugün, yalnızca 3 medya kuruluşunda* örgütlüdür.⁸⁹

Hıfzı Topuz, gazetecilerin sendikalaşma eğiliminin, 12 Eylül 1980'den sonra her alanda örgütlenmeye, dernek ve sendika kurmaya karşı gösterilen baskı sonunda azalmaya başladığını söylemektedir. Gazete patronlarının açık açık sendikalara karşı cephe aldıklarını ve bunu önce 1991 sonlarında Milliyet Gazetesi'nin başlattığını, daha sonra Sabah ve Hürriyet Grubunda da sendikasızlaşma politikasını uyguladığını ifade etmektedir.⁹⁰

Doğan Tılıç, basında sendikasızlaştırma operasyonun başlamasını, 1980 sonrası geleneksel medya sahiplerinin sektörden uzaklaşmasına ve kâr elde etmek amacıyla gazeteleri satın alan işadamlarının sektöre dahil olmalarına bağlamaktadır.⁹¹

Cemiyet, dernek ve sendikaların dışında, mevcut meslek örgütlerini başarılı bulmayan gazeteciler İstanbul'da Gazeteciler Meclisi Girişimi (GMG) çerçevesinde bir araya gelmişlerdir. 1998 yılında, meslek ilkelerine sahip çıkmak, basın çalışanlarının sorunlarına çözüm üretmek gibi amaçlarla bir araya gelen gazeteciler, gönüllülük temelinde ve diğer meslek örgütlerinin alternatifini olmadan çalışmayı hedeflemektedirler. TGC de, bu girişime destek vermektedir.⁹²

Genel olarak bakıldığında gazetecilerin, kendi haklarını savunmak için kurulan meslek örgütlerine pek de rağbet etmedikleri göze çarpmaktadır.

* TGS'nin örgütlü olduğu üç kurum; Anadolu Ajansı, ANKA Ajansı ve Cumhuriyet Gazetesidir.

⁸⁹ Bkz. L. Doğan TILIÇ: a.g.e., 31

⁹⁰ Bkz. Hıfzı TOPUZ: 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi (İstanbul, 1996). 199 - 200.

⁹¹ Bkz. L. Doğan TILIÇ: 2000'ler Türkiye'sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak (İstanbul, 2001). 14 - 15.

⁹² Bkz. L. Doğan TILIÇ: a.g.e., 31 - 32; Gazetecinin El Kitabı, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı (Ankara, 2000). 51.

Gazeteciler Meclisi'nin İstanbul'da 853 gazeteci ile yaptığı anket sonuçlarına göre ankete katılanlardan sadece %4'ü Gazeteciler Cemiyeti'ne, % 5.8'i ÇGD'ye, %2'si sendikaya ve %3.3'ü de EMD'ye üye bulunmaktadır. Yani asıl büyük çoğunluk (%67) herhangi bir meslek örgütüne üye değildir⁹³.

Güçlü bir örgütlenmeden yoksun olan Türk basınında gazeteciler, bir anlamda işveren karşısında savunmasızdılar. Son olarak, 19 Şubat 2001 kriziyle birlikte medya sektöründe işini yitirenlerin sayısı 4000 kişi olarak ifade edilmektedir. Haber merkezlerinden çıkarılanların sayısı ise 1000 kadardır*.

Sektördeki kitlesel işten çıkarmaların trajik bir boyutlara ulaşması, medya çalışanlarının önemli bir kısmının yasal haklarından yoksun olmaları yüzündendir. Kimileri sigortasız çalışmakta, sigortalı çalışanların çoğu da 212 sayılı basın yasasında** belirtilen haklara sahip bir gazeteci olarak değil, düz – vasıfsız işçi olarak istihdam edilmektedir⁹⁴.

Ülke çapında 55'den fazla meslek örgütünün olduğunu ve bu örgüt çokluğunun aslında bir yokluk anlamı taşıdığını söyleyen Doğan Tiliç, Türk gazetecilerinin bütünü kapsayacak güçlü bir örgütlenmeye hâlâ çok uzak olduklarının altını çizmektedir⁹⁵.

⁹³ Rıdvan AKAR: "Basında Taban Hareketi Gazeteciler Meclisi ve Geleceği", *Birikim*, 117 (İstanbul, Ocak 1999), 44.

* Şubat krizi sonucunda gazetelerde yaşanan işten çıkarmalar: Milliyet : 200 kadar. Hürriyet 30'dan fazla. Bunlar arasında üst düzey editörler ve bölgesel eklerin kapanmasıyla işsiz kalanlar da vardı. Radikal : 17. Sabah: 1000'den fazla. İhlas Grubu: 500 kişi. Akşam: 160'dan fazla. Cumhuriyet: 12. Yeni Şafak 50. Ayrıntılar için Bkz. L. Doğan TILIÇ: a.g.e., 13 – 27.

** 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin ardından Milli Birlik Komitesi, 10 Ocak 1961'de de Basında Çalışanlarla Çalıştıranlar arasındaki ilişkileri düzenleyen 5953 sayılı yasa'yı ele aldı. Söz konusu yasaya eklenen 212 sayılı yasa ile çalışanlara birtakım haklar sağlandı. Yasa öncelikle kıdem hakkını düzenliyordu. Önemli bir konuda ücretlerin zamanında ödenmesi aksi halde faiz öngörmesiydi. Yasada ayrıca gazetenin kapanması halinde gazetecinin maaşının ödenmesini, kâr eden gazetelerin ikramiye vermesi, aylıkların peşin ödenmesi, mesleğe ilk giriş tarihinin esas alınmasını ve çeşitli yaptırımları içeriyordu. Ayrıntı için bkz. Cemalettin ÖZDOĞAN: *Özeleştiril (Basının Prestij Sorunu)*. (İzmir, 1993). 56.

⁹⁴ Bkz. L. Doğan TILIÇ: a.g.e., 14.

⁹⁵ Bkz. L. Doğan TILIÇ: a.g.e., 31 - 33

Türkiye’de basın örgütlerinin sayısı özellikle siyasal iktidar baskısının arttığı toplumsal bunalım dönemlerinde çoğalmaktadır. Bu 1970 ve 1980’li yıllarda böyle olmuştur. Ancak bu durum, güçlenme yerine dağınıklığı arttırmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de basın örgütlerinin sayıca çok ama etkinlik açısından zayıf olduğu söylenebilir. Başta kitlesel işten çıkarmalar olmak üzere bir çok sorunla uğraşan Türk gazeteciler örgütlülüğe yeteri kadar rağbet etmemektedirler. Sayıca çok ama dağınık olan bu örgütlere basın mensuplarının rağbet etmemesinin altında yatan neden ise güvensizlik olabilir.

1.7.1. Türk Basınında Örgütlenme Sorunu

Basının kendi kendini kontrol fikri, bütün ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de basın özgürlüğünün savunulması ve basından doğan şikayetlerin karşılanabilmesi ihtiyacından ve aynı zamanda zorunluluktan doğmuştur. Kendi kurallarını oluşturan ilk mesleklerden biri olan gazetecilik, örgütlenme konusunda diğer mesleklerle göre geridedir. Nezih Demirkent Türk basınında örgütlenme sorunu ile ilgili olarak şunları söylemektedir⁹⁶:

“Bizim gazetelerimiz, televizyonlarımız gūnaşırı örgütlü sivil toplum olmaktan söz eder. İnsanlara adeta çağrıda bulunurlar, fakat nedense gazetecilik mesleğiyle uğraşanlar örgütlenme konusunda en geri kalmış meslek mensuplarıdır. Çoğu bir meslek kuruluşuna üye olmadığı gibi , üyelik sıfatını kazanmış olanlar da nelerin olup bittiğini izlemez hatta yabancı kalmaya gayret ederler. Belki de mesleğin yaşamakta olduğu bunalım bundan kaynaklanıyor”.

⁹⁶ Nezih DEMİRKENT: “Örgütsüz Olmak”. Salı Yazıları / Medya – Medya 2 (İstanbul, 2000). 162

Çok sayıda meslek örgütüne sahip olan Türk basını için bu çokluğun aslında bir yokluk anlamına geldiği ifade edilmektedir. Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi de Türk basınındaki örgütlenmenin, mesleki gücü parçaladığından yakınmaktadır ve bu kadar çok meslek örgütünün olmasını kişisel kırgınlıklara ve kıskançlıklara bağlamaktadır. Ekşi ayrıca Türk basınında sorunların aşılması için, bütün meslek örgütlerinin bir çatı altında toplanması gerektiğini söylemektedir⁹⁷.

Oktay Ekşi'yle aynı paralelde düşünen Nezih Demirkent de Türk basınında mesleki kuruluş enflasyonu olduğunu söylemektedir. Meslek kuruluşlarının bir çatı altında toplanmasını sağlamakta yarar olacağını belirten Demirkent, bölgesel anlayış içinde ve kısır düşünceler altında çok az sayıda üyeye hitap eden meslek kuruluşlarının yarardan çok zarar getirebileceğini vurgulamaktadır⁹⁸.

Gazeteciliğin son derece rekabetçi bir meslek olması, güçlü bir örgütlenme ve sendikalaşma yaratılamamasının da başlıca nedeni olarak görülmektedir. Kuşkusuz, gazetecilerin örgütlenmesini etkileyen tek olgu mesleğin bireyci ve rekabetçi yapısı değil. belki daha önemlisi, içinde yaşanan ülkenin siyasal yapısı, demokrasi düzeyi ve medyanın sahiplik yapısıdır. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi Türkiye'de çok sayıda meslek örgütü vardır. Hatta gazeteciler birden fazla kuruluşa üyedirler. Doğan Tılıç'a göre⁹⁹, bu üyelikler pratikte anlamı olmayan kağıt üzerinde kalan üyeliklerdir. Tılıç ayrıca, örgütsel dağınıklığın başlıca nedenleri olarak, mesleki uzmanlık alanlarını ve çıkarları göstermektedir.

⁹⁷ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1993). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1994). 68.

⁹⁸ Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent'in 22 Ocak 1983 tarihinde "Basının Kendini Kontrolü Semineri"ne sunduğu bildiriden. Ayrıntıları için Bkz. Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1987). 159.

⁹⁹ L. Doğan TILIÇ: Utaniyorum Ama Gazeteciyim – Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik (İstanbul, 1998). 207- 210.

Orhan Erinç, üst yönetimdeki gazetecilerin dışında, diğer basın mensuplarının ikinci sınıf çalışan durumunda olduklarını söylemektedir. Bunun altındaki nedenleri de, tekelleşme ve promosyon olarak sıralamaktadır. Erinç ayrıca, basındaki örgütlenme sorununun, gazetecilerin kişisel bağımsızlıklarını korumada zorlanmalarına, işsiz kalma tehlikesiyle birlikte yaşamak durumunda kalmalarına yol açtığını belirtmektedir ¹⁰⁰.

Korkmaz Alemdar, Türk basınında örgütlenme konusunda ilginç bir noktaya değinmektedir. Alemdar'a göre¹⁰¹, basın patronları ve hükümet dağınık halde bulunan, güçsüz dernek ve cemiyetleri desteklemektedirler. Dolayısıyla bu kuruluşların sayısı her geçen gün artarken, işverene karşı basın mensuplarını savunan sendikaların ise üye sayısı düşmekte ve güçsüzleşmektedirler.

Tek ve güçlü bir çatı altında birleşebilmek, bugün Türk gazetecilerinin yaşamsal sorunu olarak görünmektedir. Mevcut yapı ile ne üzerlerindeki baskılara karşı koyabilmeleri, ne bir etik kurallar bütünü oluşturup hayata geçirebilmeleri, ne de iletişim süreci üzerinde etkisi olabilmeleri olanaklı görülmektedir. Tek ve güçlü bir çatı altında birleşemeyen gazetecilerin hakları korunamamakta ve ekonomideki her krizde ya da olağan zamanlarda ilk kitlesel işten çıkarmalar Türk basınında yaşanmaktadır. Daha küçük grupların özgün sorunlarına eğilen çok sayıda kuruluşun olması, hem etkinlik hem de çoğulculuk açısından yararlıdır. Ancak, önemli olan, tüm mesleği ya da tüm ulusal basını ilgilendiren ortak konularda, bu kuruluşların belli platformlarda birlik oluşturup, gazetecilerin genel haklarını savunabilecek öneme sahip olmalarıdır.

¹⁰⁰ Bkz. Orhan ERİNÇ: "Medya ve Politika". Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, 11 (Eylül – Ekim 1996). 760.

¹⁰¹ Korkmaz ALEMDAR: "Medya ve Etik", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Haz. Korkmaz ALEMDAR (İstanbul, 1999). 259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İÇİN YENİ BİR ÖZDENETİM MODELİ: BASIN KONSEYİ

1. BASIN KONSEYİ'Nİ KURMA ÇABALARI

Türk basınında gerek zorunlu gerekse gönüllü örgütlenmeler biçiminde çeşitli şekillerde özdenetim kuruluşları oluşturulmuştur. İkinci bölümde de üzerinde durulduğu gibi, Türk basınında zorunlu örgütlenme deyince akla ilk gelen Basın Birliği olmaktadır. Gazetecilerin kendi inisiyatifleri ile, özdenetim amacıyla oluşturdukları kuruluş ise Basın Şeref Divanı'dır. Türk basınında gerçek anlamda ilk özdenetim kuruluşu da bu Divandır. Büyük umutlarla kurulan Divan, uzun süre ayakta kalamamış ve 1967 yılında fiilen sona ermiştir. Bu tarihten sonra gazeteciler bir süre kendi kendini denetim arayışlarına ara vermişlerdir. Bu aradan sonra; 1970'li yıllar boyunca basın mensupları çeşitli panel, sempozyum ve seminerlerde, basın ahlâkı ve kendi kendini denetim konusunda görüşler ileri sürmüşler, ancak gazeteciler açısından asıl çaba 1980 yılından sonra başlamıştır.

12 Eylül 1980 yılında yaşanan Askeri Darbenin ardından hem siyasal, hem sosyal hem de ekonomik alanlarda büyük değişimler ve dönüşümler yaşanmış, basın da bundan payına düşeni almıştır. Askeri yönetimin çeşitli alanlarda düzenlemeye gitmesi, sıranın basına da geleceği endişesine yol açmış ve basın askeri yönetimden önce davranıp kendini denetleme yolunu aramaya başlamıştır. Dernek, cemiyet ve sendika gibi gönüllü

örgütlenmelerin dışında, Türk basını için yeni bir model aranmış ve o zamana kadar pek çok ülkede uygulanmakta olan Basın Konseyi'nde karar kılınmıştır. Tıpkı Basın Şeref Divanı uygulamasında olduğu gibi "askeri idare bizi denetlemeden biz kendimizi denetleyelim" görüşüyle hareket eden gazeteciler, uzun süren çalışmaların ardından 1988 yılında Basın Konseyi'ni kurmuşlardır.

Basın Konseyi'nin hangi amaçla kurulduğunu anlamak için, ülkenin o yıllarda içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik ortamın irdelenmesi yerinde olacaktır.

1.2. EKONOMİK VE SİYASİ ORTAMIN BASIN KONSEYİ'NİN OLUŞUMUNA KATKISI

Basın Şeref Divanı uygulamasının sona ermesinden sonra, gazeteciler uzun bir süre kendi kendini denetim konusunu gündeme getirmemişlerdir. Basın mensuplarının yeniden özdenetim girişimleri, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nin ardından yaşanmıştır.

Bilindiği gibi Türk demokrasisi 1960 ve 1971 yıllarındaki askeri müdahalelerin ardından, 12 Eylül 1980 tarihinde bir kez daha askeri müdahaleyle geçici olarak kesintiye uğramıştır. Müdahalenin yapıldığı tarihten genel seçimlerin yapıldığı 6 Kasım 1983 tarihine kadar süren bu dönemde, demokrasiye bir süreliğine ara verilmiş, otoriter bir yönetim biçimi benimsenmiştir. Müdahalenin sonrasında siyasi partiler kapatılmış, parti liderleri siyasetten yasaklanmış ve atanmış bir başbakan önderliğinde kabine oluşturulmuştur. Bunun basına yansması da, basın özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde olmuştur. Bu müdahalenin ardından basın, siyasi

konuları bir tarafa bırakmak ve can simidi olarak magazine sarılmak zorunda kalmıştır. Bu durum uzun vadede Türk basınının kamuoyu gözünde prestijini kaybetmesine yol açmıştır.

1980 yılı Türkiye’de sosyo-politik ve sosyo-ekonomik analizler bakımından bir milat olarak kabul edilir. Zira 24 Ocak Kararları ve ardından gerçekleşen askeri hareket sonrası yaşananlar, Türkiye’ye ilişkin her analizin 1980 öncesi ve 1980 sonrası şeklinde başlatılmasına yol açmıştır. Yine Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerek toplum gerekse basın açısından, nedenleriyle sonuçlarıyla en çok tartışılan dönem de bu dönem olmuştur. Türk basınının bu dönemde geçirdiği büyük değişimleri ortaya koyabilmek için, 24 Ocak Kararları, ardından yaşanan 12 Eylül Askeri Darbesi ve 1983 seçimlerinin incelenmesinde yarar vardır. İletişim alanında bugün bile etkinliği hissedilen 24 Ocak Kararları’nın alındığı sürece göz atıldığında kara bir tabloyla karşılaşılmaktadır. William Hale, 1980 öncesinin karanlık günlerini şöyle anlatmaktadır¹:

“1977 seçimlerinin ardından, Türkiye’de etkili ve istikrar sağlayıcı bir hükümet kurulamaması, ülkeyi siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan çöküş noktasına getirmiştir. Ekonomik kriz, siyasal istikrarsızlıkla eklemlenince gruplaşmalar, sokak çatışmaları ve terör olguları baş göstermiştir “.

Bir kaosu yaşadığı bu dönemde 1979 yılında ara ve senato seçimleri yapılmış, bu seçimleri Adalet Partisi kazanarak azınlık hükümeti kurmuştur. Süleyman Demirel’in Başbakanlığındaki bu hükümette, Turgut Özal Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı olmuştur. Yaşanan ekonomik gelişmeler üzerine siyasal bir karar alan Demirel ve Özal, tarihe 24 Ocak

¹ William HALE: 1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset Çev. Ahmet FETHİ, Hil Yayınları (İstanbul, 1996)’dan naklen Metin IŞIK: Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri (Konya, 2002). 154.

Kararları* olarak geçen istikrar programını hazırlayıp, uygulamaya sokmuşlardır.

24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisi ve kurumları liberal bir yapıya doğru yönelmeye başlamışlar ve bu kararlar; Türkiye’de toplumsal ve ekonomik alanda değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. 12 Eylül ise bu yapının siyasi temel ve kurumlarının oluşumunda önemli rol oynamış, sonuçta ise toplumsal yapıda, ekonomik ve kültürel düzeylerde yeniden oluşum içine girilmiştir.

Ekonomik alanda liberal politikaların uygulanması yönündeki 24 Ocak Kararları, 12 Eylül Askeri Yönetimince de benimsenmiş ve aynı doğrultuda bir politika uygulanması için, kararlara imza atan dönemin müsteşarı Turgut Özal askeri darbenin ardından Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir. 1983 seçimlerini kazanan Turgut Özal Başbakan olarak ülke yönetimine gelmiş ve neoliberal politikalarına hız vererek Türkiye’de 1980 – 1991 yılları arasındaki döneme damgasını vurmuştur.

Feroz Ahmad’a göre²; “Müdahalenin, Türkiye’nin geleceği açısından aynı derecede önemli sonuçlar yaratacak bir hedefi vardı: Bütün toplumu depolitize ederek, uzun vadeli istikrar sağlayacak yeni bir siyasal yapılanmaya gitmek”. Ahmad’ın da belirttiği gibi müdahalenin hedeflerinden biri toplumun siyaset yapmasını önleyerek istikrarı sağlamaktı ama bir amaç

* Tarihe 24 Ocak Kararları olarak geçen programın ana hatları şu şekildedir:

- Türk lirası yüzde yüz oranında devalüe edilecek ve dalgalanmaya bırakılacaktı.
- İthalat serbestleştirilerek, ihracat krediler yoluyla teşvik edilecekti.
- Dövizin yanı sıra, tüm mal ve hizmetlerin fiyatları serbest bırakılacaktı. Böylece piyasadaki arz – talep dengesinin fiyatları belirlemesi ilkesi benimsenerek, kamu sübvansiyonları kaldırılacaktı.
- Ekonomide kamu ağırlığı azaltılarak, KİT açıkları zamlar yoluyla kapatılacaktı.
- Ücret ve taban fiyatlar enflasyonun altında bir oranda artırılacaktı. Bu kararların ayrıntıları için bkz. Tevfik ÇAVDAR: Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950 – 1995, İmge Yayınları (Ankara, 2000)’den naklen Metin IŞIK: a.g.e., 154. Ayrıca bu kararların Avrupa basınına yansımaları için bkz. Feroz AHMAD: Modern Türkiye’nin Oluşumu. Çev. Yavuz ALAGON (İstanbul, 1995). 248 - 249.

² Feroz AHMAD: Modern Türkiye’nin Oluşumu. Çev. Yavuz ALAGON (İstanbul, 1995). 249.

daha vardır. O da basının depolitize edilmesidir. Bu depolitize süreci başarıyla tamamlanmış ve Türk basını siyasetten uzaklaştırılmıştır.

Bu dönemde Türk basınının siyasi haber ve yazılarına büyük kısıtlamalar getirilmesi, gazetecileri magazin haberciliğine ve sansasyona sürüklemiş bunun yanı sıra masa başında resme göre haber yazılmaya başlanmıştır. Türk basını için bu olumsuz gelişmelerin altında da darbe yönetimi vardır. Çünkü 12 Eylül Askeri Harekatının ardından yapılan 1983 seçimlerini 24 Ocak Kararlarının mimarı olan Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi'nin kazanması, kararların fiilen uygulanmasının devamını sağlamıştır. Askeri yönetimin basın alanındaki kısıtlamaları, yeniden çok partili döneme geçişle birlikte kısmen ortadan kalkmakla birlikte; bu kez de Türk basını, depolitizasyon süreci içerisine girerek, magazin ve sansasyonel haberciliğe yönelmiş, üstelik bir de müstehcenlik olgusu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ekonomik yapısı bozulan basın organları, ortaya çıkan büyük sermaye gruplarınca satın alınarak tekelleşmeler kendini göstermeye başlamıştır³.

Basının bu dönemde magazine yönelmesinin altında ülkedeki sıkıyönetim nedeniyle, siyasi ve toplumsal konularda özgürce haber yazılamaması gösterilebilir. Gazetelerinin kapatılması korkusuyla gazeteciler, siyasi konularda yazamamış, asparagas ve erotik ağırlıklı yeni bir basın ortaya çıkmış ve tirajlar bir anda yükselmiştir.

1986 yılında düzenlenen bir seminere "Basının Değişen Görünümünde Hükümet, Dünya ve Siyasal Gruplarla İlişkiler" başlıklı bildirisini sunan Ertuğrul Özkök, Türk basının darbe yönetimi sırasında ve sonraki yıllarda, kamu yönetimiyle ilişkilerinde en sorunlu dönemi yaşadığını, kamu kaynaklarının basına kapanmasının ardından çok büyük bir sorunun ortaya çıktığını söylemiştir. Bu sorunun adı da "magazin haberciliği"dir. Özkök'e

³ Metin IŞIK: a.g.e., 153.

göre; siyasi hayatta kendilerine yer bulamayan gazeteciler, magazin gazeteciliğine yönelmişler bunun da maliyetini Türk basını ağır ödemiştir ⁴.

Bu dönemde, gazetecilerin düşünce ve ifade özgürlüklerinin yanı sıra, ekonomik çıkarlarının ve bağımsızlıklarının da sınırlandırıldığı söylenebilir. Bu ortamda gazeteciler askeri yönetiminin isteklerine uygun olarak hareket etmek zorunda kalmışlardır. Gazetecilerin 12 Eylül ve sonrası konusundaki ortak görüşleri ise, Türk basını için en güç yılların bu dönemde yaşandığı yönündedir. Basından milli takım maçlarındaki gibi tek ses, tek yürek olması ve 12 Eylül haberlerini bu şekilde sunması istenmiş, bu anlayışa aykırı davranışlara karşı da gerekli önlemler alınmıştır ⁵.

Bu önlemlerin başında da gazetelerin kapatılması ve gazeteciler hakkında davaların açılması geliyordu. "Bu dönemde gazeteler toplam 300 gün kapatıldı. 400 gazeteci hakkında dava açıldı, 31'i cezaevine girdi. Gazetecilerin haklarında verilen cezalar 3315 yılı geçiyordu"⁶.

"12 Eylül döneminde gazetecilerin neyi yazıp, neyi yazmayacakları sıkıyönetim komutanlarınca belirlendiğinden, gazeteciler askeri yönetimi rahatsız etmeyecek uyumlu ve düşük profilli bir çizgi izlemişlerdir"⁷. Bir baskı ortamında görevlerini yapmaya çalışan gazeteciler için, bir anlamda haber konularını askeri yönetim belirlemiştir. Gazeteciler için haber vermek, yazı yazmak, bunu yaparken sıkıyönetim yasağına düşmemek büyük ustalık gerektirmiş, komutanlarla konuşmak bile bir cesaret işi haline gelmiştir. Askerler, bu dönemde basın kuruluşlarını ziyaret edip 12 Eylül'ün gereklerini

⁴ Ertuğrul ÖZKÖK: "Basının Değişen Görünümünde Hükümet, Dünya ve Siyasal Gruplarla İlişkiler", Özgür Bir Toplumda Basının Görevi, 1986 Yılı 9. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 9 (İstanbul, 1986). 14 – 16.

⁵ BİRAND, Mehmet Ali, H. BİLÂ ve R. AKAR: 12 Eylül Türkiye'nin Miladı (İstanbul, 1999). 214.

⁶ BİRAND, Mehmet Ali, H. BİLÂ ve R. AKAR: a.g.e., 214.

⁷ L. Doğan TILIÇ: Utaniyorum Ama Gazeteciylim: Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik (İstanbul, 1998). 273.

anlatmışlar ve gazetecilerden bu ortama uygun hareket etmelerini istemişlerdir ⁸.

Kendisinden istenileni yerine getirmek zorunda kalan Türk basını zor bir dönemekten geçerken, liberal politikaların iletişim alanına yansımaları ise, piyasada köklü değişim ve dönüşümlerin yaşanması şeklinde gerçekleşmiştir. Hürriyeti çıkaran Simavi Ailesi, Milliyet'i çıkaran Karacan Ailesi ve Cumhuriyet'in sahibi olan Yunus Nadi gibi gazeteci aileler ve geleneksel medya sahipliği, basın dışı büyük sermayenin alana girmesiyle değişime uğrayarak, yeni medya sahipliği ve mülkiyet yoğunlaşmasını ortaya çıkarmıştır. Bu değişimin bir sonucu olarak, Türk basınında gazeteci ailelerin kontrolü altındaki geleneksel medya sahipliği yerini holdinglere bırakmıştır. Sonuçta büyük holdinglerin acımasız rekabet ortamında gazeteleri satın alması süreci, tek gelir kaynağı ve işi gazete çıkarmak olan gazeteci kökenli ailelerin alanı terk etmek zorunda kalmasına ve dolayısıyla rekabetin, rekabeti ve özgürlüğü yok edici bir hal almasına neden olmuştur.

Bütün bu gelişmeler altında basın alanında değişim süreci hızla başlamıştır. Bunda ise 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren gazete kağıdına uygulanan sübvansiyonların kaldırılmasının büyük rolü olmuştur. Zira bu tarihten sonra ekonomik sıkıntıya giren basın organları resmi ve özel ilanlara sarılmak zorunda kalmışlardır. Promosyon yarışı da buna eklenince, basın organlarının biçim ve içeriğinde önemli değişimler yaşanmıştır.

Yine bu dönemde, ekonomik yapısı bozulan basın organlarının yukarıda değinildiği gibi, büyük sermaye grupları tarafından satın alınmasıyla tekelleşmeler kendini göstermeye başlamış ve basın başka amaçlar için bir araç olarak görülmüştür. Basın piyasasına giren şirketler, basının gücünü kullanarak kendi reklamlarını yapmak, bununla da saygınlık ve güven kazanmak gibi amaçlarla basını bir araç olarak kullanmışlardır.

⁸ BİRAND, Mehmet Ali, H. BİLÂ ve R. AKAR: a.g.e., 214.

Bu gelişmelerin sonucu olarak, 12 Eylül Harekatının ardından, gerek geçiş dönemi olarak kabul edilen 1980 – 1983 tarihleri arasında, gerekse 1982 Anayasası'nın ardından genel seçimlerin yapıldığı 1983 sonrası çok partili dönemde basın alanında birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin yapılmasındaki amacı bazı kesimler, basını depolitize etme ve ekonomik açıdan kontrol altına alarak siyasi baskı uygulama olarak göstermişlerdir. İktidar cephesi ise tam tersine bir görüşle sansasyona, magazine ve sorumsuz yayıncılığa yönelen basının etkili bir özdenetim mekanizması kuramaması nedeniyle yasal düzenlemelerin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur.

1980'li yıllardan itibaren ekonomik ve siyasal alanlarda liberal politikaların uygulanmaya çalışılması sürecini yaşayan Türkiye'de, iletişim alanındaki yasal düzenlemeler ise, ağırlıklı olarak 1950'li yıllarda çıkarılan birtakım kanunların* 1982 Anayasası çerçevesinde dönemin koşullarına göre düzenlenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. İşte bu ortamda; gerek basının sorumsuz yayıncılık yapması ve sansasyona, magazine yönelmesi gerekse iktidarın birtakım yasal düzenlemelere gitmesi basının kendi kendini denetimini gündeme getirmiştir. Özdenetim modellerinden gündeme gelen ise Basın Konseyi olmuştur.

* Esas itibarıyla bugün bile yürürlükte bulunan söz konusu kanunlarda, yürürlük tarihinden itibaren birçok değişiklikler yapılmakla birlikte, esas olarak önemli değişiklikler 1980 sonrasında dönemin koşulları gereği yapılmıştır. Söz konusu kanunlar şunlardır: 15.07.1950 tarihinde kabul edilen ve 24.07.1950 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Basın Kanunu", 09.01.1961'de yürürlüğe giren "Basın İlan Kurumu'nun Teşkiline Dair Kanun", 20.06.1952'de yürürlüğe giren 5953 sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun" ile, 13.12.1951 tarihli "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu". Bu kanunların ayrıntıları için Bkz. Metin Işık: a.g.e., 166-171

1.3. BASIN KONSEYİ KURULUŞ ÇALIŞMALARI VE MESLEK İÇİ TARTIŞMALAR

1980 yılından itibaren Türk basınının bir anlamda kendi kendini sorgulaması süreci de başlamıştır. 1980 öncesi dönemlerde Birinci Basın Kongresi ve Basın Birliği gibi siyasi ve diğer dış etmenlerin dolaylı ya da dolaysız girişimleri sonucunda bir araya gelen gazeteciler, ilk defa 27 Mayıs 1960 Askeri Harekatı'ndan sonra kendi girişimleriyle Basın Şeref Divanı'nı kurmuşlardır.

1980'li yıllarda askeri müdahalenin de büyük oranda etkisiyle, Türk basınında görülen magazinleşme eğilimi ve 80'lerin ikinci yarısında basın dışından büyük sermaye sahiplerinin yayıncılık dünyasına girmeye başlamaları ve promosyon yarışları nedeniyle Türk basınına güvenin azalması gibi sorunlar, dışarıdan bir müdahaleye fırsat bırakmadan, basının kendi denetimini sağlaması gerektiği görüşünün yaygınlık kazanmaya başlamasına neden olmuştur.

Basın Konseyi oluşturulmadan önce çeşitli platformlarda demokratik, ekonomik, toplumsal, yasal ve siyasi alanda basının içinde bulunduğu durum tartışılmış ve basın özgürlüğü konusunda gerekli önlemlerin alınarak, basında özdenetim mekanizmalarının oluşturulması gerektiği yönündeki tartışmalar Basın Konseyi'nin oluşumuna önemli katkılarda bulunmuştur. 1980 sonrası Konseyin oluşumunda önemli katkısı bulunan ve özdenetim konusunun tartışıldığı çeşitli panel, sempozyum ve seminerler, gazetecilerin ve bilim adamlarının Konsey hakkında ne düşündüklerini gözler önüne sermesi bakımından önem taşımaktadır.

1.3.1. Paneller, Sempozyumlar, Seminerler

1980 yılından itibaren siyasi iktidarların basın alanında birtakım düzenlemelere gittiği ve çeşitli kanunlar çıkardığı yukarıda aktarılmıştır. Basın için söz konusu bu düzenlemeler yapılırken, gazeteciler de kendi aralarında özdenetim konusunu yeniden tartışmaya başlamışlardır. Bu dönemde basının kendi kendini sorgulaması panel, sempozyum ve seminerler aracılığıyla olmuştur. Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen bu toplantılarda; basın ahlâkı, basının sorunları, basının geleceği ve Basın Konseyi gibi konular ele alınarak tartışılmış ve öneriler sıralanmıştır. Bu toplantıların yapılış tarihlerine göre sıralanışları ve buralarda basının özdenetimi ve Basın Konseyi konularında gazetecilerin ve hukukçuların görüşleri ayrıntılarıyla aktarılacaktır.

İlk defa 1983 yılında Hürriyet Vakfı tarafından gerçekleştirilen “Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar” konulu seminerde; akademisyenler ve gazeteciler tarafından Türk basınında özdenetim mekanizması ve bu özdenetim mekanizmasının Basın Konseyi olup olamayacağı tartışılmıştır. Tartışmalara rağmen, seminere katılanların büyük bir çoğunluğunun üzerinde görüş birliğine vardıkları nokta ise, bir an önce bir özdenetim mekanizması oluşturulmasının gerekliliği idi. 12 Eylül sonrası iktidarın basını kontrol altına alacağını savunan ve bu düşünceden çekinen katılımcılar, Basın Şeref Divanı’ndan sonra yeni bir otokontrol mekanizması için çalışmaktaydılar.

Seminerin konuşmacılarından biri olan Mehmet Barlas’a göre⁹; basının otokontrolü konusunda dikkat edilmesi gereken konu Türk basınının beklediği sonuç ile çağdaş dünyada otokontrolden beklenen sonucun temelde birbirinden farklı olmasıydı. Barlas konuşmasında, Türk basınının devletten

⁹ Mehmet BARLAS: “Basında Otokontrol ve Basın Ahlâk Yasasının Olması Gereken Temel İlkeleri”, Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı 1. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Yayınları No:3 (İstanbul, 1983). 75 – 79.

korunmak için otokontrolü istediğini söylemiş ve batıda ise otokontrolün amacının vatandaşın basınının zararlarından korumak olduğunu dile getirmiştir. Mehmet Barlas konuşmasını şu cümlelerle bitirmiştir: “Siyasi açıdan Türk basınının Türk siyasal gelenekleri içerisinde fazla özgürlük kazanmasına imkan yoktur. Bu bakımdan basında otokontrolün basını devletin öfkesinden korumaya fazla yararı olacağına inanmıyorum”. Özdenetim konusunda karamsar bir tablo çizen Barlas, bunun nedeni olarak da, gerekli olduğundan değil sırf devletten korunmak için, yani bir anlamda mecburiyetten dolayı bu konunun gündeme gelmesini göstermiştir.

Seminere katılan Ertuğrul Özkök de bir an önce bir özdenetim mekanizması kurulması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰: “Basının otokontrolü meselesi çok acil bir sorun, çünkü Demokles’in Kılıcı gibi bir şey var. Yani siz yapmazsanız, biz yaparız. Her ne kadar açıkça söylenmiyorsa da iş bu. Bu tür tehdidimsi hava içerisinde geliyor”. Özkök’ün de vurguladığı gibi, gazeteciler devletin kendilerini sınırlamasından çekinmektedirler ve bu yüzden basının özdenetimini çok acil çözülmesi gereken bir sorun olarak görmektedirler.

Basın Konseyi’nin kuruluş çalışmaları esnasında en çok gündeme gelen konu Basın Şeref Divanı uygulamasının başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Zira kuruluş amaçları ve zamanlamaları bakımından ikisi de birbirine benzemektedir. Birisi 27 Mayıs Askeri Harekati’nden sonra Milli Birlik Komitesi’nin basına el atmaması için, diğeri de 12 Eylül Darbesi sonucunda siyasi iktidarın baskısından, denetiminden kurtulmak için gündeme gelmiştir. Bu nedenle darbe yönetiminden normal düzene geçildiğinde Basın Şeref Divanı’nda yaşanan sorunların tekrar yaşanacağından ve bu girişimin de başarısızlıkla sonuçlanacağından endişe edilmektedir.

¹⁰ Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı 1. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Yayınları No:3 (İstanbul, 1983). 85.

Yılmaz Büyükerşen, seminerde 12 Eylül sonrası, toplumun her kesiminin birbirine girdiği, toplumun çökmek veya yıkılmak üzere olduğu bir dönemde yeni bir idare değişikliği ve toplumun bozulan, dağılan kesimlerinin yeniden düzenleme ihtiyacının doğduğu dönemde, basın da biraz düzene konması lafları edilince, yeniden Basın Ahlâk Divanı ya da yasası veya Şeref Divanı kurulması konusunun gündeme geldiğini söylemekte ve “ama normal rejime geçtikten bir süre sonra bu divanın da bu yasanın da, bu otokontrol mekanizmasının da 27 Mayıs’tan sonraki deneme gibi hüsrana uğramayacak bir şekilde sonuçlanmayacağını garantisini vatandaşa kim verebilir?” sorusuyla da endişesini dile getirmektedir¹¹.

Büyükerşen’in dile getirdiği bu endişe dolayısıyla gazeteciler, Basın Konseyi’nin kurulması fikrine temkinli yaklaşmaktadırlar. Seminerde ortaya konulan görüşlere bakıldığında, “basın eğer kendini denetleyecek yolu bulamazsa, siyasi iktidar tarafından denetlenir” fikrinin yaygın olduğu görülmektedir.

Yine 1983 yılında, basında özdenetim konusunda bir başka seminer Uluslararası Basın Enstitüsü(IPI), Gazeteciler Cemiyeti, Cumhuriyet, Günaydın, Güneş, Milliyet, Tercüman ve Yeni Asır gazetelerinin katkılarıyla İstanbul’da yapılmıştır. “Dünyada Basının Kendi Kendini Kontrol Sistemleri ve Uygulamaları Semineri”ne bir bildiri sunan Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent de deneyimlerden ders alınması gerektiğini söyleyerek, kurulacak Basın Konseyi’nde sadece yıllarını bu mesleğe vermiş gazetecilerin yer alması gerektiğini savunmuş ve Gazeteciler Cemiyeti olarak Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası ve Türkiye Gazeteciler Sendikası ile ortak bir yapıda oluşturulacak otokontrolün yararlı olacağına inandıklarını,

¹¹ Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı 1. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Yayınları No: 3 (İstanbul, 1983). 87.

bunun sonucu olarak da güdümlü bir basın anlayışının doğmasına imkan verilmeyeceğini ifade etmiştir ¹².

Demirkent'in ifadesinden anlaşılmaktadır ki, kurulacak Konseye gazeteci örgütlerinin bir kısmı destek verecektir. Ancak ileride değinileceği gibi, Konseyin kurulmasından bir süre sonra çeşitli anlaşmazlıklar neticesinde, bu örgütler üyelerine Basın Konseyi'nden istifa etmeleri yönünde çağrıda bulunacaklardır.

Basın Konseyi fikrinin tartışıldığı bir başka platform ise Parlamento Muhabirleri Derneği ile Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin 1986 yılında ortaklaşa düzenlediği "Basın Konseyi ve Basının Sorunları" konulu açıkturumdur. Bu toplantının önemli bir yanı, Basın Konseyi kurulması konusunda gazetecilerin yaptığı çalışmaların ileri bir dönemine rastlamasıdır.

Bu açıkturumda, 1968'den beri Basın Konseyi konusunda ortaya atılan görüşler, bir bakıma ana hatlarıyla yinelenmiştir. Oktay Ekşi ve Yalçın Doğan Basın Konseyi'nin kurulmasının olumlu olacağı görüşünü savunurken; Uğur Mumcu, Rafet Genç, Varlık Özmenek ve Kemal Balcı basını sınırlayan yasal engeller kaldırılmadıkça, basının kendi kendini denetiminin ek sınırlamalar getireceği görüşündedirler. Basın Konseyi kurulmasına karşı olanlar ile Konseyi kurmak için çalışan gazeteciler arasındaki tartışma ve eleştiriler aşağıda ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Bu toplantıda Oktay Ekşi, geçmişteki Basın Şeref Divanı uygulamasının başarısızlık nedenlerinden söz ederken, basının kendi kendini denetleme fikrine her zaman sıcak baktığını ifade etmiştir. Ayrıca Ekşi, kurulması düşünülen Basın Konseyi'nin bu kadar eleştirilmesinin nedeni olarak da, yaptıkları çalışmaları yeterince gazetecilere anlatamamak olarak

¹² Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1987). 159.

göstermiştir. Bu nedenle meslektaşlarının kendileri hakkında yanlış düşüncelere sahip olduklarının altını çizmiş ve herhangi bir sermaye, herhangi bir siyasi güç, herhangi bir resmi otorite ile hiçbir ilişkisi olmayan, onlardan gelen ilgiyi her anda, her saniyesinde en açık bir biçimde reddeden bir çalışma içerisinde olduklarını ısrarla belirtmiştir¹³.

Ekşi, bu konuşmasında kendilerini yeterince meslektaşlarına anlatamamaları konusunda bir özeleştiri yapmakla birlikte, kendisiyle birlikte çalışan gazeteci arkadaşlarının hükümetle işbirliği içinde göstermelerine de tepki göstermektedir ve bu kişileri yaptıkları hareketten dolayı suçlamaktadır.

Basın Konseyi'nin kurulmasına karşı çıkan gazetecilerden birisi olan Uğur Mumcu'ya göre¹⁴, öncelikli hedef basın üzerindeki baskıları kaldırmak olmalıdır. Türkiye'de zaten basını kısıtlayan bir çok yasanın mevcut olduğunu söyleyen Mumcu, ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, Basın Konseyi kurulduğunda muhabirin ezileceği görüşünü savunmuştur.

Kemal Balcı ise Basın Konseyi'nin Türkiye'de zaten sınırlı olan basın özgürlüğünü daha da sınırlayacağından çekinmektedir. Özdenetim fikrinin altında siyasilerin baskısı bulunduğu kuşkusunu dile getiren Balcı¹⁵, "eğer böyle bir şey yoksa bizim kendi özgürlüğümüzü sınırlama anlayışımız gündeme gelmektedir" demiştir.

Açıkoturumun bir diğer konusu olan ve Basın Konseyi Çalışma Grubu içinde yer alan Yalçın Doğan, Türk basınının saygınlığını, güvenilirliğini ve inanırlığını artırması için Konseyi zorunlu bir kurum olarak gördüğünü ifade

¹³ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 9.

¹⁴ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 18.

¹⁵ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 19.

etmiş ve Basın Konseyi'nin asla muhabiri ezecek bir anlayışı benimsemeyeceğinin garantisini vermiştir ¹⁶.

Yalçın Doğan'ın da üzerinde durduğu gibi, gazeteciler özellikle basın özgürlüğünün daha da sınırlandırılmasından ve muhabirlerin ezilmesinden çekinmektedirler. Basın Konseyi'ni kurmak için çalışan gazeteciler, basın özgürlüğünün sağlanmasını öncelikli amaç olarak gören ve Konseyin kurulmasıyla birlikte en çok zararı muhabirlerin göreceği kuşkusuyla Konsey fikrine soğuk bakan gazetecileri ikna etmek için çalışmışlardır.

Basın Konseyi'ne temkinli yaklaşanlardan birisi de Varlık Özmenek'dir. Özmenek de Konseyi eleştiren diğer gazeteci arkadaşlarının görüşlerine katılmaktadır ve Konsey çalışmalarını sevinçle karşıladığını ancak Konseyin kurulması halinde sermayenin ve büyük basın gruplarının silahı haline dönüşme tehlikesinden söz etmektedir ¹⁷.

Geleneksel medya sahiplik yapısının yerini holdinglerin almaya başladığı ve tekelleşmelerin gündeme geldiği bu dönemde, kurulması düşünülen Konseyin sermayenin silahı haline dönüşeceği endişesi dile getirilmektedir. Ayrıca Konsey'in kuruluş çalışmaları sırasında derneklerin, cemiyetlerin ve sendikaların da bu yeni özdenetim modeline çeşitli nedenlerden dolayı kuşku ile yaklaştıkları görülmektedir. Hatta bazı derneklerin çok ağır eleştirilerde bulundukları gözden kaçmamaktadır. Bu derneklerden birisi de PMD'dir.

PMD Başkanı Rafet Genç, Basın Konseyi'nin kurulmasına şiddetle karşı çıkanlardan birisidir. Basın özgürlüğünü kısıtlayan çok sayıda yasa varken Konseyin kuruluşunu tartışmanın son derece anlamsız olduğunu dile

¹⁶ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 30.

¹⁷ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 36.

getiren Genç, Konseyin kurulmasıyla diğer gazetecilik örgütlerinin gözardı edildiğini söylemiş ve yeni oluşumu bir anlamda küçümsemiştir¹⁸. “PMD, ÇGD ve TGS karşı çıkıyor, sadece İzmir Gazeteciler Cemiyeti’yle nereye varılacak arkadaşlar? Başka arkadaşlarla 20 kişi bir araya gelecek, Basın Konseyi değil de “Basın Monseyi” kuracaklar” diyen Genç, kurulacak Konseye basından desteğin olmayacağı ya da az olacağı mesajını vermeye çalışmıştır.

Birtakım dernek, cemiyet ve sendikalar Konseyin kuruluşuna kuşkuyla bakarken, açikoturumun başkanlığını yapan Korkmaz Alemdar Konseyin kurulmasını desteklemektedir. Alemdar’a göre¹⁹; Konseyin işlevleri ile meslek örgütlerinininki birbirinden farklıdır. Konsey sadece gazetecilerin mesleki çıkarlarını savunmakla kalmaz, toplum içinde haber akışını sağlar ve buna süreklilik kazandırır. Sonuç olarak Alemdar, Türkiye’deki gazeteci örgütlerinin yetersiz kaldığı yerlerde boşluğu Basın Konseyi’nin dolduracağını ve bunlara ek olarak okuyucunun çıkarını savunacağını düşünmektedir.

Açikoturumda her yönüyle tartışılan Basın Konseyi’nin, vereceği ceza da eleştirilen konuların başında gelmektedir. Gazeteci Kemal Balcı’nın eleştirdiği nokta Basın Konseyi’nin vereceği teşhir etme cezasıdır²⁰:

“... Teşhir mekanizması hangi mantığa sığıyor? Bir kere buna hakları var mı? Ellerinde bir yargı kararı var mı? Hangi sıfatla sen yalan haber yazdın diye bir gazeteciyi kamuoyu önünde, bütün gazetelerin ilgili sayfalarında yayınlattıracaksınız? Peki, bu insan yarın yargı organlarına başvurur ve tazminat davası açarsa ne olacak? Basının içerisinde yeni bir kavgaya mı yol açılmak isteniyor? Yani birbirimizle mahkemelik mi

¹⁸ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 39 – 40.

¹⁹ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 41.

²⁰ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 21.

olacağız? Bir başkasını teşhir etmek insan haklarına ne kadar sığar?”

Sadece manevi bir yaptırım olan teşhir uygulamasının daha başlamadan gazeteciler arasında bu kadar rahatsızlık yaratması düşündürücüdür. Kaldı ki teşhirin amacı, gazetecinin haberi yaparken ya da verirken etik kurallara uygun davranmasını ve yaptığı hatayı bir daha tekrarlamamasını sağlamaktır. Ayrıca Basın Konseyi gibi bir özdenetim kuruluşunun uygulayabileceği bir başka yöntem de söz konusu olamamaktadır. Tartışmalarla devam eden açıkoturumda Oktay Ekşi'nin, teşhir uygulamasıyla ilgili sorulara ve eleştirilere cevabı şu şekilde olmuştur²¹:

“Basın Konseyi böyle bir tablo içinde, gerçeği ispat edemeyen gazeteciyi teşhir etmek diye bir çaba içerisinde kuruluyor değil. Basın Konseyi böyle bir tablo içinde mesleğini en iyi şekilde yerine getirmek için o gazeteciye elinden gelen çabayı göstermiş mi göstermemiş mi şeklinde bir inceleme yapabilir. O da hangi şartla? Söz konusu olay yazı bir şikayete sebep olmuş ise. O şikayetle ilgili mesele, basın meslek ilkelerini kabul etmiş bir gazete ve gazetecinin alanı içine giriyor ise. Yoksa, bunları kabul etmemiş, “Ben zaten sizin dediklerinizi tanımıyorum” diyen bir gazete ve gazeteci ile Basın Konseyi'nin zaten bir ilgisi yoktur. O isterse yalan da yazsın, istediği kadar iftira da etsin.”

Bu açıkoturumda Basın Konseyi ile ilgili tartışmalara bakıldığında, genellikle, Konseye yönelik eleştirilerin üç noktada toplandığı görülmektedir: Birincisi; basın özgürlüğü, hem basın hem ceza yasalarıyla zaten sınırlanmış durumda, bir de Basın Konseyi ek olarak basın özgürlüğünü kısıtlayacaktır. İkincisi; Basın Konseyi siyasi baskılar sonucunda ve bu baskılara boyun eğerek kurulmaktadır. Üçüncüsü de; Basın Konseyi kurulduğu zaman bundan sadece yöneticiler, köşe yazarları, genel yayın müdürleri ve gazete

²¹ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 46 – 47.

sahipleri değil, sadece ve sadece gazetenin çıkmasında en fazla emek veren muhabirler zarar görecektir.

Görüldüğü gibi kuruluşu için yapılan çalışmaların ilk gününden başlayarak, Basın Konseyi konusunda gazeteciler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Gazetecilerin bir kısmı Basın Konseyi fikrine, basının daha öncelikli sorunları olduğu gerekçesiyle soğuk bakarken, bir kısım gazeteci ise basının saygınlığına katkıda bulunacağı düşüncesiyle Basın Konseyi'nin kurulmasını desteklemişlerdir. Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) ve Parlamento Muhabirleri Derneği (PMD), böyle bir girişime karşı olduklarını belirterek üyelerine katılmama çağrısı yapmışlardır. Ayrıca ÇGD ve PMD, yayınladıkları ortak metinle de bu oluşuma karşı çıkışlarının nedenlerini açıklamışlardır*.

Basın Konseyi'nin kurulmasına yönelik çalışmalara hız verildikçe tepkiler de artmaya başlamıştır. Basın Konseyi'nin kurulmasına; Türkiye'de zaten basın özgürlüğü ile ilgili bir çok problemin olduğu ve basın üzerindeki antidemokratik sınırlamalar kalkmadan, basını ayrıca denetleyecek ve muhabiri ezecek bir Basın Konseyi'nin gündeme getirilmesinin yanlış olduğu gerekçesiyle birçok basın mensubu ve basın kuruluşu karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışların nedenleri şu şekilde özetlenebilir: Basın Konseyi'ne karşı çıkanları kuşkulandıran en önemli hususlardan biri "devletin ve hükümetin Basın Konseyi fikrine sıcak bakmalarıydı. Özellikle Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ve Hükümet Sözcüsü Mesut Yılmaz'ın basının özdenetimiyle ilgili beyanlarında bu konuyu ısrarla vurgulamaları ve hükümetin bir bilim adamına bu konuyla ilgili bir çalışma yaptırması kuşkuları yoğunlaştırıyordu. Bu nedenle basının gündeminin Basın Konseyi kurmak değil öncelikle basın özgürlüğünü engelleyen hususların düzeltilmesi olduğu fikri savunuluyordu ²².

* Bu ortak metnin özeti için Bkz. Ek- 9

²² Vedat DEMİR: Türkiye'de Medya ve Özdenetimi (İstanbul, 1998). 76.

Basın Konseyi'nin kuruluş çalışmalarında başından beri yer alan Oktay Ekşi ise bu görüşe karşı çıkarak bu özdenetim modeli için hiçbir şekilde hükümetten emir almadıklarını, onlarla işbirliği yapmadıklarını ve sadece kendi mesleklerinin sorunlarıyla meşgul olmak için biraraya geldiklerini ısrarla belirtmiştir ²³.

Çeşitli seminer ve açikoturumlarda Konseye karşı olanlar, özellikle Konseyin kurulması için hükümetten emir alındığı iddialarını sık sık dile getirirlerken, Çalışma Grubu da bu iddiaları yalanlayarak gazetecileri ikna etmeye çalışmaktadır. Bütün bu tartışmalara rağmen Basın Konseyi gibi gönüllü bir meslek kuruluşunun oluşturulması, Türkiye'de bu alandaki boşluğun doldurulması ve basın etkinliklerinde özdenetimin sağlanması açısından önemli bir girişim olarak kabul edilmelidir.

1988'de Basın Konseyi kurulmadan önce, bu kuruluşun üç önemli amacı şöyle açıklanmıştır ²⁴:

- “1. Basın özgürlüğünü gerçekleştirmek ve korumak için mücadele etmek
2. Basın Meslek İlkelerinin uygulanmasını sağlamaya çalışmak
3. Gazetelere ve gazetecilere yapılan haksız saldırıları inceleyip, bunu yapanları teşhir etmek.”

Türk basınının etik ilkelere uygun hareket etmesini sağlamak ve yukarıda sayılan üç amacı gerçekleştirmek için kurulmaya çalışılan Basın Konseyi'nin, özellikle gazeteciler ve basın kuruluşları tarafından yoğun eleştirilere maruz kalması, ileride de bu özdenetim sisteminin birçokları tarafından benimsenmeyeceğinin işaretidir. Basının gönüllü bir meslek kuruluşu tarafından izlenmesi, basın gibi toplum adına denetim görevini yürüten önemli bir meslekte özdenetimi sağlarken, dışarıdan yapılacak

²³ Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi, Parlamento Muhabirleri Demeği Yayınları 2 (Ankara, 1986). 9-10.

²⁴ Murat DEMİRAY: “Basında Konuşulan Basın”, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11 (Ankara, Eylül – Ekim 1996), 243.

müdahalelere karşı da basın çalışanlarını koruyacak bir engel işlevini görmektedir. Bundan dolayı, dönemin koşulları göz önüne alındığında, Basın Konseyi'nin oluşumunun kendi içinde tutarlılık gösteren haklı bir girişim olduğunu söylenebilir. Murat Özgen'in de ifade ettiği gibi 12 Eylül sonrasında kurulan bir ara rejimden geçilmekte olduğu gerçeği de göz önünde tutulursa, askeri yönetimin uyguladığı sansür ve kapatma gibi, bir gazetenin yaşamını doğrudan etkileyecek nitelikteki yaptırımlardan uzak kalmak için de, böyle bir uygulamanın, yani basında özdenetim kurumunun oluşturulmasının gereği ister istemez ortaya çıkmıştır²⁵.

1.4. BASIN KONSEYİ'NİN KURULUŞU

Basın Konseyi'nin kuruluş aşamasının birinci basamağını, Mayıs 1986 tarihinde, "Basının Sorunları" konulu bir toplantı yapmak amacıyla 28 gazetecinin bir araya gelmesi oluşturmuştur. Basın Konseyi'nin kuruluş çalışmaları, Basın Konseyi'nin kendi yayınında Oktay Ekşi'nin ağzından şöyle anlatılmaktadır²⁶:

"Basın Konseyi kurulmasının basınıımızı daha özgür ve daha saygın hale getireceğine inanan gazeteciler, 1986 yılında 9 kişilik bir çalışma grubu oluşturdular. Alfabetik sırayla söyleyelim: Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Teoman Erel, Orhan Erinç, Yurdakul Fincancı, Güngör Mengi ve Rauf Tamer'den oluşan bu çalışma grubu, birçok haftanın cumartesi günleri toplandı. Basın Konseyi fikrine inanan gazetecilerin bu konuya ilişkin önerilerini elden geçirdi. Böylece belirlenen taslağı 294 meslektaşımızın eleştirisine sundu. Onlardan alınan eleştirilerin ışığında taslağı olgunlaştırdı. Bu çalışmalara Gazeteciler Cemiyeti (İstanbul) ve İzmir Gazeteciler Cemiyeti uzun süre temsilciler göndererek katkıda bulundular."

²⁵ Murat ÖZGEN: Gazetecinin Etik Kimliği, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları (İstanbul, 1998). 192.

²⁶ Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi (İstanbul, 1996), Basın Konseyi Yayınları. 59

Çalışma grubunun bir buçuk yıllık etkinlikleri sonucunda 6 Şubat 1988 tarihinde Konseyin oluşumu tamamlanmıştır. "Basın Konseyi 28 gazete, 22 dergi, 11 haber ajansı, 6 yayım kuruluşu ve 6 basın kuruluşunun katılımı ile resmi olarak etkinliğine başlamıştır. Bu aşamada konseye üye olan gazeteci sayısı 627'dir"²⁷. Böylece Türk basınında, Basın Şeref Divanı'ndan sonra, ikinci kez özdenetim mekanizması oluşturulmuştur. Konseyin kurulmasıyla, "Basın Meslek İlkeleri" adı altında oluşturulan ve medya mensuplarının uymaları gereken ilkeleri belirleyen bir metin ve "Basın Konseyi Sözleşmesi" tespit edilmiştir.

Basın Konseyi'nin kuruluş amacı "Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri"nin 1. Maddesinde açıklanmaktadır*:

" Basın Konseyi, İletişim(Basın) özgürlüğünü, insanca yaşamının ve saydam bir ortamda yönetilmenin temel koşulu sayarak yaşama geçirmek, özgür ve sorumlu bir basını, yaşamımızın ayrılmaz bir parçası yapmak, basının(medyanın) ve basın mensuplarının meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenilecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak, gerek basın(medya) mensupları ile basın(medya) hakkında başkalarının, gerekse başkaları hakkında basın (medya)mensuplarının, Basın Konseyi'nin uğraş alanına giren şikayetleriyle ilgili karar almak amacıyla kurulmuştur. "

Basın Konseyi'nin kuruluş amacı ve yerine getirdiği işlevler, diğer ülkelerdeki konseylerin amaçlarıyla hemen hemen aynıdır. "Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri"nin 1. Maddesinde de açıklandığı gibi Konseyin amacı kısaca; saygın, özgür ve sorumlu bir basın için uğraşmak ve basın mensuplarının meslek ilkelerine uymalarını sağlamak olarak özetlenebilir. Bunun dışında Konseyin kuruluş gerekçesi,

²⁷ Zeynep ALEMDAR: Oyunun Kuralı (Ankara, 1990). 111.

* Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri için Bkz. Ek - 10

Basın Konseyi Sözleşmesi'nin ilk bölümünü oluşturan "Amaçlar" başlığı altındaki birinci maddede anlatılmaktadır*:

"Madde 1. Özgürlükçü bir demokratik sistemin temel taşı olan, halkın gerçekleri öğrenme hakkını savunmak; özgür ve sorumlu bir basın yaşamımızın ayrılmaz bir parçası yapmak; basının ve basın mensuplarının, meslek uygulamalarını, özgün ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak üzere, bu amaçları Basın Meslek İlkeleri şeklinde düzenleyip benimseyen gazetecilerin imzaladıkları bu sözleşmeyle bir BASIN KONSEYİ kurulmuştur."

Basın Konseyi Sözleşmesi'nin birinci maddesinde de görüldüğü gibi, özgür ve demokratik bir ülkede basının yerine getirmesi gereken görevlerin uygulamaya konması ve basının saygınlığının artırılması hedeflenmekteydi. Gazetecilerin görevlerini yerine getirirken dikkate almaları gereken temel kaynak da, diğer ülkelerdeki gibi Basın Meslek İlkeleri idi. Bu ilkeler, aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu ara rejimin, basın üzerindeki baskının tümüyle ortadan kaldırılamasa bile, en aza indirgenmesi çabasının somutlaştırılmasıydı ²⁸.

Başlangıçta Basın Konseyi Sözleşmesi, 30 madde ve geçici iki madde olmak üzere toplam 32 maddelik bir sözleşme metniydi. Sözleşme 5 ana başlıktan oluşmaktaydı: 1. Amaç, 2. Basın Konseyi Üyeler Kurulu, 3. Temsilciler Kurulu, 4. Basın Konseyi Yüksek Kurulu ve 5. Son Hükümler. Son şekliyle "Basın Konseyi Sözleşmesi" 26 madde ve geçici dört maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin ana başlıkları ise şöyledir: Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun Görevleri ve Son Hükümler.

* Basın Konseyi Sözleşmesi için Bkz. Ek - 11

²⁸ Murat Özgen, a.g.e., 195

İlk toplantısını 12 Mart 1988 günü yapan Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Başkanlığa Prof. Dr. Faruk Erem'i , İkinci Başkanlığa gazeteci Oktay Ekşi'yi seçmiştir. Genel Sekreterlik görevi de tam gün çalışacak birisi atanıncaya kadar Oktay Ekşi'ye verilmiştir. Fakat Faruk Erem'in başkanlığı uzun süreli olamamıştır. Bunun nedeni Erem'in basın dışından olması ve bazı davalarda avukatlık yapmasıydı. Hem gazetecilik mesleğiyle ilgisi olmaması hem de Konsey başkanlığı dışında işler yapması eleştirileri de beraberinde getirmiş ve Erem istifa etmek zorunda kalmıştır ²⁹. Çeşitli eleştiri ve tartışmalardan dolayı başkanlıktan istifa eden Faruk Erem'den sonra, Basın Konseyi Başkanlığına seçilen Oktay Ekşi, o tarihten beri bu görevi sürdürmektedir.

Basın Konseyi, sözleşme ile doğmuştur. Kurucular, meclis çoğunluğunun veya hükümetin çıkaracağı yasalarla Konseye müdahale edebileceklerini dikkate alarak, Konseyin dernek ya da vakıf niteliğinde kurulmasını sakıncalı görmüşlerdir. Basın Konseyi'nin yasalar açısından geçerli bir muhasebe sistemine sahip olabilmesi, gelir ve giderlerini herkese açık ve yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirebilmesi için 9 Ağustos 1988 tarihinde Basın Konseyi ile Dayanışma Derneği kurulmuş, daha sonra bu derneğin adı "Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı" olarak değiştirilmiş ve derneğin tüm mal varlığı Vakfa aktarılmıştır.

Basın Konseyi, Basın Şeref Divanı'na göre gazetecilerin daha geniş ve daha etkin bir inisiyatif kullanarak oluşturdukları bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, Divan'ın kuruluşunda, 1960 İhtilali'nden sonra oluşturulan ve yönetimi elinde tutan MBK'nın etkin bir biçimde görev aldığı görülmektedir. Murat Özgen'e göre³⁰, Başarısızlık durumunda yasal bazı önlemlerin alınması ve bir anlamda doğrudan taahhütname vermeyenlerin de Basın Şeref Divanı'nın saptadığı "Basın Ahlak Yasası"na uymaları koşulu, Basın Şeref Divanı'na tam olmasa da, yarı – zorunlu bir kuruluş olma

²⁹ Vedat DEMİR: a.g.e., 79.

³⁰ Murat ÖZGEN: a.g.e., 197.

niteliğini kazandırmıştı. Buna karşılık Basın Konseyi, her ne kadar kuruluşunda büyük tartışmalar olmasına ve de hükümetin desteği ile kurulduğu iddialarına rağmen; büyük çoğunlukla gazetecilerin kendi girişimleri ile oluşturulmuş ve yaptırım gücünü yasalardan almayan bir kuruluştur. Konsey Başkanı Oktay Ekşi, kurdukları Basın Konseyi'ni şu şekilde tanımlamaktadır ³¹:

“Gönüllü bir kuruluş olan Basın Konseyi, tüm medya dünyasıyla ilgili şikayetleri kabul eden, en geç iki ay içerisinde bu şikayetlere cevap veren, gerektiğinde uyarın, kınayan ve düşünce özgürlüğü önündeki engelleri kaldırmaya çabalayan bir kuruluştur”.

Kısaca Konseyin temel amacı, dışarıdan bir müdahaleye izin vermeden Türk basınında özdenetimi sağlamak olarak açıklanabilir. “Konseyin, bugün basın dünyasına sunduğu en önemli çalışma 16 maddeden oluşan “Basın Meslek İlkeleri”dir. Söz konusu ilkeler, Türk basınının, etik ve özdenetim bağlamında Anayasası sayılmaktadır” ³².

1.4.1. Basın Meslek İlkeleri

16 maddeden oluşan Basın Meslek İlkeleri, 1960 yılında kurulan Basın Şeref Divanı'nın ortaya koyduğu ilkelerin daha geliştirilmiş halidir. Dış müdahaleye izin vermeksizin, basının kendinden beklenenleri sorumluluk anlayışı içerisinde yerine getireceğini belirten gazeteciler, bu ilkelere uymaya söz vermişlerdir. Son yapılan değişikliklerle birlikte Basın Konseyi'nin saptadığı Basın Meslek İlkeleri şu şekildedir ³³.

³¹ 2. Türk – Yunan Medya Konferansı (6 – 9 Ekim 2000). Editör: Tamer ATABARUT, Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2001). 6.

³² Rıdvan BÜLBÜL: *İletişim ve Etik* (Konya, 2000). 47.

³³ Basın Konseyi Yıllık Raporu (2001). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2002). 1.

“İletişim Özgürlüğünü ülkemizde insanca yaşamının, saydam bir yönetime kavuşmanın ve demokratik sistemin temel koşulu sayan biz gazeteciler: Kanun koyucunun veya öteki kurum ve kişilerin, İletişim Özgürlüğünü kısıtlamalarına, her zaman ve her yerde karşı çıkacağımıza kendi özgür irademizle söz vererek; iletişim özgürlüğünü, halkın gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı sayarak; gazetecilikte temel işlevin, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmak olduğunu göz önünde tutarak; Basın Konseyi'nin kendi çalışmaları üzerinde hiçbir dış müdahaleye izin vermeme kararlılığını vurgulayarak; yukarıdaki bölümü de içeren Basın Meslek İlkeleri'ne uymayı, sözünü ettiğimiz temel inançlarımızın bir gereği saydığımızı, kamuoyu önünde açıklarız.

1. Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz. *

2. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.

3. Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez**.

4. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.

5. Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.

* 7 Temmuz 2001 tarihli Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nda Basın Meslek İlkelerinin 1. Maddesi değiştirildi. Üyeler Kurulu, Basın Meslek İlkelerinin “**Yayınlarda hiç kimse, ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz**” şeklindeki 1. Maddesini, “**yaşı, sağlığı, bedensel özü**” ifadesini de ekleyerek “**Yayınlarda hiç kimse, ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz**” şeklinde değiştirmiştir.

** 7 Temmuz 2001 tarihli Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nda 3. Maddenin değiştirilmesi için de önerge verilmiştir. Ancak maddeye eklenmesi düşünülen ve amaca en uygun ifade toplantıda tespit edilemediği için, madde metninin yazılması yetkisi BKYK'ya verilmiştir.

6. Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.

7. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

8. Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

9. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

10. Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

11. Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

12. Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.

13. Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır*.

14. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

15. Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

* 7 Temmuz 2001 tarihli Üyeler Kurulu'nda değiştirilen bir diğer madde de 13. Maddedir. BKYK da Üyeler Kurulu'ndan aldığı yetkiyle " **Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır**" şeklindeki maddeyi, "insani değerleri incitici" ifadesini ekleyerek "**Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır**" şeklinde değiştirmiştir.

16. Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar”.

Zeynep Alemdar, 16 maddelik Basın Meslek İlkeleri ve 10 maddelik Basın Ahlâk Yasası’nı karşılaştırmakta ve şu sonuca ulaşmaktadır ³⁴:

“Bu ilkeler, 1960’da Basın Şeref Divanı’nın kurulmasıyla kabul edilen ahlâk kurallarıyla karşılaştırıldığında, bazı farklılıklar gösterir. Her şeyden önce son belge, basın özgürlüğüne ve kamuoyunun aydınlatma hakkına karşı varolan kısıtlamalarla mücadele edilmesini bir amaç olarak saptadıktan sonra, meslek ilkelerinin sayılmasına geçer. Ayrıca meslek ilkelerinin de 1960’ta saptanan kurallara göre daha ayrıntılı biçimde yazıldığı, bazı ilkelere de çağdaş yaşamın gerektirdiği davranış biçimlerinin yer aldığı (din, ırk, cinsiyet, sınıf ayırımı gözetmemek gibi) gözlenmektedir”.

Konseyin kendisini tanıtmak amacıyla çıkardığı “Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi” adlı kitapta, Basın Meslek İlkeleri hakkında “Basın Meslek İlkeleri bir kısıtlama getirmiyor. Tam tersine, kendisine, okuyucusuna ve mesleğine saygısı olan her gazetenin ve gazetecinin esasen saygı gösterdiği ve benimsediği kuralları yazılı hale getirmekle kalıyor. Böylece en azından daha önce berraklaşmamış bazı kuralların berraklaşmasını sağlıyor” açıklamasında bulunmaktadır ³⁵.

Basın Şeref Divanı’nın ortaya koyduğu 10 maddelik “Basın Ahlâk Yasası”ndan sonra, gazetecilerin kendi inisiyatifleriyle kurdukları Basın Konseyi’nin 16 maddelik “Basın Meslek İlkeleri”ne bakıldığında birtakım ayrıntılar göze çarpmaktadır. Örneğin; “Basın Ahlak Yasası” adı altında saptanmış olan basın ahlaki kuralları, Basın Konseyi’nin kurulmasıyla, “Basın

³⁴ Zeynep ALEMDAR: a.g.e.,110.

³⁵ Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi, Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 60.

Meslek İlkeleri” olarak adlandırılmış ve 1960’da “yasa” adı altında toplanan kurallar, bu kez “ilkeler” olarak anılmaya başlamıştır³⁶.

Bir anlamda iki kelime arasındaki anlamsal farklılıktan yola çıkılarak, Basın Konseyi’nin oluşturduğu Basın Meslek İlkeleri aracılığıyla, meslekteki yozlaşmayı yine gazete ve basın çalışanlarının kendi girişimleri ile önleyeceği ve bu alanda bir zorlamanın olmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

1.4.2. Konseyin Yapısı ve Çalışma Biçimi

Basın Konseyi’nin yapısı ve çalışma ilkeleriyle ilgili düzenleme ve açıklamalar Basın Konseyi Sözleşmesi’nde yer alan kurallar çerçevesinde belirlenmiştir. Basın Konseyi Sözleşmesi’nin 2. Maddesine göre Basın Konseyi şu iki organdan oluşmaktadır*:

1. Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BKÜK)
2. Basın Konseyi Yüksek Kurulu (BKYK)

Basın Konseyi Sözleşmesinin 3. Maddesine göre BKÜK şu üyelerden oluşur**:

Madde 3. Basın Konseyi Üyeler Kurulu:

“1. Gazetecilerle,

A. Basın kartı sahibi veya yazılı bir sözleşme ile çalışan gazetecilerle,

³⁶ Murat ÖZGEN: a.g.e., 196.

* Başlangıçta Temsilciler Kurulu’nun da bulunduğu üç organdan oluşan Konsey daha sonra 15 Mart 1997 tarihinde yapılan 10. Olağan Kurulu’nda aldığı kararla Temsilciler Kurulu’nu feshederek yetkilerini Üyeler Kurulu’na devretmiştir.

** Bkz. Ek - 11

B. Sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organlarının sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,

C. Gazetecilik iş koluna mensup işçi ve işveren sendikalarının başkanlarından veya temsilcilerinden,

D. Basın mensuplarını temsil eden derneklerin ve bu nitelikte dernekler arasında kurulmuş birlik, federasyon veya konfederasyonların başkanlarından veya temsilcilerinden,

2. Katılım belgesi imzalama koşuluna bağlı olmaksızın:

A. Türkiye Barolar Birliği Başkanı veya birlikçe gönderilen temsilciden,

B. En çok üyeye sahip işçi ve işveren sendikaları başkan ve temsilcilerinden,

C. İletişim Fakülteleri dekanları veya temsilcilerinden

D. Okuyucu kesimini temsilen de Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından seçilen 40* kişiden oluşmaktadır".

Değiştirilmiş olan ve 16 Mart 1997 tarihinde yürürlüğe giren Basın Konseyi Sözleşme metninin 6. Maddesinde, BKÜK'nun görevleri şu biçimde sıralanmıştır**:

Madde 6. Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Konsey Başkanı'nın başkanlığında toplanır. Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun olağan toplantıları yılda bir kere yapılır. Bu toplantıda Genel Sekreter, Basın Konseyi'nin çalışmaları hakkında Genel Kurul'a bilgi sunar. Kurul, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görüşülmesine ihtiyaç duyduğu veya en az 10 üyenin önerisi üzerine gündeme alınmasına karar verilen konuları inceler ve görüşlerini

* İlk sözleşme metninde bu sayı 30'dur. Daha sonra yapılan bir değişiklikle kişi sayısı 40'a yükseltilmiştir.

** Bkz. Ek - 11

kamuoyuna duyurur. Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun "Basın Meslek İlkeleri'ne ilişkin işlemleri ve kararları" üzerinde görüşme yapamaz.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun hangi üyelerden oluşacağı da sözleşmenin 7. Maddesinde düzenlenmiştir*:

Madde 7. Basın Konseyi Yüksek Kurulu şu üyelerden oluşur;

"A. Basın Konseyi Üyeler Kurulunca 8'i basın mensubu (bu üyelerden 2'si Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana'daki yazılı, sözlü veya görüntülü basın organları dışındaki basın organlarında çalışan gazeteciler arasından seçilir), 6'sı basın dışından olmak üzere seçilen 16 üye,

B. Günlük net satış ortalaması 100 binin üstündeki yazılı basın organlarının sahipleri veya belirleyecekleri, en az 10 yıldan beri basın kartı taşıyan ve faal gazetecilik yapan bir temsilci,

C. Günlük net satış ortalaması 100 binin üstünde olan yazılı basın organlarından en az beşine veya ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü veya görüntülü en az iki basın organına makul bir bedel karşılığında, kendi ürettiği yazılı, sesli veya görüntülü haberlerle servis yapan ajansların sahipleri veya belirleyecekleri, en az 10 yıldan beri basın kartı taşıyan ve faal gazetecilik yapan bir temsilci,

D. Ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü ve/veya görüntülü basın organlarının sahibi veya genel müdürü veya temsilcisi,

E. Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfının Başkanı,

* Bkz. Ek - 11

F. Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne katılan basın kuruluşlarından, basın kartı taşıyan en çok üyeye sahip üç Gazeteciler Cemiyeti'nin Başkanı veya Yönetim Kurulunca seçilen temsilcisi,

G. En çok üyeye sahip Gazeteciler Sendikasının Başkanı veya Yönetim Kurulunca seçilen temsilcisi,

H. Basın işverenlerini temsil eden dernek veya sendikalardan (yazılı, sözlü veya görüntülü basın organlarının sahiplerini temsil eden ayrı dernekler varsa her biri ayrı kategori sayılır) Basın Konseyi Yüksek Kurulunca belirlenen kuruluşun başkan veya temsilcisi.

I. İşbu maddenin (B), (C) ve (D) bentlerine göre BKYK'na üye gönderme hakkı, aynı yayın grubuna dahil basın organlarından yalnız biri tarafından kullanılır. "Aynı yayın grubu"na ilişkin ölçüleri Basın Konseyi Yüksek Kurulu belirler. Kazanılmış haklar saklıdır".

Basın Konseyi'nin karar organı olan BKYK'nun görevleri ise Sözleşmenin 11. Maddesinde belirtilmiştir*:

Madde 11. Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görevleri şunlardır:

- A. İletişim (basın) özgürlüğünün genişlemesine ve gerçekleşmesine çalışmak,
- B. Basının saygınlığını korumak,
- C. Basın mesleğinin, ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edildiğine ilişkin yazılı, sözlü, görüntülü basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden araştırmak,
- D. BKYK üyelerinden birinin "Basın Meslek İlkelerinin ihlali" niteliğinde görerek, ele alınmasını istediği konuları karara bağlamak,

* Bkz Ek - 11

- E. Halkın gerçekleri öğrenme hakkına ve iletişim özgürlüğüne yönelik tehditleri izlemek, değerlendirmek ve gereğinde Üyeler Kurulunu toplantıya çağırmak,
- F. Yayın öncesinde ve yayına ilişkin meslek uygulamaları hakkındaki şikayetleri karara bağlamak.
- G. Katılma belgesini bizzat imzalayan veya sahibi yahut genel yayın yönetmeni tarafından imzalanmış bir basın organında çalışanlardan;
 - a. Basın mesleğini ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edenlerin,
 - b. Basının saygınlığını zedeleyici nitelikteki yayınlarda ısrarı alışkanlık haline getirenlerin - varsa - Basın Konseyi ile ilişkilerini kesmek,
 - A. Üye basın kuruluşlarına, Basın Konseyi Genel Sekreteri ile yakın ilişki içinde çalışmak üzere, kurulu oldukları yörede Basın Konseyi'ni temsil yetkisi vermek ve bunların görev alanlarını belirlemek,
 - B. Basınla ilgili araştırmalar yapmak ve yayınlamak,
 - C. Bu sözleşmenin verdiği ve Yüksek Kurul'un oy birliğiyle uygun gördüğü diğer görevleri yerine getirmek.

Basın Konseyi'ni oluşturan kurullardan biri olan BKÜK'nun, görev ve yetkileri BKYK'na oranla daha azdır. Basın Konseyi Sözleşmesine dayanılarak denilebilir ki, Konseyin amacına uyan tüm yetki ve görevler BKYK'na verilmiştir. BKÜK bir danışma ve görüş bildirme kurulu olarak Basın Konseyi içinde yer almaktadır. BKÜK, olağan olarak yılda bir defa toplantı yaparken, BKYK bir karar organı olduğu için yapılan başvurulara göre toplantı sayısı değişmektedir. Ayrıca BKYK, ihtiyaç duyduğu hallerde BKÜK'ü toplantıya çağırma yetkisine de sahiptir.

1.4.3. Konseye Başvuru Yöntemleri

Basın Konseyi'ne başvuru yöntemleri "Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri"nde maddeler halinde anlatılmaktadır*. Ayrıca Konseyin şikayetleri karara bağlama usulleri "Basın Konseyi Sözleşmesi"nde de belirtilmektedir.

Yapılan başvuruları karara bağlamak Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görevidir. BKYK, hakkında Basın Meslek İlkeleri'ne aykırı hareket ettiği iddiasıyla ve usulüne uygun şekilde Basın Konseyi'ne şikayette bulunmuş olan gazeteciler ve (yazılı, sözlü, görüntülü) basın organlarının uygulamalarını değerlendirerek karara bağlar. **

BKYK, kamu davası açılmış, yargıya intikal etmiş bulunan veya yayını üzerinden iki aydan fazla süre geçmiş bulunan şikayetleri görüşmemektedir. Yayında adından açıkça söz edilmese bile, kimliği okuyucularca kolaylıkla teşhir edilebilecek olanların başvurusu da dikkate alınmaktadır.

Basın Konseyi, iletişim (basın) özgürlüğü ile ilgili konularda kendiliğinden; Basın Meslek İlkeleri'nin, "meslek uygulamaları"na ilişkin maddeleri ile ilgili konularda ise -kural olarak- usulüne uygun biçimde başvuru yapıldıktan sonra harekete geçer.

Basın Konseyi'nin bir şikayeti ele alması için, herhangi bir kimsenin Türkiye'de yapılan herhangi bir yayın veya böyle bir yayında görev yapan herhangi bir gazetecinin meslek uygulaması hakkında, usulüne uygun şekilde başvuruda bulunması yeterlidir. Ayrıca, BKYK'nın Basın Meslek İlkeleri'nin

* "Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Usulleri"nde Konseye başvurular ve Konseyin bu başvuruları nasıl değerlendirdiği konusundaki maddeleri "İşleyiş" başlığı altında maddeler halinde sıralanmaktadır. Başvuru yöntemleri ve Konseyin değerlendirmesi 8. Maddeyle 24. Madde arasında anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Ek - 10

** Basın Konseyi Sözleşmesi Madde 12. Bkz. Ek - 11

ihlaliyle ilgili bir konuyu ele alabilmesi için, herhangi bir kişinin, şikayete değer bulduğu konu hakkında Basın Konseyi'ne, usulüne uygun biçimde başvurması şart ve yeterlidir.

Basın Konseyi'ne başvuran kişinin şikayetinin gerekçesini ve Basın Meslek İlkeleri'nden hangilerinin ihlal edildiğine ilişkin görüşünü yazıyla ve açık bir biçimde ifade etmiş olması, ayrıca şikayete sebep olan yayın yahut olayla ilgili belgeleri şikayet yazısına eklemesi şarttır. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, başvuru dışında kalan konuları da Basın Meslek İlkeleri açısından ele alıp değerlendirebilir.

Basın Konseyi'ne yapılan başvurularla ilgili olarak Konseye intikal eden belge ve bilgiler, Konseyin kendi ihtiyacı dışında hiçbir yerde kullanılamamakta ve hiçbir yere verilememektedir.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu, basın (medya) mensupları ve basın (medya) organları hakkındaki başvuruları, Basın Meslek İlkeleri'nin "mesleki uygulamalara" ilişkin maddeleri bağlamında değerlendirir. Basın (medya) mensuplarının basın dışındaki kişi ve kurumlara ilişkin başvuruları bu kayda tabi değildir. Usulüne uygun biçimde başvurulması önemlidir. Zira uygun usullerde başvuru yapılmadığı için, Basın Konseyi'nin aldığı kararlar incelendiğinde işleme konulmayan dosyalarının kabarıklığı dikkati çeker.

Basın Konseyi'nin kendine intikal eden şikayetlerde öncelikli amacı, sorunu uzlaştırmayla sonuçlandırmak istemesidir. Bunun için görev Basın Konseyi Genel Sekreteri'ne düşmektedir. Genel Sekreter sorunu makul süre içerisinde barışçı yollardan sonuca ulaştıramazsa, dosyayı; kendi temasları, bunların sonuçlarını ve tüm kanıtları, kendi tavsiyelerini de içeren bir raporla BKYK'ye sunar.

BKYK, Genel Sekreter tarafından sunulan dosyanın, Basın Konseyi Sözleşmesine göre görüşülmeye müsait olup olmadığına ilişkin olumlu karar vermedikçe, o dosya üzerinde görüşme açılmaz. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, en çok iki görüşmede karar verilmesini mümkün kılacak şekilde hazırlanmış olan (tarafların görüşleri talep edilmiş -mümkünse alınmış-, gerekli kanıtlar toplanmış ve varsa tanıkların beyanları tespit edilmiş) dosyalar üzerinde görüşme yapar.

Şikayet edilen basın mensubu veya basın (medya) organının yetkilisi, o konuda kendisinin de dinlenilmesini ve kanıtlarının dikkate alınmasını isteyebilir. Taraflardan birinin bu nitelikteki talebinin kabulü, diğer taraf için de aynı hakkı doğurur. Başvurular en geç iki ayda karara bağlanır. Bu süre aşılsa konu başvuru sahibi tarafından Basın Konseyi Üyeler Kurulu'na getirilebilir.

Basın Konseyi'ne başvuran kişi, Yüksek Kurul'un alacağı kararın kamuoyuna duyurulmamasını isteyebilir. İsteğin kabul edilip edilmemesi Basın Konseyi Yüksek Kuruluna aittir.

Hakkında şikayette bulunulan medya organı veya gazeteci, Basın Konseyi Yüksek Kurul üyelerinden en çok üçünü, BKYK'nın ilk toplantısından önce yazıyla reddetme hakkına sahiptir. Şikayet edilen kişi ya da kurum, üyeleri ret edişinin gerekçesini yazmalıdır yoksa, talebi dikkate alınmaz. Ret talebine hedef olan üye veya üyeler kendiliğinden çekilebilir. Aksi halde Yüksek Kurul, reddi istenen üye veya üyelere o konuda bilgi aldıktan sonra, talebi kabul edip etmediğini, söz konusu üye veya üyelerin gıyabında karara bağlar.

Basın Konseyi kararlarında tarafsızlığı sağlamak istemiştir. Bunun için de; şikayet edilen gazeteci eğer Yüksek Kurul üyesinin çalıştığı basın organında ya da basın grubunda çalışıyorsa, o üye karar toplantısına

katılamaz ve oy kullanamaz. Ancak oy kullanacakların sayısı 7'den az olaksa karar en az 7 üyenin oy kullanabileceği ilk toplantıya ertelenir. Bu taktirde 2 aylık süre işlemez.

Basın Konseyi Yüksek Kurul üyeleri, kendileriyle -geçici nitelikte bile olsa- iş veya dostluk yahut akrabalık ilişkisi olan kişi veya yayınlarla ilgili konuların incelenmesi, görüşülmesi ve karara bağlanması aşamalarına katılamazlar. Böyle bir durumu Yüksek Kurul üyesinin peşin olarak açıklaması beklenir. Hangi iş ilişkisinin bu kapsamda sayılacağına, tereddüt halinde Basın Konseyi Yüksek Kurulu, mevcut diğer üyelerin oyu ile karar verir.

Türkiye'de Basın Konseyi ve çalışma yöntemleri, Konseyin ilk yıllarında kamuoyu tarafından yeterince bilinmediği için başvuru gereği kadar fazla olamamıştır. Gazete, dergi, radyo, televizyon veya haber ajanslarında Basın Meslek İlkelerini ihlal eden bir yayından dolayı, yayına muhatap veya mağdur durumda olan herkes Basın Konseyine başvurma hakkına sahiptir. Bunun için Konseye bir şikayet dilekçesi vermesi ve bu konu sonuca bağlandığı takdirde hukuki yollara başvurmayacağına dair bir taahhüname imzalaması yeterlidir.

Konseye başvuru ve Konseyin bu başvuruyu sonuca ulaştırması aşama aşama gerçekleşmektedir. İlk aşama ilgili okuyucu, gazeteci veya kurumun başvurusudur. Şikayetçinin dava ve cevap hakkından feragat beyanıyla iki aylık süre başlar. Başvuru incelenir, kabul edilmezse dosya kapatılır. Kabul edilirse, başvurunun kimin tarafından yapıldığına bakılır. Başvuru, gazete veya gazeteci tarafından yapılırsa Basın Konseyi'nin konuyu incelemesi için şikayet edilenin rızası istenir. Sonra gerçeklerin tespit edilmesi için çalışma başlatılır. Genel Sekreter taraflar arasında uzlaşma sağlamaya çalışır. Uzlaşma yoluyla çözüm sağlanırsa dosya kapanır. Eğer barışçı yollardan çözüm bulunamazsa, Genel Sekreter, başvuru ile ilgili

raporu BKYK'ya sunar. Bundan sonra son aşamaya gelinir. Eğer başvuru iki ay içinde karara bağlanamazsa, ilgili kişi cevap ve dava hakkını kullanabilir. BKYK, Basın Meslek İlkeleri'nin ihlal edilip edilmediğine tam üye sayısının yarısından bir fazla oyu ile karar verir. Karar kamuoyuna açıklanır. BKYK, verdiği kararın ilgili basın organı tarafından yayınlanıp yayınlanmadığını izler.

Vatandaşların Basın Konseyi'ne daha rahat ulaşabilmeleri için, BKYK 2001 tarihinde aldığı bir kararla, Basın Konseyi'ne üye olan gazeteci cemiyetleri ve derneklerinin konsey adına şikayeti kabul etmesine karar vermiştir. BKYK kararına göre, Konseye üye olan dernekler Basın Konseyi Genel Sekreterinin konuyla ilgili yetkilerini kullanabilecekler. Bir anlamda Basın Konseyi'nin yükünü hafifletmek için alınan bu kararla, gazeteci cemiyetleri Konseyin temsilcisi haline gelmişlerdir*.

* Konsey Üyesi Derneklerin Basın Meslek İlkeleriyle İlgili Şikayetleri Kabul Etme Esasları şöyledir:

1. Basın Konseyi üyesi olan dernek ve sendikalarla, Gazeteciler Dernekleri Federasyonları, Basın Meslek İlkeleri'nin ihlal edildiği iddiasıyla kendi yörelerindeki radyo, televizyon ve yazılı basın organları hakkında yapılacak şikayetleri, Basın Konseyi adına kabul edebilirler.
- 2 . Başvurunun kabul edilmesi ve işleme konabilmesi için bununla ilgili şartlara tam olarak uyulmuş olması gerekir.
- 3 . Başvuruyu kabul eden dernek başkanı veya genel sekreteri taraflar arasında uzlaşma sağlamaya, böylece sorunun çözülmesine çalışır. Bu amaçla taraflara "sorunu uzlaşma yoluyla çözmeyi" öneren bir mektup gönderilir.
- 4 . Başvuru tarihinden itibaren 1 ay içinde tarafları uzlaştıramayan dernek,
 - a. Basın Konseyi Genel Sekreterine ait rapor hazırlama yetkisini kullanarak, ortada Basın Meslek İlkeleri'nin ihlali niteliğinde bir durum olup olmadığını, varsa ilgili hakkında "uyarı" veya "kınama" kararı verilmesine ilişkin önerisini gerekçesiyle birlikte konseye bildirir veya;
 - b. Elindeki dosyayı gecikmeden Basın Konseyi Genel Sekreterliğine iletir.
5. Basın Konseyi Genel Sekreteri beraberinde rapor olmayan dosya ile ilgili kendi incelemelerini yaparak, önerisini Yüksek Kurula sunar. Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (2001), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2002). 106.

1.5. BASIN KONSEYİ KARARLARI

Gönüllü bir meslek kuruluşu olan Basın Konseyi'nin uyguladığı yaptırımlar da, bu kuruluşun varoluş nedeni ve yapısı ile aynı doğrultudadır. Basın Şeref Divanı örneğinde görüldüğü gibi, "ilan kesme" yoluyla para cezası yoktur. Bunun yerine, BKYK, Konseye yapılan başvurularla ilgili olarak ; "şikayeti yersiz bulma", "uyarma", "kınama" ve "ihraç" kararları verebilmektedir. BKYK'nın başvuru beklemeden ele aldığı konularda ise bu kararların dışına çıkılabilmektedir.

Basın Konseyi Sözleşmesi 1995 yılında toplanan – biri olağan öteki olağanüstü – iki Temsilciler Kurulu'nda günün koşullarına uygun şekilde değiştirilmiş ve Konsey Sözleşmesi'ne ilk defa Basın Meslek İlkelerini ısrarlı şekilde ihlal edenlerin Konsey üyeliğine son vermeyi mümkün kılan bir hüküm konulmuştur³⁷. Bu hüküm öncesinde, 1996 yılına kadar Konsey hiç ihraç kararı almamıştır. İlk ihraç kararı 1996 yılında alınmış, bu tarihe kadar Konsey'in verdiği en ağır ceza "kınama" olmuştur.

BKYK kararları, Basın Konseyi üyesi tüm basın organlarıyla basın kuruluşlarına gönderilir. Basın organlarının kendileriyle ilgili kararları yayınlamaları, Basın Meslek İlkelerine uyma taahhütlerinin gereği sayılır. Karar toplantısı ise şu şekildedir: BKYK en az 7 üyenin katılımıyla toplanır. Kararlar mevcudun çoğunluğu ile alınır. Her üyenin bir oy hakkı vardır. Oylar, sadece sahibinin kendi kanaatini yansıtır. Çekimser oy kullanılmaz.

BKYK kararları kesindir. Ancak ilk incelemede maddi bir hata yapıldığı ileri sürülen kararın, ilanından 15 gün içinde, olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir. Başkan, İkinci Başkan ve Genel Sekreterden oluşan bir kurul,

³⁷ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 9.

itirazla ilgili raporunu Yüksek Kurul'a sunar. İtiraz toplantıya katılanların en az 2/3'ünün olumlu oyuyla kabul edilebilir*.

BKYK görüşmeleri ve oylamalarla ilgili her husus, aksine karar verilmedikçe gizlidir. BKYK gerekli görür veya taraflardan talep gelirse, ilgilileri dinler, tanık çağırabilir.

Genel Sekreterin tarafları uzlaştıracak başvuruyu sonuçlandırması, BKYK'nın konuyu ele almasına engel teşkil etmemektedir. BKYK'nın uzlaşmayla sonuçlanan konuya ilişkin görüş ve kararı da öteki kararları gibi kamuoyuna duyurulabilmektedir. Basın Konseyi Yıllık Raporunda, Konseyin sorumlu basını nasıl yaratacağı şu şekilde anlatılmaktadır³⁸ :

“Basın Konseyi, daha sorumlu basın yaratma amacını; Basın Meslek İlkelerini tanıtmak ve benimsetmek söz konusu ilkeleri uygulamak, ilkeler aykırı yayın yapıldığına ilişkin şikayetleri işleme koymak, mümkünse taraflar arasında uzlaşma sağlayarak çözmek bu mümkün olmazsa şikayeti değerlendirerek karara bağlamak ve eğer ihlal varsa bunu, ihlal yoksa şikayetin yersiz olduğunu karara bağlayarak kamuoyuna duyurmak suretiyle yerine getirmektedir.”

Basın Konseyi Sözleşmesi, yayınlar hakkında başvuruda bulunma hakkını sadece yayına muhatap olan kişinin kendisine tanımıştır. Bu sınırlama Konseye yapılan başvuru sayısının düşük kalmasına yol açmıştır. O nedenle Basın Konseyi 10. yaşını doldurduğu 1998 yılında, herhangi bir yayın hakkında herhangi bir kişinin Basın Konseyi'ne başvuruda bulunma hakkını sağlayacak şekilde kendi sözleşmesini değiştirme kararı almıştır. 28 Şubat 1998 tarihli 11. Olağan Üyeler Kurulunda Basın Konseyi sözleşmesinin bazı hükümleri değiştirilmiş ve her isteyen, Basın Meslek İlkelerini ihlal ettiğine inandığı herhangi bir yayın hakkında Basın Konseyi'ne şikayetle

* 1996 yılına kadar Konseyin kararları kesindi ve değiştirilemiyordu. 1996 yılından sonra kararlara itiraz yolu açılmıştır.

³⁸ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 52.

bulunmasının yolu açılmıştır. Basın Konseyi bu tarihe kadar sadece Konseye üye olan basın organları ile bu basın organlarında çalışanlar ve bir de Basın Konseyi'ne bireysel üye olan gazetecilerle ilgili başvuruları kabul etmekteydi. Bu son değişiklikle (isteyen herkesin Konseye başvurusuyla), Konseyin işlevi daha da artırılmış bulunmaktadır. Konsey Başkanı Oktay Ekşi ise bu kararın alınmasının altındaki nedenleri şöyle sıralamaktadır ³⁹:

"Dünyada bizim gibi kendi görev alanını dar tutan başka bir Basın Konseyi yoktu. Örneğin biz, bir başvuruyu kabul etmek için olaya konu teşkil eden kimden söz etmişse onun bizzat veya vekili aracılığı ile başvurması halinde konuyu ele alıyorduk. Bu yüzden de Basın Konseyi'nin yeterince etkili olmadığı ileri sürülüyordu. Sözleşmede yapılan değişiklikle hem Basın Konseyi'nin işlev alanı genişletilmiş oldu hem de basın dünyasıyla okuyucu dinleyici ve izleyiciler arasındaki iletişim kopukluğunu giderme olanağı doğdu".

Konseye yapılan başvuruların azlığı ve bu başvuruların daha çok basın mensuplarından gelmesi bu organın kamuoyu tarafından henüz yeterince tanınmadığı şeklinde açıklanabilir. Ayrıca kararlarından dolayı Konsey'in etkinliği de sık sık tartışma konusu yapılmaktadır:

Basın Konseyi'nin verdiği kararlar cezai nitelikte değildir. Sadece başvuru konusunda görüş bildirmekten ibarettir ve kararları teşhir niteliğindedir. Bazıları bunu yetersiz bulmakta o nedenle de Basın Konseyi'nin yeterince etkin olmadığı ileri sürülmektedir. Oysa sadece ülkemizde değil çoğulcu demokrasilerin hepsinde Basın Konseylerinin işlevi ve yaptığı bundan ibarettir. Aksi, yani Basın Konseyi'nin cezalandırma yetkisiyle donatılması, Konseyin basını yönlendirmesi sonucunu doğurabilir ki, bunun özgür basın kavramıyla açıklanması mümkün değildir.

³⁹ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 52.

1.5.1. Yıllara Göre Basın Konseyi Kararları

Basın Konseyi şimdiye kadar bir çok şikayeti ele almış, bunların bir kısmını uzlaşmayla noktalamış, bir kısmını da şikayeti yersiz bulma, uyarma ve kınama kararları ile sonuçlandırmıştır. Bazı başvurular ise hiç işleme konmamıştır.

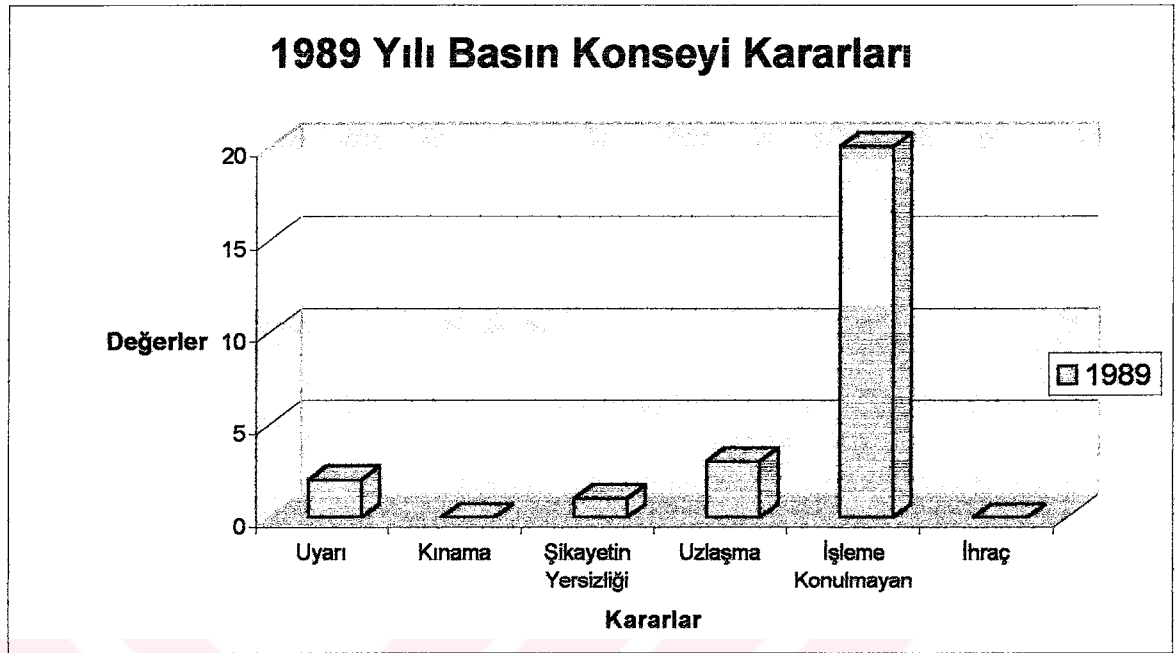
Konsey'in kuruluşundan 2001 yılına kadar aldığı kararların dökümü şu şekildedir:

1.5.1.1. 1989 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	2
Kınama	—
Şikayetin Yersizliği	1
Uzlaşma	3
İşleme Konulmayan	20
İhraç	—
Toplam	26

Tablo 1 : 1989 Yılı Basın Konseyi Kararları

* 1989 Yılı Basın Konseyi Yüksek Kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1988 – 6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1990). 22 – 27.

Grafik 1 : 1989 Yılı Basın Konseyi Kararları

Basın Konseyi ilk yılını daha çok kuruluş ve tanıtım amacıyla kullanmış, yapılan 20 kadar şikayeti de uzlaşmayla sonuçlandırmaya çalışmış, ancak üç başvuruda bu sonucu elde etmiştir. İlk yılında pek tanınmayan Konseyin aldığı kararlar incelendiğinde, toplam 26 başvurunun yapıldığı görülmektedir. Bu başvurulardan 5 tanesi hakkında karar verilmiştir. Başvuruların büyük çoğunluğu (20 tane) uygun usullerle başvuru yapılmadığı için işleme konulmamıştır. Bu durum Basın Konseyi Faaliyet Raporunda şöyle anlatılmaktadır⁴⁰ :

“Basın Konseyi’ne 1989 yılı içinde yapılan başvurulardan bir kısmı hiç işleme konulmadı. Daha doğrusu, belirli bir yayını şikayet etmek üzere bazı okuyucular Konsey’e nasıl başvuracaklarını ve bir başvuruyu Konsey’in nasıl değerlendireceğini sorduktan sonra vazgeçtiler. Yanılmıyorsak bu, Konsey’in o yayınlara ilgili gerçeği ciddiyle araştıracağına kanaat getirdikleri zaman “mahcup olmamak için” tercih ettikleri bir yol idi.”

⁴⁰ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1988 – 6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1990). 22.

Başvuruların işleme konmamasının nedenleri: Başvuruların Basın Konseyi'nin işlevi dışında kalması, şikayetçinin vaat mektubu imzalamasına rağmen, Konseyin yanı sıra mahkemelere başvurması, hakkında başvuruda bulunulan kişinin Konsey üyesi olmamasıdır.

1.5.1.2. 1990 Yılı Basın Konseyi Kararları *

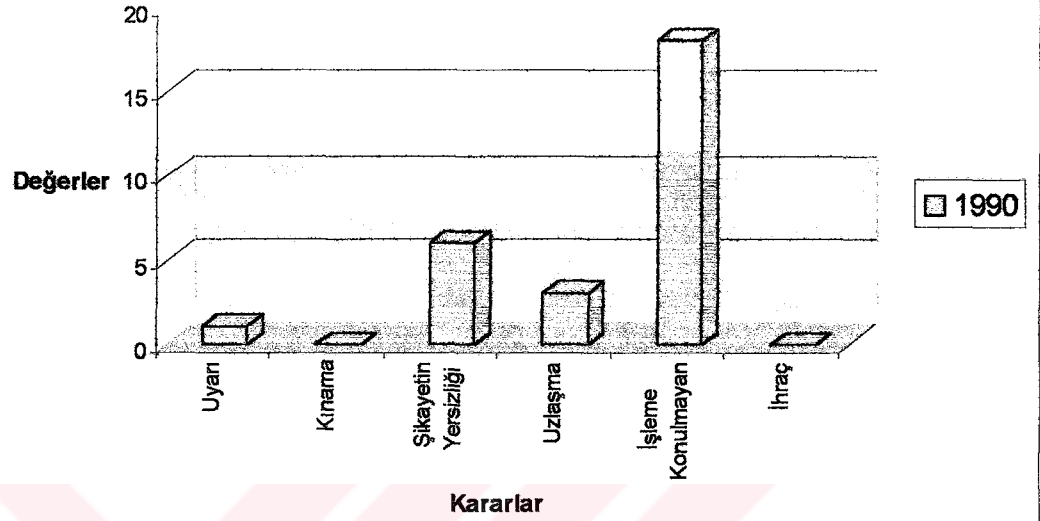
Uyarı	1
Kınama	-
Şikayetin Yersizliği	6
Uzlaşma	3
İşleme Konulmayan	18
İhraç	-
Toplam	28

Tablo 2 : 1990 Yılı Basın Konseyi Kararları

1990 yılında bir önceki yıla göre başvuru sayısının çok fazla artmadığı göze çarpmaktadır. 1989 yılında alınan karar sayısı 26 iken, 1990 yılında 28 olmuştur. 3 başvuru uzlaşmayla sonuçlandırılmış, 1 uyarı cezası verilmiştir. Kınama cezası ise yoktur. Yine işleme konmayan başvuruların sayısının çokluğu dikkati çekmektedir.

* 1990 Yılı Basın Konseyi Yüksek Kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989 – 6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1990). 22 – 27., Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1991). 25 – 28.

1990 Yılı Basın Konseyi Kararları

Grafik 2 : 1990 Yılı Basın Konseyi Kararları

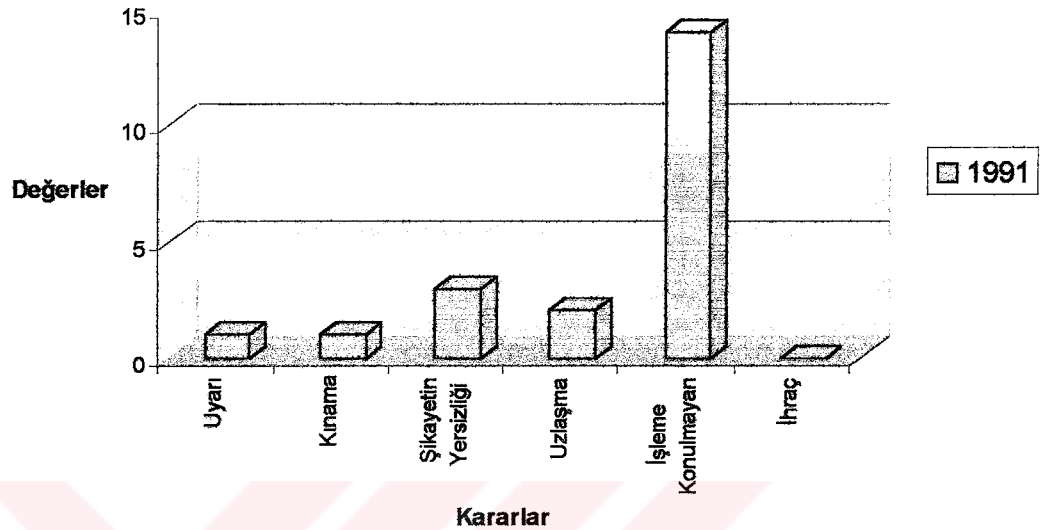
1.5.1.3. 1991 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	1
Kınama	1
Şikayetin Yersizliği	3
Uzlaşma	2
İşleme Konulmayan	14
İhraç	-
Toplam	21

Tablo 3 : 1991 Yılı Basın Konseyi Kararları

* 1991 Yılı Basın Konseyi Yüksek Kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu 1990, Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1992). 44 –49.

1991 Yılı Basın Konseyi Kararları

Grafik 3 : 1991 Yılı Basın Konseyi Kararları

1991 yılı kararlarına bakıldığında ilk göze çarpan, Konsey'in kuruluşundan bu yana ilk defa aldığı kınama cezasıdır. Bu Konseyin şimdiye kadar verdiği en büyük cezadır.

Yine dikkati çeken bir diğer nokta da önceki iki yıla oranla başvuru sayısının azalmasıdır. Kuruluşunun 3. yılında başvuruların önceki iki yıla oranla daha fazla olması gerekirken, azaldığı görülmektedir. Bu da başvuruların düzensiz bir seyir izlediğini göstermektedir.

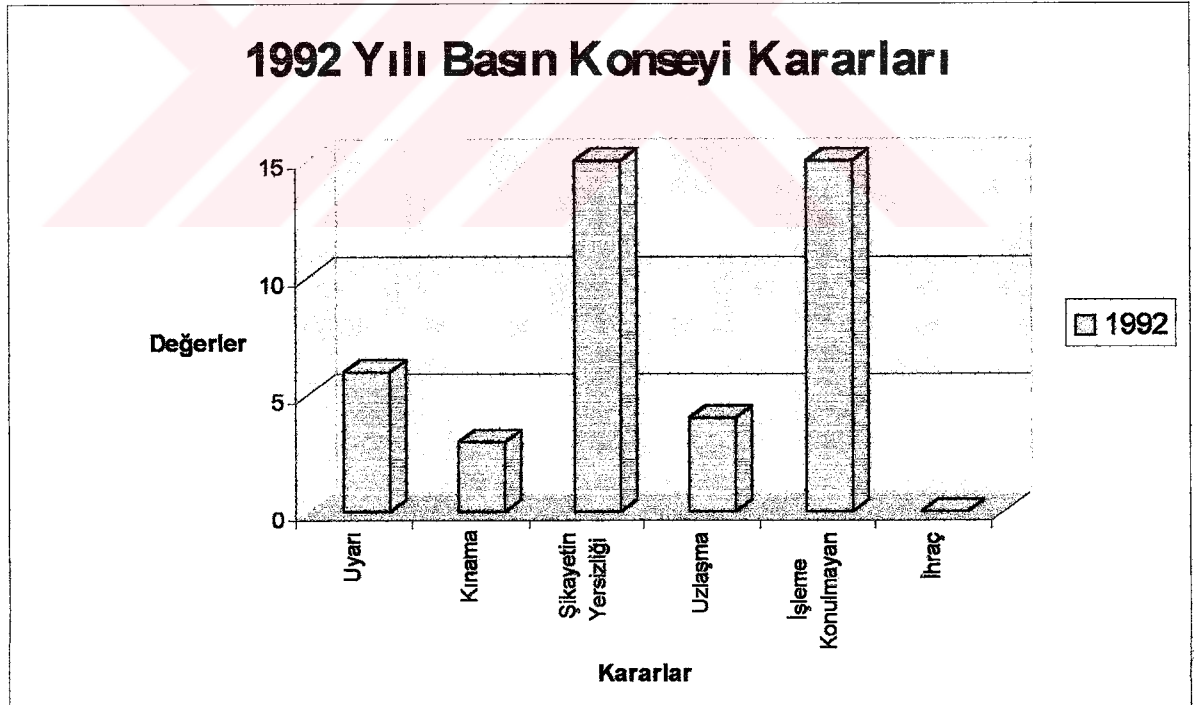
Aslında 1991 yılının Türk basını için çok zor bir yıl olduğunun gözardı edilmemesi gerekir. Körfez Savaşı'nın yarattığı durgunluk, ekonomik bunalım, Asil Nadir'in iflas etmesi ve Nadir'in gazetelerinde (Güneş, Günaydın, Tan) çalışan gazetecilerin ücretlerini alamaması gibi olaylar başvuru azlığının sebepleri olabilir.

1.5.1.4. 1992 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	6
Kınama	3
Şikayetin Yersizliği	15
Uzlaşma	4
İşleme Konulmayan	15
İhraç	-
Toplam	43

Tablo 4 : 1992 Yılı Basın Konseyi Kararları

1992 yılında başvuruların birden artış gösterdiği görülmektedir. Önceki yıllara göre kınama cezası ve uzlaşmayla sonuçlandırılan dosya sayısı artmıştır. Şikayetin yersizliği ile sonuçlanan ve işleme konulmayan dosya sayısı ise birbirine eşittir.

Grafik 4 : 1992 Yılı Basın Konseyi Kararları

* 1992 Yılı BKYK kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1993). 111 – 127.

1.5.1.5. 1993 Yılı Basın Konseyi Kararları *

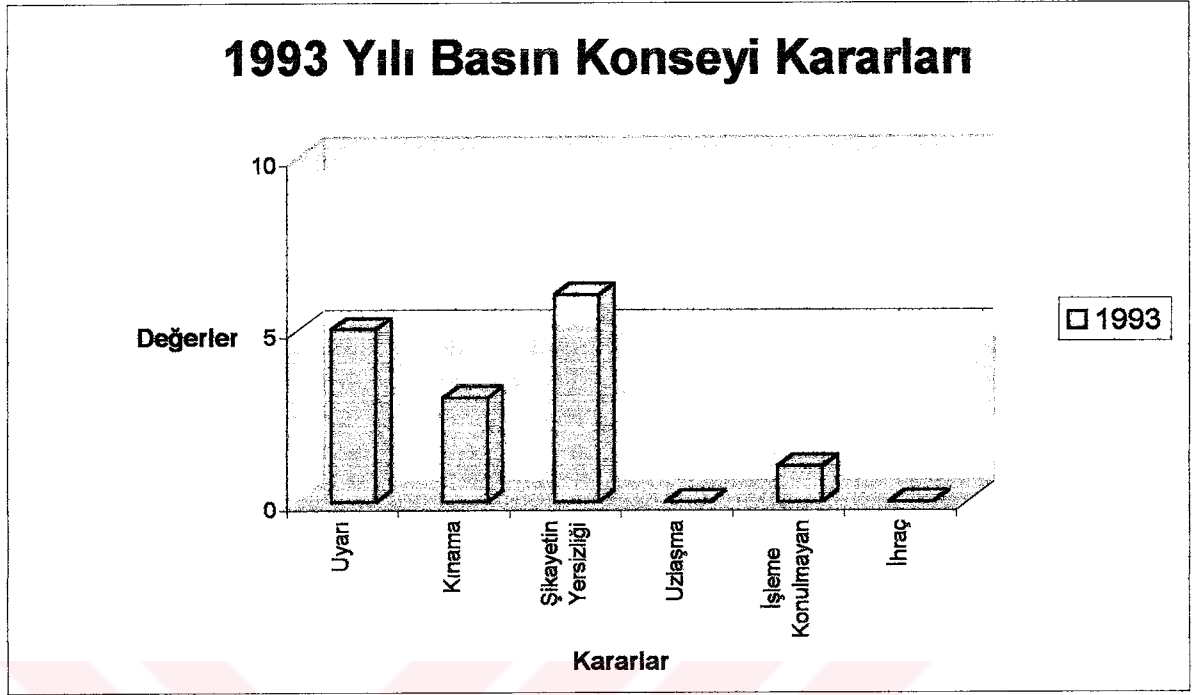
Uyarı	5
Kınama	3
Şikayetin Yersizliği	6
Uzlaşma	-
İşleme Konulmayan	1
İhraç	-
Toplam	15

Tablo 5 : 1993 Yılı Basın Konseyi Kararları

İncelenen yıllarda en düşük başvurunun bu yıl gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Ayrıca dikkat çeken bir husus da önceki yıllarda birkaç dosyayı uzlaştırmayla sonuçlandıran Konsey'in bu yıl hiç taraflar arasında uzlaşma sağlayamamasıdır.

Önceki yıllarda büyük oranlarda olan işleme konulmayan dosya sayısı bu yıl sadece 1'dir.

* 1993 Yılı BKYK kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1993), Basın Konseyi Yayınları(İstanbul, 1994). 171 – 180. , Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları(İstanbul, 1995). 180 – 185.

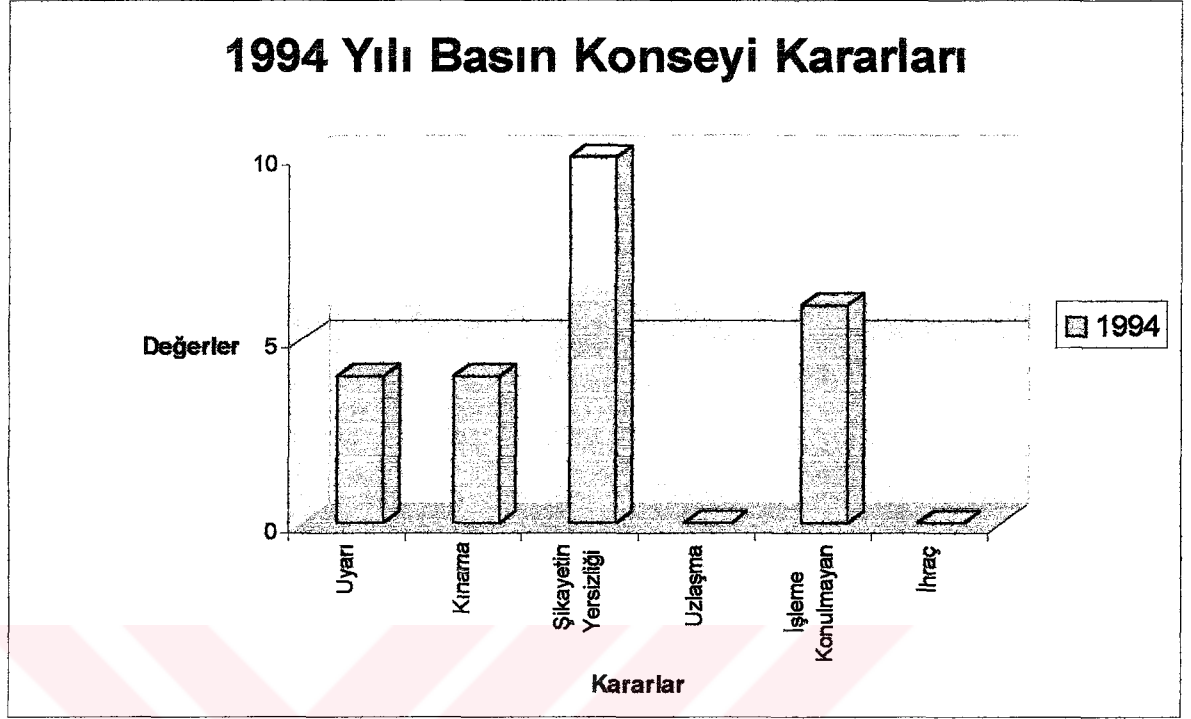
Grafik 5 : 1993 Yılı Basın Konseyi Kararları

1.5.1.6. 1994 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	4
Kınama	4
Şikayetin Yersizliği	10
Uzlaşma	-
İşleme Konulmayan	6
İhraç	-
Toplam	24

Tablo 6 : 1994 Yılı Basın Konseyi Kararları

* 1994 Yılı BKYK kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1995). 21- 42.

Grafik 6 : 1994 Yılı Basın Konseyi Kararları

Bir önceki yıla göre başvuru sayısı artmış görünse de aslında oran düşüktür. 24 başvurudan, 6'sı işleme konulmamış, 10'unda şikayetin yersizliğine, 4'ünde kınamaya ve 4'ünü de uyarı cezasına karar verilmiştir.

1994 yılında da hiç uzlaşmanın sağlanamadığı görülmektedir.

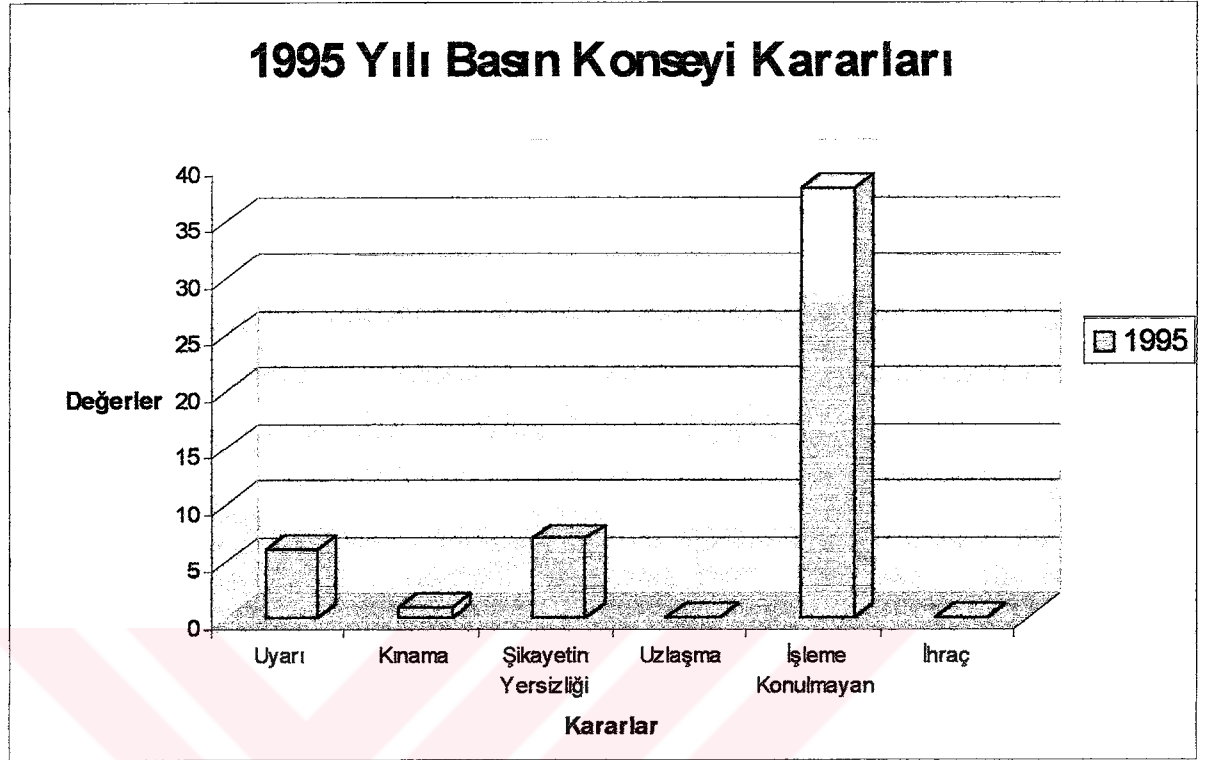
1.5.1.7. 1995 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	6
Kınama	1
Şikayetin Yersizliği	7
Uzlaşma	-
İşleme Konulmayan	38
İhraç	-
Toplam	52

Tablo 7 : 1995 Yılı Basın Konseyi Kararları

Önceki yıllara oranla en yüksek başvuru bu yıl gerçekleşmiştir. 52 başvuru yapılmış, başvuruların büyük bir çoğunluğu (38 tane) grafikte de görüldüğü gibi işleme alınmamıştır. 1 şikayetin yersizliği, 6 uyarı, 1 tane de kınama cezası vardır. Bu yıl da uzlaşmayla sonuçlandırılan dosya bulunmamaktadır.

* 1995 Yılı BKYK kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları(Istanbul, 1995). 21- 42. ve Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995), Basın Konseyi Yayınları(Istanbul, 1996). 111 – 136.

Grafik 7 : 1995 Yılı Basın Konseyi Kararları

1.5.1.8. 1996 Yılı Basın Konseyi Kararları *

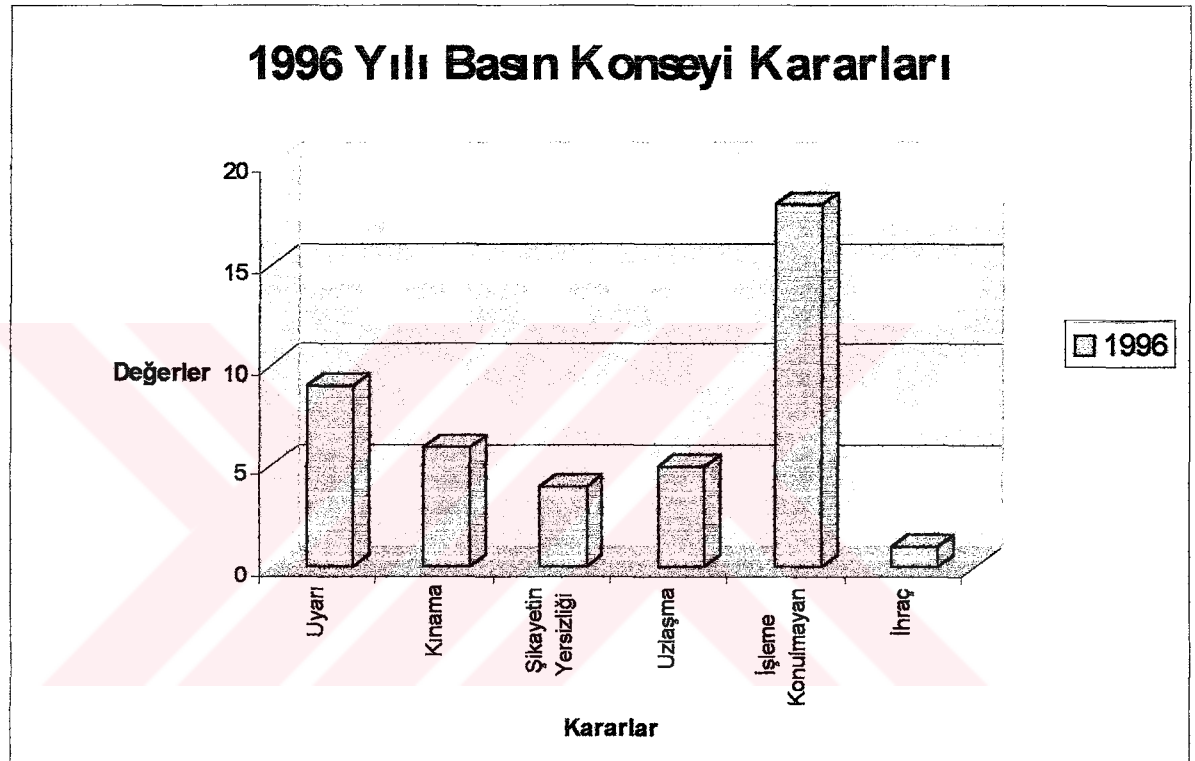
Uyarı	9
Kınama	6
Şikayetin Yersizliği	4
Uzlaşma	5
İşleme Konulmayan	18
İhraç	1
Toplam	43

Tablo 8 : 1996 Yılı Basın Konseyi Kararları

Düzensiz bir seyir izleyen başvurular önceki yıla oranla azalmakla birlikte, ortalamanın üzerindedir. 43 başvuru yapılan bu yılda; 5 dosya

* 1996 Yılı BKYK Kararları için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 119 – 128. ve Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1997). 13-32.

uzlaşmayla sonuçlandırılmış, 18'i işleme konulmamış, 4 şikayetin yersizliği, 9 uyarı, 6 kınama ve 1 tane de ihraç kararı alınmıştır. Basın Konseyi tarihinde ilk defa bu yıl 1 ihraç kararı alınmıştır. 1995 yılında alınan bir kararla meslek ilkelerini ısrarlı bir şekilde ihlal edenlerin ihraç edileceği bildirilmiş ve bir yıl sonra da ihraç kararı alınmıştır.

Grafik 8 : 1996 Yılı Basın Konseyi Kararları

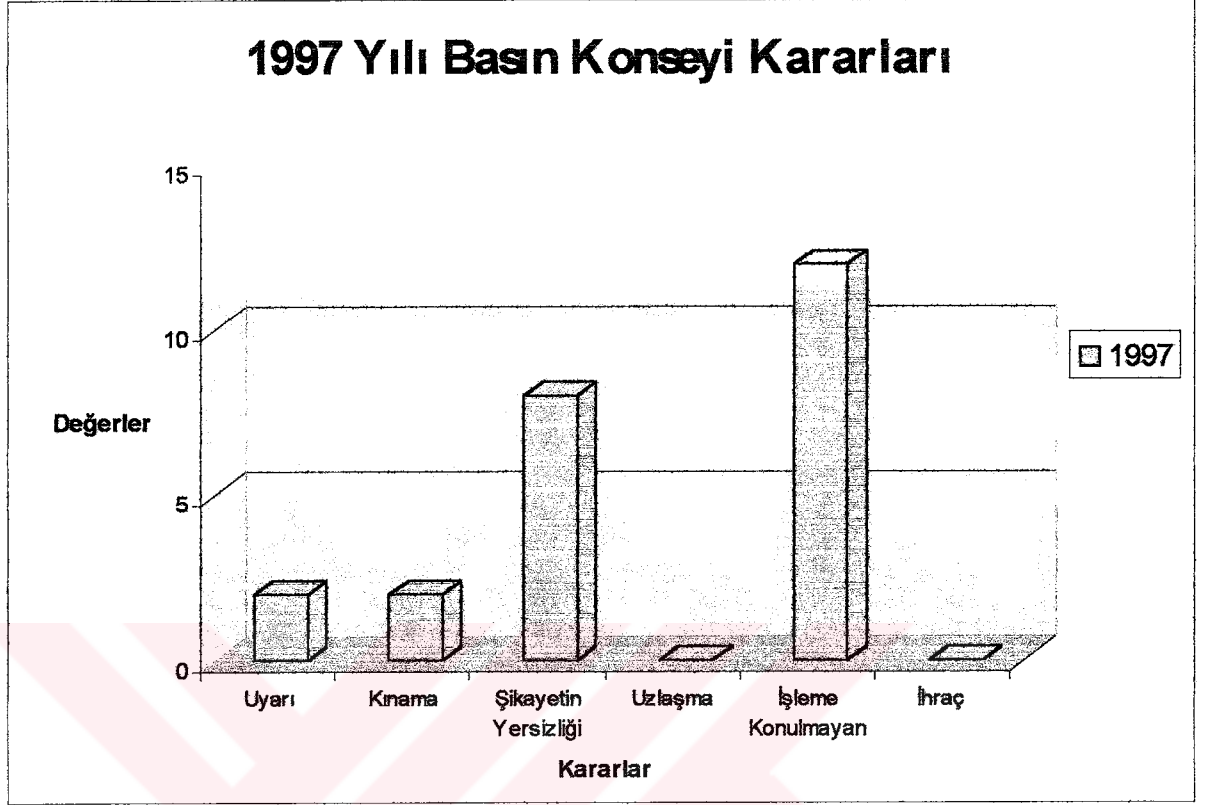
1.5.1.9. 1997 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	2
Kınama	2
Şikayetin Yersizliği	8
Uzlaşma	-
İşleme Konulmayan	12
İhraç	-
Toplam	24

Tablo 9 : 1997 Yılı Basın Konseyi Kararları

Önceki iki yıla oranla 1997 yılında başvuruların oldukça azaldığı görülmektedir. Toplam 24 kararın alındığı bu yıl; 12 başvuru işleme alınmamış, 8 şikayetin yersizliği, 2 uyarı ve 2 de kınama cezaları verilmiştir. Yine hiçbir dosya üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır.

* 1997 Yılı BKYK Kararları için Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1997). 25 – 26. ve Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1997), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1998). 13 – 27.

Grafik 9 : 1997 Yılı Basın Konseyi Kararları

1.5.1.10. 1998 Yılı Basın Konseyi Kararları *

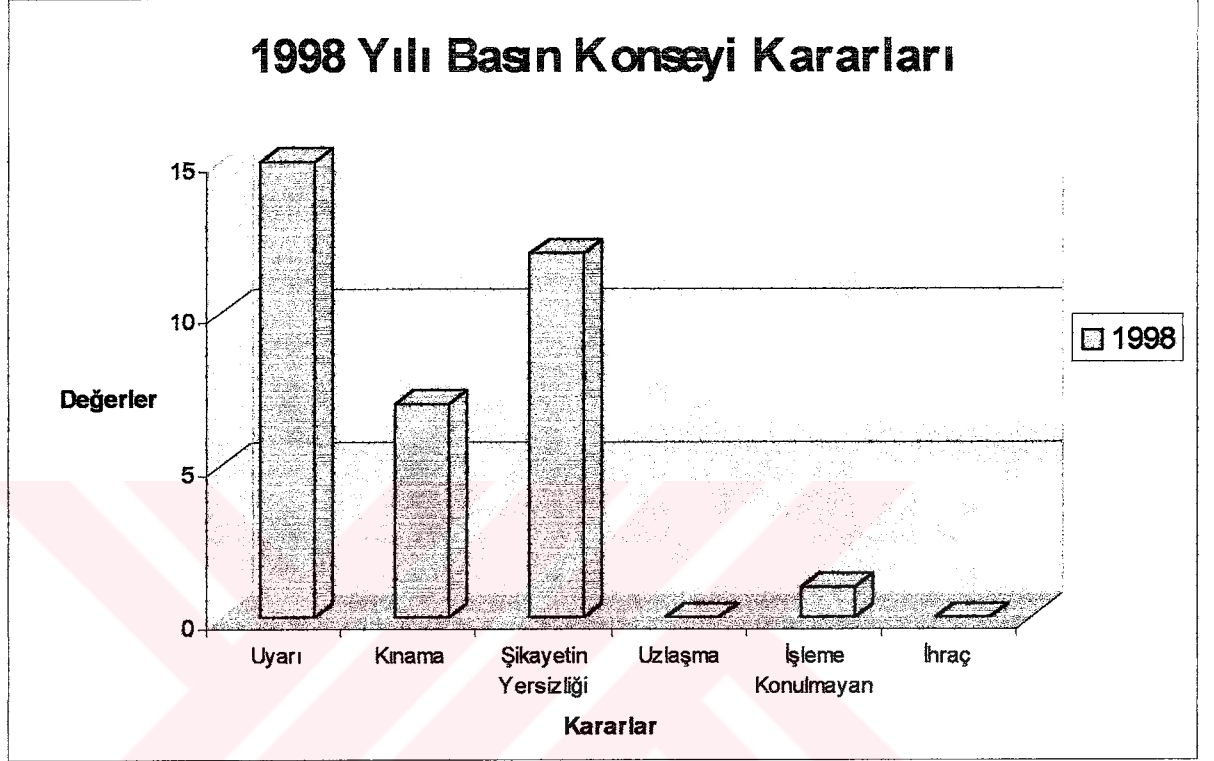
Uyarı	15
Kınama	7
Şikayetin Yersizliği	12
Uzlaşma	-
İşleme Konulmayan	1
İhraç	-
Toplam	35

Tablo 10 : 1998 Yılı Basın Konseyi Kararları

Bu yıl toplam 35 karar alınmıştır. İşleme konulmayan başvuru sayısının sadece 1 olması dikkati çekmektedir. İşleme konulmayan başvuru

* 1998 Yılı BKYK Kararları için bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1997), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1998). 17 – 19. ve bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 13 – 37.

sayısı azalırken uyarı cezasında bir artış olduğu gözlenmektedir. Ayrıca 7 kınama cezası verilmiş, yine uzlaşma sağlanamamıştır.

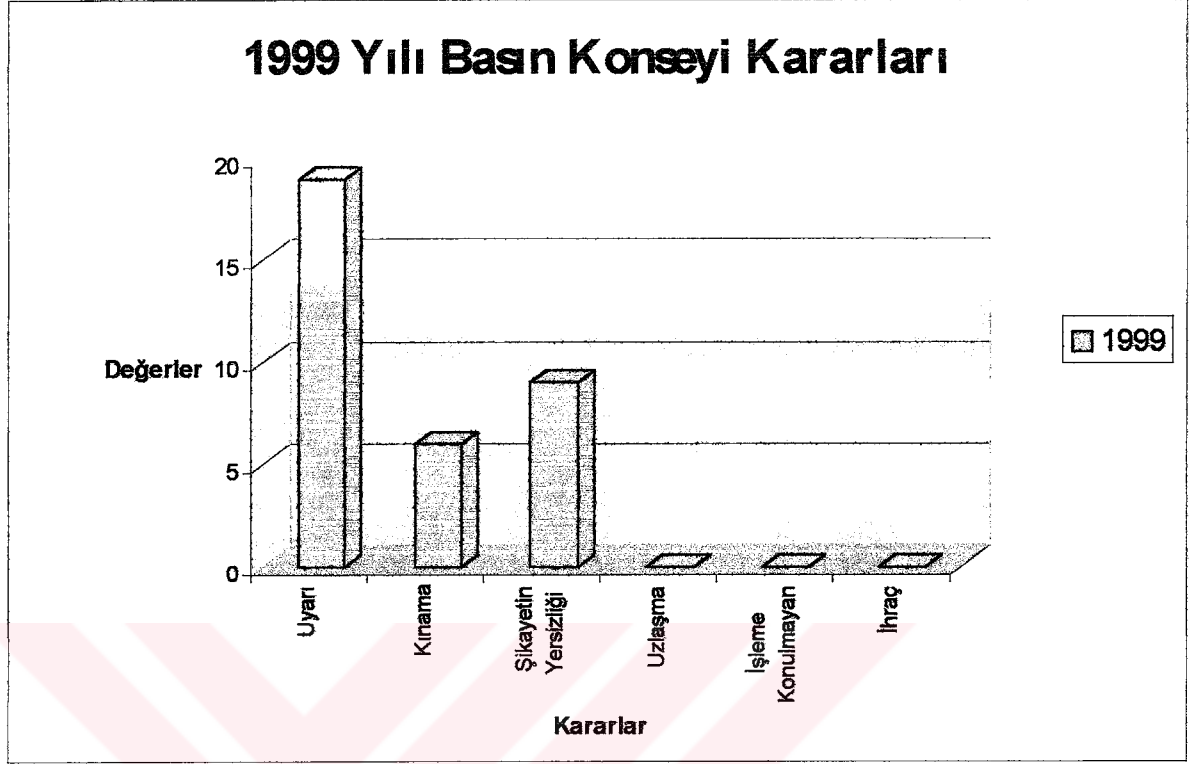
Grafik 10 : 1998 Yılı Basın Konseyi Kararları

1.5.1.11. 1999 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	19
Kınama	6
Şikayetin Yersizliği	9
Uzlaşma	-
İşleme Konulmayan	-
İhraç	-
Toplam	34

Tablo 11 : 1999 Yılı Basın Konseyi Kararları

* 1999 Yılı BKYK Kararları için Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1999), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2000). 10 – 36.

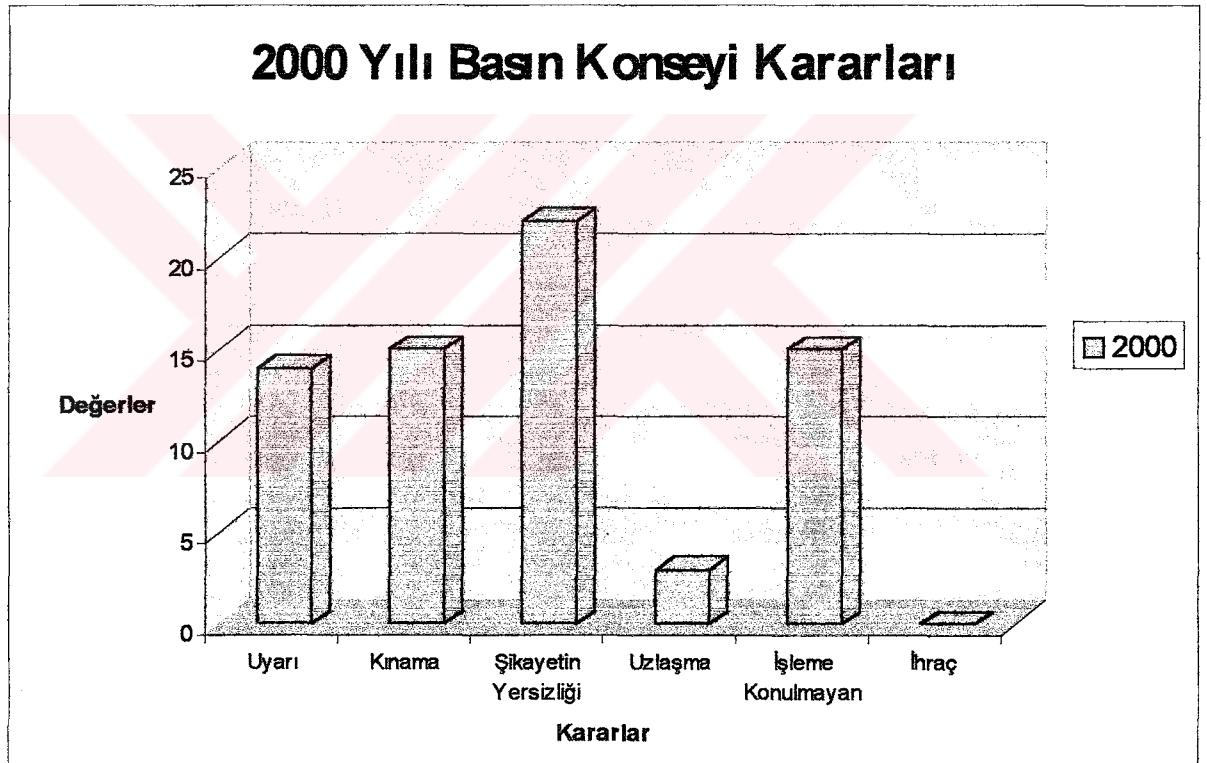
Grafik 11 : 1999 Yılı Basın Konseyi Kararları

Önceki yıla göre başvuru sayısı 1 eksiktir. Toplam 34 karardan, 19'u uyarı, 6'sı kınamadır. 9 şikayetin yersizliği vardır. 1999 yılı için tabloya bakıldığında ilk dikkati çeken; ilk defa işleme konulmayan başvuruların olmamasıdır. Önceki yıllarda çok sayıda işleme alınmayan dosya göze çarpmaktaydı. Yine uzlaşmayla sonuçlanan başvurunun yokluğu dikkati çekmektedir.

1.5.1.12. 2000 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	14
Kınama	15
Şikayetin Yersizliği	22
Uzlaşma	3
İşleme Konulmayan	15
İhraç	-
Toplam	69

Tablo 12 : 2000 Yılı Basın Konseyi Kararları

Grafik 12 : 2000 Yılı Basın Konseyi Kararları

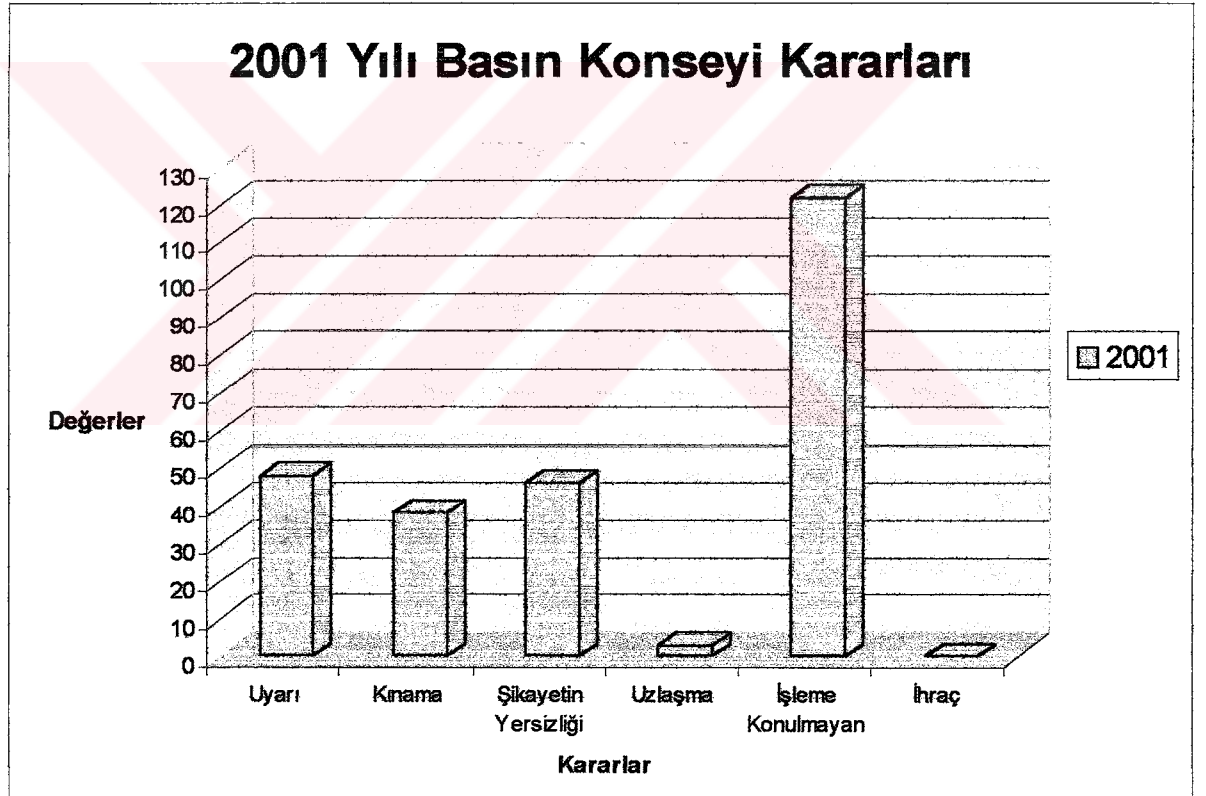
2000 yılında başvuruların birden arttığı görülmektedir. 69 başvuru yapılmış; bunlardan 3 uzlaşmayla sonuçlandırılmış, 15'i işleme konulmamış, 22'inde şikayetin yersizliğine karar verilmiştir. 15 kınama ve 14 uyarı cezası kararlaştırılmıştır. En ağır cezalardan biri olan kınama cezasının çokluğu dikkati çekmektedir.

* 2000 Yılı BKYK Kararları için Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (2000), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2001). 9 – 45.

1.5.1.13. 2001 Yılı Basın Konseyi Kararları *

Uyarı	48
Kınama	38
Şikayetin Yersizliği	46
Uzlaşma	3
İşleme Konulmayan	122
İhraç	-
Toplam	257

Tablo 13 : 2001 Yılı Basın Konseyi Kararları

Grafik 13 : 2001 Yılı Basın Konseyi Kararları

* 2001 Yılı BKYK Kararları için Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (2001), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2002). 13 – 100.

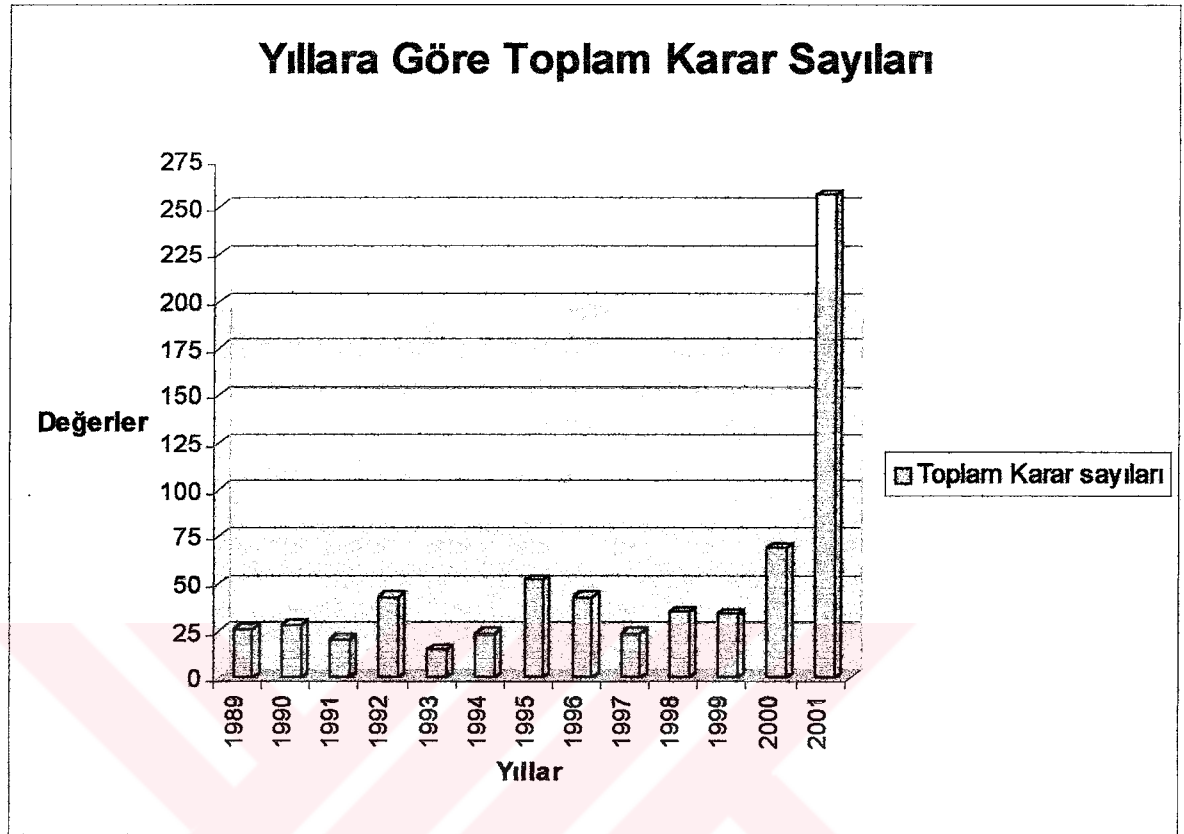
2001 yılı, Basın Konseyi'nin kuruluşundan bu yana en çok başvurunun yapıldığı ve kararın alındığı yıl olmuştur. 122 işleme konmayan dosya vardır. 3 başvuruda uzlaşma sağlanmıştır. 46 şikayetin yersizliği, 38 kınama ve 48 uyarı kararı vardır.

Bu yıl da önceki yıllarda olduğu gibi işleme konulmayan başvuruların çokluğu dikkati çekmektedir. Uzlaşmayla sonuçlandırılan dosya sayısı 3'tür. 2001 yılındaki başvuru sayısı, neredeyse Basın Konseyi'ne önceki yıllarda yapılan toplam başvuru sayısına yakındır.

1.5.1.14. Yıllara Göre Basın Konseyi Kararlarının Toplamı

Karar Yılı	Toplam Karar Sayısı
1989	26
1990	28
1991	21
1992	43
1993	15
1995	24
1995	52
1996	43
1997	24
1998	35
1999	34
2000	69
2001	257

Tablo 14 : Yıllara Göre Basın Konseyi Kararlarının Toplamı

Grafik 14 : Yıllara Göre Basın Konseyi Kararlarının Toplamı

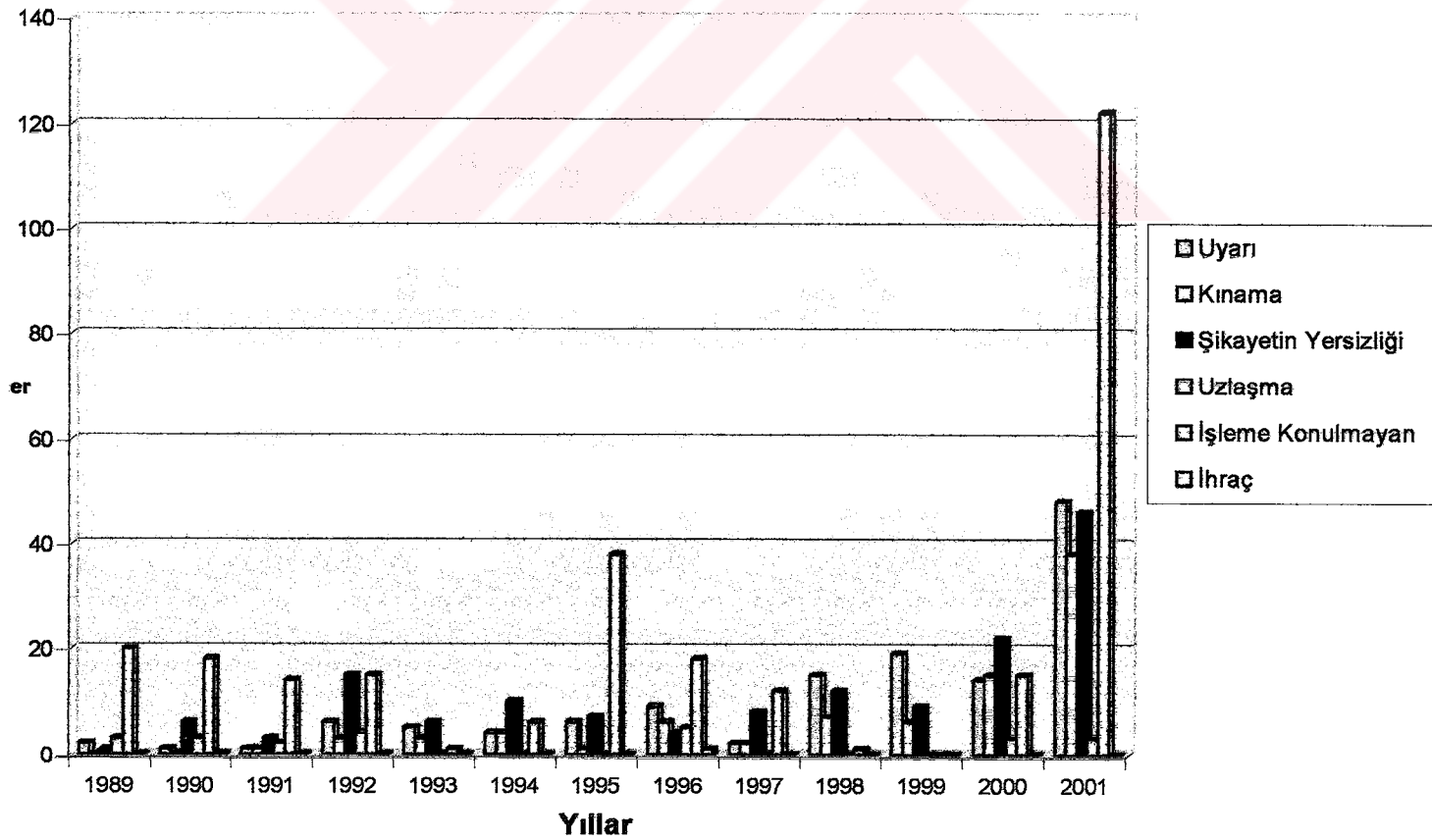
Yıllara göre toplam karar sayılarına bakıldığında en çok başvurunun yapıldığı, kararın alındığı yılın 2001 olduğu görülmektedir. Daha önceki yıllara oranla çok büyük bir artış söz konusudur. Başvuruların düzensiz bir seyir izlediği görülmektedir. Yıllara göre düzenli bir artış ya da eksilmeden söz edilemez. En az kararın alındığı yıl olarak 1993 yılı göze çarpmaktadır. Son yıllarda başvuru sayısının arttığı dikkati çekmektedir. Bunda da 1998'de alınan bir kararla isteyen herkesin Konseye başvurma hakkının olması gösterilebilir.

1.5.1.15. BKYK'nın Aldığı Kararların Toplamı

Verilen Kararlar	Toplam Karar
Uyarı	132
Kınama	86
Şikayetin Yersizliği	149
Uzlaşma	23
İşleme Konulmayan	280
İhraç	1

Tablo 15 : BKYK'nın Aldığı Kararların Toplamı

Yıllara Göre Basın Konseyi Kararları

Şekil 15: BKYK'nın Aldığı Kararların Toplamı

Bütün yıllar tek tek incelendiğinde işleme konulmayan başvuruların çokluğu dikkati çekmektedir. İncelenen yıllar boyunca 280 başvuru işleme konulmamıştır. 149 başvuruda şikayetin yersizliği kararı çıkmıştır. 132 uyarı, 86 kınama cezası verilmiştir. 1 ihraç kararı alınmış ve sadece 23 başvuru uzlaşmayla sonuçlandırılmıştır.

1.5.2. Basın Konseyi Karar Örnekleri

Basın Konseyi'nin başvuruları nasıl değerlendirdiğinin, kararları neye göre ve hangi kriterlerle verdiğinin anlaşılabilmesi için bazı ilginç örneklerin sunulması gerekmektedir. Konseye yapılan başvurular, Basın Meslek İlkeleri'ne göre değerlendirildiği için, bir kişi hakkında birden çok karar alınabilmektedir. Başvuru sahibi şikayetçi olduğu basın mensubunun hangi ilkeleri ihlal ettiğini bildirmekte ve BKYK bu maddelerin ihlal edilip edilmediğini tek tek incelemektedir. Dolayısıyla gazeteci, bir ilkeden aklanırken diğerinin ihlalinden ceza alabilmektedir.

Örneğin 1992 yılında, İzmir Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu adına Başkan Vekili Öcal Uluç Sabah Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu ve Yeni Asır Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hamdi Türkmen hakkında başvuruda bulunmuştur. BKYK'nın 92 tarihli ve 13 numaralı kararı şu şekildedir ⁴¹:

“Yüksek Kurul:

- a. Zafer Mutlu'nun 8 Haziran tarihli “Bayram Gazeteleri” başlıklı yazısında şikayet edenlerle ilgili herhangi bir ifade bulunmaması nedeniyle “şikayetin yersiz bulunmasına,
- b. Yine Zafer Mutlu'nun 15 Haziran 1992 tarihli “Midem Bulanıyor” başlıklı yazısında yer alan “Gazeteciler Cemiyetleri ise akıl almaz yalan ve iftiralarla konuyu

⁴¹ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1993). 122.

saptırmaya çalıştılar” cümlesinin Basın Meslek İlkelerinin “Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan ve iftira niteliği taşıyan ifadeler yer verilemez” diyen 4. Maddesini çiğnemesi nedeniyle yazarın uyarılmasına,

.....

e. Hamdi Türkmen’in 15 Haziran 1992 tarihli “Şerittifakı” başlıklı yazısının “ahı gitmiş vahı kalmış bir grup, gazetecilik şerefini unutarak.... bütün kin ve nefretini kustular” cümlesinin 4. Maddenin sınırlarını aşması nedeni ile yazarın uyarılmasına,

f. Hamdi Türkmen’le ilgili diğer şikayetlerin herhangi bir basın meslek ilkesi çiğnenmediği için yersiz bulunmasına oy birliği ile karar verilmiştir”.

Örneklerde görüldüğü gibi her iki gazeteci hakkında, iki ayrı karar verilmiştir. Hamdi Türkmen aynı yazısından dolayı hem uyarılmış hem de kendisi hakkındaki şikayet yersiz bulunmuştur. Bunun nedeni de daha önce açıklandığı gibi, şikayetçilerin başvurularının meslek ilkelerinin çeşitli maddelerine göre değerlendirilmesidir.

Bazı başvurular ise Konseyin işlevi dışında kaldığı için sonuca ulaştırılamamıştır. Gerek Konsey üyesi olmayan kişi ya da kurumlar hakkında şikayette bulunulması gerekse, Konseyden sonra şikayetçinin yargı yolunu da denemesi nedeniyle başvurular sonuçsuz kalmıştır.

Örneğin 6 Şubat 1989 – 6 Şubat 1990 tarihleri arasında Konsey 3 başvuruyu sonuca ulaştıramamıştır. Bu üç başvuru hakkında BKYK kararları şöyledir⁴²:

“1. Kars/Kafkas Halk Dansları Topluluğu mensuplarının Sabah Gazetesi 10 Aralık 1988 tarihli nüshasında yayınlanan “Kaza değil cinayet” başlıklı haber dolayısıyla yaptığı başvuru, uzlaştırma çalışmaları sırasında başvuru sahiplerinin asıl maksatlarının kendileriyle ilgili haberdeki bir yanlışlığı düzeltmek değil, yeni bir yayınla kendilerinin

⁴² Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989 – 6 Şubat 1990). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1990). 22.

tanıtımını sağlamak olduğu anlaşıncaya, başvuru, Basın Konseyi'nin işlevi dışında bir amaçla yapıldığı için sonuçlandırılmadı.

2. Sabah Gazetesi'nin 25 Ağustos 1989 ve 26 Ağustos 1989 tarihli nüshalarında yayınlanan "Utanç Hastanesi" başlıklı haberler dolayısıyla SSK İstanbul Sağlık İşleri Müdürü Mücahit Atmanoğlu'nun yaptığı başvuru, söz konusu kurumun daha sonra yargı yollarına başvurduğunun öğrenilmesi üzerine işleminden kaldırıldı.

3. Amasya Belediye Başkanı Ömer Kabakçı'nın Sabah Gazetesi'nin 9 Ekim 1989 tarihli nüshasında yayınlanan "Amasya Belediye Reisi Ömer, şu imtihanı yapacaksa yap artık, kulağıma garip şeyler geliyor" başlıklı yazısı nedeniyle Ahmet Vardar hakkında yaptığı başvuru şikayetçinin yargı mercilerine de başvurmuş olması nedeniyle işleminden kaldırıldı. "

Bir de Konsey, üyesi olmayan gazeteci ya da kurumlar hakkında karar vermemektedir. Dolayısıyla bu başvurular (Konsey üyesi olmayanların hakkındaki) işleme alınmamaktadır. Örneğin 1990 yılında, Güneş Gazetesi'nin 30 Ağustos 1990 tarihli sayısında Can Tanrıyar imzasıyla yayınlanan " 3 – 5 – 2 Fena Çarpıyor" başlıklı yazıda bazı sözlerine yer verilen Yılmaz Yüçetürk, Tanrıyar'la 3 yılı aşkın bir süredir görüşmediğini ve iddia edilen sözleri söylemediğini bildirerek Basın Konseyi'ne başvurmuştur. Ancak gerek Can Tanrıyar Basın Konseyi üyesi olmadığı, gerek Asil Nadir'in bir genelgesi nedeniyle Konsey Yüksek Kurulu'nun verdiği karar üzerine Güneş Gazetesi Konsey'den çekildiği için işlem yapılamayacağı başvuru sahibine bildirilmiştir ⁴³.

Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi aynı zamanda Hürriyet Gazetesi Başyazarıdır. Ekşi de bir yazısından dolayı Konseye şikayet edilen gazeteciler arasında yer almıştır. Konsey, başvuran kişinin şikayetinin yersizliğine karar vermiştir. BKYK, 25 Mayıs 1995 günü Hürriyet Gazetesinin 1. sayfasında Oktay Ekşi imzasıyla yayınlanan 'Bu Yekta Bey meselesi değil' başlıklı yazıda Basın Meslek İlkelerinden 4., 6. ve 10. maddelerinin ihlal edildiğini ileri süren Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Güven Dinçer'in

⁴³ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1990). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1991). 28.

başvurusunu incelemiş ve sonuçta 'şikayetin yersiz olduğuna' karar vermiştir⁴⁴.

Örneklerde de görüldüğü gibi, Konseye yapılan başvurular meslek ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmekte ve kararlar alınmaktadır. Ayrıca bazı başvurular Konseyin işlevi dışında kaldığı için işleme konulmamaktadır.

1.5.3. Basın Konseyi Kararlarının Etkinliği

Basın Konseyi kararlarının gazeteciler üzerinde ne derece etkinliği bulunduğu hep tartışılmıştır. Bu kararların gazetecilerin aynı ihlalleri tekrarlamamalarını sağladığını söylemek oldukça güçtür. Basın Konseyi faaliyet raporları incelendiğinde görülecektir ki, Basın Meslek ilkelerinin sürekli aynı maddelerini ihlal eden bazı basın mensupları aldıkları cezalara rağmen, aynı tutumlarını devam ettirmektedirler. Örneğin incelenen 13 yıllık dönemde; Sabah Gazetesi "Alo Sabah" köşesi yazarı Ahmet Vardar hakkında bir çok kez başvuruda bulunulmuş ve Konsey Vardar'a 4 defa kınama, 1 defa uyarı cezası vermiş, 1 defa da şikayetin yersizliği kararı alınmıştır. Konsey Faaliyet Raporlarında ortaya konulduğu gibi, Ahmet Vardar defalarca Basın Meslek İlkelerinin 4., 6. ve 16. maddelerini ihlal etmiştir.

Yine bir başka basın mensubu, Hürriyet Gazetesi Yazarı Gülçin Telci ise 6 defa uyarı cezası almıştır. Gülçin Telci'nin de en çok 4., 6. ve 16. Maddelerin ihlali nedeniyle ceza aldığı görülmektedir. Basın mensuplarının en çok Basın Meslek İlkelerinin 4., 6. ve 16. maddelerini ihlal etmeleri nedeniyle ceza aldıkları Basın Konseyi Faaliyet Raporlarında ortaya

⁴⁴ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 113 – 114.

konmaktadır. Bu örneklerden sadece iki tanesidir. Çok sayıda basın mensubu da alınan kararlara rağmen aynı davranışları sergilemektedirler.

Daha bir çok örnek göstermektedir ki, Konsey kararlarının basın kuruluşları ve gazeteciler üzerinde çok fazla bir etkinliği olduğunu söylemek oldukça zordur. Oktay Ekşi'ye göre⁴⁵ ise, bunun tam tersi bir durum söz konusudur ve Konseyin üyeleri üzerinde bir etkinliği vardır. Ekşi, "Basın Konseyi'nin meslektaşlarımız hakkında verdiği bir "uyarı" yahut "kınama" kararının, mahkemenin verdiği şu kadar yüz milyon TL tutarındaki "tazminat ödeme kararından daha etkili olduğuna inanıyorum" demiştir. Ayrıca, 1998 Faaliyet Raporunda Basın Konseyi kararlarının meslek dünyasında ciddiye alınan kararlar olduğu söylenmekte ve teşhir edilen gazetecilerin aynı hatayı bir daha yapmaktan çekindikleri ifade edilmektedir⁴⁶.

1992 yılında Basın Konseyi tarafından basın kuruluşlarına form gönderilerek bir anket* uygulanmıştır. Ankete katılanların, "Basın Konseyi'nin daha özgür ve daha saygın bir basın için şimdiye kadar yaptığı çalışmaları nasıl buluyorsunuz?" sorusuna cevapları şu oranlarda olmuştur: Çok etkili %8.4, etkili %64.6, etkisiz %21.0 ve çok etkisiz %2.2. Anket sonuçlara bakıldığında Konsey çalışmalarının büyük oranda etkili olduğunun kabul edildiği görülmektedir.

⁴⁵ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 98.

⁴⁶ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 52.

* Anket için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 98.

1.5.4. Basın Konseyi Kararlarının Gazeteciler Arasında Yarattığı Tartışmalar

Kuruluşundan bu yana çeşitli açılardan eleştirilen ve tepkilerin odağı haline gelen Basın Konseyi, aradan yıllar geçmesine rağmen hâlâ tartışılmaya ve tepki görmeye devam etmektedir. Konseye yönelik eleştiri ve tepkileri 2 grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta Konseyin aldığı kararlara gösterilen tepki vardır. İkinci grupta ise, Basın Konseyi'ne ve Başkanı Oktay Ekşi'ye yöneltilen eleştiriler vardır. Konseyin aldığı bazı kararlara tepki, genellikle Basın Konseyi üyeliğinden istifa şeklinde yaşanmaktadır. Bazen tepkilere Oktay Ekşi'nin bir yazısı da neden olabilmektedir.

1.5.4.1. Basın Konseyi Kararlarına Gösterilen Tepkiler

Basın Konseyi kararlarını eleştirenlerin iddiaları, BKYK kararlarının tarafsız olmadığıdır. Kararları şiddetle eleştirenler olduğu gibi, başvuru sonucu aleyhinde karar alınan gazeteci ya da basın organları da, bu görüşü savunarak istifa etmektedirler. Basın Konseyi kararlarında eleştirilen en önemli nokta bu olmaktadır. Bunun en güzel örneği de Kardak Krizi sonrası yaşanmıştır. Ocak 1996'da Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine getiren Kardak Krizi gazeteciler nedeniyle patlak vermiştir. Gazetecilerin bir krizi nasıl yarattıklarına güzel bir örnek olan bu olay Bodrum'daki Kardak Kayalıklarına Yunan bayrağının dikilmesiyle başlamıştır. Milliyet gazetesi muhabiri Mehmet Ali Varış Kardak kayalığına çıkarak Türk bayrağını dikmiş, sonra iki ülke gazetecileri arasında bir bayrak savaşı yaşanmaya başlamıştır. Hürriyet yazarı Fatih Altaylı indirilen Türk bayrağını yeniden kayalığa dikmiş

ve her iki gazetecinin kaleme aldığı haberler gazetelerinde manşetten verilmiştir.

Bu olay üzerine çok sayıda gazeteci, akademisyen ve kuruluş Basın Konseyi'ne başvurarak bu gazetecilerin kınanmasını istemiştir. Şikayetçilere göre; olayın içinde yer alan gazeteciler Basın Meslek İlkelerinin 12. ve 13. Maddelerini* ihlal etmişlerdir.

Bu başvuruyu değerlendiren Konseyin kararı uzun bir dönem tartışma yaratmıştır**. Çünkü Konsey kararında gazetecilerin görev sınırını aştıklarını kabul etmekle birlikte yine de gazetecileri haklı görmekteydi. Konseyin bu konudaki 1996 yılı 6 numaralı kararı şöyledir ⁴⁷:

“1. Kardak adasıyla ilgili yayınlardan Basın Konseyi'ne şikayet edilenlerin “şiddet ve zorbalığı özendirici” sayılamayacağına, çünkü bu yayınların Türkiye'nin meşru haklarını ve toprak bütünlüğünü korumaktan başka bir amaç gütmeyeğine,

2. Bir gazetecinin kendi ülkesinin bütünlüğü gibi hayati bir önem taşıyan bir konuda tarafsız bir “üçüncü şahıs” rolü üstlenmesini beklemenin – arzu edilse bile - gerçekçi sayılamayacağına,

3. Bununla birlikte, Hürriyet ve Milliyet Gazetelerinin muhabirlerinin, beraberlerinde götürerek Kardak adasına bayrak dikmelerinin, “gazetecilik” görevinin sınırlarını aşan “yanlış” bir hareket olduğuna,

* Basın Meslek İlkelerinin 12. Maddesi: “Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.”

Basın Meslek İlkelerinin 13. Maddesi: “Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınılır.”

** Basın Konseyi'nin bu konudaki kararının eleştirisi için bkz. Süleyman İRVAN'ın 22.02.2001 tarihli “Medya ve Etik” başlıklı yazısı. www.bianet.org/diger/egitim/888.htm.

⁴⁷ Basın Konseyi Faaliyet Raporu(1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 122 – 124.

4. Ancak hareketlerindeki yanlışın, gazeteci olarak kendilerinin saygınlığıyla ilgili bir tartışma yaratsa bile mesleklerinin saygınlığına gölge düşürecek bir nitelik taşımadığına,

5. Türk basın dünyasının, gazetecilerimizin Kardak krizi sırasındaki tutum ve eylemlerini değerlendirip kamuoyuna bildirmeyi, hem kendisine ve kamuoyuna saygısından kaynaklanan bir görev saydığının belirtilmesine, Yunan basınının da en yakın zamanda eylemlerini değerlendirip vardıkları sonucu kamuoyuna açıklayacak düzeye gelmesinin temenni edilmesine,

6. İnsanlar ve ülkeler arasında ihtilaf yaratmak, savaş kışkırtıcılığı yapmak basına yakışmayan, onunu, işlevlerine ters düşen bir tutum olduğu için, yazılı, sözlü ve görüntülü tüm basın organlarıyla tüm gazetecilerin bu tür davranışlardan kaçınmalarının tavsiye edilmesine karar vermiştir”.

Kararda da açıkça görüldüğü gibi gazetecilerin yanlış hareket ettikleri kabul edilmekle birlikte, gazetecilere herhangi bir ceza verilmemiştir. Gazeteciliğin temel ilkelerinden olan “tarafsızlık”, Konsey kararına göre milli bir durum söz konusu olduğu zaman gözardı edilebilmelidir.

Bu örneğe benzer bir olay 1993 yılında yaşanmış Konseyin kararı o zaman daha farklı olmuştur. Bosna Savaşı sırasında Türkiye Gazetesi adına Bosna’da bulunan muhabir Yusuf Sancak, 16 Şubat 1993 tarihinde gazetesinde, “Cephede Bir Sırp Vurdum” başlığını atarak, savaş sırasında bir Sırpıyı vurduğunu yazmıştır. Bir gazeteci olarak gittiği savaşa, taraf olan bu muhabir hakkında BKYK kınama cezası vermiştir. Konsey kararında; “adı geçen gazetecinin görev yaptığı sırada gözlemci statüsünden ayrılıp, eylemci durumuna geçtiği; bu hareketiyle diğer gazetecilerin yaşamlarını tehlikeye

attığı ve Basın Meslek İlkelerinden 12. ve 13. Maddeleri ihlal ettiği gerekçesiyle “kınama” cezası verilmiştir” denilmektedir⁴⁸.

Bu iki örnekte de gazeteciler, tarafsız olmaları gereken görevlerinde gözlemci statüsünden eylemci rolüne geçmişlerdir. Ama Konsey bir kararında kınama cezası verirken, diğer kararında gazetecileri haklı görmüştür.

1.5.4.2. Konseye ve Konsey Başkanı Oktay Ekşi'ye Yönelik Tepkiler

Oktay Ekşi'nin Hürriyet Gazetesi köşe yazarı olması nedeniyle, alınan kararlarda tarafsız olunamayacağı iddiaları da çok sık ortaya atılmıştır. Bu konuyu gündeme getirenlerden biri de Nezih Demirkent'tir. Demirkent'e göre⁴⁹; “Konseye ekonomik destek veren Doğan Grubu'nun içinde yer alan bir gazeteci olarak Oktay Ekşi'den birşeyler yapması beklenemez”. Bu sadece Demirkent'in dile getirdiği bir eleştiri değildir. Oktay Ekşi'nin Hürriyet gazetesinde çalışan biri olarak tarafsız olamayacağı ve dolayısıyla Konseyin de kararlarında adil davranmayıp taraf tutacağı iddiaları sık sık dile getirilmektedir. Ancak Konsey kararları incelendiğinde Ekşi'nin mensubu olduğu Doğan Grubu içerisinde yer alan gazeteler hakkında çok sayıda başvurunun yapıldığı ve bu başvuruların sonucunda çeşitli cezalar verildiği görülmektedir.

İncelenen onüç yılda Oktay Ekşi'nin mensubu olduğu Hürriyet Gazetesi hakkında, BKYK toplam 2 kınama ve 7 uyarı cezası vermiş, 11 defa

⁴⁸ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1993), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1994). 172 - 173.

⁴⁹ Basın Konseyi Yıllık Raporu (2000), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2001). 53.

da şikayeti yersiz bulmuştur. Ayrıca adı geçen gazetenin Basında Uzlaşma Bildirisini ihlal ettiği de kamuoyuna duyurulmuştur*.

Bir başka sorun da Ekşi'nin bir kitap için yazdığı önsöz yazısı nedeniyle yaşanmıştır. Nezih Demirkent, Basın Konseyi'nin 1996 yılında çıkarmış olduğu "Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi" isimli kitapta, Konsey Başkanı Oktay Ekşi'nin önsöz yazısına** atıfta bulunarak, bu yazı nedeniyle meslek kuruluşlarının birbirlerine karşı cephe oluşturarak, üyelerini ikiye böldüklerini söylemektedir⁵⁰.

Demirkent bu yazıdan sonra, Konsey Başkanı Oktay Ekşi ve Başkan Yardımcısı Güngör Mengi'nin, ortak imzalarıyla işadamlarına bir mektup göndererek Basın Konseyi'ne üye olmayan basın kuruluşlarına ilan verilmemesini ve Konseye üye olanlara öncelik tanınmasını istediklerini iddia etmektedir. Konseye üye olmayan gazetecilerin dışlandığını ve aşağılandığını, bunun yanı sıra promosyon yarışı nedeniyle saygınlığını yitirmiş gazetelere sahip çıkıldığını söyleyen Demirkent, Konseyin sabıkalı kişileri bile üye kaydettiğini ifade etmektedir⁵¹.

Basın Konseyi'nin kuruluşunun üzerinden yıllar geçmesine rağmen tartışmalar ve tepkiler bitmemiş, aksine artarak devam etmiştir. Deniz Som,

* 1989, , 1991, 1992, 1996 ve 1997 yıllarında Hürriyet Gazetesi hakkında herhangi bir karar söz konusu değildir. Gazetenin aldığı cezalar, 1998, 2000 ve 2001 yıllarında verilmiştir.

** Nezih Demirkent'in eleştirdiği Oktay Ekşi'nin önsöz yazısından bir bölüm: "... Size tavsiyemiz şu: Bir gazeteci sizinle görüşme istediği zaman bu kitapçıktaki üyeler listesine bakınız. Orada adı bulunan basın organlarında çalışan gazetecilere ve bireysel üye olarak listede adını gördüğünüz gazetecilere daha bir rahatlıkla güvenebilirsiniz. Çünkü, Konseye üye olan gazeteci size peşinen, 'Bir yanlış yaparsam beni Konseye şikayet edebilirsiniz' demiş olmaktadır. Bu nedenle O'nun, Basın Meslek İlkelerine uymaya özen gösteren bir gazeteci olduğunu düşünmeniz ve güvenmeniz doğru olur. Çünkü aldansanız bile başvuracağınız bir yer var demektir. Oysa üye olmayan gazetecinin veya gazetenin yaptığı yanlış yahut haksızlık nedeniyle ancak yargı yoluna başvurabilirsiniz. Bunun da sonucunu ne kadar zamanda alacağınızı Allah bilir." Yazının tamamı için Bkz. Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi. Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 5.

⁵⁰ Nezih DEMİRKENT: "Güvenilir Gazeteci Tanımı Medyada Sorun Yarattı", Salı Yazıları/Medya – Medya 2 (İstanbul, 2000). 204.

⁵¹ Nezih DEMİRKENT: a.g.e. 204 – 205.

Cumhuriyet' teki köşesinde 27 Mart 1994 tarihinde Basın Konseyi hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Som, Basın Konseyi'ni yasadışı örgütlerle aynı kefeye koyduğunu, hükmi şahsiyeti olmayan bu meslek örgütünü tanımayacağını ve TGS, TGC gibi meslek kuruluşları dururken basın özgürlüğünü ve saygınlığını korumanın Konseyin üzerine vazife olmadığını yazısında dile getirmiştir ⁵².

Deniz Som Basın Konseyi hakkındaki ağır eleştirilerine iki gün sonraki yazısında da devam etmiştir ⁵³:

“Basın Konseyi, yasalar karşısında yasadışı bir örgüttür. Hükmi şahsiyeti olmadığını kendisi açıklamakta fakat kişiler ve kurumlar hakkında hüküm verebilmektedir. Tekrar ediyorum, Basın Konseyi dernek, vakıf, birlik, sendika, oda, şirket, kulüp, kooperatif değildir. Türkiye’de yasaların öngördüğü mesleki, ticari, siyasi, sportif örgütlenme biçimlerinden hiçbirine uymamaktadır. Basın Konseyi eğer yasadışı örgüt değilse, ancak bir arkadaş grubu olarak tanımlanabilir. Ne ki arkadaşlar amaçlarını daha doğrusu çizmeyi aştıklarının farkında değiller” .

Deniz Som, bu yazıyı yazdığında Basın Konseyi kurulalı 6 yıl olmuştur. Konseyi, çizmeyi aşmakla suçlayan ve “hükmi şahsiyetsizler”, “yasadışı örgüt” gibi ağır laflarla eleştiren Som’un dışında daha birçok gazeteci ve basın örgütü de Konseye olan tepkilerini göstermeye devam etmektedirler.

⁵² Basın Konseyi Yıllık Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1995). 77.

⁵³ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1995). 77 - 78.

1.5.4.3. Konsey Kararları Ardından Yaşanan İstifalar

Ağır eleştirilerin yanında, kararlara en büyük tepki gazetecinin ya da basın organının istifası şeklinde yaşanmaktadır. Konsey üyesi gazeteciler ve ya basın kuruluşları herhangi bir nedenle kendi aleyhlerine bir karar alındığında, Konseyden çekilmektedirler. Bu da gazetecilerin kendilerinin de üye oldukları bir Konsey tarafından bile denetlenmeye tahammül edemediklerinin göstergesidir.

Daha ilk yıllarında Konseyin aldığı kararlardan bazıları üyeleri arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Örneğin Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nezih Demirkent, Sabah Gazetesi Genel Yayın Müdürü Zafer Mutlu'nun 15 Ocak 1990 tarihli *"Boşanma Haberi ve Kıskaç İri Adam"* başlıklı yazısıyla, Basın Meslek İlkeleri'nin 4. ve 6. Maddelerini ihlal ederek, "kendisinin aşağıladığı ve küçük düşürüldüğü" iddiasıyla Mutlu hakkında şikayette bulunmuştur. Bu başvuruyu değerlendiren Konsey, iki gazeteci arasında uzlaşma sağlamaya çalışmışsa da başarılı olamamış ve sonuçta 15 Şubat 1990 tarihli toplantısında oy çokluğu ile Zafer Mutlu'yu uyarma kararı almıştır. Bu gelişme üzerine Mutlu, Konseyden istifa etmiştir⁵⁴.

Bir başka istifa ise, Nisan 1990'da Asil Nadir grubundan gelmiştir. Asil Nadir'in sahip olduğu basın kuruluşlarına Kıbrıs hakkında yazacakları haberlerde savunacakları görüşleri anlatan bir mektup* yollaması üzerine, Konsey bu davranışından dolayı kendisini eleştirmiş ve sonuçta bu karara karşı çıkan Asil Nadir'in sahip olduğu gazete ve süreli yayınlar Konseyden istifa etmişlerdir.

⁵⁴ Basın Konseyi Yıllık Raporu (6 Şubat 1989 - 6 Şubat 1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1990). 24.

* Asil Nadir'in sahibi bulunduğu basın organlarına gönderdiği mektubun ayrıntıları ve Basın Konseyi'nin tepkisi için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1990). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1991).

30 Haziran 1992 tarihinde Gazeteciler Cemiyeti'nin 30 üyesi Sabah Olayındaki* tutumunu neden göstererek Basın Konseyi'nden çekilmişler ve durumu noter kanalı ile gönderdikleri istifa ile duyurmuşlardır.

Aksaray'da 17 ve 18 Ağustos 1996 günleri toplanan gazeteciler cemiyetleri başkanlarının Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Nail Güreli'nin önerisi üzerine, Basın Konseyi üyesi olan Cemiyet ve Cemiyet Başkanlarının Basın Konseyi'nden çekilmeleri için aldıkları karara Basın Konseyi büyük tepki göstermiştir⁵⁵. Aksaray'da 17-18 Ağustos tarihleri arasında yapılan Gazeteciler Cemiyetleri Başkanlar Konseyi toplantısında alınan Basın Konseyi'ne üye Gazeteciler Cemiyetleri istifa etsin şeklindeki karardan sonra başlayan tartışma sırasında Basın Konseyi'ne üye olan cemiyetlerden 3'ü Konsey üyeliğinden çekilmiştir. Buna karşılık Konseye üye 24 cemiyet konsey üyeliğinden çekilmek için bir neden görmediklerini açık veya kapalı şekilde ifade etmişlerdir. Oktay Ekşi Konsey üyeliğinden ayrılmak isteyenleri gazeteciliği kendi tekellerine almayı istemekle suçlamış ve 24 Ağustos 1996 tarihinde Gazeteciler Cemiyeti Başkanlarına gönderdiği mektupta, bu kararı ağır bir dille eleştirmiştir. Ekşi, Basın Konseyi'ne karşı olan gazeteci cemiyetlerini tekelci zihniyet olarak nitelemiş, bu tekelci zihniyete en büyük darbeyi kendilerinin vurduğunu söylemiş ve asıl amacın Konseyi tecrit etmek olduğunun altını ısrarla çizmiştir⁵⁶.

Basın Konseyi'nin istifaya neden olan bir başka kararı da 1996 yılında alınmıştır. 1996 yılına kadar, Konseyin aldığı kararlar kesindi ve düzeltilmesine imkan yoktu. Yani Konsey aldığı kararlara itiraz hakkı tanımıyordu. 13 Nisan 1996 tarihinde toplanan Temsilciler Kurulu,

* 13 Haziran 1952 tarihli ve 5953 sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi" hakkındaki yasanın 20. Maddesi günlük gazetelerin Şeker Bayramı'nın 2. ve 3. günleri ile Kurban Bayramı'nın 2.,3. ve 4. günlerinde yayınlanmasını yasaklamıştı. Bu yasağa rağmen 11 Haziran 1992 tarihinde (Kurban Bayramı'nın 2. gününde) Sabah Gazetesi yayınlandı. Bu olay diğer gazeteler tarafından şiddetle kınandı.

⁵⁵ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1997). 117.

⁵⁶ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1997). 110 – 112.

Sözleşmenin 18. Maddesinde* yaptığı değişiklikle; hakkında önceden karar verilmiş kişi ya da kurumlara itiraz hakkı tanımış ve böylece hatalı bir karar vermiş ise bunun düzeltme imkanına kavuşmuştur.

Sözleşmede yapılan bu değişiklikten sonra, BKYK tarafından daha önce haklarında uyarı cezası verilen Uğur Dünder ve Haluk Şahin, Konseyin aldığı bu karara itiraz etmişler ve sonuçta konuyu inceleyen Konsey, iki gazeteci hakkındaki uyarı cezasını kaldırmıştır. Böylece Konsey, kuruluşundan bu yana aldığı bir kararı itiraz üzerine değiştirmiştir. Bu kararın değiştirilmesiyle birlikte, iki gazeteci hakkında başvuruda bulunan Kanal E İstihbarat Müdürü Ahmet Ravalı Konseyden istifa etmiştir**.

Konseyin kararlarının yaptırım gücünün yüksek olması büyük ölçüde Konseyin kararlarındaki isabetliliğe ve bu kararlara uyma durumunda olan medya mensuplarına bağlı gözükmektedir. Bu konuda bazı gazetecilerin tutumları ise medya açısından üzüntü vericidir. Konseye üye olan ve sözleşmeye imza atan bazı gazeteciler, kendileri hakkında olumsuz bir haber verildiği zaman bu kuruluştan istifa ederek tepkilerini ortaya koymaktadır. Aslında bu durum, ülkemizde medya mensuplarının, kendi meslektaşları tarafından da olsa denetime ve eleştiriye pek yanaşmadıkları, kendilerini hiçbir kuruluşun denetim yaptırımına tabi kılmak istemediklerini göstermektedir.

* 18. Madde: "... İlk incelemede maddi bir hata yapıldığı ileri sürülen kararın ilanından itibaren 15 gün içinde olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir. Başkan, İkinci Başkan ve Genel Sekreter'den oluşan bir kurul, itirazın bu nitelikte olduğunu görürse, bir raporla itirazı kabul edebilir. Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1997). 13.

** Bu karar ve istifanın gerekçeleri için Bkz. Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1997). 13 – 17.

1.6. Basın Konseyi'nin Diğer Faaliyetleri

Basın Konseyi başvuruları değerlendirmek ve kararları kamuoyuna duyurmak dışında birçok faaliyetin içinde bulunmaktadır. Basın Konseyi her yıl çıkardığı Basın Konseyi Faaliyet Raporu ile o yıl gerçekleştirdiği çalışmaları kamuoyuna ve üyelerine duyurmaktadır. Basın Konseyi Faaliyet Raporlarında, Konseyin gerçekleştirdiği etkinlikler, BKYK kararları, Türk basınına yönelik saldırılar ve konseyin tepkileri, iletişim özgürlüğü ile ilgili girişimler, yıllık rapor özeti, BKYK üyeleri, iletişim özgürlüğüne fiili saldırılar, Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı Bilançosu başlıkları altında bilgiler bulunmaktadır.

Basın Konseyi ilk senesinde daha çok basın özgürlüğünü gerçekleştirmeyi amaçlayan çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar kapsamında BKYK 1990'da Anayasanın basın özgürlüğünü daraltan ve kısıtlayan hükümlerini belirlemek üzere hukukçulardan oluşan bir kurulu görevlendirmiş ve Çalışma grubunun oluşturduğu taslağın meclise sunulması kararlaştırılmıştır⁵⁷.

Basın Konseyi kuruluşundan bugüne kadar geçen süre içinde meslek ilkelerinin ihlalden daha çok basın özgürlüğüne yönelik saldırılarla uğraşmak zorunda kalmıştır⁵⁸. Konsey, basın mensuplarına yapılan saldırıları, basın organlarına verilen cezaları ve açılan davaları da faaliyet raporlarında teşhir etmektedir. Aynı zamanda ilgili kişi ve kurumlara protesto telgrafları çekilmektedir.

Basın Konseyi'nin diğer bir faaliyeti de çeşitli sorunlar ve konular hakkında sempozyumlar, toplantılar, paneller vs. düzenlemesidir. Örneğin

⁵⁷ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1991). 19.

⁵⁸ Seniye YÜCEL: a.g.e. 222.

1990 yılı içinde “Yerel Basın –Yerel Yönetim ve Sorunlar” konulu sempozyum düzenlenmiştir⁵⁹.

Basın Konseyi dünyadaki basın konseylerini tek çatı altında toplamayı planlayan Dünya Basın Konseyleri Birliği (WAPC) 'nin kurulmasına baştan beri katkıda bulunmuştur. Bu çalışmalar ışığında BKYK, 17 Ekim 1990 günü yapmış olduğu toplantıda Dünya Basın Konseyleri Birliği'ne katılma kararı almıştır⁶⁰. Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de 22 Ekim 1992 tarihinde başlayan ve 24 Ekim 1992 günü akşamına kadar devam eden “Basın Konseyleri ve Benzeri Kuruluşlar Üçüncü Uluslararası Konferansı”nda alınan kararla Dünya Basın Konseyler Birliği kurulmuştur. Kongreye katılan Türk Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi hem kurucu üye sıfatıyla yeni birliğin Ana Sözleşmesini imzalamış hem de yapılan seçimde Birliğin Yürütme Kurulu Üyeliğine seçilmiş ve Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiştir⁶¹.

“Konferansta Türk Basın Konseyi'nin kalem tutan güvercin ambleminin Dünya Basın Konseyleri Birliği tarafından da benimsenip kullanılmasına karar verilmiştir”⁶². WAPC'nin 7. Uluslararası Kongresi ile 4. Genel Kurulu'nu 19-21 Eylül 1998 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve WAPC Konferansına 32 ülkeden 71 katılımcı gelmiştir⁶³.

⁵⁹ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1991). 22.

⁶⁰ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1990), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1991). 23.

⁶¹ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1993). 38.

⁶² Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1993). 39.

⁶³ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 7.

1.6.1. Basında Uzlaşma Deklarasyonu

31 Ocak 1994 tarihinde Basın Konseyi önderliğinde 10 basın yayın kuruluşu* Basında Uzlaşma Deklarasyonunu imzalamışlardır. Meslek içi kavgaların, çekişmelerin, karalamaların, promosyon yarışının basının saygınlığına gölge düşürmesi ve basının güvenilirliğinin zedelenmesi uzlaşma deklarasyonunun imzalanmasını sağlamış ve bu deklarasyonu uygulama görevi Basın Konseyi'ne bırakılmıştır. Deklarasyonun maddeleri şunlardır⁶⁴:

“Yazılı, sözlü ve görüntülü basın (medya) dünyamızı kendi alanlarında temsil yetkisine sahip biz aşağıda imzası bulunan gazeteciler, Basın Konseyi'nin çağrısı üzerine bir araya gelerek üzerinde ulaştığımız ilkeleri kamuoyuna saygı ile arzederiz:

1. Halkın doğru haber alma ve gerçekleri öğrenme hakkı varlığımızın birinci nedenidir. Bu, aynı zamanda demokratik sistemin varlığının da temel şartıdır.

* Bu bildirinin altına imza atan basın yayın kuruluşlarının isimleri alfabetik sırayla şöyledir:

- Anadolu Ajansı (Mehmet Muhsinoğlu – Genel Müdür Yardımcısı)
- ATV (Ercan Arıklı – Yönetim Kurulu Üyesi)
- Basın Konseyi (Oktay Ekşi – Konsey Başkanı)
- Hürriyet Gazetesi (Ertuğrul Özkök – Genel Yayın Yönetmeni)
- Kanal D (Adem Gürses – Genel Müdür)
- Milliyet Gazetesi (Umur Talu – Genel Yayın Yönetmeni)
- Sabah Gazetesi (Zafer Mutlu – Genel Yayın Müdürü)
- Türkiye Gazetesi – TGRT (Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş – Başkanışman)
- TRT (Nevzat Avcı – Genel Müdür Yardımcısı)
- Zaman Gazetesi (Alaeddin Kaya–İmtiyaz Sahibi ve Naci Tosun–Genel Müdür)

⁶⁴ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 16 – 17.

2. Türk basını son yıllarda Türk Toplumunu derinden sarsan birçok karanlık olayı ve yolsuzluğu su yüzüne çıkarmada şerefli bir görevi yerine getirdiğinin bilincindedir. Bu görevin basın dünyamıza sağladığı saygınlığın, meslek içi kavgalar, çekişmeler ve karalamalarla bozulmaması için gereken dikkati göstermek hepimizin görevidir.

3. Bir kamu müessesesi olan gazetecilik mesleğinin, ahlâka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilmesi kesinlikle karşı olduğumuz ve olacağımız bir husustur.

4. Yayınlarımızda hiç kimseyi ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınamaya hakkımız olmadığına inandığımız,

5. Şiddet ve zorbalığı özendirici yayın yapmaktan kaçınacağımız;

6. İnsanların özel hayatına ve insanlık onuruna saldırı, hakaret ve iftira gibi davranışları kendi iç denetim mekanizmalarımız yoluyla önleyeceğimiz veya düzelteceğiz; hukuk devletinin temel ilkelerine ve masumiyet karinesine özen göstereceğiz;

7. Kendi aramızdaki rekabeti ürün kalitesi dışına çıkarmayacağımız;

Birbirimizin promosyon kampanyaları konusunda kötüleme yoluna başvurmayacağımız; Birbirimiz hakkında kamuoyunun bilmesi gereken ve haber niteliği taşıyan bilgileri vermeye devam edeceğiz;

8. Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve düzeltme haklarının en hızlı ve en etkin bir biçimde kullanılmasına daha çok özen göstereceğiz;

HERKES TARAFINDAN BİLİNMELEDİR.

9. Son zamanlarda kamuoyunda eleştirilere yol açan ve giderek Basın (İletişim) özgürlüğünü istemeyen çevrelere de fırsat verecek hale gelen basın içi gerginliğe son vermeyi, hem mesleğimize hem de kamuoyuna karşı borç saymaktayız.

Öneminin ileride daha iyi anlaşılacağından emin olarak vardığımız bu uzlaşmanın diğer basın organlarının imzasına da açık olduğunu belirtmekte ve uzlaşmanın kalıcı olması için Basın Konseyi'nin gereğinde kendiliğinden harekete geçmesini ve aldığı kararı kamuoyuna açıklamasını kabul etmekteyiz. Keza bu uzlaşma modelinin toplumun bütün kurumları arasında yaygınlaşmasının, kritik günler yaşayan ülkemiz açısından son derece önemli olduğu görüşündeyiz. Çağdaş demokrasi ve ülkemizin özel şartları, medyaya eskisinden daha önemli görevler yüklüyor. Bu bilinçle sorumluluklarımızı kabulleniyor ve bunların gereğini yerine getirmek için tüm gücümüzü ve olanaklarımızı kullanacağımızı ilan ediyoruz”.

Uzlaşma Bildirisi'nin imzalandığı tarihten itibaren Basın Konseyi basın-yayın organlarının bildiriyi ihlal edip etmediklerini kontrol etmeye başlamıştır. Bildiri maddeleri ışığında yayınları denetleyen Konsey, kararlarını gerekçeleriyle birlikte yayınlamıştır. Bu denetim için Konsey kendiliğinden harekete geçmektedir yani herhangi bir şikayet ya da başvurunun olmasına gerek yoktur.

Bildirinin imzalanmasından kısa bir süre sonra basın içi kavgalar yeniden başlamış ve promosyon savaşı hız kazanmıştır. Basın Konseyi'nin çağrı, uyarı ve teşhirleri etkisiz kalmış ve yayınlar bildiri maddeleri ışığında

incelenerek kararlar kamuoyuna duyurulmuştur. Bu uygulamanın sonucunda basın-yayın organlarına kınamaya varan cezalar verilmiştir*.

1994 yılında Bab –ı Ali Magazin Dergisinin sorularına yanıtlayan Oktay Ekşi, Uzlaşma Bildirisine imza atan kuruluşların, aleyhlerinde karar alınsa bile Basın Konseyi'ne desteklerini sürdürdüklerini söylemektedir ⁶⁵:

“Basın Konseyi'nin aldığı karardan memnun olmayanlar oluyor. Basın Konseyi aldığı kararları tamamen yansız ve bağımsız alır. Önemli olan, birilerimizin kararlarımızdan memnun olup olmaması değil, kararlarımızın ilkelerimizin özüne sadık kalınarak alınmış olmasıdır. Geriye baktığımızda bağımsızlık ve yansızlık açısından rahatsız eden hiçbir kararımız yok. Bildiride imzası bulunan basın kuruluşlarından aleyhlerine karar verdiklerimiz bile kararlarımızın doğru ve dürüst olduklarına inanıyorlar ki, hâlâ desteklerini sürdürüyorlar. Şu anda söz konusu uzlaşma bildirisi yürürlüktedir. Taraflar, kendilerine şükran borçlu olduğumuzu ifade etmemiz gerekecek kadar dikkatle bu bildiriye sadıklar”.

Basın Konseyi'nin üzerinde önemle durduğu bir diğer konu ise promosyon yarışıdır. Konsey Başkanı Oktay Ekşi 1995 yılında promosyonların makul düzeye indirilmesi için yeni bir girişim başlatarak Hürriyet ve Milliyet Gazeteleri sahibi Aydın Doğan ile Sabah Gazetesi sahibi Dinç Bilgin' e mektup** göndererek kavgaya dönüşen promosyon yarışının önlenmesini ve de basında uzlaşma bildirisine uyulmasını istemiş, ancak olumlu sonuç alamayınca girişimler durdurulmuştur.

* Basında Uzlaşma Bildirisi'ni ihlal eden medya organlarına yapılan uyarılar için bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1995). 32 - 40.

⁶⁵ Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1995). 64 – 65.

** Mektubun ayrıntıları, Oktay Ekşi'nin promosyon ve tekelleşme konusundaki görüşleri için Bkz. Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1996). 90 – 100. ve 105 – 106.

Ayrıca Basın Konseyi, basını hedef alan saldırı, gözaltına alma, tutuklama, mahkumiyet ve toplatma gibi olayları sistemli bir şekilde izleyip kamuoyuna duyurmaktadır.

6 Şubat 1998 günü kuruluşunun 10. Yılı'nı dolduran Basın Konseyi 10 yıllık faaliyetlerini kamuoyuna duyurmuştur. Daha özgür bir basın yaratma amacıyla Konsey, biri teorik öteki pratik düzeyde olmak üzere çalışmalarını sürdürmüş ve teorik düzeydeki çalışmalarını iki nokta üzerinde yoğunlaştırmıştır:

1. Gazetecilik mesleğinin teorik sorunları
2. Yasalar başta olmak üzere kurallar bazındaki sorunlar.

Konsey'in diğer çalışmaları ise 1998 tarihli Faaliyet Raporunda şu şekilde anlatılmaktadır ⁶⁶:

“Pratik düzeydeki çalışmalar:

1. Meslektaşlarımıza yönelik saldırıları önleme
2. Hukuki koruma çalışmaları

Daha sorumlu bir basın yaratmayı ön gören çalışmalarımız:

1. Kendi basınımızın Basın Meslek İlkeleri ışığında değerlendirilmesi ve Basın Meslek İlkeleri'ne aykırı uygulamaların kamuoyuna duyurulması,
2. Yabancı Basının uygulamalarının da kendi kendini denetleme ilkeleri ışığında değerlendirilmesi”.

Basın Konseyi'nin diğer bir faaliyeti de “Basın Konseyi ve Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı” tarafından 15-18 Ekim 1999 tarihleri arasında yapılan Türk – Yunan Gazetecileri Toplantısı olmuştur” ⁶⁷.

⁶⁶ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1999). 45 – 46.

⁶⁷ Basın Konseyi Yıllık Raporu (1999), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2000). 39.

Görüldüğü gibi yukarıda faaliyetleri sıralanan Basın Konseyi, sadece başvuruları değerlendirmekle kalmamakta, Türk basınına yapılan saldırıları önlemeye, gözaltına alınan ya da tutuklanan gazetecilerin durumunu takip etmeye ve basın ahlâkını daha iyi seviyeye ulaştırmak için çalışmaktadır. Sigma Delta Chi'nin Adil Oyun başlıklı etik ilkelerinde belirtildiği gibi gazeteciler, haberlerinden ötürü halka karşı sorumlu olmalı ve halk, medyaya yönelik şikayetlerini dile getirmeye özendirilmelidir. Okuyucularla, izleyicilerle ve dinleyicilerle açık diyalog güçlendirilmelidir. İşte Basın Konseyi de bunu yapmaya çalışmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde basın demokrasinin ve toplumsal yaşamın vazgeçilmez kurumlarından biridir. Topluma bilgi ve haber vermek, kamuoyunun oluşumunu sağlamak, toplum ve siyasiler arasında köprü vazifesi görerek iki grubun birbirlerini anlamalarına yardımcı olmak, toplum adına siyasileri denetlemek gibi önemli kamusal görevleri yerine getiren basın, aynı zamanda büyük bir sorumluluk da taşımaktadır. Hem kendisine, hem kamuoyuna hem de devlete karşı sorumlulukları olan basının, bu üç sorumluluğu yerine getirebilmesinin anahtarları ise, etik ilkelerde ve bu ilkeleri uygulamakla görevli özdenetim kuruluşlarındadır.

Demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak adlandırılan basının üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi için bazı koşulların sağlanması önem kazanmaktadır. Bu koşulların başında da, basının rahat hareket edebileceği ve görevlerini yerine getirebileceği özgür bir ortamın yaratılması gelmektedir.

Özgür bir ortamda, rahat hareket etmesi gereken basının kendisine sağlanan bu ayrıcalıklı durumu da, temsilciliğini üstlendiği kamunun yararına kullanması gerekmektedir. Özellikle 19. Yüzyılın sonlarına doğru, güçlenen sermayenin iletişim araçlarına sahip olması ve kendi çıkarları, amaçları için gazeteleri kullanması sonucu, basın kamuoyu karşısında prestijini yitirmeye ve güvenilir meslek olmaktan çıkmaya başlamıştır. Son yıllarda yapılan anketler ortaya koymaktadır ki, kamuoyunun basına olan güveni git gide azalmaktadır. Batılı ülkelerde gazeteciler bu olumsuz yöndeki gelişime karşı "etik"i ön plana çıkarmışlardır.

Basının hem başka amaçlar için kullanılması hem de gittikçe güçlenmesi elindeki gücü kötüye kullanma eğilimini de artırmaya başlamıştır. Bu gücün kötüye kullanılmasını engellemek, habere konu olan kişilerin haklarını korumak ve gazetecilik mesleği içinde kabul edilebilir bir standart oluşturmak amacıyla değişik örgütlenmeler gerçekleştirilmiş ve ilkeler belirlenmiştir. Etik ilkeleri yazılı hale getirip, basın mensuplarının bu ilkelere uymalarını sağlamak amacıyla özdenetim kuruluşları gündeme gelmiştir. Sonuçta, bu özdenetim modellerinin oluşturulmasının altında, gazeteciliği yeniden güvenilir bir meslek haline getirme ve basına saygınlık kazandırma isteği yatmaktadır.

Hemen her ülkede, basın meslek örgütlerinin uygulamakta olduğu etik ilkeler vardır. Günümüzde gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerin çoğunluğunda, basın meslek ilkelerinden söz etmek mümkündür. Bu ilkelere bakıldığında, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış oldukları göze çarpmaktadır. Ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel farklılıklarına rağmen, o ülkelerde var olan çeşitli basın örgütlerinin ortaya koyduğu etik ilkelere göz atıldığında benzerliklerin çok olduğu görülmektedir. Büyük ölçüde ortak olan bu etik kodların başında doğruluk–dürüstlük, haber–yorum ayrımı, haber kaynağının gizliliği, özel hayata saygı, eleştiri sınırını aşmama, cevap ve düzeltme hakkına saygı, çek defteri gazeteciliği gelmektedir.

Ortaya konulan etik ilkeler ve bu ilkelerin uygulanması sürecinde birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Gazetecilerin mesleklerini icra ederken karşılaştıkları çok sayıda sorunun çözümü ya da gazetecilerin bu sorun karşısında nasıl davranmaları gerektiği, etik ilkelere ayrıntılarıyla yer almadığı için, basın mensupları çoğu zaman ne yapacaklarını bilememektedirler. Dolayısıyla, gazeteciler arasında etik ilkeleri yorumlama ve uygulama bakımından farklılıklar olabilmektedir. Uygulamadaki bu farklılıklara rağmen etik ilkelerin amacı, gazetecilerle vatandaşlar arasında karşılıklı güven ve saygıya dayalı bağları korumak ve güçlendirmektir.

Basın ahlâk ilkeleri, genel anlamıyla, basındaki kötüye kullanımları önlerken, dürüst gazetecilere de görevleri sırasında ya da sonra ortaya çıkacak olası bir durumda kamuoyu ve meslektaşlarının desteklerini sağlayarak belli bir mesleki rahatlama getirmektedir. Yasal düzenlemeler gazete ve gazeteciler açısından uyulması gereken maddeleri içerirken, bunların dışında kalan etik ilkeler de, söz ve basın özgürlüğünün korunması açısından, dikkatle ele alınıp incelenerek uygulamaya konulması gereken ilkelerdir. Ayrıca, basın etik ilkeleri yasal düzenlemelerde yer almayan, ancak meslek açısından da uygun görülmeeyen durumlarla ilgili pek çok ilkeyi de içinde barındırır. Basın alanında oluşturulacak etik ilkelerin, din ve hukuk yasalarından farklı olarak, vicdani özgürlüğe dayanması, yani dışarıdan gelen bir zorlamanın sonucunda ortaya çıkmaması ve özgür bir seçim yapabilme ortamında gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. Bu, basının özgürce görev yapabilmesi ve yönetilenler adına yönetenleri denetlemesi biçiminde tanımlanan “dördüncü kuvvet” anlayışına ve toplumsal sorumluluk kuramına da tümüyle uygun bir yaklaşım olmaktadır.

Bir ülkede basın alanında çalışan gazetecilerin, mesleki etikle ilgili kurallara uymaları ilkesinden hareketle, bu ilkelerin saptanması, o ülkede var olan bazı toplumsal değer yargılarına dayanmaktadır. Uluslararası alanda ortaya konulan bazı meslek ilkeleri, hiç kuşkusuz, çok genel geçer kuralları belirlemektedir. Öte yandan, belli bir ülkede, ortaya konulmuş olan basın ahlâk ilkeleri, o ülkenin değer yargılarını da göz önünde bulundurmak zorundadır.

Etik anlayışının gelişimine bakıldığında, gazetecilerin örgütlenme sorunları ile bire-bir ilgili olduğu görülmektedir. Mesleki standardı yakalamak ve kamuoyu gözünde güvenilir olmaya devam etmek için etik ilkelerin mutlaka saptanması ve uygulanması gerekmektedir. Bunu saptayan ve uygulanıp uygulanmadığını takip edenler de basın örgütleridir. Meslek örgütlerinin güçsüz olduğu ülkelerde etik sorunlarının çözümü daha da zor

olmaktadır. Gazetecilerin hakça ücret alamadığı, meslek içi eşitsizlik ve dengesizliklerin önemli boyutta olduğu ortamlarda da gazetecilerin etik konularla aynı ölçüde ilgilenmesi beklenmemelidir.

Demokratik rejimin vazgeçilmez ögesi olan ve bir kamu görevi gören basının, aleyhine yasal düzenlemeler yapmak isteyen siyasi iktidarların ve devletin baskı ve sansüründen korunması gerektiği gibi, kendi yapısından kaynaklanan ve itibarını sarsan, temel işlevlerini yerine getirmesine mani olan engelleri de kendi çabasıyla ortadan kaldırması gerekmektedir. Yani basın hem özgür olmalı, hem de bu özgürlüğün başka amaçlarla istismar edilmesini önleyecek bazı kurumlara sahip bulunmalıdır. Bunu sağlamanın en iyi yolu olarak da medyanın kendi kendini denetlemesi olan özdenetim mekanizması görünmektedir. Özdenetim mekanizmaları ise bu denetimi, gazetecilerin uymaları gereken etik ilkeleri saptayarak gerçekleştirmektedirler. Bir fikir işçisi olan gazetecilerin görevlerini olumlu bir şekilde yapmalarını sağlamak için; haklarını, özgürlüklerini elde etmek, korumak ve sürdürmek amacıyla da özdenetim kuruluşlarına ihtiyaç vardır. Bu, toplum için çalışan basının özgür ve tarafsız, baskılardan uzak çalışabilmesi için gereklidir.

Basında özdenetim mekanizmasının işleyişi şu şekilde gerçekleşmektedir : İlk olarak bu mekanizma, bir yandan gazetecilerin olaylar karşısındaki davranışlarının genel hatlarını çizerek onlara yol göstericilik yapmakta, ikinci olarak da mesleki etkinliklerinin dış baskılardan korunmasını sağlamaktadır. Bu iki yönde işleyişle özdenetim, hem gazetecilerin sorumluluk bilincinde hareket etmesini sağlamakta hem de dış baskılardan en az etkilenecek toplum adına, yönetenleri "denetleme" ve haber verme görevini, göreceli olarak rahat koşullarda yapmaları için gerekli ortamı oluşturmaktadır.

Görülmektedir ki, basında özdenetim mekanizması, demokratik rejimlerde bir yandan hukuki yasaların yetersiz kalabileceği konularda devreye girerek toplumun iç barışını sağlarken, öte yandan da mesleki etkinliklerdeki kötüye kullanımların en aza indirilmesini hedefleyerek, aynı zamanda gazetecilerin olası bir dış güç tarafından baskı altına alınmasını da önlemektedir. Ayrıca Batı'da özdenetim sisteminin düzenlenmesinin altında vatandaşı basına karşı koruma anlayışı da yatmaktadır.

Türk basınında da gerek etik konusunun gerekse özdenetim konusunun zaman zaman gündeme geldiği görülmektedir. Türk basınında ilk etik ilkeler, Basın Şeref Divanı'nın kurulmasıyla kabul edilmiş olan Basın Ahlâk Yasası'dır. Bu yasadan sonra, Türkiye'de çeşitli meslek örgütleri tarafından basın meslek ilkeleri kabul edilmiştir. Neredeyse her meslek örgütünün kendi üyeleri için etik ilkeler saptadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Çok küçük ayrıntıların dışında bu ilkelerin hemen hepsi aynıdır.

İlkelerde görülen bu çeşitlilik, Türk basınında meslek örgütlerine de yansımıştır. Çok sayıda cemiyet ve dernek gibi meslek örgütüne sahip Türk basını, bu çeşitliliği gazeteciler için olumlu yönde değerlendirememiştir. Hatta meslek örgütlerinin sayısının çok fazla olması, bir yokluk ve bir karmaşa anlamı taşımakta ve basın için bir örgüt enflasyonu haline dönüşmektedir. Sayının çok olması ve birbirleriyle uğraşmaları meslek kuruluşlarının gücünü azaltmakta ve sonuçta basın çalışanlarının hakları gerektiği gibi savunulamamaktadır. Tek ve güçlü bir meslek kuruluşu çatısının altında toplanma Türk basınının genel olarak sorunlarının daha rahat çözümünü sağlayacaktır. Ama böyle bir örgütlenme, şimdilik Türk basını için uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Bunun sağlanması için başta gazetecilerin kendilerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

Basın kuruluşlarının önünde daha önemli sorunlar dururken, birbirleriyle uğraşmaları hem Türk basınında saygınlık ve güven kaybına neden olmakta, hem de gazetecilerin haklarının daha rahat gasp edilmesine yol açmaktadır. Basın örgütlerinin gazetecilerin haklarını savunmaları gerekirken, birbirleriyle kavga etmeleri Türk basınının daha büyük sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Türk basını için güçlü örgütlerden söz etmenin olanağı yoktur. Görülen odur ki, gazeteciler örgütlerine, örgütler de gazetecilere sahip çıkmamaktadır. Bunun sonucunda da Türk basınının önemli bir sorunu durumunda olan kitlesel işten çıkarmaların önü alınamamakta ve sonuç itibarıyla bir şey yapılamamaktadır. Kamuoyu yoklamalarının da ortaya koyduğu gibi, son yıllarda basın büyük bir güven kaybına uğramış bulunmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra gazetelerin haberin içeriğinden çok magazin yönünü ön plana çıkarmaları, çarpıtılmış siyasi haberlerin kaleme alınışı, özel hayatı deşifre eden haberlerin artışı ve yapılan yanlışların düzeltilmesi güven kaybının etkili nedenleri arasında görülmektedir.

Basın için çok önemli olan özdenetim konusu Türkiye'de çok tartışılmış ve tartışılmaya da devam eden konulardan biridir. Özdenetimin tartışılmasına neden olan olay ise, Basın Konseyi'nin kuruluşudur. Konsey kurulmadan önce çok sayıda dernek ve cemiyete sahip olan Türk basını için Konsey yeni bir kuruluştur ve işlevi diğerlerinden farklıdır. Basın Konseyi, basın özgürlüğünü için çalışmak, basının saygınlığı ve gazetecilerin etik ilkelere uygun davranmaları sağlamak için kurulmuştur.

Basın Konseyinin amacı, basında çıkan haksız yada yanlış haberler, yorumlar sonucu onurları, çıkarları zarar gören kişilerin şikayetleri üzerine konuyu incelemektir. Konsey, bu tür şikayetler üzerine araştırmaya girişip elde ettiği sonucu, eğer söz konusu yayın organı ya da gazeteci haksız bulunmuşsa -çeşitli cezalar vererek- bunu da açıklayarak kamuoyuna

duyurmaktadır. Basın Konseyi, sadece başvuruları değerlendirmekle kalmamakta, Türk basınına yapılan saldırıları önlemeye, gözaltına alınan ya da tutuklanan gazetecilerin durumunu takip etmeye ve basın ahlâkını daha iyi seviyeye ulaştırmak için çalışmaktadır.

Gönüllü bir meslek kuruluşu olan Basın Konseyi'nin uyguladığı yaptırımlar da, bu kuruluşun varoluş nedeni ve yapısı ile aynı doğrultudadır. Basın Şeref Divanı örneğinde görüldüğü gibi, "ilan kesme" yoluyla para cezası yoktur. Bunun yerine, BKYK, Konseye yapılan başvurularla ilgili olarak ; "şikayeti yersiz bulma", "uyarma", "kınama" ve de "ihraç" kararları verebilmektedir. BKYK'nın başvuru beklemeden ele aldığı konularda ise bu kararların dışına çıkılabilmektedir.

Basın Konseyi kararları manevi yaptırım düzeyindedir ve teşhirden ibarettir. Teşhir mekanizması sayesinde gazetecilerin kendilerine çeki düzen vermeleri amaçlanmaktadır. Ancak sonuçlara bakıldığında bu amaca pek de ulaşılmadığı görülmektedir. Basın Meslek İlkelerinin aynı maddelerini defalarca ihlal edip, Konseyden kınama ya da uyarı cezası alan çok sayıda gazeteci aynı hataları çok kere tekrarlamaktadırlar. Bu sonuç da Basın Konseyi kararlarının ne derece etkin olduğu sorusunu akla getirmektedir.

Konsey kararlarının etkin olması bir anlamda Konseyin gazeteciler ve kamuoyu tarafından benimsenmesine bağlıdır. Konseyin kurulma amacı basın özgürlüğünü korumak, Türk basınının saygınlığını sağlamak olarak gösterilmiştir. Ancak, saygınlığın sağlanması örgütlerden çok gazetecilerin bizzat kendilerine düşmektedir.

Basın Konseyi'ne ilk yıllarında çok az sayıda başvuru olmuştur. Konseye yapılan başvurular düzensiz bir seyir izlemektedir. Düzenli bir artıştan ya da eksilmeden söz etmenin olanağı yoktur. Sadece incelenen yıllar içerisinde 2000 ve 2001'de düzenli bir artış söz konusudur. En çok

başvuru 2001 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda yapılan başvuru sayısı (257), neredeyse bütün yılların toplamına eşittir. Kararlarda dikkat çeken bir durum da, Konseyin daha çok “uyarı” cezası vermesidir. Konsey en ağır ceza olan “ihraç” kararını bir defa vermiştir. Yine Konsey “kınama” cezasını kararlarına çok az yansıtmıştır. Uzlaşmayla sonuçlandığı dosya sayısı yine çok azdır.

Büyük umutlarla kurulan Basın Konseyi’nin, oluşturulma aşamasında karşılaştığı eleştiri ve tepkiler hâlâ devam etmektedir. Konseye önce üye olup, sonra aleyhine bir karar alındığında istifa eden gazetecilerin tutarlı bir davranış sergilemediği ve yeterince bu kuruluşu benimseyemediği açıktır. Örneklerle de gösterildiği gibi, Konseyin bazı kararları arasında çelişkiler mevcuttur ama asıl önemli olan daha iyiye gitmek için gazetecilerin ağır eleştirilerle istifa etmeleri değil, birlikte çalışmalarıdır. Türk basınında meslek örgütlerinin birbirlerine soğuk bakmaları ve birbirlerini engellemeye çalışmaları en çok basın çalışanlarının aleyhine olmaktadır. Bu nedenle ne olursa olsun Basın Konseyi gibi kuruluşların desteklenmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz. Modern Türkiye'nin Oluşumu. Çev. Yavuz ALAGON, İstanbul, 1. Baskı, Ekim 1995, Sarmal Yayınevi

AKAR, Rıdvan. "Basında Taban Hareketi Gazeteciler Meclisi ve Geleceği", Birlikim, Sayı:117, İstanbul, Ocak 1999

ALEMDAR, Korkmaz. "Medya ve Etik", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. Hazırlayan Korkmaz ALEMDAR, İstanbul, 1999, AFA Yayıncılık

-----, " Etik Okura Verilen Sözdür", Evrensel Kültür, Sayı:92, Ağustos 1999, www.evrenselkultur.com

ALEMDAR, Zeynep. Oyunun Kuralı. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990

ALPAY, Şahin. "Türkiye'de Demokrasi, Medya ve Sorunları" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

ALTUN, Abdülrezzak. Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteler. Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1995

ASNA, Alaeddin. "Kamuoyunun Oluşumunda Kitle İletişim Araçları", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı: 11, Eylül - Ekim 1996, Ankara

ATILGAN, Semra. Gazetecilerin Korunması. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991

-----, Türk Basın Sendikacılığında Gazetecilerin Yasal Hakları, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Şubat, 2001, İstanbul

AYDOĞAN, Filiz. "Basının Otokontrolünde Basın Konseylerinin İşlevi", Marmara İletişim Dergisi, Sayı: 3, İstanbul, Temmuz 1993

BARLAS, Mehmet: "Basında Otokontrol ve Basın Ahlâk Yasasının Olması Gereken Temel İlkeleri", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul, 1983

Basın Güncesi, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, Haziran 1994, Birinci Baskı

Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul, 1983

Basın Kendini Sorguluyor. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1996

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (6 Şubat 1989 - 6 Şubat 1990). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1990

Basın Konseyi Yıllık Raporu (1990). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1991

Basın Konseyi Yıllık Raporu (1991). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1992

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1992). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1993

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1993). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1994

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1995

Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1995). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996

Basın Konseyi Yıllık Raporu (1996). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1997

Basın Konseyi Yıllık Raporu (1997). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1998

Basın Konseyi Yıllık Raporu (1998). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999

Basın Konseyi Yıllık Raporu (1999). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 2000

Basın Konseyi Yıllık Raporu (2000). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 2001

Basın Konseyi Yıllık Raporu (2001). Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 2002

Basın Kurultayı 92. Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1992

Basın Özgürlüğü ve Basın Konseyi. Parlamento Muhabirleri Derneği Yayınları 2, Ankara, 1986

BAŞAR, Kürşat. "Kötü Haber İyi Haberi Kovdu Ya Gazeteci Bizi Isırırsa". Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

BELSEY Andrew ve Richard CHADWICK. "Medyada Kalitenin Bir Aracı Olarak Etik", Medya, Kültür, Siyaset. Der. Süleyman İRVAN Ankara, Alp Yayınevi, 2002

BERBEROĞLU, Güneş N.. Basın İşletmeciliği. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991

BERTRAND, Claude – Jean. Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999

BIYIKLI, Hasan. Kitle Haberleşme Hukuku Ders Notları, Ankara, 1989, A.Ü. S. B. F. ve Basın – Yayın Yüksekokulu Basımevi

1983 İletişim Yılı Nedeniyle Yazılı ve Görsel Basınla İlgili Bazı Konular, 1983 Yılı II. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 4, İstanbul, 1983

BİRAND, Mehmet Ali, H. BİLÂ ve R. AKAR. 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, İstanbul, Mayıs 1999, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık

Birinci Basın Kongresi, 25 Mayıs 1935. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1975, Ayyıldız Matbaası

BOSTANCI, Naci. Siyaset, Medya ve Ötesi . Vadi Yayınları, Ankara, 1998

----- . "Basın ve Özgürlük", Türkiye Günlüğü, Sayı:41, Ankara, Temmuz – Ağustos 1996

BUDAK, Leyla. "Baskı Grupları - Basın İlişkisi. Bir Baskı Grubu Olarak Basının Değerlendirilmesi", Düşünceler, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Yıl: 9, Sayı:8, Şubat 1995

BÜLBÜL, Rıdvan. İletişim ve Etik, Damla Ofset, Konya, 2000

ÇAKIR, Hamza. Osmanlıda Basın - İktidar İlişkileri (Azınlık Basını, Türkçe Basın ve Dış Basın), Ankara, Haziran 2002, Siyasal Kitabevi

ÇAPLI, Bülent. Medya ve Etik, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2002, 1. Baskı

ÇETİN, Erol. Basın Yasası ve İlgili Mevzuat. Adil Yayınevi, Ankara, 1996

ÇİFTÇİGÜZELİ, Mehmet Cemal. "Pembe Değil Güneş Gözlüklü Gazetecilik", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Sayı:11, Ekim 1996

ÇUBUKÇU, Mete. "Meclis Girişimi: Üç Eleştiri", Birikim, Sayı:117, İstanbul, Ocak 1999

DANIŞMAN, Ahmet. Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri (Devletin Basın Karşısındaki Aktif Tutumu), Ankara Üniversitesi Basın – Yayın Yüksekokulu Yayınları No: 1, Ankara, 1982

----- . "Basın Yoluyla Düşünce Açıklamasının Tarihçesi", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul, 1983

DELIUS, Herald: Günümüzde Felsefe Disiplinleri Etik, Çev. Doğan ÖZLEM , Ara Yayıncılık, 1990, www.felsefeekibicom/site/default.asp?PG=458

DEMİR, Vedat. Türkiye'de Medya ve Özdenetimi. İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

Demokrasi, Özgürlük ve Basın. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1997

Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999

DEMİRAY, Murat. "Basında Konuşulan Basın" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

DEMİRKENT, Nezih. "Medyanın Dünü ve Geleceği" Son Salı Yazıları/Medya Medya 3, Dünya Yayınları, İstanbul, Şubat 2002

-----, "İsteyen Gazeteci Olur, Ama..." Salı Yazıları/Medya Medya 2, Nisan 2000, Dünya Yayınları, İstanbul

-----, "Örgütsüz Olmak" Salı Yazıları/Medya Medya 2, Nisan 2000, Dünya Yayınları, İstanbul

-----, "Güvenilir Gazeteci Tanımı Medyada Sorun Yarattı" Salı Yazıları/Medya Medya 2, Nisan 2000, Dünya Yayınları, İstanbul

-----, "Basın Yasası Neye Yarayacak" Salı Yazıları/Medya Medya 2, Nisan 2000, Dünya Yayınları, İstanbul

-----, "Gazetecilik Bir Yaşam Tarzıdır" Salı Yazıları/Medya Medya 2, Nisan 2000, Dünya Yayınları, İstanbul

-----, "Bir Daha Dünyaya Gelirsem Asla Gazeteci Olmam" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı II, Yıl 2, Sayı 12, Kasım 1996, Ankara

DÖNMEZER, Sulhi. "Yine Basın Özgürlüğü Üzerine". Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

-----, "Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul, 1983

DURAN, Ragıp. "Sivil Bir Medya İçin". Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

EKMEKÇİ, Mustafa, "Basın Nereye", Devlet ve Basın, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ekim 1993, Ankara

EKŞİ, Oktay. "Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

-----."Medyada Özdenetim", Türkiye ve Almanya'da Gazetecilikte Etik, Ankara 2000, Konrad Adenauer Vakfı

ENCOBA, Manuel Nunez. "Gazetecilik Etiği ve Demokrasi", Medya, Kültür, Siyaset Der. Süleyman İrvan, Ankara, Şubat 2002, 2. Baskı, Alp Yayınevi

ENGİN, Aydın. "Medya Ahlakı, Gazetecinin Kendi Ahlakından İbarettir". Birikim. Sayı:117, Ocak 1999, İstanbul

ERCIYES, Cihaneri. "Medya Etiği ve Klasik Etik Kodlar", Türkiye ve Siyaset Dergisi, Mayıs – Haziran 2001, www.turkiyevesiyaset.com

ERDOĞAN, İrfan. İletişim Egemenlik Mücadeleye Giriş, Ankara, Mayıs 1997, İmge Kitabevi

EREN, Fikret. "Basında Hukuki Sorumluluk", Türk Basının Sorunları Sempozyumu, 26 – 27 Mayıs 1986, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu, Ankara

ERGİN, Sedat. "Basın Ahlâkı Konusunda Amerika'dan Örnekler ve Türk Basınında Durum", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Sayı:11, Yıl: 2, Eylül–Ekim 1996

ERİNÇ, Orhan. "Medya ve Politika" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

EROL, Ahmet. Demokrasi, Örgütlenme Özgürlüğü ve İsveç Örneği. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995

ERYILMAZ, Tuğrul. "Gazeteci Kendine de Sormalı". Birikim. Sayı:117, Ocak 1999, İstanbul

Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yılı. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987

Gazetecinin El Kitabı. Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı, Haziran 2000, Sumer Matbaası

Genç Gazeteciler Eğitim Semineri. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1986

GEZGİN, Suat. "Basının Sorumlulukları", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı:4, İstanbul, 1997

GİRGİN, Atilla. Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etiği. İstanbul, Ekim 2000, İnkılap Kitabevi.

GÖRGÜLÜ, Güventürk. Basında Ekonomik Bağımlılık. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991

GUREVITCH Michael ve Jay G. BLUMLER: " Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", Medya Kültür Siyaset, Der. Süleyman İRVAN, Ankara, Alp Yayınevi, 2002, İkinci Basım

GÜL, Abdullah. "Medyada Reform Şarttır", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Sayı:11, Ekim 1996

GÜNEŞSOY, Sencer. Gazeteciliğin Temel İlkeleri ve Tekniği. Ankara, 1979, Ankara, İktisadi ve İdari İlimler Akademisi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu

GÜRELİ, Nail. "Basında Sorumluluğun Çeşitli Boyutları" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

Güvenilir Gazetecilik İçin Basın Konseyi. Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1996

GÜVENİR, O. Murat. 2. Dünya Savaşında Türk Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:31, İstanbul, 1991

GÜZ, Nurettin. Basında Yasalar Suç ve Cezalar, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Ankara, 1988

----- . Serbest Cumhuriyet Fırkası Sonrası Basında Muhalefet ve 1931 Matbuat Kanunu, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayın No: 11, Ankara 1993

----- . Türkiye’de Basın İktidar İlişkileri (1920 – 1927), Gazi Üniversitesi Basın – Yayın Yüksekokulu Yayın No: 9, Ankara, 1991

HATEMİ, Hüseyin. “Medya Alanında Yeniden Yapılanma Gereği” Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

HATEMİ, Kezban. "Hukuk ve Medya", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 2, Sayı:12, Kasım - Aralık 1996

HOHENBERG, John. Gazetecilik Mesleği, çev. Filiz OFLUOĞLU, İstanbul 1963, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları : No: 1

IŞIK, Metin. “Medya ve Siyaset”. Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

----- . Kitle İletişim Sistemleri, Konya, Mart 2002, Eğitim Kitabevi

IŞIKLI, Alparslan. Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994

İÇEL, Kayıhan. “Basında Ceza Sorumluluğu Sistemleri ve Basın Kanunumuzun Durumu”, Türk Basının Sorunları Sempozyumu, 26 – 27 Mayıs 1986, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu, Ankara

----- . Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul, 1990, Üçüncü Baskı, Beta Basım Yayım

-----, "Devletle Basın Arasındaki Karşılıklı İlişkiler", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul, 1983

-----, "Günümüzde Basının Kamusal Görevleri", Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1986

2. Türk Basın Kurultayı. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 1976, Başbakanlık Basımevi

2. Türk – Yunan Medya Konferansı (6 – 9 Ekim 2000). Konuşma Özetleri, Editör: Tamer ATABARUT, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 2001

İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1984

İMANÇER, Ahmet. "Basın Hükümet İlişkilerine Genel Yaklaşım", Düşünceler. Ege Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu Dergisi, Yıl:5, Sayı:5, Şubat 1991

-----, "Basında Personel Politikasının Saptanması", Düşünceler, Ege Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu Dergisi, Yıl:4, Sayı:4, Şubat 1990

İmla Kılavuzu. Türk Dil Kurumu Yayınları: 525, Ankara, 1993

İNCEOĞLU, Yasemin. "New York Times ve Basın Özgürlüğü", Marmara İletişim Dergisi, Sayı:4, İstanbul, Ekim 1993

-----, "ABD'de Basın Özgürlüğü ve Otokontrol", Yeni Forum, Sayı:282, Kasım 1992

İRVAN, Süleyman. "Medya Etiki ve Meşruluk Sınırları". Birikim. Sayı:117, Ocak 1999, İstanbul

------. "Medya ve Etik", www.bianet.org/diger/egitim 888.htm, 22.02.2001

İSPIRLİ, Muhammet. Medya Gerçeği ve Haberciler, Ankara, 2000, 1. Baskı

KABACALI, Alpay. Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990

------. Türk Basınında Demokrasi, Ankara, 1999, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları

KARAIŞMAİLOĞLU, Ekrem. "Basın ve Etik" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

KARDEŞ, Fethi. 60 Yılın Hikayesi, Basın – Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1980

KAYA, Raşit. "Medya, Toplum, Siyaset". Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. Hazırlayan Korkmaz ALEMDAR. İstanbul, Ekim 1999, Afa Yayıncılık

KEANE, John. Medya ve Demokrasi, çev. Haluk ŞAHİN, İstanbul, Ağustos 1993, 2. Basım, Ayrıntı Yayınları

Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği, 1982 Yılı II. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 2, İstanbul, 1982

KOÇ, Selma. "Neden Basın Özgürlüğü Değil de Sansür". İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 4, 1997, İstanbul

KOÇAK, Bilal. Türk Yazılı Basınında Örgütlenme ve İnsan Ögesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, 1987

KOLOĞLU, Orhan. "Medya – Devlet ve Sermaye", Birikim, Sayı:117, İstanbul, Ocak 1999

KURTBÖKE, Oktay. "Basın Ahlâkı Üzerine", Türk Basının Sorunları Sempozyumu, 26 – 27 Mayıs 1986, Ankara Üniversitesi Basın - Yayın Yüksekokulu, Ankara

KÜÇÜK, Birsal. Türk Basınında Türkiye Gazeteciler Sendikası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992

MATELSKİ, Marilyn J. TV Haberciliğinde Etik. çev. Bahar Öcal DÜZGÖREN, İstanbul, Mart 1996, 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları

MORGAN, Kenneth. Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999

Naylon Basın ve İlan Yağması- Bizim Hikayemiz. Türkiye Gazeteciler Sendikası Ankara Şubesi Yayını, Ankara, 1978, Şafak Matbaası

NORDENSTRENG, Kaarle. "Değişim Sürecindeki Profesyonellik: Gazetecilik Etiği". Çev. Süleyman İRVAN. İletişim, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:4, Ankara, 1997

ÖNAL, Ayşe. "Beni Terbiye Eden Medyayı Kim Terbiye Edecek" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

ÖKE, M. Kemal. Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, 1994

ÖNGÖREN, Gürsel. Medya İle Mücadele Rehberi. Çınar Yayınları, İstanbul, 1998

ÖZDEN, Kemal ve Ertuğrul GÜNDOĞAN. "Ombudsmanlık Sistemi: Tanımı, Tarihi Gelişimi, Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye'deki Uygulanabilirlik Tartışmaları", www.turkiyegunlugu.com. Türkiye Günlüğü, 62, Ekim 2000– 05

ÖZDOĞAN, Cemalettin. Özeleştirisi (Basının Prestij Sorunu), İzmir, Haziran 1993, 1. Baskı

ÖZEK, Çetin. "Basında Haber Verme Hakkının Sınırları", Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, 1983 Yılı I. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 3, Hürriyet Matbaacılık, İstanbul, 1983

----- . "Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü". Türk Basınının Beş Sorunu, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1989

ÖZGEN, Murat. " Etik Değerler Açısından Gazeteci Kimdir?" İstanbul Üniversitesi İletişim Dergisi, İstanbul, 1996

----- . Gazetecinin Etik Kimliği, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998

----- . "Basının Kendi Kendini Denetimi (Basında Otokontrol)" İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 6, 1997, İstanbul

----- ."Basın Özgürlüğü Kuramı", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:7, 1997

ÖZGENÇ, İzzet, SÖZÜER, Adem. "Basın Hürriyeti Kavramı, Basın Yoluyla İşlenen Suçlarda Sorumluluk Rejimi İle Cevap ve Düzeltme Hakkı Üzerine Düşünceler" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

Özgür Bir Toplumda Basının Görevi, 1986 Yılı 9. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 9, İstanbul, 1986

ÖZKAN, Tuncay. "Medya Nereye", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Sayı: 11, Ekim 1996

ÖZKÖK, Ertuğrul. "Basının Değişen Görünümünde Hükümet, Dünya ve Siyasal Gruplarla İlişkiler", Özgür Bir Toplumda Basının Görevi, 1986 Yılı 9. Seminer Tutanakları, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No: 9, İstanbul, 1986

ÖZTÜRK, Ahmet. "Basın Özgürlüğü Kuramları", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:5, 1997

-----, " Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Yaşadığı Basın Özgürlüğü Sorunu", Marmara İletişim Dergisi, Sayı 4, Ekim 1993, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını

PERİN, Cevdet. Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü, İstanbul, 1974, Remzi Kitabevi

POOLE, Ross. Ahlâk ve Modernlik, Çev. Mehmet KÜÇÜK, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, Birinci Basım

PULUR, Hasan. "Bizim Mesleğimiz..." Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı II, Yıl 2, Sayı 12, Kasım 1996, Ankara

SARMAŞIK, Jale. "Basında Çalışanların Sosyal ve Mesleki Haklarının Gerçekleşmesi", Marmara İletişim Dergisi, Sayı:8, Ekim 1994

SAWANT, P. B. Dünya Basın Konseyleri Birliği VII. Uluslararası Kongresi ve IV. Genel Kurulu Bildiriler Kitabı, Basın Konseyi Yayınları, İstanbul, 1999

SONAY, Ziya. "Medya Çalışanlarının Sorunları" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

ŞAHİN, Haluk. Yeni İletişim Ortamı Demokrasi ve Basın Özgürlüğü. Basın Konseyi Bilimsel araştırması, İstanbul, 1991

SAVAŞ, Nuran. Kitle İletişim Araçlarında Otokontrol. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Bölümü, 1989

ŞAPOLYO, Enver Behnan. Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın, Ankara, 1969, Güven Matbaası

TALU, Umur. Maskelisine Karşı Açık ve Özgür Subjektiflik", Birikim, Sayı:117, İstanbul, Ocak 1999

TAVUS, Yusuf. Basın Rehberi, Ankara, 1966, Anadolu Matbaası

TEPE, Harun. "Çiğnenen Onurlar Ya da Gazetecilikte Etik Sorunlar" Kültür ve İletişim, 2000 3(1) Kış, Ankara Üniversitesi Mezunları Vakfı Yayınları , 2000, Ümit Yayıncılık, Ankara

TEZCAN, Ahmet. "Temiz Toplum İçin Önce Temiz Medya" Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Yıl 2, Sayı 11, Ankara, Eylül – Ekim 1996

TILIÇ, L. Doğan. 2000'ler Türkiye'sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak, Ekim 2001, İstanbul, Su Yayınları

----- . Utaniyorum Ama Gazeteciylim - Türkiye ve Yunanistan'da Gazetecilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998

----- . "Milliyetçilik ve Yeni Sahiplik Yapısı Kısacasında Türk Medyası: Bazı Ahlaki Sorunlar". Birikim. Sayı:117, Ocak 1999, İstanbul

----- . "Türkiye'de Gazetecilik Eğitimi" , Karizma, sayı: 8, Ekim-Kasım-Aralık 2001, İstanbul

TOKER, Metin. "Devlet ve Basın", Devlet ve Basın, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ekim 1993, Ankara

TOKGÖZ, Oya. Temel Gazetecilik. İmge Kitabevi, Ankara, 1994

----- . "Medyada Birikim, Tekelleşme ve Sorunları", Yıllık, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu, 1991 – 1992

TOPUZ, Hıfzı. "Yeni İletişim Düzensizliği İçinde Türk Basını", Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı 1, Sayı:11, Ekim 1996

----- . 100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi. Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996

TOROSLU, Nevzat. " Medya ve Hukuk: Basın Özgürlüğü ve Sınırları", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Hazırlayan Korkmaz ALEMDAR, İstanbul, 1999, AFA Yayıncılık

TURAN, Kamil. Milletlerarası Sendikal Hareket ve Küreselleşme. Türk Araştırma Dizisi, Ankara, 1999

Türk Basınının Beş Sorunu. Basın Konseyi Yayınları: 2, İstanbul, 1989

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Ankara, Ekim 1996, Üçüncü Baskı, Seçkin Yayınevi

Türkiye’de Basın Özgürlüğü Mevzuatı. Basın Konseyi 1989 Bilimsel Araştırması, Basın Konseyi Yayınları:3, İstanbul 1990

Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın, Basın – Yayın Genel Müdürlüğü, 1972

ULUÇ, ,Güliz. “Basın ve Etik”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 11, 2001, İstanbul

YAĞLI, Soner. Türk Yazılı Basınında Örgütlenme ve Basın Sendikalarının Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Yolları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, 1996

Yasaya Saygı. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992

YAPAR, Aslı. “Basında Etik”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 4, 1997, İstanbul

YAZICI, Reşat. Anayasalarımızda Basın Hukuku, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1986, Ankara

YAZICI, Sedat: Felsefeye Giriş, İstanbul, Nisan 1999, Alfa Basım, 1. Baskı

YÜCEDOĞAN, Güleda. “Türkiye’de Basın Sendikacılığı”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı 10, 2000, İstanbul

YÜCEL, Seniye. “Basında Örgütlenme”. Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. Hazırlayan Korkmaz ALEMDAR. İstanbul, Ekim 1999, Afa Yayıncılık

EK - 1**ABD PROFESYONEL GAZETECİLER BİRLİĞİ / SİGMA DELTA CHI'NİN
(PROFESSIONAL JOURNALISTS SOCIETY/ SIGMA DELTA CHI) HABER
AHLÂK YASASI***

Profesyonel Gazeteciler Birliği, Sigma Delta Chi, gazetecilerin görevlerinin gerçeğe hizmet etmek olduğuna inanmaktadır.

Kitle İletişim Araçlarının, Anayasanın kendilerine tanıdığı gerçekleri öğrenme ve bildirme hakkı çerçevesinde hareket ederek, kamuoyunu ilgilendiren tartışmaları ve enformasyonu taşıdıklarına inanmaktayız.

Kamuoyunun aydınlatılmasının, adaletin önkoşulu olduğuna ve halkın gerçeği bilme hakkının bir parçası olarak gerçeği araştırma konusundaki anayasal rolümüze inanmaktayız.

Bu sorumlulukların gazetecilere, görevlerinde bilgi, tarafsızlık dürüstlük ve adilik gerektiren zorunluluklar getirdiğine inanmaktayız.

Bu sınırlar içinde, aşağıda belirtilen meslek standartlarını kabul ettiğimizi beyan etmekteyiz:

I. Sorumluluk

Kamuoyunun kamusal önemi ve ilgisi olan olayları bilme hakkı, kitlesel medyanın en önemli görevidir. Haberlerin yayılması ve düşüncenin aydınlatılması, genel refaha hizmet etmek demektir. Halkın temsilcisi olarak mesleki statülerini bencilce ya da diğer değersiz güdülerle kullanan muhabirler, yüce bir güveni istismar etmiş olurlar.

II. Basının Özgürlüğü

Özgür bir toplumda basın özgürlüğü, halkın devrolunamaz bir hakkı olarak korunmalıdır. Bu özgürlük, ülke yönetimi ile kamusal ve özel kurumların eylemlerini ve açıklamalarını tartışma, sorgulama ve karşı çıkma sorumluluğunu ve özgürlüğünü de içerir. Gazeteciler, popüler olmayan düşünceleri dile getirme hakkına ve çoğunlukla uyum içinde olma ayrıcalığına sahiptirler.

III. Etik

Gazeteciler, halkın gerçeği öğrenme hakkı dışında herhangi bir çıkar konusunda yükümlülük taşıyamaz.

- 1- Hediyeler, iyilikler, bedava seyahat, özel muamele ya da ayrıcalıklar, gazetecilerinin ve işverenlerinin dürüstlükten taviz vermelerini gerektirebilir. Değeri olan hiçbir şey kabul edilmemelidir.
- 2- Gazeteciler ve işverenleri, dürüstlükten taviz vermelerini gerektirecekse ikinci bir iş yapmaktan, politikaya girmekten, bölgesel kuruluşlarda kamu hizmeti görmekten kaçınacaklardır.

Gazeteciler ve işverenleri, özel hayatlarını görünür ya da gizli çıkar çatışmalarından kendilerini koruyacak şekilde düzenleyeceklerdir. Halka olan sorumlulukları önde gelir. Bu, mesleğin bir gereğidir.

- 3- Bilinen adıyla özel kaynaklardan sağlanan haberler, amaçları haber açısından değerlendirilmeksizin yayınlanmayacaktır.
- 4- Gazeteciler, engellemelere rağmen, halkın çıkarına hizmet eden haberleri sonuna kadar izleyeceklerdir. Kamuya ilişkin işlerin kamuya açık olarak yapılmasını ve kayıtların kamu denetimine açık tutulmasını güvence altına almak için ara vermeksizin çaba göstereceklerdir.
- 5- Gazeteciler, muhabirlerin gizli haber kaynaklarını koruma yönündeki etiğini benimserler.
- 6- İntihal (kendine mal etme) ahlâk dışıdır ve kabul edilemez.

IV. Doğruluk ve Yansızlık

Halka sadakat iyi gazeteciliğin temelidir.

- 1- En önemli amacımız, gerçeği bulmaktır.
- 2- Haberleri verirken yansız olmak, deneyimli bir profesyonelin simgesi olarak işlev yapan bir başka amaçtır. Ulaşmak için çaba gösterdiğimiz bir standarttır. Bu düzeye ulaşanları onurlandırırız.
- 3- Yanlılıklar ya da dikkatsizlik için mazeret yoktur.

- 4- Gazete başlıkları, ilgili makalenin içeriğiyle tamamen ilişkili olacaktır. Fotoğraflar ve filmler bir olayın doğru bir resmini verecekler, konu dışı bir olayı abartmayacaklardır.
- 5- Doğru uygulama, haberlerle düşüncelerin açıklanması arasında net bir ayırım yapılmasıdır. Haberler, düşünceleri ya da yanlı görüşleri yansıtmamalı ve bir konunun her yönünü yansıtmalıdır.
- 6- Editoryal yorumlarda, gerçekten bile bile sapan partizanlık, Amerikan gazeteciliğinin ruhunu zedelemektedir.
- 7- Gazeteciler, kamuyu ilgilendiren olaylara ve konulara ilişkin olarak bilgi içeren çözümlemeler, yorumlar yapma ve editoryal düşüncelerini açıklama konusundaki sorumluluklarını kabul ederler. Bu tür malzemeyi uzmanlıkta, deneyimde ve yargıda nitelikli bireyler aracılığıyla sunma zorunluluğunu kabul ederler.
- 8- Bir savunmaya yönelik olan ya da yazarın kendi düşüncelerini, kendi yorumlarını içeren özel makalelerin ya da programların böyle olduğu belirtilmelidir.

V. Adil Oyun

Gazeteciler, haber toplama ve sunma sürecinde adı geçen insanların haysiyetine, özel hayatlarının gizliliğine, haklarına ve esenliğine her zaman saygı göstereceklerdir.

- 1- Haber medyası, suçlanana bir cevap hakkı vermeksizin itibarını ya da ahlâki karakterini etkileyecek gayri resmi suçlamaları iletmeyecektir.

- 2- Haber medyası, bir insanın özel hayatının gizliliği hakkını savunmak sakınmak zorundadır.
- 3- Medya, kötü alışkanlıkların ve suçların ayrıntıları hakkında hastalıklı bir merak duygusu uyandırmaya aracı olmamalıdır.
- 4- Kendi hatalarını derhal ve bütünüyle düzeltmek, haber medyasının görevidir.
- 5- Gazeteciler, haberlerinden ötürü halka karşı sorumlu olmalı ve halk, medyaya yönelik şikayetlerini dile getirmeye özendirilmelidir. Okuyucularımızla, izleyicilerimizle ve dinleyicilerimizle açık diyalog güçlendirilmelidir.

VI. Taahhüt

Bu kurallara bağlılığın amacı, Amerikan gazetecileriyle Amerikan halkı arasında karşılıklı güven ve saygıya dayalı bağları korumak ve güçlendirmektir.

Birlik, - eğitim programları ve diğer yollarla – tek tek gazetecilerin bu ilkelere bağlı kalmasını teşvik edecek ve basın kuruluşları, radyo ve televizyoncuları çalışanlarıyla birlikte, etik kuralların çerçevesini, bu amaçları daha da geliştirecek bir biçimde çizme sorumluluğunu taşımaya özendirecektir.

* Marilyn J. MATELSKI: TV Haberciliğinde Etik, Çev. Bahar Öcal DÜZGÖREN (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996). 103 - 106

EK - 2

İNGİLİZ BASIN ŞİKAYETLERİ KOMİSYONU *

Merkezi İngiltere’de bulunan Basın Şikayetleri Komisyonu, yayınladığı raporda, “Code of Practiec” (Basın Ahlâk İlkeleri) başlığıyla gazete ve süreli yayın yazar ve editörlerinin dikkat etmesi gereken unsurları şöyle belirledi:

“Basın üyelerinin tümü mesleksen ve töresel ölçütlerinin en üst düzeyde tutulmasını görev bilmelidir... Editörler çalıştırdıkları gazetecilerin eylemlerinden sorumludur...” şeklindeki ibarelerin bulunduğu Basın Şikayetleri Komisyonu raporunda şu ilkelere yer verildi:

İlkeler

Basın Şikayetleri Komisyonu, gazete ve süreli yayın sanayisi tarafından hazırlanan ve 27 Ekim 1993 tarihinde komisyonun onarımı olan aşağıdaki yasanın uygulanması ile yükümlüdür.

Basın üyelerinin tümü mesleksen ve töresel ölçütlerin en üst düzeyde tutulmasını görev bilmelidir. Bunu yaparken sözü geçen yasaya harfî harfine uymak ve kamunun bilgi edinme hakkını gözetmek zorundadır.

Editörler çalıştırdıkları gazetecilerin eylemlerinden sorumludur. Ayrıca, kendi bünyelerinde çalışanlar dışındakilerden elde ettikleri malzemenin bu yasaya uygunluğu konusunda da özen göstermelidir.

Bu konunun editör ve gazeteciler tarafından kişisel bir kısıtlama gerektiren önemli bir etken olduğu bilincine varılmalı, yasanın bir özdenetim sistemi bağlamında geçerli olacak biçimde hazırlandığı unutulmamalıdır.

BŞK'nın beklentilerine göre davranmak editörlerin sorumluluğu altındadır.

BŞK tarafından aşağıda geçen maddelerin birinden ötürü eleştirilen herhangi bir yayın ile ilgili olarak alınacak karar, gereken önem verilerek ve tam tamına basılmak zorundadır.

1. Doğruluk

Gazete ve dergiler gerçeğe aykırı, yanıltıcı ya da çarpıtılmış haber basmama konusuna özen göstermelidir.

i. Yayında belirgin bir gerçeğe aykırılık, yanıltıcı bir nitelik ya da çarpıtılmış bilginin söz konusu olduğu durumlarda yayın en kısa sürede ve gereken özen gösterilerek düzeltilmelidir.

ii. Bir gazete ya da süreli yayın bir olayın sonuçlarını kimsenin namusuna leke sürmeden, her zaman adil ve doğru biçimde yansıtmalıdır.

2. Tekzip ya da Yanıt Verme Olanağı

Doğru aktarılmayan bilgiler karşısında özel ve tüzel kişilere yanıt verme ya da yalanlama (tekzip) olanağı tanınmalıdır.

3. Yorum, Varsayım ve Gerçek

Gazeteciler, her ne kadar bir partiyi desteklemekte özgürseler de; yorum, varsayım ve gerçek arasındaki farkı iyice kavramalıdır.

4. Gizlilik

Bireyin kendi izni olmaksızın özel yaşamına dil uzatmak ve bu konuda sorgulamak, özel mekanlarından tele objektifle resim çekmek genelde yakışıksız sayılmakta, bu tür bir davranış ancak kamu çıkarları sözkonusu olduğunda haklı kılınmaktadır.

Not: Özel mekan kapsamına bireyin evi ve onun bir parçası sayılan bahçe ve ek yapılar girmekte, yanındaki alan ya da park bunun dışında kalmaktadır. Ayrıca otel ve hastanelerin yalnızca odaları da özel mekan kısmında yer almaktadır.

5. Dinleme Aygıtları

Kamu çıkarları yararına olmadığı sürece, gazeteciler gizli dinleme aygıtları ile ya da özel telefon görüşmelerinde araya girerek bilgi elde etme ve bu bilgiyi yayınlamaktan kaçınmalıdır.

6. Hastaneler

i. Hastane ve benzer kurumlarda görev yapmakta olan gazeteci ya da fotoğrafçılar, kamuya açık olmayan yerlere girmeden önce, yetkili bir memura kimliklerini bildirmeli ve bu konuda memurun iznini almalıdır.

ii. Bireylerin özel yaşamına karışma konusundaki kısıtlamalar hastane ya da benzer kurumlarda sorgulanan bireyler için de geçerlidir.

7. Gerçek Dışı Yansıtma ya da Kötü Temsil Etme

i. Gazeteciler yalan dolan ya da kaçamaklarla bilgi ya da fotoğraf elde etme yoluna gitmemelidir.

ii. Ancak kamu yararı olacaksa, sahibinin izni alınmak koşuluyla belge ve resimlerden yararlanabilir.

iii. Kaçamak yollardan bilgi edinmek ancak kamu çıkarları sözkonusu olduğunda ve başka yollarla herhangi bir malzemenin elde edilemeyeceği durumlarda haklı bir gerekçe sayılabilir.

8. Gözdağı Verme ya da Taciz Etme

i. Gazeteciler gözdağı verme ya da taciz ederek bilgi ya da resim elde etme yoluna gitmemelidir.

ii. Soruşturma kamu yararına olmadıkça, gazeteciler o kişinin iznini almadan (4. maddede belirtildiği gibi) özel mekanlarda resmini çekme, zorla telefonda görüşme ya da sorguya çekme girişiminde bulunmamalıdır. Gazeteciler bireylerin özel mekanını terketme istemine uymalı, onları izlemek yoluna gitmemelidir.

iii. Editörler yukarıda sayılan gereklerin yerine getirilmesiyle sorumludur.

9. Yazılar İçin Yapılacak Ödeme

Gazete ya da süreli yayınlarda basılan öykü, resim ya da haber için ödeme ya da fiyat önerileri, yargı aşamasındaki davalarda tanık ya da tanık niteliğindeki kişilere ya da suçlu ve yakınlarına – ailesine, dost ve tanıdıklarına – ilgili malzemenin yayınlanması ve karşılığında bir ödeme yapılması kamu çıkarları açısından gerekli olduğu durumlar dışında doğrudan ya da aracılar kanalıyla yapılmamalıdır.

10. Keder ya da Şok Durumu

Kişinin derin acı çektiği ya da şok geçirdiği durumlarda sorgulama sevecenlik ve incelikle yapılmalıdır.

11. Masum Yakınlar ve Dostlar

Kamunun bilgi edinme hakkına aykırı olmadıkça, basın, suçlanan ya da hüküm giyen kişilerin yakınları ve dostlarının kimliğini açıklamaktan kaçınmalıdır.

12. Çocuklarla Söyleşi ya da Çocukların Resimlerinin Çekilmesi

i. Gazeteciler genelde, anababa ya da çocuktan sorumlu bir kişinin izni olmadan, çocuğun kişisel durumunu ilgilendiren konularda, 16 yaşından küçük çocuklarla söyleşi yapmak ya da onların resimlerini çekmekten kaçınmalıdır.

ii. Okul yetkililerinin izni alınmaksızın çocukların okulda resmi çekilmemelidir.

13. Cinsellikle İlgili Konularda Çocukların Durumu

a. Basın, yasanın yasaklamadığı durumlarda bile, cinsel suçlardan ötürü hüküm giyen 16 yaşın altındaki çocukların gerek suçlu, gerekse tanık olarak kimliğini açıklamaktan kaçınmalıdır.

b. Bir çocuğa karşı cinsel taciz içeren herhangi bir basın raporunda;

i. Erişkin kişinin kimliği verilmeli,

ii. Uygun görülmedikçe “incest” (yasak hısımla ilişki kurmak) terimine yer verilmemeli,

iii. Suç “küçük çocuklara karşı işlenen ciddi bir suç” ya da başka uygun bir biçimde tanımlanmalıdır.

iv. Çocuğun kimliği belirtilmemelidir.

v. Haberde suçlu ile çocuk arasında bir ilişkiyi çağrıştıran herhangi bir unsur bulunmamalıdır.

14. Suç Kurbanları

Basın cinsel saldırıya uğrayan kişilerin kimliğini açıklamaktan kaçınmalı, yasalarca izin verilmedikçe, bu tür bir kimliğin anlaşılmasına katkıda bulunulacak bilgiler yayınlanmamalıdır.

14. Ayırışçılık

i. Basın, bireyin ırk, renk, din, cinsiyet, cinsel eğilimi, bedensel ya da ruhsal özür ve hastalığı ile ilgili olarak önyargılı davranmaktan kaçınmalı, onu küçük düşürücü ve aşağılayıcı davranışlarda bulunmamalıdır.

ii. Haberin özüyle doğrudan ilintili olmadıkça; kişinin ırk, renk, din, cinsiyet ya da cinsel eğilimiyle ilgili ayrıntılardan kaçınmalıdır.

16. Mali Gazetecilik

i. Yasaların yasaklamadığı durumlarda bile, gazeteciler kendi çıkarları için kamuya duyurulmadan elde ettikleri mali bilgilerden yararlanmamalı, bu bilgileri başkalarına aktarmaktan sakınmalıdır.

ii. Karşılığında birey ya da yakınlarının belirli bir mali çıkar elde edeceği bilinen pay ve teminatlarla ilgili bilgiler editör ya da mali editöre açıklanmadan yayınlanmamalıdır.

iii. Gerek doğrudan, gerekse aracılar kanalıyla daha önceden hakkında yazdıkları ya da yazmaya niyetli oldukları pay ya da teminatların alım satımından sakınmalıdır.

17. Gizli Kaynaklar

Gazeteciler bilgi edindikleri gizli kaynakların açığa çıkarılmaması konusunda töresel bir sorumluluk taşır.

18. Kamu Çıkarları

4, 5, 7, 8 ve 9. maddelere kamu çıkarlarını ilgilendiren durumlarda ayrıklık tanınmıştır. Bu yasanın amaçları çerçevesinde durumu en basit bir biçimde şöyle tanımlanmıştır:

i. Suç ya da yanlış bir davranışın araştırılması

ii. Kamu sağlığının ve güvencesinin korunması

iii. Birinin bir beyan ya da eyleminden ötürü kanunun yanlış yönlendirilmesini önlemek.

Bu üç tanımlamanın dışında ortaya çıkacak herhangi bir durum karşısında Basın Şikayetleri Komisyonu editörden yayınlanan yazı ile ilgili ayrıntılı bir rapor isteminde bulunarak yazının kamu çıkarlarını ne şekilde koruduğunu araştırır.

* Basın Konseyi Faaliyet Raporu (1994), Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 1995). 105 – 108

EK - 3**PROFESYONEL GAZETECİLİK ETİĞİ ULUSLARARASI İLKELERİ***

Dünyanın her yanında 400.000 çalışan gazeteciyi temsil eden uluslararası ve bölgesel düzeydeki profesyonel gazetecilik örgütleri 1978 yılından beri UNESCO himayesinde danışma toplantıları yapmaktadırlar. İkinci danışma toplantısında (Mexico City 1980) UNESCO tarafından kabul edilen Barışın ve Uluslararası Anlayışın Desteklenmesine, İnsan Haklarının İlerletilmesine, Irkçılığa, Irk Ayrımcılığına, ve Savaş Kışkırtıcılığına, Karşı Konulmasına Kitle İletişim Araçlarının Katkıda Bulunmasının Temel İlkeleri Bildirgesi'nin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca toplantıda, ulusal ve bölgesel düzeyde varolan profesyonel gazetecilik etiği kodlarının ortak özelliklerinden ve yasal nitelikteki uluslararası belgelerde içerilen ilkelerden oluşan Mexico Bildirgesi de kabul edilmiştir.

Dördüncü danışma toplantısında (Prag ve Paris, 1983) İnsan hakları temel özgürlüklerin bir parçası olarak kabul edilen fikir, ifade ve enformasyon özgürlüğünü barışı sağlamada ve uluslar arası anlayışı gerçekleştirmede yaşamsal bir etmen olarak gören UNESCO Bildirgesinin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca toplantıda, enformasyon ve iletişimin çağdaş dünyada oynadığı önemli rol de vurgulanmış ve kitle iletişim araçlarıyla gazetecilerin toplumsal sorumluluk anlayışı içinde davranmaları gerektiği belirtilmiştir.

Bu temelden yola çıkarak, aşağıda belirtilen ve ulusal ve bölgesel etik kodlarına esin kaynağı olması amaçlanan profesyonel gazetecilik etiği ilkeleri benimsenmiştir.

1. İlke: Halkın Doğru Enformasyonu Alma Hakkı

İnsanlar doğru ve tam enformasyon aracılığıyla gerçekliğin nesnel bir fotoğrafını edinme ve aynı zamanda kendilerini kültür ve iletişim araçları aracılığıyla özgürce ifade etme hakkına sahiptirler.

2. İlke: Gazetecinin Nesnel Gerçekliğe Sadık Kalması

Gazetecinin en önemli görevi, nesnel gerçekliğe sadık kalarak, olgular uygun bağlamlarından dürüstçe aktararak, olayların yaşamsal bağlantılarını çarpıtmadan aktararak insanların doğru ve sahici enformasyonu edinme hakkına hizmet etmektir. Böylece kamu dünyaya ilişkin doğru bir fotoğraf oluşturacak yeterli bilgiyle donatılacak ve olayların doğasını, kökenini, oluşum süreçlerini mümkün olan en nesnel biçimde anlayabilecektir.

3. İlke: Gazetecinin Toplumsal Sorumluluğu

Gazetecinin sağladığı enformasyon bir meta değil, toplumsal bir değerdir. Dolayısıyla gazeteci aktardığı enformasyon için sadece medyayı kontrol edenlere karşı değil, değişik çıkar gruplarından oluşan halka karşı da sorumludur. Gazetecinin toplumsal sorumluluğu onun etik bilince uygun hareket etmesini gerektirmektedir.

4. İlke: Gazetecinin Profesyonel Dürüstlüğü

Gazetecinin toplumsal rolü, onun yüksek dürüstlük ilkelerine sahip olmasını gerektirmektedir. Bunlar arasında inançlarına aykırı haberler yapmaması, enformasyon kaynaklarını açıklamaması çalıştığı kuruluşun karar alma süreçlerine katılma hakkının bulunması gibi ilkeler sayılabilir. Dürüstlük anlayışı gereği gazeteci rüşvet alamaz ve ya toplum yararına aykırı

özel çıkarları ilerletmek için çaba gösteremez. Benzer şekilde, entelektüel mülkiyete saygı duyar ve özellikle de izisiz alıntı yapmaktan kaçınır.

5. İlke: Kamusal Erişim ve Katılma

Mesleğin doğası, gazetecinin, halkın enformasyona erişimini ve medyaya katılımını savunmasını gerektirmektedir. Halkın ayrıca kendisiyle ilgili yanlış bilgileri düzeltme ve cevap hakkı da bulunmaktadır.

6. İlke: Özel Yaşamın Gizliliğine ve İnsan Onuruna Saygı

Profesyonel gazetecilik ölçütlerinin önemli bir parçası, özel yaşam hakkına ve insan onuruna saygı göstermektir. Bu ilke, insanların haklarını ve itibarını koruyan: iftira, yeme ve lekelemeyi yasaklayan uluslar arası ve ulusal yasalarla uyum içindedir.

7. İlke: Kamu Yararına Saygı

Profesyonel gazetecilik ölçütleri, gazetecilerin topluma demokratik kurumlara ve toplum ahlakına saygılı olmalarını gerektirmektedir.

8. İlke: Evrensel Değerlere ve Kültürel Çeşitliliğe Saygı

Gerçek bir gazeteci, barış, demokrasi, insan hakları, toplumsal gelişme ve ulusal kuruluş mücadeleleri gibi evrensel insani değerleri savunur ve her bir kültürün değerlerine saygı gösterir. Aynı zamanda her insanın kendi siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel sistemini özgürce seçmesine saygılı olur. Dolayısıyla gazeteci, toplumun demokratikleşmesi yönündeki çabalara etkin biçimde katkıda bulunur, uluslararası ilişkilerde barış ve adaletin silahsızlanmanın ve yumuşamanın sağlanması için çalışır.

Gazetecinin uluslar arası anlaşmalarda, bildirgelerde ve kararlarda yer alan hükümlerden haberdar olması, meslek etiğinin bir gereğidir.

9. İlke: İnsanlığın Karşı Karşıya Bulunduğu Savaş ve Diğer Kötülüklerin Ortadan Kaldırılması

Evrensel insani değerlere etik bağlılık, gazetecinin savaş kışkırtıcılığı yapma, silahlanma yarışını destekleme, şiddeti övme, ırkçılık ve ırk ayrımcılığı yapma, baskıcı rejimleri destekleme gibi etkinliklerden kaçınmasını gerektirmektedir. Gazeteciler böylece insanlar arasındaki yanlış anlamaların ve düşmanlıkların ortadan kaldırılmasına, ulusların diğer ulusların gereksinimlerine ve arzularına duyarlı hale gelmesine, ırk, cinsiyet, dil, milliyet, din ya da felsefi inançlar yüzünden insanlar arasında ayrım yapmadan herkesin haklarına ve itibarına saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesinin yerleşmesine yardımcı olabilirler.

10. İlke: Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzenin Gerçekleştirilmesi

Günümüz dünyasında gazeteci, genelde yeni uluslar arası ilişkilere ve özelde de yeni enformasyon düzenine doğru giden bir hareketin çizdiği çerçevede işlev görmektedir. Bu yeni düzen, Enformasyon ve iletişim alanında demokratikleşmeyi ve sömürgesizleşmeyi hedeflemektedir. Gazetecilerin, enformasyon alanındaki uluslar arası ilişkilerin demokratikleşmesi sürecinde ve özellikle ülkeler ve insanlar arasındaki barışçıl ilişkileri geliştirme açısından özel yükümlülüğü söz konusudur.

* Kaarle NORDENSTRENG: "Değişim Sürecinde Profesyonellik: Gazetecilik Etiği", İletişim, Çev. Süleyman İrvan, 4 (1997), 9 – 11.

EK - 4**FIJ MESLEK İLKELERİ DEKLARASYONU***
(Uluslararası Gazeteciler Federasyonu)

Bu Uluslararası Deklarasyon, haberlerin ve tanımlayıcı olaylarla ilgili bilgilerin toplanması, aktarılması, yayınlanması ve yorumu sırasında gazetecilere ışık tutacak bir standart olarak duyurulur.

1. Gerçeğe ve kamunun gerçeği bilme hakkına saygı, gazetecinin birincil görevidir.
2. Bu görevin bir devamı olarak gazeteci, haberlerin dürüstçe toplanıp yayılması özgürlüğünü, dürüst yorum ve eleştiri hakkını her zaman savunur.
3. Gazeteci, kaynağını yalnız kendisinin bildiği gerçeklere uygun olarak haber verir. Gazeteci, kamuoyunca bilinmesi zorunlu olan hiçbir bilgiyi gizlemez, hiçbir bilgiyi tahrif etmez.
4. Gazeteci haberleri, fotoğrafları ve belgeleri, yalnızca dürüst yöntemler kullanarak elde eder.
5. Gazeteci, yayımlanmış fakat bireylere ya da kamuya zarar verecek ölçüde yanlış olan bir haberin düzeltilmesi için elinden gelen tüm çabayı gösterir.

6. Gazeteci, haber kaynağından, güvene dayalı olarak sağladığı bilgilerle ilgili olarak mesleki gizlilik ilkesine azami özeni gösterir.
7. Gazeteci, medyanın ayrımcılığı kışkırtmasının tehlikesinin bilincinde olarak, başka hususların yanı sıra; ırk, cins, cinsel eğilim, dil, din, siyasi vb. görüş, ulusal veya siyasi kökene dayalı ayrımcılığı kolaylaştırmaktan kaçınmak için tüm çabayı gösterir.
8. Gazeteci, aşağıdakileri en ağır meslek suçları sayar:
 - Eser çalma (başkasının eserini kendisininmiş gibi yayımlama)
 - Birisi hakkında kötü niyetle, garazle, küçük düşürecek biçimde yalan, yanlış bilgi verme
 - İftira ve asılsız suçlama
 - Elindeki bilgiler yayımlama ya da gizleme karşılığı ne türden olursa olsun rüşvet kabul etme.
9. Gazeteci bu unvana layık olmak için, yukarıdaki ilkelere uymayı bir görev addeder. Her ülkenin genel hukuk düzeni içinde gazeteciler, mesleki sorunlarla ilgili olarak yalnızca meslektaşlarının yargılama hakkını, hakemliğini kabul, hükümet ya da başka odaklardan gelecek her türlü müdahaleyi ise reddeder.

* Basın Güncesi, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları (Ankara, 1994). 144.

EK - 5**DOĞAN MEDYA GRUBU MESLEK İLKELERİ ***

Doğan Medya Grubu'na dahil yazılı, sözlü ve görüntülü basın organında çalışan her ilgilinin ve bu gruba ait her basın organının uyması gereken kurallar bütünü "Doğan Medya Grubu Meslek İlkeleri" başlığı altında ve aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

1. Gazetecilikte temel işlev, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan ve hiçbir baskının etkisi altında kalmadan en kısa zamanda ve edinilebilen tam bilgiyle kamuoyuna iletmektir.
2. Gazeteci, meslek çalışmalarını her türlü çıkar ve nüfuz ilişkisinin dışında tutar; herhangi bir siyasi partide aktif görev almaz.
3. Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan uzak durur.
4. Yayına konu edinilen ya da edilmesi düşünülen kişilerden ve kurumlardan meslek etik ve geleneklerine aykırı hiçbir hediye ve ayrıcalık kabul edilemez.
5. Yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ya da ilişkisi, dini inançları, fiziki kusurları ya da yaşı nedeniyle aşağılanamaz ve kınanamaz.

6. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı, genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz.
7. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan ya da iftira niteliği taşıyan ifadeler kullanılamaz.
8. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse suçlu ilan edilemez.
9. Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler soruşturulmaksızın ve bundan ne sonuç alındığı belirtilmeksizin ve/ya da doğruluğundan emin olunmaksızın yayımlanamaz.
10. İnandırıcı makul nedenler gösterilmedikçe, kimse yasaların suç saydığı eylemlerle itham edilemez.
11. Kişilerin özel yaşamı, - ilgilinin açık ya da kapalı rızası olduğu anlamına gelen yaşam şekli ya da kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında – yayınlara konu edilemez.
12. Kamu yararı olmadıkça, gizli kamera kullanmak, gizlice ses kaydı yapmak, özel mülke izinsiz girmek gibi, ilgilinin kişilik haklarına saldırı sayılabilecek yöntemlerle haber üretilemez.
13. Sanıkların, suçluların akrabaları ve yakınları, olayla ilgileri olmadıkça ya da olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir edilemez.

14. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayımlanamaz.
15. Haber kaynağının – kamuoyunu yanıltmayı amaçladığı haller hariç – gizliliğine azamî saygı ve titizlik gösterilir.
16. Haberlerin araştırılması, hazırlanması ve yayımlanmasında her zaman dengeli, gerçeğe bağlı ve objektif davranılması şarttır.
17. Şiddet ve zorbalığı özendirici ya da kışkırtıcı; çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici; bireyler, topluluklar ve uluslar arasında nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır.
18. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
19. Yayın tarihi için konulan zaman kaydına uyulur.
20. Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı gösterilir, gereği yapılır.

* Atilla GİRGIN: Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i (İstanbul, 2000). 233 - 234

EK - 6

**BASIN İLAN KURUMU BASIN AHLAK ESASLARI HAKKINDAKİ
GENEL KURUL KARARI (1994)***

Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair 195 Sayılı Kanun'un 49'uncu maddesinde yer alan "basın ahlak esasları" hakkında, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'nun 1964 tarihli 25 numaralı kararı 1994 yılında yeniden düzenlendi. Basın ahlak esaslarına ilişkin olarak, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu'nun 18 Kasım 1994 tarihinde aldığı 129 numaralı karar, Resmi Gazete'nin 30 Kasım 1994 tarihli sayısında yayımlanarak yürürlüğe girdi:

Madde 1 : Bir kamu hizmeti olan gazetecilik, kişisel ve ahlaka aykırı amaç ve çıkarlara âlet edilemez ve kamu yararına aykırı bir şekilde kullanılamaz. Haberlerde ve olayların yorumunda gerçeklerden saptırma, çarpıtma veya kısaltma yoluyla amaçlı olarak ayrılınamaz. Doğruluğu kuşku uyandırabilen ve araştırılması gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler, araştırılıp doğruluğuna emin olunmadan yayınlanamaz. Bu hizmetin görülmesinde aşağıdaki Basın Ahlâk Esasları'na uyulur :

a - Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve Cumhuriyet'in insan haklarına dayalı, demokratik, laik, hukuk devleti niteliği, Atatürk ilke ve inkılâpları ve Anayasa'nın 174'üncü maddesinde yazılı "İnkılâp Kanunları" aleyhine yayın yapılamaz.

b - Haberler hukuka aykırı yollardan elde edilemez ve yayınlanamaz.

c - Hiç kimse, suçlu olduğu kesin yargı kararıyla belirtilmedikçe suçlu olarak ilân edilemez; cezai soruşturma aşamasında veya devam eden davaların konusu olan olaylarla ilgili haber veya yorumlarda "Suçsuzluk"

ilkesi ihlal edilemez; soruşturma ve yargılamanın doğal ve yasal akışını, özellikle hakimlerin kararını etkileyecek beyan ve yorumlarda bulunulamaz.

ç - Suça tahrik veya teşvik edecek ve suç ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz.

d - Şiddet ve terörü özendirecek; uyuşturucu maddeler ve her türlü örgüt suçları ile mücadeleyi etkisiz kılacak yayın yapılamaz.

e - Küçüklerin ve gençlerin toplum içinde, kişiliklerinin gelişmesini ve korunmasını olumsuz etkileyecek veya onlara yönelik cinsel tacize teşvik eden ve şiddeti özendiren yayın yapılamaz.

f - Kadınların, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki bütün hak ve yetkilerden eşit olarak yararlanmasını engellemeye özendiren, kadın-erkek ayrımcılığını öngören, kadını sadece bir "cinsel nesne" olarak gösteren yayınlar yapılamaz.

g - Gazete ve dergiler verdikleri yanlış bilgilerden dolayı, yollanacak cevap ve düzeltme metinlerini, bunların gönderilmesine sebep olan yazının etkisini bütünüyle giderecek şekilde, en kısa zamanda yayınlar.

ğ - Gazete veya dergiler kadro, baskı, dağıtım veya fiili satış miktarı konusunda yanlış veya yanıltıcı bilgi veremez.

h - Ahlâka aykırı yayın yapılamaz.

ı - Kişi, kurum ve toplum katmanlarına yönelik yayınlarda, eleştiri sınırlarını aşan aşağılayıcı sözcükler kullanılamaz; hakaret edilemez, sövülemez, iftira ve haksız isnat yapılamaz.

i - Kamu yararını ilgilendirmeyen durumlarda bireylerin özel hayatlarının gizliliği ihlal edilemez.

j - Din istismar edilemez.

k - Yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi ve dini inançları sebebiyle kınanamaz, aşağılanamaz. Vicdan, düşünce ve anlatım özgürlüklerini hukuka aykırı şekilde sınırlayıcı, sarsıcı veya incitici yayın yapılamaz.

l - Haber başlıklarında, haberin içeriği saptırılamaz ve çelişki yaratılamaz.

m - Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur, kendisine verilen sırları ve kaynağını açıklayamaz.

n - İlan veya reklam niteliğindeki haber, resim ve yazıların, tereddüte yer bırakmayacak şekilde ilan veya reklam olduğu belirtilir.

Madde 2 : Gazete ve dergilerin Basın Ahlâk Esasları'na aykırı davrandığına ilişkin ihbar ve şikayetler, kendilerini ilgilendiren hallerde gerçek ve tüzel kişilerce, genel olarak da 195 sayılı Kanun'un 5'inci maddesinde temsili öngörülen kurum veya kuruluşlarca Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu'na yapılır. Yönetim Kurulu gerekli görürse, söz konusu aykırılığı doğrudan doğruya da ele alabilir.

Madde 3 : Bir yazı, haber, resim ve benzeri yayının, Basın Ahlak Esasları'na aykırı olduğu yolundaki başvurular, yayın tarihinden itibaren 30 gün içinde yapılmamış ise dikkate alınmaz. Süresi içinde yapılan başvurular, Genel Müdürlükçe ilgili gazeteye tebliğ edilerek, 10 gün içinde savunmalarını vermeleri istenir. Süresi içinde savunma verilmezse, savunma hakkından vazgeçilmiş sayılır. Bu husus, savunma istemini içeren yazıda açıkça belirtilir. Yönetim Kurulu süresi içinde yapılan başvurular hakkında, savunmanın geldiği veya savunma hakkından vazgeçilmiş sayıldığı tarihten itibaren (60) gün içinde kesin kararını verir. Yönetim Kurulu'nun doğrudan doğruya ele aldığı aykırılıklar hakkında da aynı hükümler uygulanır. Aynı konuda yargı organlarına başvurulmuş olması, Yönetim Kurulu'nun incelemesini ve karar vermesini etkilemez.

Madde 4 : Gazete ve dergilerin, Basın Ahlâk Esasları'na uymadıkları Yönetim Kurulu'nca, kendiliğinden veya başvuru üzerine tespit edildiğinde, 195 sayılı Kanun'un 49'uncu maddesinin (a) bendi uygulanır.

Madde 5 : Yönetim Kurulu, gazete ve dergilerin Basın Ahlâk Esasları'na uyup uymadıklarına karar vermeden önce, gerekli görürse bir veya daha çok uzmanın görüşünü alabilir. Uzman veya uzmanlar, on yıllık Sarı Basın Kartı sahibi gazeteciler ve tercihan Basın İlân Kurumu'nda temsil edilen fakültelerin öğretim üyeleri arasından seçilir.

Madde 6 : Resmi Gazete'nin 9/6/1964 tarihli ve 11723 sayılı nüshasında yayımlanan 20/5/1964 tarihli ve 25 numaralı Basın İlân Kurumu Genel Kurul Kararı ile ek ve tadilleri yürürlükten kaldırılmıştır. Geçici Madde 1: Bu Karar'ın Resmi Gazete'de yayımlanmasından önce işlenmiş fiillere, 25 numaralı Basın İlân Kurumu Genel Kurul Kararı ile ek ve tadilleri uygulanır.

Madde 7 : Bu Karar, Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

EK - 7

TÜRKİYE GAZETECİLERİ HAK VE SORUMLULUK BİLDİRGESİ *

GİRİŞ:

Aşağıda tanımı yapıldığı üzere her gazeteci ve basın - yayın organı, gazetecinin haklarını savunmalı ve meslek ilkelerine uymalı ve uyulmasını gözetmelidir. Basın yayın organları yöneticileri; genel yayın yönetmeni yahut müdürü, yazı işleri müdürleri yahut sorumlu müdürler, sıfatları ne olursa olsun, kuruluşlarında görevli gazetecilerin meslek ilkelerine uygun hareket etmesinden sorumludur.

Gazetecinin hakları, halkın haber alma hakkının ve ifade özgürlüğünün; meslek ilkeleri ise dürüst ve doğru iletişimin temelidir. Meslek ilkeleri gazetecinin ve basın - yayın organlarının özdenetimini öngörür ve değerlendirme mercii öncelikle vicdanlardır.

A. İnsan ve Yurttaş Hakkı: Herkes, bilgi edinme ve haber alma, özgür düşünce ve çeşitli iletişim yollarıyla bunu ifade ile serbest eleştiri hakkına sahiptir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kullanılmasının temel yolu olan basın ve yayın özgürlüğü temel insan haklarından. Bu hakların demokratik hukuk devletinde anayasal güvence altında olması esastır.

B. Gazeteci Tanımı: Düzenli bir şekilde, günlük yahut süreli bir yazılı, görüntülü, sesli veya elektronik basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup, çalıştığı işletme

ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar gazetecidir. Basın ve yayın alanındaki her işletme, bu tanıma uygun çalıştırdıkları gazetecileri, kanunların gazetecilere tanıdığı haklardan yararlandırmak zorundadır.

C. Gazetecinin Sorumluluğu: Gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru ve dürüst haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli, halkı da bu yönde bilgilendirmelidir. Gazetecinin halka karşı kamusal sorumluluğu, başta işverenine veya kamu otoritelerine karşı olmak üzere, diğer tüm sorumluluklardan önce gelir. Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu taşır ve paylaşır. Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.

D. Gazetecinin hakları:

3. Gazeteci tüm bilgi kaynaklarına serbestçe ulaşma ve kamu yaşamını belirleyen, halkı ilgilendiren tüm olayları izleme, araştırma hakkına sahiptir. Kamusal ve özel tüm işlerde, gazetecinin karşısına çıkarılacak gizlilik ve sır gibi engeller, açık ve ikna edici gerekçelere sahip olmalıdır.
2. Gazeteci, çalıştığı basın ve yayın organının kendisiyle yaptığı sözleşmede de kaydedilen temel çizgisini dikkate alır. O temel çizgi dışındaki ve onunla çelişen yahut orada açıkça belirtilmemiş olan tüm telkin, öneri, istek ve talimatları reddetme hakkına sahiptir.
3. Gazeteci, inanmadığı bir görüşü savunmaya veya meslek ilkelerine aykırı bir iş yapmaya zorlanamaz.

4. Gazeteciler, özellikle de yazı işleri çalışanları, basın - yayın işletmesinin işleyişini belirleyen, etkileyen önemli kararlardan haberdar edilmeli ve gereğinde kararların alınmasına katılmalıdır.
5. İşlevi ve sorumlulukları ışığında, gazeteciler örgütlenme hakkının yanı sıra görevinin maddi ve manevi güvencesini sağlayan bir kişisel sözleşme yapma ve ekonomik bağımsızlığını garantiye alacak şekilde, toplumsal rolüne ve emeği ile yeteneğine uygun bir ücret alma haklarına sahiptir.
6. Gazeteci, kaynakların gizliliği ilkesi uyarınca, kaynağını açıklamaya ve tanıklık yapmaya zorlanamaz. Kaynağı tarafından açıkça yanıltıldığı durumlar bunun istisnasıdır.

E. Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri:

1. Halkın gerçekleri ve doğruları bilme hakkı adına, gazeteci kendi açısından sonuçları ne olursa olsun, gerçeklere ve doğrulara saygı duymak ve uymak zorundadır.
2. Gazeteci bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini ne pahasına olursa olsun savunur.
3. Gazeteci, başta barış, demokrasi ve insan hakları olmak üzere, insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Irk, etnisite, cinsiyet, dil, milliyet, din, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır.

İnsanlar, topluluklar ve uluslar arasında nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını (veya inançsızlığını) doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci, her türden şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtıcı yayın yapmamaya özen gösterir.

4. Gazeteci, kaynağını bilmediği bilgi ve haberleri yayınlamaz; kaynak açık olmadığında, yayınlamaya karar verdiği durumlarda da kamuoyuna gerekli uyarıları yapmak zorundadır. Ajanslardan alınan özel haberler kullanılırken kaynak belirtilmesine özen gösterilir.
5. Gazeteci temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemmez ve metinlerle belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıltıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak durur.
6. Gazeteci, bilgi, haber, fotoğraf, görüntü, ses, belge elde etmek için yanıltıcı yöntemler kullanamaz.
7. Gazeteci, kamuya mal olmuş bir şahsiyet bile olsa, halkın haber alma, bilgilenme hakkıyla doğrudan bağlantılı olmayan hiç bir amaç için, izin verilmedikçe özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal edemez.
8. Gazeteci, basılmış, yayınlanmış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür. Gazeteci, cevap hakkına saygılı olmalıdır.
9. Gazeteci, kendisine güvenilerek verilmiş bilgilerin, belgelerin kaynaklarını, kendileri izin vermediği sürece, mesleki gizlilik ilkesi uyarınca, hiç bir şekilde açıklamaz.

10. Gazeteci, intihal (aşırma), iftira, hakaret, lekeleme, saptırma, manipölasyon, söylenti, dedikodu ve mesnetsiz suçlamalardan kesinlikle uzak durur.
 11. Gazeteci, bir bilginin, haberin yayını yahut yayınlanmaması karşılığı hiçbir maddi veya manevi avantajın peşinde olamaz. Gazeteci, devlet başkanından milletvekiline, iş adamından bürokratına kadar haber kaynağı olarak da kabul edilen kişi ve kurumlarla iletişimini meslek ilkelerini gözeterek yürütür.
 12. Gazeteci, gazetecilik mesleğini, reklamcılıkla, halkla ilişkilerle veya propagandacılıkla karıştıramaz ve ilan - reklam kaynaklarından herhangi bir telkin, tavsiye alamaz, maddi çıkar sağlayamaz.
 13. Gazeteci, ne konuda olursa olsun, elde ettiği bilgileri geniş biçimde yayın konusu yapmadan kendi menfaati için kullanamaz. Mesleğini, ne şekilde olursa olsun, (kanunların ve yönetmeliklerin kendisine tanıdığı hakların dışında) ayrıcalıklar kazanmak amacıyla kullanamaz.
 14. Gazeteci, her ne amaçla olursa olsun, tehdit ve şantaj gibi yöntemlerle mesleğini ve kendisini kullandırmaz, bunlara başvurmaz.
 15. Gazeteci her türlü baskıyı reddeder ve çalıştığı basın - yayın organındaki yöneticileri dışında kimseden işiyle ilgili talimat alamaz.
 16. Gazeteci sıfatını taşımayı hak eden herkes meslek ilkelerine de en yüksek seviyede uymayı taahhüt eder ve ülkesindeki kanunlara saygılı olmakla birlikte, hükümet ve benzeri kurumların müdahalelerine kapalıdır. Mesleki olarak sadece meslektaşlarının
-

ve kamuoyunun değerlendirmeleri ile bağımsız yargı organlarını dikkate alır. Gazeteci, devleti yönetenlerin belirlediği ulusal ve uluslararası politikalar konularında bazı önyargılara değil, halkın haber alma hakkına öncelik verir. Onu meslek ahlakı, gazeteciliğin temel ilkeleri ve özgürlükçü demokrasi kaygıları yönlendirir.

GAZETECİNİN DOĞRU DAVRANIŞ KURALLARI

Haber-Yorum: Salt haberle yorum ve görüş ayrımı açık yapılmalı, okurun ve izleyicinin neyin haber, neyin yorum olduğunu kolayca seçebilmesini sağlamalıdır.

Fotoğraf - Görüntü: Fotoğraf yahut görüntünün güncel olup olmadığı açık biçimde belirtilmeli, canlandırma görüntülerde de bu, seyircinin farkedebileceği biçimde ifade edilmelidir.

Haber - İlan (Reklam): Haber ve yorum metinleri yahut görüntüleri ile İlan - Reklam amaçlı metinlerin ayrımı hiç bir karışıklığa yer bırakmayacak ölçüde yapılmalıdır.

Yargı: Hazırlık soruşturması sırasında soruşturmayı zaafa uğratan, yönlendiren tarzda haber verilmesinden kaçınılmalıdır. Yargılama sürecinde de haberler her türlü ön yargıdan uzak ve kesinlikle doğruluğundan emin olunarak sunulmalıdır. Gazeteci yargı sürecinde taraf olamaz. Ne haberin verilisinde, ne de başlık ve benzeri sunuşlarda mahkeme kararı kesinleşmedikçe, bir zanlı veya sanık suçlu ilan edilemez. Haberlerde ve yorumlarda suçluymuş gibi değerlendirmeler yapılamaz.

Çocuk: Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanamaz. Çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek

durumlarda, gazeteci, bir aile büyüğünün yahut çocuktan sorumlu bir başkasının izni olmaksızın çocukla röportaj yapmaz ve görüntüsünü almaya çalışmaz.

Cinsel Saldırıları: Cinsel saldırı mağdurlarının fotoğrafları, görüntüleri veya kimlikleri, açık kamu yararı olmadıkça yayınlanamaz.

Kimlik veya Özel Durum: Açık kamu yararı olmadıkça ve olayla doğrudan ilgisi, bağlantısı bulunmadıkça, bir insanın davranışı veya işlediği suç, onun ırkına, milliyetine, dinine, cinsiyetine, cinsel eğilimine, hastalığına yahut fiziksel, zihinsel özürü olup olmamasına dayandırılmaz. Kişinin bu özel durumu, alay, hakaret, önyargı konusu yapılamaz.

Sağlık: Sağlık konusunda sansasyondan kaçınmalı, insanları umutsuzluğa yahut sahte umutlara sevkedecek yayın yapılmamalıdır. İlaç tavsiyesinde mutlaka uzmana danışmalıdır. Hastanelerde araştırma yapan, bilgi ve görüntü almaya çalışan gazeteci, kimliğini belirtmek ve girilmesi yasak bölümlere ancak yetkililerin izniyle girmek zorundadır. Aynı şekilde yetkilinin, hastanın yahut yakınının izni olmaksızın hastane ve benzeri kurumlarda her türlü yolla ses ve görüntü alınmamalıdır.

Hediye: Kararlarla ve yayınlarla ilgili önyargı, kuşku yaratacak her cinsten kişisel hediye ve maddi menfaat reddedilmelidir.

Müessese Çıkarı: Gazetecinin bir basın - yayın organındaki işlevini Hak ve Sorumluluk bildirgesindeki hakları, sorumlulukları ve görevleri belirler. Gazeteci, bu mesleki çerçeve ile yayın organının çizgisi dışında, müessese çıkarı söz konusu olsa dahi, hiçbir faaliyete gönüllü yahut zorla katılamaz.

Özeleştiri: Gazeteci ile basın - yayın organları, tekzip ve cevap hakkı gibi zorunlulukların dışında da, yanlışları düzeltmek ve özeleştiri yapmakla yükümlüdür.

Taraf Olma: Gazeteci ve yayın organı, her ne nedenle ve her ne biçimde olursa olsun, taraf oldukları bir olaydaki konumlarını kamuoyuna açıkça belirtmelidir. Yayın organı yahut yorumcu, siyasi, ekonomik ve toplumsal tercihlerinin doğrultusunda yayın yapabilir. Bu durumda da bu tavır açıkça ortaya konulmalı, ayrıca haber - olay ayrımı kesin biçimde yapılmalıdır.

Özel Hayat: Çerçeveyi, Bildirge'nin ilgili maddesi çizer. Asıl olan kamu yararıdır. Özel hayatın gizliliğinin geçersiz sayılabileceğİ başlıca konular şöyle sıralanabilir:

- a. Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın
- b. Toplumı kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın
- c. Toplumun güvenliğinin veya sağığının korunması
- d. İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanıltılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesi.

Bu durumlarda dahi özel hayatın kamuya açılan kesiti mutlaka konuyla doğrudan ilgili olmalı veya ilgili kişinin özel hayatının onun kamusal faaliyetini de etkileyip etkilemediğİ gözetilmelidir.

Bilgi-Belge: Doğrudan kamu yararı olmadıkça, sahibinin izni dışında belge, fotoğraf, ses yahut görüntü alınamaz. Kamu çıkarı söz konusu

olduğunda dahi, yukarıdakilerin başka hiçbir şekilde elde edilemeyeceğine kesin kanaat getirilmiş olması gerekir.

Yıldırma, Tehdit, Israr : Gazeteci, bilgi veya görüntü almak için tehdit, şantaj gibi yıldıırma yolları ile hırpalama, zorlama gibi yöntemlere başvuramaz. Açık kamu yararı olmadıkça, gazeteci bilgi, ses ve görüntü için, muhatabı istemediğı halde zorlayıcı olamaz ve özel hayatla ilgili mekanlarda izinsiz bulunamaz.

Haber İçin Para: Açık ve kesin kamu yararı olmadıkça, gazeteci belge yahut görüntü temini amacıyla, bir başka suçla ilgili sanık, tanık veya onların yakınlarına para veremez.

Sarsıcı Durumlarda: Üzüntü, sıkıntı, tehlike, yıkım, felaket ya da şok halindeki insanlar söz konusu olduğunda gazetecinin olaya yaklaşımı ve araştırması insani olmalı ve gizliliklere riayet edilerek duygu sömürsünden kaçınılmalıdır.

Suçlu Yakınları: Gazeteci, sanıkların yahut suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olanın doğru anlaşılması için gereğı bulunmadıkça teşhir etmez.

Ekonomik, Mali Bilgi: Kanunlarla yasaklanmış olmasa dahi, gazeteci elde ettiğı ekonomik - mali bilgileri geniş biçimde yayınlamadan önce kendisinin yahut yakınlarının menfaati için kullanamaz. Gazeteci, kendisinde ve yakınlarında bulunan hisse senedi ve benzeri mali araçlar konusunda, yayın organındaki sorumluları bu menkul kıymet sahipliğı hakkında doğru bilgilendirmediğı sürece yayın yapamaz. Gazeteci, hakkında haber yahut yorum yazdığı ya da yakında yazacağı menkul veya gayri menkul kıymetlerin doğrudan veya dolaylı alım satımını yapamaz.

Ambargo: Gazeteci, kendi çabasıyla elde etmedikçe, bir kaynağın verdiği bilgi veya belgenin yayınlanma tarihi konusunda onun arzusuna uyar. Gazeteci, röportaj, haber, yorum veya görüntü, yayın şekli ne olursa olsun, hazırladığı yayın organındaki sorumlular dışında, kaynağı da dahil kimseye denetletmekle yükümlü değildir.

Rekabet: Gazeteci, rekabet nedeniyle de olsa, bir başka gazeteciye bilinçli ve açık, mesleki zarar vermekten kaçınır. Bir meslektaşının yayını engelleyici davranışlarda bulunamaz.

Özdeşleşme: Gazeteci, ihtisas alanı ne olursa olsun öncelikle gazetecidir. Polis muhabiri, polis yahut sözcüsü, spor muhabiri kulüp yöneticisi yahut sözcüsü, herhangi bir partiden sorumlu muhabir onun üyesi yahut sözcüsü gibi davranamaz, yayın yapamaz.

EK - 8

EKONOMİ MUHABİRLERİ DERNEĞİ (EMD) ETİK İLKELERİ *

"Evrensel insani değerlere etik bağlılık, özet olarak, gazetecilerin savaş kışkırtıcılığı yapma, silahlanma yarışını destekleme, şiddeti övme, ırkçılık ve ırk ayrımcılığı yapma, baskıcı rejimleri destekleme ve benzeri etkinliklerden kaçınmalarını gerektirmektedir. Gerçek bir gazeteci barış, demokrasi, insan hakları, toplumsal gelişme ve ulusal kurtuluş mücadeleleri gibi evrensel insani değerleri savunur ve her bir kültürün değerlerine saygı gösterir. Gazetecinin sağladığı enformasyon bir meta değil, toplumsal bir değerdir. Gazetecinin toplumsal sorumluluğu onun etik bilincine uygun hareket etmesini gerektirmektedir. Gazetecinin en önemli görevi, nesnel gerçekliğe sadık kalarak, olguları uygun bağlamlarından dürüstçe aktararak, olayların yaşamsal bağlantılarını çarpıtmadan vererek, insanların doğru ve sahici enformasyon edinme hakkına hizmet etmektir... Bir gazetecinin görevini yaparken uluslararası anlaşmalarda, bildirgelerde ve kararlarda yer alan hükümlerden haberdar olması, meslek etiğinin bir gereğidir." EMD üyeleri mesleğini yaparken bu ilkelere uyar. Ayrıca ;

1. Başka bir gazetecinin haberi aynen ya da değiştirerek kendi ismiyle kullanmak "Haber Hırsızlığı"dır. EMD üyesi haber hırsızlığı yapamaz.
2. EMD üyesi menkul kıymetler borsalarında portföy yönetemez.
3. EMD üyesi kamu ya da özel sektör kuruluşlarından, bunların yetkililerinden ve bunlar adına basınla ilişkileri sağlayan birim ve kuruluşlardan herhangi bir gerekçeyle hediye kabul edemez.

4. EMD üyesi kamu yararı mutlak gerektirmedikçe, yayınlanması istenmeyen haberleri yayınlamayaz. Haber kaynaklarının ve kendisine verilen meslek sırlarının gizliliğini korumaya özen gösterir.
5. EMD üyesi, gazeteci kimliğini, işlevini ve nüfuzunu kullanarak kendisi, çalıştığı kurum ya da üçüncü şahıs veya kurumlar adına iş takibi yapamaz, buna zorlanamaz.
6. EMD üyesi, kendisinden ilan ve reklam niteliğinde haber istenmesi halinde, bunların "ilan" veya "reklam" olduğunun belirtileceği garantisini almadıkça haber yapamaz.
7. EMD üyesi, haberinde kendisi ya da kuruluşunun görüşünü empoze etmek de dahil olmak üzere hiçbir gerekçeyle gerçeği çarpıtamaz. Haber ve yorumlarda, kişi ve kurumları hedef alan çirkin, kaba ve onur kırıcı kelime ve ifadeler kullanamaz.
8. EMD üyesi, cevap ve düzeltme hakkına saygı gösterir. Bu hakların kullanımı için elinden gelen çabayı harcar.
9. EMD üyesi, bir meslektaşının kötü muamele, yasadışı davranış, haksız yere gözaltı, yargılanma vb. olaylarla karşı karşıya kalması halinde onu destekler.
10. EMD üyesinin, yukarıda belirtilen genel ve özel ilkelere uymadığının saptanması halinde EMD Yönetim Kurulu, ilgili yasalar ve Dernek Ana Tüzüğü'nden kaynaklanan gözetim ve yaptırım yetkilerini kullanır.

EK - 9

ÇGD ve PMD'NİN ORTAK METİNLERİ

Basın Konseyi kuruluşuna karşı çıkan, ÇGD ve PMD'nin ortak metinlerinin özeti: *

- 5680 sayılı Basın Kanunu'nda Basın Ahlâk Yasası'nın öngördüğü kuralların hemen tümü ayrıntılı ve cezaları içerecek biçimde düzenlenmiştir.
- Meslekten men cezasına yer veren Basın Kanunu düzenlemeleri yürürlükte iken 'otokontrol' adı altında konseyler oluşturup, yeni kısıtlamalara yönelmek basın mensuplarından beklenmeyecek bir girişimdir.
- Basın Konseyi, basının kontrol altına alınması sonucunu doğuracak sayısız girişimlerden birisidir.
- Basın Konseyi Statüsü'nün 2. Maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen (üyeyi olmasa bile BKYK'nın gazeteciyi üyesi bulunduğu basın kuruluşuna üyelikten çıkartılması için tavsiyede bulunması) hükmünü savunmak düşündürücüdür.
- Basın Ahlak Yasası'nın uygulanabilmesi amacını güden Konsey oluşumu Basın Kanunu yürürlükte iken en azından anlamsız kalmaktadır.

- Hükümet üyeleri ve valiler dışında tüm kamu görevlilerinin açıklama yapma yetkisini yasaklayan uygulama değişmeden, (doğruluğu şüphe uyandırabilecek ve tahkiki gazetecilik imkanları içinde bulunan haberler tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz) düzenlemesinin pratik bir değeri yoktur. Zaten yayınlanan haber asılsız ise, Basın Kanunu'ndaki düzenlemelere tabi olacaktır.

- Konsey'in anlayışına göre yorumlanacak soyut kavramlar (ahlaka aykırı – amme menfaatine zarar verici – şahsi veya taraf tutan kanaatler) yoluyla suç yaratıp (kınama – uyarı – basın kuruluşu üyeliğinden çıkarma) cezaları kesilecekse, ileride ağır sorumluluklar yaratılacaktır. “

* Mehmet SAĞNAK: Medya-Politik (İstanbul, 1996)'den naklen Murat ÖZGEN: a.g.e. . 238 – 239.

EK - 10**BASIN KONSEYİ ÇALIŞMA KURALLARI VE BAŞVURULARI
DEĞERLENDİRME USULLERİ*****İLKELER**

Madde 1. İletişim (Basın) özgürlüğünü, insanca yaşamının ve saydam bir ortamda yönetilmenin temel koşulu sayarak yaşama geçirmek,

Özgür ve sorumlu bir basını, yaşamımızın ayrılmaz bir parçası yapmak, Basının (medyanın) ve basın mensuplarının meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak, Gerek basın (medya) mensupları ile basın (medya) hakkında başkalarının, gerekse başkaları hakkında basın (medya) mensuplarının, Basın Konseyi'nin uğraş alanına giren şikayetleriyle ilgili karar almak amacıyla kurulan Basın Konseyi, aşağıdaki kurallara göre çalışır.

ORGANLAR

Madde 2. Basın Konseyi'nin en yüksek karar organı, Basın Konseyi Üyeler Kuruludur. (BKÜK).

Madde 3. Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Sözleşmesinin belirlediği şekilde ve yetkilerle görev yapar.

Madde 4. Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun yetkisi dışında kalan tüm konularda en yüksek karar organı Basın Konseyi Yüksek Kurulu'dur.

GÖREVLER

Madde 5. İletişim (Basın) özgürlüğünün, çağdaş ve gelişmiş demokrasilerdeki kurallar ve ölçütlerle gerçekleşmesi ve kalıcı hale gelmesi için çalışmak, Bu görevin gerektirdiği çalışmaları yapmak, önlemleri almak, Yasa koyucunun veya öteki kurum ve kişilerin, İletişim Özgürlüğünü kısıtlamalarına her zaman ve her yerde karşı çıkmak, Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı'nın Anayasal ve yasal bir kurum olarak yaşama geçmesini sağlamak, Gerçekleri bulmanın ve bulunan gerçekleri bozmadan, abartmadan kamuoyuna yansıtmının gazeteciliğin temel ilkesi olduğu gerçeğini yaşama geçirmek, Yukarıdaki hususları da içeren Basın Meslek İlkeleri'nin en geniş şekilde benimsenmesini ve uygulanmasını sağlamak Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görevidir.

Madde 6. Gazetecinin gerçeklere ulaşabilmesi için gerekli kolaylıklardan yararlanma; ulaştığı gerçeklerin kaynaklarını saklı tutma; bunlarla ilgili soruşturma ve yargılamalarda tanıklıktan kaçınma gibi hakları, onun uğraşının ve işlevinin gereğidir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu bunların gerçekleşmesine çalışır.

Madde 7. Basının (medyanın) gerçekleri kamuoyuna yansıtmaya hakkını engellemeyi ve gerçekleri özgürce yorumlama hakkını sınırlandırmayı amaçlayan dolaysız ve dolaylı her türlü müdahale, Basın Konseyi açısından "İletişim (basın) Özgürlüğünün haksız biçimde saldırıya uğraması" anlamına gelir.

İŞLEYİŞ

Madde 8. Basın Konseyi, İletişim (Basın) Özgürlüğü ile ilgili konularda kendiliğinden; Basın Meslek İlkeleri'nin, "meslek uygulamaları"na ilişkin maddeleri ile ilgili konularda ise –kural olarak- usulüne uygun biçimde başvuru yapıldıktan sonra harekete geçer.

Madde 9. Basın Konseyi'ne yapılan başvurularla ilgili olarak Konseye intikal eden belge ve bilgiler, Konseyin kendi ihtiyacı dışında hiçbir yerde kullanılmaz, hiçbir yere verilmez.

Madde 10. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Türkiye'de yayınlanan yazılı, sözlü ve görüntülü tüm basın (medya) organları,

İnternet yayıncılığı yoluyla hizmet veren tüm kitlesel iletişim organları,
Bir kuruma bağlı olmaksızın gazetecilik yapanların yayınları,

"Gazetecilik" yapanların meslek uygulamaları,

Yukarıdaki kapsam içinde kalan gazeteci ve kitlesel iletişim organları tarafından, başkalarının (örneğin kamu kurumlarının veya yetkililerinin) gazeteciler ve basın (medya) organları ile ilgili uygulamaları ve suçlamalarına ilişkin başvuruları hakkında karar verir.

Madde 11. Başvurular en geç iki ayda karara bağlanır. Bu süre aşılsa konu başvuru sahibi tarafından Basın Konseyi Üyeler Kurulu'na getirilebilir.

Madde 12. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, basın (medya) mensupları ve basın (medya) organları hakkındaki başvuruları, Basın Meslek İlkeleri'nin "mesleki uygulamalara" ilişkin maddeleri bağlamında değerlendirir. Basın (medya) mensuplarının basın dışındaki kişi ve kurumlara ilişkin başvuruları bu kayda tabi değildir.

Madde 13. Basın Konseyi'nin bir şikayeti ele alması için, herhangi bir kimsenin Türkiye'de yapılan herhangi bir yayın veya böyle bir yayında görev

yapan herhangi bir gazetecinin meslek uygulaması hakkında, usulüne uygun şekilde başvuruda bulunması yeterlidir.

Madde 14. Basın Konseyi Genel Sekreterinin başvurularla ilgili temel görevi, başvuruyla ilgili konuyu barışçı bir sonuca ulaştırmaktır. Genel Sekreter bu amaçla tarafları uzlaştırmaya çalışır. Makul bir süre içinde sonuç alamazsa dosyayı, kendi temasları, bunların sonuçlarını ve tüm kanıtları, kendi tavsiyesini de içeren bir raporla Basın Konseyi Yüksek Kuruluna sunar.

Madde 15. Şikayet edilen basın mensubu veya basın (medya) organının yetkilisi, o konuda kendisinin de dinlenilmesini ve kanıtlarının dikkate alınmasını isteyebilir. Taraflardan birinin bu nitelikteki talebinin kabulü, diğer taraf için de aynı hakkı doğurur.

Madde 16. Basın Konseyi Yüksek Kurulu en az 7 üye ile toplanır. Kararlar oy çokluğuyla alınır. Her üyenin bir oyu vardır. Oylar (varsa) temsil edilen kurumun değil, üyenin kendi kişisel kanaatini yansıtır. Çekimser oy kullanılamaz. Başkanın gerekli görmesi veya Yüksek Kurul üyelerinden birinin önerisinin kabul edilmesi halinde oylama "gizli oyla" yapılır.

Madde 17. Basın Konseyi'ne başvuran kişi, Yüksek Kurul'un alacağı kararın kamuoyuna duyurulmamasını isteyebilir. İsteğin kabul edilip edilmemesi Basın Konseyi Yüksek Kuruluna aittir.

Madde 18. Hakkında şikayette bulunulan basın (medya) organı veya gazeteci, Basın Konseyi Yüksek Kurul üyelerinden en çok üçünü, BKYK'nun ilk toplantısından önce yazıyla reddetme hakkına sahiptir. Bu ret talebinin gerekçesi yoksa, istek dikkate alınmaz. Ret talebine hedef olan üye veya üyeler kendiliğinden çekilebilir. Aksi halde Yüksek Kurul, reddi istenen üye(ler)den o konuda bilgi aldıktan sonra, talebi kabul edip etmediğini, söz konusu üye veya üyelerin giyabında karara bağlar.

Madde 19. Yüksek Kurul üyesi, kendisinin çalıştığı basın (medya) organı veya o basın (medya) organının mensup olduğu basın (medya) grubu yahut buralarda çalışan gazetecilerle ilgili şikayete ilişkin işlemlere katılamaz ve oy kullanamaz. Ancak oy kullanacakların sayısı 7'den az olacaksa karar en az 7 üyenin oy kullanabileceği ilk toplantıya ertelenir. Bu taktirde 2 aylık süre işlemez.

Madde 20. Basın Konseyi'ne başvuran kişinin şikayetinin gerekçesini ve Basın Meslek İlkeleri'nden hangilerinin ihlal edildiğine ilişkin görüşünü yazıyla ve açık bir biçimde ifade etmiş olması, ayrıca şikayete sebep olan yayın yahut olayla ilgili belgeleri şikayet yazısına eklemesi şarttır. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, başvuru dışında kalan konuları da Basın Meslek İlkeleri açısından ele alıp değerlendirebilir.

Madde 21. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Genel Sekreter tarafından sunulan dosyanın, Basın Konseyi Sözleşmesi hükümlerine göre görüşülmeye müsait olup olmadığına ilişkin olumlu karar vermedikçe, o dosya üzerinde görüşme açılmaz.

Madde 22. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, en çok iki görüşmede karar verilmesini mümkün kılacak şekilde hazırlanmış olan (tarafların görüşleri talep edilmiş –mümkünse alınmış-, gerekli kanıtlar toplanmış ve varsa tanıkların beyanları tespit edilmiş) dosyalar üzerinde görüşme yapar.

Madde 23. Basın Konseyi Yüksek Kurul üyeleri, kendileriyle –geçici nitelikte bile olsa- iş veya dostluk yahut akrabalık ilişkisi olan kişi veya yayınlarla ilgili konuların incelenmesi, görüşülmesi ve karara bağlanması aşamalarına katılamazlar. Böyle bir durumu Yüksek Kurul üyesinin peşin olarak açıklaması beklenir. Hangi iş ilişkisinin bu kapsamda sayılacağına, tereddüt halinde Basın Konseyi Yüksek Kurulu, mevcut diğer üyelerin oyu ile karar verir.

Madde 24. Basın Konseyi Yüksek Kurulu gerekli görürse ilgilileri dinler, tanık çağırır.

KARARLAR

Madde 25. Basın Konseyi Genel Sekreteri, Yüksek Kurulun kararlarını taslak halinde en kısa zamanda yazarak toplantıya katılan üyelere iletir ve metne itirazları varsa belli bir gün ve saate kadar bildirmelerini talep eder. Gelen itirazları -yerinde buluyorsa- dikkate alarak kesin metni oluşturur ve kamuoyuna duyurur.

Madde 26. Basın Konseyi Genel Sekreteri, Yüksek Kurul kararlarını KARAR SİCİLİ olarak kullanılan deftere yapıştırarak o toplantıya katılan üyelere imzalatır. Kararlara konu olan dosyaları Konsey arşivine alarak muhafaza eder.

Madde 27. Basın Konseyine üye olan Gazeteciler Dernekleri (Cemiyetler) uğraş alanları (Parlamento muhabirleri ile ilgili dernek, parlamento ve dünyası ile ilgili yayınların, adliye polis muhabirleri ile ilgili dernek, bu konuların vb.) ile ilgili gazetecilerle veya yayınlarla; yöresinde tek olan dernekler, yöredeki tüm yayınlar ve gazetecilik uygulamaları ile ilgili başvuruları, burada yazılı kurallara uymak koşuluyla, Basın Konseyi adına kabul edebilirler. Başvuru kabul yetkisine sahip derneğe (cemiyete) bu husus, Başkanın göndereceği yetki belgesiyle bildirilir.

Madde 28. Konsey adına başvuru kabul eden derneğin (cemiyetin) Başkanı veya Genel Sekreteri, Başvuruyu, üzerinde herhangi bir işlem yapmadan doğrudan Basın Konseyi Genel Sekreterine aktarabilir veya,

Basın Konseyi Genel Sekreterinin yetkilerini kullanarak, önce taraflar arasında uzlaşma sağlamak suretiyle sorunu çözmeye çalışır. Bunun için

tarafllara yazıyla "uzlaşarak sorunu çözme" önerisinde bulunur. Makul sürede sonuç –veya yanıt- alamazsa konuyu Basın Meslek İlkeleri ışığında kendisi değerlendirir ve:

Başvuru hakkında "şikayetin yersiz bulunduğu"

İlgili gazeteci veya basın (medya) organı hakkında "uyarı" yahut,

"Kınama" kararı verilmesi talebiyle Basın Konseyi Genel Sekreterliğine iletir. Genel Sekreter, teknik eksik varsa tamamlatarak konuyu ilgili derneğin raporuyla Yüksek Kurula sunar.

Madde 29. Aynı yayınlı veya meslek uygulamasıyla ilgili olarak birden fazla başvuru yapılmış olması halinde, gerekli koşullara sahip ilk başvuru işleme konur.

Madde 30. Basın Konseyi'ne veya üye olan derneklere yapılan bir başvuru ile ilgili işlemlerin bitimine ve verilen kararın kamuoyuna açıklanmasına kadar olan tüm aşamalarda "gizlilik" esaslarına uyulur. Yüksek Kurul üyeleri, görüşülen konular ve dosyalar hakkında kimseye bilgi vermeyeceklerine ve Yüksek Kurulun kararı dışında herhangi bir yayınlı yapmayacaklarına söz vermiş sayılırlar.

Gizliliğı ihlal eden Yüksek Kurul üyesi, çekilmiş sayılır. Yüksek Kurul gerek bu konuda gerekse Yüksek Kurul üyesi olmayan kişi yahut dernek hakkında uygun gördüğü önlem veya kararı alır.

Madde 31. Basın Konseyi Yüksek Kurulu basın (medya) mensupları ve basın (medya)organları hakkında: Şikayeti yersiz bulma, Uyarı, Kınama kararı alabilir.

Basın (medya) mensuplarının ve basın (medya) organlarının başkaları hakkındaki şikayetlerine ilişkin kararlar bu sınırlamaya tabi değildir.

Madde 32. Basın Konseyi'nin karar ve açıklamaları kimse için borç doğurmaz, tazminat talebine dayanak olmaz, bir akdin feshi için gerekçe teşkil etmez.

Madde 33. Basın Konseyi Yüksek Kurul kararları Genel Sekreterliğin ulaşabildiği tüm basın (medya) organlarına iletilir. Konseyin yayın organı "ÖZGÜR BASIN"da ve Basın Konseyi'nin www.basinkonseyi.org.tr adresindeki WEB sitesinde yayınlanır.

ONUR ÜYESİ

Madde 34. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Konseye üstün düzeyde hizmet vermiş üyelerine, "ONUR ÜYESİ" sıfatı ve bu sığata layık görüldüğünü bildiren bir Gümüş Plaket verir.

Onur Üyesi sıfatı verilemesi gerekenleri Yüksek Kurul'a sadece Başkan önerebilir. Bununla ilgili karar Yüksek Kurul üyelerinin tam sayılarının en az yarısı kadar üyenin katıldığı oturumda alınır.

Madde 35. Daha önce kendilerine üstün hizmetleri nedeniyle Gümüş Plaket sunulmuş üyeler, bu Kuralların yürürlüğe girdiği tarihten itibaren "Onur Üyesi" sıfatını kazanmış olurlar.

Madde 36. Onur Üyesi seçilenler Basın Konseyi'nin tüm sosyal ve kültürel aktivitelerinde Yüksek Kurul Üyesi imiş gibi muamele görürler.

BÜTÇE VE MALİ DURUM

Madde 37. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, Basın Konseyi'nin yıllık bütçesini ve Konseyin mali durumunu BASIN KONSEYİ DAYANIŞMA VE GELİŞME VAKFI Yönetim Kurulu ile yapılan ortak toplantıda görüşür.

BASIN KONSEYİ SÖZLEŞMESİ

Madde 38. Basın Konseyi'nin işleyişine ve görevlerine ilişkin diğer hususlar Konsey Sözleşmesindeki esaslara göre yürütülür.

YÜRÜRLÜK

Madde 39. Basın Konseyi Çalışma Kuralları'na ilişkin 26 Mart 1988 tarihli metin yürürlükten kaldırılmış, 19 Nisan 2001 tarihinden itibaren bu kurallar yürürlüğe konulmuştur.

Geçici Madde 1. 19 Nisan 2001 tarihinden beri yürürlükte bulunan Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri'nin 23'üncü maddesi yürürlükten kaldırılmış, bunu izleyen madde numaraları, yeni oluşan sıraya göre değiştirilmiştir.

Geçici Madde 2. Bu kurallar 3 Mayıs 2001 tarihinden itibaren yürürlüktedir.

* Basın Konseyi Yıllık Raporu (2001). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2002). 261 – 266.

EK - 11

BASIN KONSEYİ SÖZLEŞMESİ*

Madde 1.

Özgürlükçü bir demokratik sistemin temel taşı olan, halkın gerçekleri öğrenme hakkını savunmak; özgür ve sorumlu basının ve basın mensuplarının, meslek uygulamalarını, özgür ve saygın bir basından beklenecek düzeyde sürdürmelerine yardımcı olmak üzere, bu amaçları Basın Meslek İlkeleri şeklinde düzenleyip benimseyen gazetecilerin imzaladıkları bu sözleşmeyle bir Basın Konseyi kurulmuştur.

Madde 2.

Basın Konseyi'nin organları:

Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BUKK)

Basın Konseyi Yüksek Kurulu'dur. (BKYK)

Basın Konseyi'nin bir genel sekreteri ve genel sekretere bağlı, yeterli elemanlardan oluşan bir bürosu vardır.

BASIN KONSEYİ ÜYELER KURULU

Madde 3.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu:

Basın Meslek ilkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne Katılım Belgesini imzalamış olan: Basın Kartı sahibi veya yazılı bir sözleşme ile çalışan gazetecilere, Sözlü, yazılı, görüntülü Basın ve yayın organlarının sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,

Gazetecilik işkoluna mensup işçi ve işveren sendikalarının başkalarından veya temsilcilerinden,

Basın Mensuplarını temsil eden derneklerin veya bu nitelikte dernekler arasında kurulmuş birlik, federasyon ve konfederasyonların başkalarından veya temsilcilerinden,

Katılım Belgesinin imzalama koşuluna bağlı olmaksızın: Türkiye Barolar Birliği Başkanı veya birlikçe gönderilen temsilciden,

En çok üyeye sahip işçi veya işveren sendikaları konfederasyonlarının başkan veya temsilcilerinden,

İletişim Fakültelerinin dekanları veya temsilcilerinden,

Okuyucu kesimini temsilen Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından seçilen 30 kişiden,

Madde 4.

Basın dışından seçilen üyeler hariç, Basın Konseyi'nin üyesi olmayan hiçbir kişi, organ veya kuruluş, Basın Konseyi'nin herhangi bir organında temsil edilemez ve görev alamaz.

Madde 5.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu, kendi üyeleri arasından (2'si Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana dışında kalan yörelerdeki yazılı, sözlü veya görüntülü basın organlarının mensupları içinden olmak üzere) 8 basın mensubu ile 6 basın dışı üyeyi, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'na seçer. Seçim gizli oyla yapılır.

Madde 6.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Konsey Başkanı'nın başkanlığında toplanır. Basın Konseyi Üyeler Kurulu'nun olağan toplantıları yılda bir kere

yapılır. Bu toplantıda Genel Sekreter, Basın Konseyi'nin çalışmaları hakkında Genel Kurul'a bilgi sunar. Kurul, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görüşülmesine ihtiyaç duyduğu veya en az 10 üyenin önerisi üzerine gündeme alınmasına karar verilen koruları inceler ve görüşlerini kamuoyuna duyurur. Basın Konseyi Üyeler Kurulu, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun "Basın Meslek İlkeleri'ne ilişkin işlemleri ve kararları" üzerinde görüşme yapamaz.

BASIN KONSEYİ YÜKSEK KURULU

Madde 7.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu şu üyelerden oluşur;

Basın Konseyi üyeler Kurulu'nca 8'i basın mensubu (Bu üyelerden ikisi, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana'daki yazılı, sözlü veya görüntülü basın organları dışındaki basın organlarında çalışan gazeteciler arasından seçilir,) 6'sı basın dışından olmak üzere seçilen 14 üye, Günlük net satış ortalaması 100 binin üstündeki Basın Organlarının sahipleri veya belirleyecekleri, en az 10 yıldan beri Basın Kartı taşıyan ve faal gazetecilik yapan bir temsilci, Günlük net satış ortalaması 100 binin üstünde olan yazılı Basın organlarından en az beşine veya ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü veya görüntülü en az iki Basın organına makul bir beden karşılığında, kendi ürettiği yazılı, sesli veya görüntülü haberlerle servis yapan ajansların sahipleri veya belirleyecekleri en az, 10 yıldan beri Basın Kartı taşıyan ve faal gazetecilik yapan bir temsilci, Ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü ve/veya görüntülü Basın organlarının sahibi veya genel müdürü veya temsilcisi, Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı'nın başkanı, Basın Meslek İlkeleri ve basın konseyi Sözleşmesine katılan Basın kuruluşlarından, Basın Kartı taşıyan en çok üyeye sahip üç Gazeteciler Cemiyeti'nin Başkanı veya Yönetim Kurulu'nca seçilen temsilcisi, En çok üyeye sahip Gazeteciler Sendikası'nın Başkanı veya Yönetim Kurulu'nca seçilen temsilcisi, Basın işverenlerini temsil eden dernek veya sendikalardan

(yazılı, sözlü veya görüntülü Basın organlarının sahiplerini temsil eden ayrı dernekler varsa her biri ayrı kategori sayılır) Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nca belirlenen kuruluşun başkan veya temsilcisi. İşbu maddenin (B), (C) ve (D) bentlerine göre BKYK'na üye gönderme hakkı, aynı yayın grubuna dahil Basın organlarından yalnız biri tarafından kullanılır."Aynı yayın grubu"na ilişkin ölçüleri Basın Konseyi Yüksek Kurulu belirler. Kazanılmış haklar saklıdır.

Madde 8.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu üyeleri, kendi aralarında gizli oyla başkan ve ikinci başkan seçer. Basın Konseyi'ni başkan temsil eder. Başkanın bulunmadığı zamanlarda ikinci başkan o yoksa Genel Sekreter temsil eder.

Madde 9.

BKYK, gazeteciler arasından birisini Şeref Başkanı da seçebilir.

Madde 10.

Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun seçimle gelen üyelerinin görev süresi üç yıldır. Süresi biten üye yeniden seçilebilir. BKYK, üst üste üç toplantıya katılmadığı için ayrılmış sayılan veya bir sebeple süresi bitmeden boşalan üyeliklerin yerine, Basın Konseyi üyeler Kurulu'nun ilk olağan toplantısına kadar görev yapmak üzere üyeler Kurulu üyeleri arasından gizli oyla seçim yapar.

Madde 11

Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun görevleri şunlardır:

İletişim (Basın) özgürlüğünün genişlemesine ve gerçekleşmesine çalışmak

Basının saygınlığı korumak,

Basın mesleğinin, ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edildiğine ilişkin olarak yazılı, sözlü, görüntülü Basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden araştırmak,

Halkın gerçekleri öğrenme hakkına ve iletişim (Basın) özgürlüğüne yönelik tehditleri izlemek, değerlendirmek ve gereğinde Üyeler Kurulu'nu toplantıya çağırmak,

Yayın öncesine ve yayına ilişkin meslek uygulamaları hakkındaki şikayetleri karar bağlamak,

Katılma Belgesini bizzat imzalayan veya sahibi yahut genel yayın yönetmeni tarafından imzalanmış bir Basın organında çalışanlardan;

Basın mesleğini ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edenleri,

Basının saygınlığını zedeleyici nitelikteki yayınlarda ısrarı alışkanlık haline getirenlerin -varsa- Basın Konseyi ile ilişkilerini kesmek

Üye Basın kuruluşlarına, Basın Konseyi Genel Sekreteri ile yakın ilişki içinde çalışmak üzere, kurulu oldukları yörede Basın Konseyi'ni temsil yetkisi vermek ve bunların görev alanlarını belirlemek.

Basınla ilgili araştırmalar yapmak ve yayınlamak,

Bu sözleşmenin verdiği ve Yüksek Kurul'un oy birliğiyle uyum gördüğü diğer görevleri yerine getirmek.

Madde 12.

BKYYK, hakkında Basın Meslek İlkeleri'ne aykırı hareket ettiği iddiasıyla ve usulüne uygun şekilde Basın Konseyi'ne şikayette bulunulmuş olan gazeteciler ve (yazılı,sözlü, görüntülü) Basın organlarının uygulamalarını değerlendirecek karara bağlanır.

Üçüncü şahıslar tarafından yapılan başvuruların işleme konulması için, hakkında yayın yapılan kişinin veya yetkili temsilcinin "Vaat Mektubu"nu imzalamış olması şarttır.

Basın topluca yönelik iddialarla ilgili başvurular, ayrı bir koşul aranmaksızın karara bağlanabileceği gibi, bu tür iddiaları Basın Konseyi Yüksek Kurulu, başvuru olmaksızın da ele alabilir.

Şikayetler, başvuru tarihinden itibaren en çok iki ayda karar bağlanır. Bu süre aşılsa ilgili kişi, kendisini Vaat Mektubu ile bağlı saymayabilir.

Madde 13.

BKYK'nun Basın Meslek İlkeleri'nin ihlaliyle ilgili bir konu ele alabilmesi için, herhangi bir kişinin şikayete değer bulduğu konu hakkında Basın Konseyi'ne usulüne uygun bir şekilde başvurması şart ve yeterlidir.

Madde 14.

Yayında adından açıkça söz edilmese bile, kimliği okuyuculara kolaylıkla teşhis edilebilecek olanların ve belli bir meslek yahut toplum kesimini temsil yetkisine sahip kuruluşların, o kesimle ilgili başvurusu da dikkate alınır.

Madde 15.

Çalışma, dosyaları inceleme, görüş yapma ve karara bağlama usullerini, BKYK kendisi tespit eder.

Madde 16.

BKYK üyelerinin en az üçte birinin katılımıyla toplanır. Kararlar mevcudun çoğunluğuyla alınır. Her üyenin bir oy hakkı vardır. Oylar, sadece sahibinin kendi kanaatini yansıtır. Çekimser oy kullanılamaz.

Basın Konseyi Yüksek Kurul kararı kesindir. Ancak ilk incelemede maddi bir hata yapıldığı ileri sürülen kararın ilanından itibaren 15 gün içinde, olağanüstü itiraz yoluna gidilebilir. Başkan, İkinci Başkan ve Genel Sekreterden oluşan bir kurul, itirazın bu nitelikte olduğunu görürse, bir raporla itirazı Yüksek kurula sunar. Yüksek Kurul, katılanların en az 2/3'ünün oylarıyla itirazı kabul edebilir.

Madde 17.

BKYK görüşmeleri ve oylamalarla ilgili her husus, aksine karar verilmedikçe gizlidir. BKYK gerekli görür veya taraflardan talep gelirse, ilgilileri dinler, tanık çağırabilir.

Genel Sekreter'in tarafları uzlaştıracak başvuruyu sonuçlandırması, BKYK' konuyu gerekli görür veya taraflardan talep gelirse ilgilileri dinler, tanık çağırabilir. BKYK'nin uzlaşmayla sonuçlanan konuya ilişkin görüş ve kararı da öteki kararları gibi kamuya duyurulabilir.

Madde 18.

BKYK, yapılan başvurular nedeniyle, basın mensupları ve/veya basın organları hakkında "şikayeti yersiz bulma", "uyarma" veya "kınama" kararı alabilir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nun başvuru beklemeksizin ele alabileceği konularda, yukarıdaki sınırlama dışına çıkılabilir.

Madde 19.

BKYK kararları, Basın Konseyi üyesi tüm Basın organlarıyla Basın kuruluşlarına gönderilir. Basın organlarının, kendileriyle ilgili kararları yayınlamaları, Basın Meslek İlkeleri'ne uyma yönündeki taahhütlerinin gereği sayılır.

SON HÜKÜMLER

Madde 20.

Basın Meslek ilkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ni imzalayan yazılı Basın organları, "Bu... (gazete, ajans, dergi, vb.) Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir" şeklinde bir ibareyi (ve mümkünse Basın Konseyi amblemini) Basın organının her sayısında ve kolayca görülebilecek bir yerde yayınlanır.

Sözlü ve görüntülü Basınla ilgili düzenlemeyi Basın Konseyi Yüksek Kurulu kararlaştırır.

Madde 21.

Basın Konseyi, Basınla ilgili herhangi bir konuda her yıl en az bir bilimsel araştırma yaptırır.

Madde 22.

Basın Konseyi görevlilerinin nitelikleri, unvanları ve ücretleriyle BKYK üyelerine yapılacak ödemelerin miktarını Genel Sekreterin önerisi üzerine Başkan tespit eder. Görevlilerin işine son verme yetkisi Başkanındır.

Madde 23.

Genel Sekreter BKYK üyeleri dışından, Başkan'ın önerisi üzerine BKYK tarafından tayin edilmiş, tam gün çalışan, ücretli ve tercihen en az 10 yıl Basın Kartı taşımış bir gazetecedir.

Genel Sekreter, Başkan'ın önerisi üzerine BKYK tarafından görevden alınabilir.

Genel Sekreter, Basın Konseyi'nin ve BKYK'nin düzenli şekilde çalışmasından ve Konsey amaçlarının gerçekleşmesinden sorumludur.

Başkan'a ait olanlar dışındaki idari yetkilerin tamamını Genel Sekreter kullanır.

Madde 24.

Katılma Payları

Basın Meslek ilkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne katılan her Basın organı, brüt fiyatının ortalamasının onda biri ile yıllık net satış ortalamasının günlüğe düşen miktarının çarpımı tutarında yıllık Katılma payı öder.

Yeni başvurularda Katılma payı, yıl sonuna kadar, yukarıdaki ölçü çerçevesinde aylık ortalama net satış rakamına dayalı avanslar şeklinde ödenir. Kesin hesaplama, Katılma tarihinden yıl sonuna kadar olan dönem dikkate alınarak, yıl sonunda yapılır.

Haber ajanslarının yıllık Katılma payları, 212 Sayılı Yasa'ya tabi kadrolu personel sayısı ile, bir önceki yıl sonunda uygulanan net asgari ücretin yüzde 25'inin çarpımı sonucu bulunacak miktarda Türk Lirası'dır.

Sesli ve görüntülü Basın organlarıyla yayınevlerinin yıllık Katılma payları, Basın Konseyi Yüksek Kurulu'nca objektif bir kritere göre belirlenir. Üye gazeteciler derneklerinin ve sendikalarının yıllık Katılma payları, bir önceki yıl sonunda uygulanan net asgari ücretin yüzde 10'undan fazla olmamak koşuluyla her yılın Basında Yüksek Kurul'ca belirlenecek birim payın, dernek veya sendika üye sayısı ile çarpılması sonucu elde edilecek miktardır. Bireysel üyelerden sağlanacak katkılar. Bağışlar. Konseye gelir sağlamak amacıyla yapılacak faaliyet ve Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı gelirleri

Madde 25.

Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'nin değiştirilmesi amacıyla, Basın Konseyi Üyeler Kurulu, BKYK tarafından Bireysel üyelerden en az 50'sinin aynı gündemle yapacakları müşterek başvuru üzerine, toplantıya çağrılabilir. Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'nin değiştirilmesi, Genel Kurul'a katılan üyelerin üçte ikisinin kabul oyu ile mümkündür.

Geçici Madde 1.

Bu sözleşmenin 24. Maddesi hükümleri 1995 yılı Basından itibaren geçerlidir.

Geçici Madde 2.

Sözlü ve görüntülü Basın organlarıyla ilgili yayın ilkelerini belirleyen 20 Nisan 1994 tarih ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları hakkında kanun hükümleri saklıdır.

Geçici Madde 3.

Basın Konseyi'ne 1 Ocak 1992 tarihinden önce üye olan basın kuruluşlarından o tarihteki üye sayısı 100'ü aşanlar da 9.maddedeki "En çok üyeye sahip gazeteciler cemiyeti" statüsünden yararlanırlar.

Geçici Madde 4.

Beşinci madde gereğince 2 yeni "basın içi" üyenin seçimi ilk olağan Üyeler Kurulu toplantısında yapılır. Bu üyelerin görev süresi, daha önce seçimi yapılmış 6. Basın için üyeninkiyle birlikte (2000 yılı'nda yapılacak Üyeler Kurulu Olağan toplantısında) sona erer.

Geçici Madde 5.

Basın Konseyi Sözleşmesi'nin 28 Şubat 1998 tarihli Üyeler Kurulu Olağan toplantısında yapılan 5; 7; 11; 12; 13; 18 ve 23'üncü madde değişiklikleri ile bu Sözleşmeye eklenen Geçici Maddeler 28 Şubat 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

* Basın Konseyi Yıllık Raporu (2001). Basın Konseyi Yayınları (İstanbul, 2002). 269 – 274.

ÖZET

Batılı ülkelere göre, gazeteyle geç tanışan Türk basınında örgütlenme çabaları II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamıyla birlikte başlamıştır. İlk örgütlenme girişimi çeşitli nedenlerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır; ancak Cumhuriyet'in ilanını takip eden yıllarda Türk basınında çok sayıda cemiyet, dernek ve sendika kurulmuştur. Bu örgütlenmelerin dışında, gazetecilerin kendi kendilerini denetim amacıyla ilk defa biraraya gelmeleri ve bir özdenetim modeli kurmaları, 27 Mayıs 1960 Askeri Harekati'ndan sonra olmuştur. Kurulan bu özdenetim modelinin adı Basın Şeref Divanı'dır ve bu Divan kısa sürede işlevini ve gazeteciler üzerindeki denetimini yitirmiştir. Özdenetim mekanizmasının kurulmaya başlanmasıyla birlikte Batılı ülkelerde çok önceleri başlayan etik tartışmalar, Türk basınında da gündeme gelmeye başlamıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Harekati'nin ardından, yukarıdaki örgütlenmelerin dışında Türk basını için yeni bir model aranmış ve Basın Konseyi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Basın Şeref Divanı gibi Basın Konseyi de Askeri Harekatın ardından, bir zorunluluktan doğmuştur. Basın özgürlüğü için çalışmak, basının saygınlığını ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla kurulan Basın Konseyi, kuruluş çalışmalarının başladığı günden bu yana tartışılmış ve eleştirilmiştir. Basın Meslek İlkelerini uygulamaya ve gazeteciler için ahlâki standardı oluşturmaya çalışan Basın Konseyi'nin yaptırımı da sadece teşhirden ibarettir. Diğer mesleki örgütlerden farklı işlevlere sahip olan Konsey, her geçen yıl kamuoyunda biraz daha tanınmaktadır. Güçlü bir örgütlenmenin eksikliğinin hissedildiği Türk basınında, Basın Konseyi umut olmayı sürdürmektedir.

ABSTRACT

Organizational efforts within Turkish press, which met quite late with the newspaper in comparison with the Western countries, started with the environment of freedom brought by the II Constitutional Monarchy. The first attempts of establishing organizations resulted unsuccessfully due to various reasons; however during the years following the declaration of the Turkish Republic many organizations, associations and trade unions were established in Turkish press. Other than these organizational efforts; the first time, when journalists joined together and established a self-supervision model with the aim to supervise themselves, was after the Military Coup on May 27, 1960. This self-supervision model was called the Press Honor Council, but shortly after being established this Council lost its functionality and its supervision over journalists. Together with the establishment of the self-supervision mechanism, discussions on ethics that had started in Western countries much earlier were also raised in the Turkish press.

Following the Military Coup on September 12, 1980, a new model for the Turkish press, other than the organizations mentioned above, was searched for and decision was taken to establish the Press Council. Just like the Press Honor Council, the Press Council was also established as a necessity following the Military Coup. The Press Council, that was established so as to spent effort for the freedom of press and the to provide respect and reliability of press, has been discussed and criticized since the very beginning of its establishment. The sanction that is implemented by the Press Council, being in an effort to have Professional Principles of Press been applied and to set ethical standards for journalists, its nothing more than displaying. The Council that has different functions than other professional organizations, is known more and more by the public opinion each passing year. The Press Council maintains to be the only hope for the Turkish press being in lack of a strong organizational structure.
